Республиканский педагогический научно–методический журнал

ÚZDIK PEDAGOG JÝRNALY

Республикалық педагогикалық ғылыми-әдістемелік

№10(96)
(2026 ж. Қазан
/Октябрь 2026 г.)

"Ұстаз – жүректен жол тапқан шырақ пен шамшырақ."

«АДАЛ АЗАМАТ» БАҒДАРЛАМАСЫ АЯСЫНДА «БАЛАЛАР АУЫЛЫНДАҒЫ» ТӘРБИЕ ЖҰМЫСЫН ІЗГІЛЕНДІРУ – 4 бет

БАЛАБАҚШАДА ДӘСТҮРДЕН ТЫС СУРЕТ САЛУ ӘДІСТЕРІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ – 35 бет

МЕКТЕПАЛДЫ ДАЯРЛЫҚТА ОЙЫН ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫ АРҚЫЛЫ БАЛАЛАРДЫҢ ТАНЫМДЫҚ ҚАБІЛЕТТЕРІН ДАМЫТУ – 48 бет

Кокинова Гульджан Молдабаевна

Тәрбиеші
«Отбасы үлгісіндегі балалар ауылы» КММ

Республиканский педагогический научно-методический журнал

ÚZDIK PEDAGOG

Республикалық педагогикалық ғылыми-әдістемелік журналы

«ÚZDIK PEDAGOG JÝRNALY» республикалық педагогикалық ғылыми-әдістемелік журналының №10(96) (2026 ж. қазан) шығарылымы.
Выпуск №10(96) (Октябрь 2026 г.) республиканского педагогического научно-методического журнала «ÚZDIK PEDAGOG JÝRNALY».

Басылымның кезеңділігі - айына 4 рет шығады

№ KZ35VPY00080588 есепке қоюы туралы
КУӘЛІК

Қазақстан Республикасы Ақпарат және қоғамдық даму министрлігі Ақпарат комитетінде берілген

Периодичность издания — 4 раза в месяц.

СВИДЕТЕЛЬСТВО
о постановке на учет № KZ35VPY00080588

Выдано Комитетом информации Министерства информации и общественного развития Республики Казахстан

ТАҚЫРЫПТЫҚ БАҒЫТЫ:
білім беру саласындағы оқу-әдістемелік, ғылыми-тәжірибелік, ақпараттық -сараптамалық, педагогикалық инновациялық тәжірибелерді тарату бойынша материалдар жариялау.

ТЕМАТИЧЕСКОЕ НАПРАВЛЕНИЕ:
публикация материалов по распространению учебно-методического, научно-практического, информационно-аналитического, педагогического инновационного опыта в области образования.

РЕДАКЦИЯ АЛҚАСЫ / РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ
Бас редактор:/Главный редактор: Баянды Ерлан
Дүйсенбекова Б.Н. – биология ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор, Қарағанды медицина университеті
Дүзбаева Н.М. – биология ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор, Академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті
Каскарбаева Б.Б. – педагог-шебер
Қасқабаева Ф.С. – педагог-шебер
Есенова Ш.Б. – педагог-зерттеуші
Иманбек Ә.О. – жаратылыстану ғылымдарының магистрі
Алшынов А.Ә. – жаратылыстану ғылымдарының магистрі
Корректор / корректор: Кәкіш Мерей Ертайқызы
Жауапты хатшы / ответственный секретарь: Есбергенов Айдын Ардақұлы

Материалдардың анықтығына авторлар жауапты болады.
Редакция материалдарды қабылдамауға құқылы.

Ответственность за достоверность материалов несут авторы. Редакция оставляет за собой право отклонять материалы

«ÚZDIK PEDAGOG JÝRNALY» педагогикалық ғылыми-әдістемелік журналының авторларға арналған ережелерімен QR-кодты сканерлеу арқылы таныса аласыз.
С правилами для авторов педагогического научно-методического журнала «ÚZDIK PEDAGOG JÝRNALY» вы можете ознакомиться, отсканировав QR-код.

Мазмұны / Содержание

Кокинова Г.М. «Адал азамат» бағдарламасы аясында «Балалар ауылындағы» тәрбие жұмысын ізгілендіру....4
Шакеримова Ж.К. «Ұлттық білім беру моделі менің көзқарасыммен» 6
Жанабалинова Г.С. «Ою өрнектер сыр шертеді» 9
Жанабаланова А.Х. «Ойынның бала тәрбиесіндегі орны» 13
Иманқұл Ф.Д. «Мәтіннен мағынаға»: оқылым сауаттылығын дамытуға бағытталған тиімді әдістер жүйесі»....16
Кенжеханова Б.Т. Кәзіргі қоғам және тәрбиеші....29
Сабырбаева Б.К. Осенние месяцы 32
Дюсенбекова А.Қ. Балабақшада дәстүрден тыс сурет салу әдістерін қалыптастыру....35
Қарымсаққызы Ж. Мектепалды даярлықта ойын технологиялары арқылы балалардың танымдық қабілеттерін дамыту 48
Рахметова А.З. Бастауыш білім беруде цифрлық ресурстарды қолданудың тиімділігі....58
Енсегенова А.Б. Тарих сабағында оқушылардың тарихи ойлау дағдыларын қалыптастырудың тиімді әдістері 71
Петровская Ю.В. "Играя, говорим: эффективные приёмы развития речи детей 3-4 лет в условиях дошкольной организации" 74
Сейтжан А.Б. Жасанды интеллект дәуіріндегі бастауыш білім беру: жаңа мүмкіндіктер мен инновациялық шешімдер....79
Калкенов А.Б. Колледж студенттерінің физикалық дайындығын дамытуда ұлттық спорт түрлерін қолдану....91
Бекходжаева А.Н. Жобалық оқыту арқылы оқушылардың зерттеушілік қабілеттерін дамыту 96
Жанабаева А.А., Бижанова Г.Х. "Ерекше білім беру қажеттіліктері бар оқушыларды қазақ тілі мен әдебиеті сабағында оқу үдерісіне тартуда жасанды интеллект құралдары мен интерактивті технологиялар әдістерін қолдану" 111
Қабыл Л.Қ. Ел болашағы біздің құндылықтарымыздан басталады....117
Абильдина А.И. Ерекше білім беруді қажет ететін балалардың сөйлеу тілін дамыту 122
Боденбаева Б.Б. «Дүниетану» сабақтарында функционалды сауаттылықты қалыптастыру»....126

Кокинова Гульджан Молдабаевна
Тәрбиеші
Шығыс Қазақстан облысы білім басқармасының
«Отбасы үлгісіндегі балалар ауылы» КММ

«АДАЛ АЗАМАТ» БАҒДАРЛАМАСЫ АЯСЫНДА «БАЛАЛАР АУЫЛЫНДАҒЫ» ТӘРБИЕ ЖҰМЫСЫН ІЗГІЛЕНДІРУ

Қазіргі қоғамда баланың тұлғалық дамуына қолайлы орта қалыптастыру, оның құқығы мен қадір-қасиетін құрметтеу, қауіпсіздігін қамтамасыз ету және өмірге бейімдеу – тәрбие жұмысының негізгі міндеттерінің бірі. Әсіресе балалар ауылында тәрбиеленіп жатқан әр баланың өзін қабылданған, қорғалған және маңызды сезінуі ерекше мәнге ие. Мұндай ортада тәрбие жұмысы тек тәртіп пен күнделікті міндеттерді орындаумен шектелмей, баланың ішкі әлеуетін ашуға, сенімін нығайтуға және дербес өмірге даярлауға бағытталуы қажет. «Адал азамат» біртұтас тәрбие бағдарламасының құндылықтық бағыты балаларды жауапкершілікке, әділдікке, қамқорлыққа, еңбекқорлыққа, отаншылдыққа және өзара құрметке баулуға мүмкіндік береді. Бағдарлама мазмұнын балалар ауылының күнделікті өмірімен байланыстыру тәрбие жұмысын ізгілендірудің маңызды жолы болып табылады.

Тәрбие жұмысын ізгілендірудің мәні қазіргі біздің тәрбие саласында өте маңызды. Тәрбие жұмысын ізгілендіру – баланы тәрбиелік ықпалдың жай ғана нысаны емес, өз пікірі, сезімі, қажеттілігі мен мүмкіндігі бар жеке тұлға ретінде қабылдау. Бұл тәсілде ересек адам баламен бұйрық беру немесе жазалау арқылы емес, түсіндіру, тыңдау, қолдау және сенімді қарым-қатынас орнату арқылы жұмыс істейді.

Ізгілендірудің басты қағидалары: баланың ар-намысы мен құқығын құрметтеу; жеке ерекшеліктерін ескеру; қауіпсіз әрі тұрақты эмоционалдық орта қалыптастыру; баланың пікірін тыңдау; әділ талап қою; жетістігін бағалау; қателігін дамытуға мүмкіндік ретінде қарастыру; отбасылық және әлеуметтік байланыстарын қолдау.

«Адал азамат» құндылықтарын күнделікті өмірде қалыптастыруды қолға алудамын. Балалар ауылындағы тәрбие жұмысында құндылықтар арнайы іс-шаралар кезінде ғана айтылып қоймай, күнделікті әрекет арқылы бекітілуі керек. Мысалы, адалдық пен әділдік ортақ ережелерді бірге талқылау, уәдені орындау және болған жағдайды жасырмай айту арқылы қалыптасады. Жауапкершілік жеке заттарын күту, бөлме мен ортақ кеңістікті ретке келтіру, тапсырылған істі аяқтау арқылы дамиды. Қамқорлық пен мейірімділік бір-бірінің көңіл күйін байқау, қиындық көрген балаға қолдау көрсету, кішіге қамқор болу және үлкенді құрметтеу әрекеттерінен көрінеді. Еңбекқорлық тұрмыстық дағдыларды меңгеру, шығармашылық және еңбек жобаларына қатысу арқылы дамиды. Отаншылдық туған өлкенің тарихын тану, мемлекеттік рәміздерді құрметтеу, ұлттық мәдениет пен тілге қызығушылық таныту арқылы нығаяды. Ізгілендіруге бағытталған тиімді тәсілдермен бөлісе отырайын:

1. Жеке қолдау және сенімді әңгіме. Тәрбиеші әр баламен жүйелі түрде жеке сөйлесіп, оның көңіл күйін, қызығушылығын, мақсатын және қиындықтарын анықтайды. Әңгіме баланы кінәлау үшін емес, мәселені түсіну мен шешу жолын бірге табу үшін жүргізіледі.

2. Баланың таңдау құқығын қолдау. Күн тәртібі мен ортақ жұмыстардың шеңберінде балаларға үйірме, шығармашылық тапсырма, бос уақытты өткізу және ортақ іс-шараларға қатысу бойынша таңдау мүмкіндігін беру олардың дербестігін дамытады.

3. Ынтымақтастыққа негізделген тәрбие. Ортақ ережелерді балалармен бірге талқылау, міндеттерді әділ бөлу, туындаған келіспеушілікті диалог арқылы шешу жауапкершілік пен өзара сыйластықты қалыптастырады.

4. Эмоциялық сауаттылықты дамыту. Балаларға өз сезімін тану, оны қауіпсіз жеткізу, ашу мен реніштi басқару, өзгенің сезімін түсіну дағдыларын үйрету маңызды. Бұл үшін жағдаяттық ойындар, пікір алмасу, шығармашылық жұмыс және рефлексия әдістері қолданылады.

5. Жетістікке бағытталған қолдау. Баланың тек соңғы нәтижесін емес, талпынысын, алға жылжуын және жауапты әрекетін де атап өту қажет. Нақты әрі шынайы мадақтау өзіне деген сенімді арттырады.

6. Өмірлік дағдыларды қалыптастыру. Қаржыны ұқыпты пайдалану, қарапайым тағам әзірлеу, жеке гигиенаны сақтау, уақытты жоспарлау, қауіпсіздік ережелерін білу және көмек сұрай алу сияқты дағдылар балалардың дербес өмірге дайындығын күшейтеді.

7. Шығармашылық және қоғамдық пайдалы жобалар. «Жақсылық жасау апталығы», кітап оқу, табиғатты қорғау, қолөнер, спорт, өнер және еріктілік сипатындағы шағын жобалар балаларға өз қабілетін танытуға әрі қоғамға пайдалы болуға мүмкіндік береді.

Тәрбиеші ретіндегі кәсіби ұстанымым: Ізгілендірілген тәрбие ортасын қалыптастыруда тәрбиешінің жеке үлгісі шешуші рөл атқарады. Балалар ересектердің сөзінен гөрі күнделікті іс-әрекетіне жиі назар аударады. Сондықтан тәрбиеші сабырлы қарым-қатынас, әділдік, уәдеге беріктік, құпияны сақтау, шекараны құрметтеу және жауапкершілік үлгісін көрсетуі тиіс.

Баланың мінез-құлқындағы қиындықты бірден «тәртіпсіздік» деп бағаламай, оның себебін анықтауға ұмтылу қажет. Қажет болған жағдайда психологпен, әлеуметтік педагогпен және басқа мамандармен бірлесе жұмыс жүргізіледі. Баланың қауіпсіздігіне қатысты мәселе туындаса, мекеменің бекітілген тәртібі мен бала құқығын қорғау талаптары сақталуы тиіс.

Күтілетін нәтижелер: Тәрбие жұмысын ізгілендіру нәтижесінде балалардың өзіне деген сенімі артады; өз сезімі мен ойын мәдениетті түрде жеткізу дағдысы дамиды; ортақ ережелерді саналы түрде орындауы нығаяды; өзара көмек пен сыйластық қалыптасады; тұрмыстық және

әлеуметтік дағдылары жетіледі; жеке жауапкершілік пен дербестік артады. Сонымен қатар балалар қиындықты шешуде көмек сұрауды, пікір қайшылығын бейбіт жолмен реттеуді және өз әрекетінің салдарын бағалауды үйренеді.

Қорытынды: «Адал азамат» бағдарламасы аясында балалар ауылындағы тәрбие жұмысын ізгілендіру – әр баланың қадір-қасиетін мойындаудан, оның мүмкіндігін көруден және өміріне жауапкершілікпен қараудан басталады. Мейірім мен талаптың үйлесуі, сенім мен әділдікке негізделген қарым-қатынас, күнделікті өмірде құндылықтарды тәжірибе арқылы меңгерту баланың тұлғалық дамуына ықпал етеді.

Әр баланың бойындағы жақсы қасиетті байқап, оны қолдап, дербес шешім қабылдауға үйрету – тәрбиешінің маңызды міндеті. Баланы құрметтейтін ортада ғана жауапкершілігі жоғары, адал, мейірімді және қоғамға пайдалы азамат қалыптасуына негіз қаланады.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Қазақстан Республикасының бала құқықтары мен баланың қауіпсіздігін қамтамасыз етуге қатысты нормативтік-құқықтық актілері.

2. «Адал азамат» біртұтас тәрбие бағдарламасының әдістемелік материалдары.

3. Тәрбие жұмысының ізгілендіру, тұлғаға бағдарланған педагогика және әлеуметтік-эмоциялық дағдыларды дамыту бағытындағы әдістемелік ұсынымдар.

Шакеримова Жаныл Казырбековна
Тәрбиеші, педагог-модератор
Абай облысы білім басқарма сының Семей қаласы білім бөлімінің
«№5 «Бала әлемі» бөбекжайы» КМҚК

«ҰЛТТЫҚ БІЛІМ БЕРУ МОДЕЛІ МЕНІҢ КӨЗҚАРАСЫММЕН»

Эссе

Елімізде жеке тұлғаның, қоғам және мемлекет үшін бағдарланған тәрбиенің тұтас жүйесі өз дамуының жаңа кезеңіне аяқ басты. Сонымен қатар, орын алған оң өзгерістер білім беру ұйымдары қызметінің тәрбие жүйесінде көрініс тапты. Қазіргі тағда, білім беруді ізгілендіруге, оқытудың инновациялығына қол жеткізілді, баланың еркін, жауапты тұлға ретінде дамуына жағдай тудыруға күш салынуда. Жаһандану жағдайында рухани құндылықтарымызға қайта оралып, жастарға саналы білім мен парасатты тәрбие беру мәселесі өзектілігімен айқындалады.

Ұлтымызды дәріптеп, рухымызды биіктетіп, ұлттық сеніміміздің жігерлендіретін ұрпақтың болашағы – бізге, яғни ұстаздарға үлкен міндет. Ол үшін мұғалім кәсіби біліктілігін

жаңа бағытта арттырып, білім мазмұнын жаңартып, тиісті әдіс-тәсілдерді қолданып, әдістемелік негіздерді қалыптастыруы керек. Өйткені білім әр адамға өмір бойы қажет екенін өмір тәжірибесі дәлелдеп отыр.Сонымен қатар, алдыңғы қатарлы технологияларды пайдалану білім беруді жаңарту ісіндегі маңызды буын болып табылады.

“Тәрбиесіз берілген білім адамзаттың қас жауы, келешекте оның өміріне опат әкеледі, адамға ең бірінші керегі тәрбие”-деп әл-Фараби айтқандай, тәрбие-жеке тұлғаның қалыптасуының ең басты факторы. Тәрбие мәселесі тұлғаның қалыптасу барысын сипаттайтын педагогика ғылымдарының көкейкесті мәселесінің бірі. Қазіргі тәрбие мазмұны ғасырлар бойы қалыптасып, белгілі бір тарихи кезеңде қоғамдық сананың даму ерекшеліктеріне, идеялық және құндылық ұстанымдарға байланысты жетіліп отырады.

“Бала тәрбиесі-мемлекеттің маңызды міндеті” деген Платоннан келе жатқан қанатты сөз тәрбие жүйесінің негізгі қағидасы. Өйткені ұрпақ тағдыры-ұлт тағдыры. Тәрбие-халықтың ғасырлай бойы жинақтап, іріктеп алған озық тәжірибесі мен ізгі қасиеттерін жас ұрпақтың бойына сіңіру, баланың қоршаған ортадағы қарым-қатынасын, дүниетанымын, өмірге деген көзқарасын қалыптастыру. Тәрбиенің түпқазығы ғибратты, ғұмырлы, ғасыр бойы бойымызға салт-дәстүрмен берілген ұлттық педагогика болып табылады.

Ұлттық сапаның өсіп, мәдени және рухани дәстүрлердің, тілдің қайта жаңғырған кезінде мектеп оқушыларын өз халқының рухани құндылықтарымен, ұлттық мәдениетімен, салт-дәстүрімен түбегейлі, неғұрлым терең таныстыру қажеттілігі туралы, яғни өткен мен бүгіннің және келешектің арасындағы рухани байланыс біріктіруші элемент болуы тиіс, бұларды жеткізуші-білім беру, мұғалімдер, дәстүрлер. Әрбір ұлт “өсуі” қажет, яғни ұлттық білім алудың, ана тілін, әдебиеті мен өнерін оқытуды ұйымдастыруға арналған инфрақұрылымды қалыптастыруға қатысудың, тұтас алғанда оқушылардың өз ұлтының мәдениетіне араласуының қажеттілігін ұғынуы тиіс.

Кейінгі кезеңде біздің қоғамымызда болып жатқан жағдайлардың көбі жас ұрпақты қазақтың халықтың педагогикасының идеяларына жаппай араластыру қажеттігі ерекше жолға қойылатын уақыт келеді деген үміт ұялатады көңілге. Көне әдет-ғұрып элементтері бүгінгі салт-дәстүрлерге күннен-күнге белсенді түрде енгізілуде.

Қазіргі уақытта жастардың өз ата-бабаларының халықтық салт-дәстүрлеріне, шынайы ұлттық музыкалық-поэтикалық, хореографиялық, бейнелеу шығармашылығына, қазақтың ұлттық киімдеріне, баспанасына, халықтық дүниетанымына қызығуы және ұмтылуы байқалады.

Егеменді ел жастарының санасына ұлттық ұлағатты қасиеттерді сіңіре білудің мәні зор. Ақынжанды, ақжарқын, шешен, өнерпаз, өнегелі халқымыздың ғасырлар бойы қалыптасқан тәлім-тәрбиелік әдеттері мен ережелері, салт-саналық дәстүрлері жас ұрпақтың жан дүниесіне әсер етіп, санасына сіңсе, ұлттық мәдениетті игерген иман жүзді, инабатты ұрпақ жалпы адамзаттық асыл қасиеттерге ие болады.

Халқымыздың әдептілік, имандылық, мейірімділік, қайырымдылық, ізеттілік, ілтипаттылық, қонақжайлылық сияқты абыройлы қасиеттерін жас ұрпақтың ақыл парасатына азық ете білу үшін, әрбір ұстаз халық педагогикасын: сан ғасырларда қалыптасқан салт-дәстүрлерді, әдет-ғұрыптарды жан-жақты терең біліп, тебірене іс-қимыл жасауға тиіс. Ұстаз ұлттық мәдениет үрдістерін өркениетті өмірмен байланыстырып, тәлім-тәрбиеге пайдалана білуге міндетті.

Әрбір халықтың рухани азығының қайнар бұлағы оның халықтық педагогикасы мен ұлттық салт-дәстүрлері болып табылады. Тән азығы мен жан азығының тепе-теңдігін сақтап, әсіресе, жан азығына басым көңіл бөлген халқымыз өміртануды діттеп, оның философиялық заңдылықтарын терең ұғынған. Жан азығынан мақұрым қалған адамның адамдық қасиеті жойылып кететінін ертеден ұғынған халқымыз жан азығын, ең әуелі, нәрестеге бесік жыры арқылы әуезді әуенмен беруден бастайды. Одан соң жас балдырған жеке сөздерді ұғына бастағанда-ақ, оған жақсы мен жаманды ажыратып түсіндіреді. Ол үшін тақпақ, санамақ, жаңылтпаш, жұмбақ, мазақтама, мақал-мәтел үйретіп, баланың тілін ширатып, ойын

дамытады. Жас баланың нәресте, бөбек, балдырған кезіндегі адам болып қалыптасуы 1-5 жастың арасы десек, 6-10 жаста бала әдептілік негіздерін үйренеді, оның бойында тектік қасиеттер қалыптасады.

Адам өмірінің “алтын бесігі”-мектептің есігін ашқан балдырған жарығы мол жаңаша өмірде адамдық асыл қасиеттерді қастерлеп, өмір заңдылықтарын ана тілінде үйренеді.

Ұлттық мұраларымыздың тәлім-тәрбие саласының санқилы мәселелері біздің елімізде біршама уақыттан бері зерттеу нысанына айналуда. Қазақтың тәлім-тәрбие саласындағы ой-пікірлерінің ғылыми негіздерін жасап, бай мұра қалдырған аға ұрпақтың еңбектерін зерттеп-зерделеу өзектілігімен айқындалады. Бұл үдерісте Сыр сүлейлері тағылымдарының алатын орны ерекше. Қорқыт бабадан бастау алған Сыр сүлейлерінің шығармашылығы кейінгі ұрпаққа үлгі болар терең толғаулар, жыр-термелер, нақыл сөздерімен ерекшеленеді.

Замананауи қазақстандық қоғам “Мәңгілік ел” жалпыұлттық идеясын жүзеге асыру міндетін айқындап отыр. Тұңғыш Елбасы Н.Назарбаев: “Болашаққа бағдар: Рухани жаңғыру” атты мақаласында “Туған жердің әрбір сайы мен қырқасы, тауы мен өзені тарихтан сыр шертеді. Әрбір жер атауының төркіні туралы талай-талай аңыздар мен әңгімелер бар. Әрбір өлкенің халқына суықта пана, ыстықта сая болған, есімдері ел есінде сақталған біртуар перзенттері бар. Осының бәрін жас ұрпақ біліп өсуге тиіс” деген болатын.

Бүгінде елімізде Қазақстандық патриотизмнің, азаматтықтың, руханилықтың саяси және адамгершілік мәнін түсіну, адамгершілік бағдарлы, әлеуметтік белсенді, үйлесімді дамыған тұлға қалыптастыру процесі жүріп жатыр. Жастарға бүгінгі күн талабына сай ұлттық тәлім-тәрбие беруде халқымыздың бай мәдени мұраларын, педагогикалық ой-пікірлерін, жинақталған ұлттық құндылықтарды зерттеп, жүйелеп, оқу-тәрбие процесіне пайдаланудың маңызы зор.

Бүгінгі таңда жастарға ұлттық тәрбие беру өзекті мәселелерге айналуда. Себебі, еліміздің өркениеті мен экономикасын тұрақтандыру, патриоттық сезімін арттыру жолында ұлттық тәрбие көздерімен сусындата білім беру қажеттігі туындап отыр.

Қорытындылай келе, халқымыз «Баланды өз тәрбиеңмен тәрбиелеме, өз ұлтыңның тәрбиесімен тәрбиеле» деген екен. Осы жерде қазақ халқының ұлы ақыны, ғалым М.Жұмабаевтың мына сөзі ойға оралады: «Ұлт тәрбиесі – баяғыдан бері сыналып, көп буын қолданып келе жатқан тақтақ жол болғандықтан, әрбір тәрбиеші сөз жоқ, ұлт тәрбиесімен таныс болуға тиіс. Және әр ұлттың баласы өз ұлтының арасында, өз ұлты үшін қызмет қылатын болғандықтан, тәрбиеші баланы сол ұлт тәрбиесі мен тәрбие қылуға міндетті» деген сөзі де соның дәлелі.

Сондықтан да сан ғасырлар бойы сұрыпталған ұлттық құндылықтарымызды оқу-тәрбие процесіне енгізу арқылы болашақ ұрпақтардың бойына дарыту керек. Мәселен мақал-мәтелдерде адамгершілік, имандылық тәрбиесіне байланысты әдет-ғұрыптар насихатталса, жұмбақтар мен айтыстарда ақыл – ой тәрбиесі, өлең,жыр-дастандарда әсемдік тәрбиесінің негізгі принциптері, ал ертегілер халықтық әрбиенің сан алуан мәселелерін қозғайтын тәсілдік материал ретінде пайдалансақ деймін.

Демек, халықтың педагогика– тәлім-тәрбиелік ой- пікірдің ілкі бастауы, халықтың руханимұрасы. Бұл жердегі еске алатын негізгі жайт осындай халықтың мұралардың бәрі бірдей кәдеге жарай бермейді, олардың озығымен қатар тозығы да бар. Ең негізгі мәселе – бұларды бүгінгі күннің талап-тілегімен байланыстыра пайдалана білу болмақ.

Ахмет Байтұрсыновтың «Балам дейтін жұрты болмаса, жұртым дейтін бала қайдан шығады?» Бұл ойдың түйіні өте тереңде жатыр, әрине. Сондықтан, келешек ұрпақ алдында қарыздар болмас үшін, бүгінгі күні босаңсып кеткен тәрбиені тез арада жолға қоймасақ, ертең кеш болуы әбден ықтимал.

Жанабалинова Гульнара Сейтказановна
Тәрбиеші, педагог-модератор
Абай облысы білім басқарма сының Семей қаласы білім бөлімінің
«№5 «Бала әлемі» бөбекжайы» КМҚК

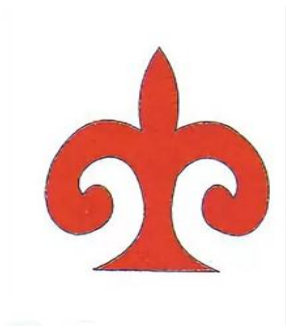
«ОЮ ӨРНЕКТЕР СЫР ШЕРТЕДІ»

Ашық ұйымдастырылған әрекет

Бағдарлама тарауы: Тіл дамыту, қоршаған әлеммен таныстыру, көркем әдебиет,ұлттық құндылық,таным.
Қолданылған технология: Ойын технологиясы
Мақсаты: Балалардың ойлау қабілеттерін дамыту, есте сақтау қабілеттерін арттыру, тіл байлықтарын дамыту, ұжыммен жұмыс істеуге тәрбиелеу,ұлттық құндылықтарды білүге, құрметтеуге тәрбиелеу.
Көрнекілік материалдар: Оюлар: түйе табан, қошқар мүйіз, құс қанаты, тарақ, кілемше. Гуаш, жануарлар дың кескіндері, қарандаштар, губка, тайқазан, асықтар, шелек. Жануарлар, төлдері. Сандар. Оюлардың қиындісі.
Үлестірмелі материал: Әртүрлі оюлар, сандар, оюлар қиындысы. ТСО.

Кіріспе

Ұйымдастыру кезеңі
Мотевациялық қозғауышы
Шаттық шеңбер:
Салем сағаң, Алтын күн!
Салем сағаң, Көк аспан!
Салем сағаң Мөлдір су!
Салем сағаң,Туған жер!
Салем менің туған өлкем!
Салем менің достарым!
Негізгі бөлім.
ЖИ видео «Айя мен Али»
Балалар Али оюлар әлемінен сендерге сәлемдеме жиберіпті. Ол мына сандықшаның ішінде екен. Ашып көрейікпе?

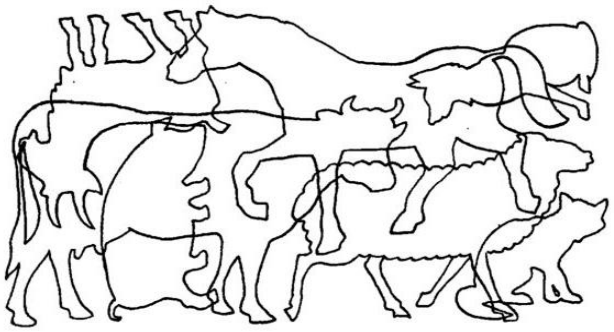
1, Али мен Айя әженің әңгімесі.mp4

1- Дидактикалық ойын: «Сиқырлы сандар»
Балалар қараңдаршы: сандар ,қиылған оюлар сандарды рет ретімен орналас тырып қойюларың керек. Не шықты дұрыс әр кімде өз ою өрнегі шықты. Ал қандай оюлар: түйе табан, қошқар мүйіз, құс қанаты, тарақ, толқын.

Дидактикалық ойын. «Жануарларды қиындысынан тап»
-Балалар. Али - сендерге жануарларын мына сиқырлы қиындылардың арасынан тауып атап беріңдер.
(жануарлардың суреттері, қиындылары, аттарын атау).
Төлдерін тауып алады.

-Тамаша.

Дидактикалық ойын. «Дұрыс құрастыр».
Балалар мына клемшелерді Али өтініп сурайды екен - оюларына қарап сәйкестендіріп дұрыс құрастыру керек.Ұлдар, қыздар. Ұлкен клемше, кішкентай клемше болып шығу керек.

Сергіту сәті: «Оюлар биі»

3, Сергіту сәті Ою биі (2).mp4

Дидактикалық ойын. «Тай қазан»
Қызық тапсырмаға келдік. Али мен Айя жылдам ойындарды жақсы көреді екен сондықтанда келесі ойын-жарыс болмақшы «Тайқазан». Балалар тайқазанның ішінде асықтар жатыр, сендердің қолдарында шелек пен ағаш қасық, музыка әуені қосылғанда тайқазанды айналасыңдар, ал тоқтағанда қасықпен асықтарды жинайсыңдар. Жеңеді- кім ең көп асық жинайды. Өте керемет.

Ойын: “Тайқазан”

Дидактикалық ойын. «Әдемі ою»

Келесі тапсырма – Алиға әдемі оюларымызды бояп берейік. Али риза болсын (балалар алдындағы оюлардын суретін дәстүрден тіс әдіспен бояп береміз, әр түсті гуашпен, губканың қиындыларын колданамыз).

Рефлексивті корригиялық

-Балалар сендерге Алидің тапсырмаларын орындауға қызықты болдыма.

-Сендер қандай тапсырмалар орындадыңдар?- сандар, қиылған оюлар сандарды рет ретімен орналастырып қойдық, ұй жануарын таптық, ұлкен клемше, кішкен тай клемшелерді дұрыс құрастырдық, оюларды әдемі гуашпен бояп бердік.

Осымен бүгінгі ойын іс-әрекетіміз аяқталды.

Сау болыңыздар,қонақтар!

Жанабаланова Анара Хасеновна
Тәрбиеші
Абай облысы білім басқарма сының Семей қаласы білім бөлімінің
«№5 «Бала әлемі» бөбекжайы» КМҚК

«ОЙЫННЫҢ БАЛА ТӘРБИЕСІНДЕГІ ОРНЫ»

«Адамзаттың өмірдегі ең қымбаттысы, көз қуанышы-бала. Бала-дербес тұлға».

Аңдатпа. Мақалада мектепке дейінгі жастағы балаларды тәрбиелеу мен дамыту үдерісіндегі ойынның маңызы қарастырылады. Ойынның баланың танымдық қабілетін, шығармашылық ойлауын, қиялын, тілін және дене қимылдарын дамытудағы рөлі сипатталады. Сонымен қатар сюжеттік-рөлдік, қимылды, дидактикалық және сахналық ойындарды ұйымдастырудың тәрбиелік мүмкіндіктері ашылады. Ойын арқылы балалардың адамгершілік қасиеттерін қалыптастыру, ұлттық құндылықтарды бойына сіңіру, қарым-қатынас жасау дағдыларын жетілдіру мәселелеріне назар аударылады. Мақалада бала тәрбиесіндегі отбасы мен балабақша арасындағы ынтымақтастықтың маңызы да айқындалады. Ойын әрекетін тиімді ұйымдастыру арқылы баланың жеке тұлға ретінде жан-жақты дамуына, өзіне деген сенімділігін арттыруға және әлеуметтік ортаға бейімделуіне жағдай жасау жолдары ұсынылады.

Түйінді сөздер: ойын, бала тәрбиесі, мектепке дейінгі тәрбие, баланың дамуы, ұлттық құндылықтар, дидактикалық ойын, қимылды ойын, шығармашылық қабілет, адамгершілік тәрбие, отбасы мен балабақша ынтымақтастығы.

Мектепке дейінгі білім беру саласы қызметкерлерінің алдына қойылған басты мақсат – баланың жас ерекшелігіне қарай бабалар тарихын негізге ала отырып, ұлттық тәрбиені, салт – дәстүрді бойына сіңіріп, жеке тұлға ретінде жан – жақты қалыптасуына ықпал ету.

Ойын - өсіп келе жатқан бала ағзасы үшін өте қажет. Ойында баланың дене күші артады, қолы қатайып, денесі шыңдала түседі, көзі қырағыланады, зеректігі, тапқырлығы, ынтасы артып, жетіле түседі. Ойында балалардың ұйымдастырушылық дағдылары қалыптасып шыңдалады, ұстамдылығы, іскерлігі дамиды.

Ойын – балалар үшін күрделі әрекет. Дене тәрбиесі немесе спорт сабақтарында балаларға ойынның бағытын бере отырып, оның әділ және дұрыс өтуін қадағалаған жөн. Өйткені, мұның балаларға салауатты өмір салтын қалыптастыруда тәрбиелік маңызы зор.

Бала өмірінің алғашқы мектепке дейінгі кезеңі оның өсіп жетілуіндегі ең жауапты кезең. Бұл кезде баланың ақыл – ой қабілеті, қасиеттері және эстетикалық сезімдері қызықты,

мазмұнды сабақ, еңбек, ойын процесінде жан – жақты қалыптасады. Ойын – тәрбие берудегі ең тиімді тәсілдердің бірі.

«Балабақшада тәрбие беру бағдарламасында» баланың денесі мен психикалық жетілуі, жеке басының дамуы үшін ойынның үлкен маңызы бар.

Бала ойын арқылы күш – жігерін жаттықтырып, қоршаған заттар мен құбылыстардың ақиқат сырын ұғынып, еңбек дағдысында үйрене бастайды, яғни болашақ ұрпақтың тәрбие жолы тәлімдік ойыннан басталады.

Балалар қиялдау арқылы ойдан түрлі ойын шығарады. Ойын арқылы балалардың шығармашылық ой – қиялы, елестету қабілеті шарықтайды. Ойын – тәрбие құралы. Ойынның арқасында жан – жағын қоршаған орта балаға қостаушы болып табылады.

Ойын – тәрбиенің пәрменді құралдарының бірі. Ойын процесінде балалардың жағымды мінез – құлық белгілері, адалдық мақсатқа жетуге талпынушылық, көпшілік мүддесімен санасушылық сияқты қасиеттер қалыптасады. Сондықтан іс – тәжірибеде балалардың дене қимылдарының (ептілік, шапшаңдылық, төзімділік) жетілуін, кеңістікті білуін дамытатын жарыс элеметтері бар спорттық ойындар, мазмұны алуан түрлі қимылды ойындарды ереже бойынша сюжеттік, сюжетсіз және аттракциондарды кеңінен пайдаланған жөн.

Сюжетті ойындарға тұрмыс тақырыбына қатысты ойындар, өндірістік, құрылыс табиғи материалдарды пайдаланатын ойындар, ойын – сауықтар жатады. Ойнаушылардың іс - әрекеті бір – бірімен тығыз байланыста болады.

Сюжетсіз ойындарда іс - әрекет қимыл – қозғалыс негізінде жүргізіледі. Сюжетсіз ойындардың түрлері көп. Соның ішінде қуаласпақ, жасырынбақ т.б ойындар.

Барлық ойындар балалардың қимыл – қозғалыс әрекетін жетілдіруге бағытталған. Ойын ретінде оқытуда әр түрлі сипаттағы дидактикалық ойындар(лото, домино, мозайка т.б) олардың ойнай білуін қалыптастыруда «Өзің құрастыр», «Кілем дүкені», т.б ойындар ұйымдастырылса, мұндай ойындар балалардың ойлау қабілетін жетілдіреді және геометриялық пішіндер мен оның түр – түсімен таныстырады. Сонымен бірге бұл ойындарды оқу іс – процесінде қолдануға болады.

Ойынның ішіндегі ең негізгісі дамытушылық ойындар: есте сақтау және логикалық ойлау қабілетіне байланысты «Сиқырлы шеңбер», «Не артық?», «Егіздер» ойындары.

Ойын – оқыту, өсіру, денсаулықты нығайтумен қатар тәрбиеге дағдыландырады. Бала басқа адамның сөзін тыңдауға, қуанышын бөлісуге, өз ойымен басқа адамның ойын салыстыра білуге және сыйластыққа, үлкенге жәрдем беріп, кішіге қамқор болуға, не жақсы, не жаман екенін айыра білуге баулу үшін сахналық ойындарды пайдалануға болады. Балалардың сахналық әрекетінде саусақ, көлеңке және т.б. театр түрлерін кеңінен пайдалану керек.Ойында ең негізгі бала санасына жеткізе білуге, белсенділік көрсетуге, сол кезде өзіне - өзі сенімді болуға баулу. Бала ойын арқылы өзін толқытқан бүгінгі қуанышын, ренішін, асқақ арманын, мұрат – мүддесін бейнелесе, күні ертең сол арман қиялын өмірде жүзеге асыруға мүмкіндік алады ; сөйтіп бүгінгі ойын бейнелі әрекет, ертеңгі шындық, ақиқатқа айналуы сөзсіз. Ойын кезінде балалардың барлық жетістіктерін айтып өту, кемшіліктерінеұрыспау және табыстарын мадақтау қажет екенін ұмытпау керек. Ойынға берілген осы сипаттаманы жетекшілікке ала отырып, баланың тәрбиесін ойын арқылы дамытып, сауықтырып, тәрбиелеп, оқытып, баланы ойнауға белсенді қатыстырып, баланың жігерін қолдап, өз күшіне сенімін арттыру қажет. Әрбір ойынның алға қойған мақсаты болады, сол мақсаттың орындалуына баланың өзін ұмтылдыру қажет. Тәрбиеші балалар жайлы ойынға олармен бірге қосыла ойнағанда ғана дұрыс мағлұмат ала алады. Өте тұйық сәбидің өзі ойнап отырып ашылады. Көп күлмейтін бала да ойын үстінде күледі. Балабойындағы табиғ қасиеттер, адамгешілік құндылықтар отбасында, мектепте, әлеуметті ортадан әрленеді, толысып әрленеді.

«Бала нені білсе жастан, ұядан, өле өлгенше соны таныр қиядан» деген нақылдың астында қаншама мән-мағына жаты десеңізші. Нақылда тәрбе беретін адам, я болмаса ортасы өздері білімді, тәрбиелі,үлгілі болуы керек деп өсет етеді. «Бала істеген жауыздықтың жазасын тәрбеші көрсін» деген мәтел де соны еңзейді.

Бала тәрбесінде, балабақшаның атқаратын рөлі де зор. Өйткені отбасы тәрбесі мен балабақшадағы тәрбе бір-бірімен тығыз байланысты, бірін-бірі толықтыратын домбыраның қос шегіндей. Егемен еліміздің ұрпақтарын білімді, тәрбелі етіп тәрбиелеу-баба ұрпақ пен аға ұрпақтың парызы. Алайда баланың бас ұстазы ата-ана. Бала ата-анасының, ата -ана баласын танымайынша ісі алға баспайды. Бала тәрбиесіндегі отбасының атқаратын міндеті зор. Адам баласының дүнеге кегенде енетін үйі, өсіп ер жететін, тәлім-тәрбе алатын қасиетті алтын бесігі-отбасы. Отбасының адамзат ұрпағына ететін ықпалы мен әсерін өмірдегі басқа ешнәрсемен салыстыруға болмайды. Отбасы тәрбесінің түрлері мен ешнәрсе мен салыстыруға болмайды. Отбасы тәрбесінің түрлері мен мүмкіндіктері өте көп. Әсіресе көргенді, көргенді, ынтымақты отбасында.

Бұл орайда: Ұяда не көрсең,ұшқанда соны ілерсің деген халқымыздың қасиетті сөзінен отбасы тәрбесінің күшіне сенуге болады. Бала үшін отбасында әке-шешесінің, ата-әжесінің басқа да бауырладың кісілік үлгілірінің маңызы өте зор. Олай болса бала кішілікті, әдептілікті, адамгершілікті, сыпайлықты тіпті өрескел мінез бен бұзақылықты да алғаш өз отбасында меңгереді. Баланың сын да, мұңын да, шаттығын да ата- анасынан артық ешадам біле бермейді. Сондықтан бала тәбесінде ата-ана мен қстаздар білігі қажет ақ. Ата-ана тәбиешіге көмекші, сенімді тірек болса кеісінше тәрбиеші де сондай болуы керек. Екі жақты байланыс нығайғанда барлық күделі сан алуан мәселелер түйін шешіледі.

Қорыта айтқанда «Отбасында берілген тәрбие жігеріңді құм қылып жерге қаратпасын десең, балаға кішкентайынан түзу тәрбие бер» деп ата бабамыз мұра етіп қалдырғандай бала тәрбесіне дер кезінде көңіл бөліп, еліміздің инабатты, адамгершілік мол білімді, саналы ұрпақтарын тәрбиелейік. Тәуелсіз еліміздің ұлдары мен қыздарының жан жақты дамыған, өзіндік пікір бар, жерін, ата анасын, тәрбиешісін құрметтейтін азамат болуына ықпал жасайық.

Қолданған әдебиеттер:

1. Қазақстан Республикасының мектепке дейінгі ұйымдары менмектепалды даярлық сыныптарында 2025-2026 оқу жылында тәрбиелеу-білім беру процесін ұйымдастыру туралы әдістемелік нұсқау хат. Астана қ. 2022 ж.

2. Н.С. Құлжанова «Мектептен бұрынғы тәрбие» 1923 ж.

3. Н.С. Құлжанова «Ана мен бала » 1927 ж.

4. Мектепке дейінгі, орта білім беру ұйымдарын, сондай-ақ арнайы білім беру ұйымдарын жабдықтармен және жиһазбен жарақтандыру нормаларын бекіту туралы Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2024 жылғы 22 қаңтардағы № 70 бұйрығы

Иманқұл Фариза Дәулетниязқызы
Қазақ тілі мен әдебиеті пәні мұғалімі
"Өтес жалпы білім беретін мектеп" КММ
Маңғыстау облысы, Маңғыстау ауданы

«МӘТІННЕН МАҒЫНАҒА»: ОҚЫЛЫМ САУАТТЫЛЫҒЫН ДАМЫТУҒА БАҒЫТТАЛҒАН ТИІМДІ ӘДІСТЕР ЖҮЙЕСІ»

Авторлық бағдарлама

Кіріспе

Қазіргі білім беру жүйесінде оқушының білімді есте сақтауы ғана емес, оны түсінуі, талдауы және күнделікті өмірде орынды қолдануы маңызды орын алады. Ақпарат көлемі үздіксіз ұлғайып отырған кезеңде мәтінмен сауатты жұмыс істеу әрбір адамның негізгі құзыреттерінің біріне айналды. Оқушының түрлі дереккөздерден қажетті мәліметті табуы, ақпараттың шынайылығын бағалауы, мәтіндегі негізгі ойды ажыратуы және оқығанына қатысты өзіндік пікір қалыптастыруы оның оқу жетістіктеріне тікелей ықпал етеді.

Мектеп тәжірибесінде кейбір оқушылардың мәтінді еркін оқығанымен, оның мазмұнын толық түсіндіруде қиналатыны байқалады. Әсіресе көлемді мәтіннен маңызды ақпаратты іріктеу, автордың көзқарасын анықтау, жасырын мағынаны түсіну және бірнеше дерек арасындағы байланысты табу тапсырмалары қосымша қолдауды қажет етеді. Мұндай қиындықтар тек тілдік пәндерде ғана емес, тарих, жаратылыстану, математика және басқа да пәндерде кездеседі. Сондықтан оқылым сауаттылығын дамыту барлық оқу әрекетінің сапасын арттыруға мүмкіндік беретін маңызды бағыт болып саналады.

«Мәтіннен мағынаға» авторлық бағдарламасы осы қажеттіліктерді ескере отырып әзірленді. Бағдарламаның негізгі идеясы – оқушыны мәтінді жай оқудан оның мағынасын саналы түрде құрастыруға жетелеу. Мұнда оқылым әрекеті үш кезең бойынша ұйымдастырылады: мәтінге дейінгі дайындық, мәтінді оқу барысындағы мағыналық жұмыс және оқылымнан кейінгі талдау мен қорытындылау.

Бағдарламада оқушылардың жас ерекшеліктеріне сәйкес көркем шығармалар, танымдық мақалалар, ақпараттық хабарламалар, нұсқаулықтар, кестелер және күнделікті өмірге қатысты мәтіндер пайдаланылады. Әртүрлі мазмұндағы материалдармен жұмыс істеу оқушының мәтін құрылымын тануына, ақпаратты салыстыруына және оқу стратегияларын саналы таңдауына жағдай жасайды.

Авторлық жұмыстың ерекшелігі оқылым стратегияларын жеке-жеке үйретумен шектелмей, оларды өзара байланысты жүйе ретінде қолдануға негізделеді. Әрбір әдіс белгілі бір оқу мақсатына қызмет етеді және оқушының алдыңғы дағдысын келесі деңгейге дамытуға бағытталады.

Бағдарламаны жүзеге асыру нәтижесінде оқушылардың мәтінге қызығушылығын арттыру, дербес оқу әрекетін қалыптастыру, сыни ойлауын жетілдіру және ақпаратты жауапкершілікпен пайдалану мәдениетін дамыту көзделеді. Сонымен қатар мұғалімге оқушылардың оқу қиындықтарын анықтауға, сараланған тапсырмалар ұсынуға және олардың жеке жетістіктерін жүйелі бақылауға мүмкіндік беріледі.

Түсінік хат

Бүгінгі білім беру кеңістігінде оқылым сауаттылығы оқушының жалпы оқу мәдениетін қалыптастыратын негізгі қабілеттердің бірі ретінде қарастырылады. Оқылым сауаттылығы дегеніміз – мәтіндегі сөздерді дұрыс танып, сөйлемдерді қатесіз оқу ғана емес, оқылған ақпараттың мазмұнын түсіну, оны талдау, бағалау, басқа мәліметтермен байланыстыру және белгілі бір мақсатта пайдалана білу. Бұл қабілет оқушының өздігінен білім алуына, ойлау әрекетін ұйымдастыруына және қоршаған ортадағы ақпаратты саналы қабылдауына негіз болады.

5–6-сынып кезеңі оқылым дағдыларын дамытудың маңызды сатысы болып табылады. Бастауыш мектепте қалыптасқан оқу әрекеті осы кезеңде күрделене түседі. Оқушылар көлемі үлкен, құрылымы күрделі, жаңа ұғымдары мол мәтіндермен жұмыс істей бастайды. Сонымен қатар пәндер саны артып, әр пәннің өзіндік терминологиясы, ақпарат беру тәсілі және мәтіндік ерекшеліктері пайда болады. Осы өзгерістер оқушыдан бұрынғы оқу дағдыларын жаңа жағдайларға бейімдеуді талап етеді.

Сабақ барысында оқушылардың мәтінді қабылдау деңгейлері бірдей болмайды. Бір оқушы мәтіндегі нақты ақпаратты тез тапқанымен, оның астарлы мағынасын түсіндіруде қиналуы мүмкін. Екінші оқушы негізгі ойды анықтай алады, бірақ өз пікірін мәтіннен алынған дәлелдер арқылы негіздей алмайды. Ал кейбір оқушылар оқыған ақпаратты түсінгенімен, оны жаңа жағдаятта қолдануға келгенде сенімсіздік танытады. Мұндай айырмашылықтар оқылым сауаттылығын дамытуда бір ғана әдісті қолданудың жеткіліксіз екенін көрсетеді.

Осыған байланысты «Мәтіннен мағынаға» авторлық бағдарламасында оқылым әрекетін дамытудың өзара байланысты әдістер жүйесі ұсынылады. Бағдарламаның мазмұны оқушыны мәтінмен жұмыс істеудің қарапайым әрекеттерінен күрделі ойлау операцияларына біртіндеп жетелеуге негізделген.

Алғашқы кезеңде оқушы мәтіннің тақырыбын болжайды, бұрынғы білімін еске түсіреді, оқу мақсатын анықтайды. Келесі кезеңде мәтінді мағыналық бөліктерге ажыратып, негізгі және қосымша ақпаратты анықтайды, түсініксіз сөздердің мағынасын контекст арқылы болжайды. Одан кейін мәтіндегі ақпараттарды салыстырып, себеп-салдарлық байланыстарды табады, автордың ұстанымын түсіндіреді және қорытынды жасайды.

Бағдарламада оқылымның нәтижесі ғана емес, оған жету жолы да маңызды болып саналады. Сондықтан оқушының қандай стратегияны таңдағанына, мәтінді түсіну барысында қандай қиындыққа кездескеніне және сол қиындықты қалай шешкеніне назар аударылады.

Оқу тапсырмаларының мазмұны оқушылардың күнделікті өмірімен байланыстырылады. Мысалы, хабарландырудан қажетті мәліметті анықтау, нұсқаулық бойынша әрекет ретін құрастыру, екі ақпарат көзін салыстыру, экологиялық мәселе туралы мәтінді талдау немесе ұлттық құндылықтарды сипаттайтын шығарманың идеясын түсіндіру сияқты жұмыстар қарастырылады. Бұл тапсырмалар оқылым әрекетінің мектеп қабырғасымен шектелмейтінін көрсетеді.

Бағдарламада жұптық және топтық жұмыстармен қатар жеке оқу әрекетіне де жеткілікті орын беріледі. Оқушылар бір-бірінің пікірін тыңдауды, өз ойын дәлелдеуді, мәтін мазмұнына қатысты сұрақтар қоюды және ортақ қорытындыға келуді үйренеді. Мұндай жұмыстар қарым-қатынас мәдениетін қалыптастырып, әртүрлі көзқарастарға құрметпен қарауға тәрбиелейді.

Мұғалімнің қызметі дайын ақпаратты жеткізумен шектелмейді. Ол оқушының оқу әрекетін ұйымдастырушы, бағыттаушы және қолдаушы рөлін атқарады. Қалыптастырушы бағалау, кері байланыс, бақылау парақтары және өзін-өзі бағалау құралдары арқылы оқушылардың жетістіктері мен қиындықтары анықталып отырады.

Авторлық бағдарламаның мазмұны қазақ тілі мен әдебиеті сабақтарында қолдануға ыңғайлы болғанымен, онда ұсынылған оқу стратегияларын басқа пәндердегі мәтіндік тапсырмалармен де байланыстыруға болады. Бұл оның пәнаралық маңызын арттырады.

Бағдарламаның түпкі мақсаты – мәтінді түсінуге ұмтылатын, ақпаратқа сыни көзқараспен қарайтын, ойын дәлелді жеткізе алатын және оқыған білімін өмірлік тәжірибесінде пайдалануға қабілетті оқушы тұлғасын қалыптастыру.

Мақсаты

5–6-сынып оқушыларының әртүрлі жанрдағы және форматтағы мәтіндерді саналы түсіну, ақпаратты талдау, интерпретациялау, сыни бағалау және өмірлік жағдаяттарда қолдану қабілеттерін оқылым стратегияларының бірізді жүйесі арқылы дамыту.

Міндеттері

1. Оқушылардың мәтін тақырыбын, құрылымын және негізгі ойын анықтау, негізгі және қосымша ақпаратты ажырату дағдыларын қалыптастыру.
2. Мәтін мазмұнын түсіну үшін болжау, сұрақ қою, мағыналық бөліктерге ажырату және контекст арқылы сөз мағынасын анықтау стратегияларын меңгерту.
3. Мәтіндегі ашық және жасырын ақпаратты табу, себеп-салдарлық байланыстарды анықтау және логикалық қорытынды жасау қабілеттерін дамыту.
4. Әртүрлі жанрдағы және форматтағы мәтіндерді салыстыру, ақпараттың сенімділігін бағалау және автордың көзқарасын анықтау арқылы сыни оқылым дағдыларын жетілдіру.
5. Оқылған мәтін бойынша өзіндік пікір қалыптастыру, тұжырымдарын мәтіндік дәлелдермен негіздеу және ойды жүйелі жеткізу білігін дамыту.
6. Оқылым барысында алынған ақпаратты күнделікті өмірлік жағдаяттарда, практикалық тапсырмаларда және пәнаралық байланыста қолдануға үйрету.
7. Оқушылардың оқуға қызығушылығын арттыру, дербес оқу әрекетін ұйымдастыру, өзін-өзі бағалау және рефлексия жасау дағдыларын қалыптастыру.
8. Мәтінмен бірлескен жұмыс арқылы коммуникативтік мәдениетті, шығармашылық ойлауды, ұлттық және жалпыадамзаттық құндылықтарға құрметті, ақпаратты жауапкершілікпен пайдалану қабілетін тәрбиелеу.

Өзектілігі, маңыздылығы және қажеттілігі

Қазіргі қоғамда ақпаратпен жұмыс істеу қабілеті адамның білім алуына, кәсіби дамуына және қоғамдық өмірге белсенді қатысуына әсер етеді. Оқушылар ақпаратты оқулықтардан ғана емес, интернет материалдарынан, әлеуметтік желілерден, электрондық кітаптардан, түрлі хабарламалар мен цифрлық платформалардан алады. Ақпарат көздерінің көбеюі оны түсіну, сұрыптау және бағалау қажеттілігін арттырып отыр.

Оқылым сауаттылығының жеткіліксіз қалыптасуы оқушының оқу жетістіктеріне кері әсер етуі мүмкін. Мәтіннің мазмұнын толық түсінбеген оқушы тапсырманың шартын дұрыс қабылдамауы, маңызды ақпаратты назардан тыс қалдыруы немесе негізсіз қорытынды жасауы ықтимал. Сондықтан оқылым сауаттылығын дамыту белгілі бір пәннің ғана міндеті емес, бүкіл білім беру үдерісінің маңызды құрамдас бөлігі болып табылады.

Бағдарламаның өзектілігі бірнеше жағдаймен түсіндіріледі.

Біріншіден, оқушылардың оқу әрекетін механикалық қабылдаудан саналы түсінуге бағыттау қажеттілігі бар. Мәтінді дауыстап немесе іштей оқи алу оның мағынасын толық меңгергенін білдірмейді. Оқушы ақпараттың мәнін түсініп, оны бұрынғы білімдерімен байланыстыра алғанда ғана оқылым нәтижелі болады.

Екіншіден, қазіргі білім беру мазмұны оқушыдан дайын жауапты қайталауды емес, өз бетінше ізденуді, талдауды және дәлелдеуді талап етеді. Мұндай әрекеттерді жүзеге асыру үшін мәтінмен жұмыс істеудің тиімді стратегияларын меңгеру қажет.

Үшіншіден, цифрлық ақпарат кеңістігінде сенімді және күмәнді мәліметтер қатар кездеседі. Оқушының ақпарат көзін анықтауы, автордың мақсатын түсінуі және деректің негізділігін бағалауы ақпараттық қауіпсіздік пен сыни ойлаудың маңызды бөлігіне айналады.

Төртіншіден, 5–6-сынып оқушыларының танымдық ерекшеліктері оқылым дағдыларын жүйелі дамытуды қажет етеді. Бұл кезеңде оқушылар нақты ақпаратты қабылдаудан абстрактілі ұғымдарды түсінуге, салыстыруға және жалпылауға біртіндеп көшеді.

Бесіншіден, мектеп тәжірибесінде оқылым тапсырмалары кейде мәтін мазмұны бойынша сұрақтарға жауап берумен шектеледі. Ал мәтіннің құрылымын, астарлы мағынасын, авторлық ұстанымды және ақпараттың қолданылу мүмкіндігін зерттеу арнайы ұйымдастырылған жұмыстарды талап етеді.

Осы бағдарлама аталған қажеттіліктерді ескере отырып, оқылым сауаттылығын дамытуға арналған бірізді әдістемелік шешім ұсынады.

Бағдарламаның практикалық маңыздылығы оқушылардың мәтінді түсіну сапасын жақсартуға, оқу тапсырмаларын өздігінен орындауға, ақпаратты дәлелді пайдалануға және пәндер арасындағы байланысты анықтауға жағдай жасауымен сипатталады.

Сонымен бірге бағдарлама мұғалімге оқушылардың оқу жетістіктерін жүйелі бақылауға, жеке қажеттіліктеріне қарай тапсырмаларды саралауға және оқыту әдістерін нақты нәтижелерге сүйеніп жетілдіруге мүмкіндік береді.

Жұмыстың ғылыми-әдістемелік деңгейі және жаңашылдығы

«Мәтіннен мағынаға» авторлық бағдарламасының ғылыми-әдістемелік негізі оқылым сауаттылығын қалыптастыруға бағытталған танымдық, коммуникативтік, құзыреттілік және әрекеттік тәсілдердің өзара байланысына сүйенеді.

Бағдарламаның жаңашылдығы оқылымға қатысты бұрыннан белгілі әдістерді мүлдем жаңа тәсілдер ретінде көрсетуінде емес, оларды нақты мақсаттарға сәйкес іріктеп, кезең-кезеңімен қолданылатын тұтас әдістемелік жүйеге біріктіруінде.

Дәстүрлі оқу тапсырмаларында мәтінді оқып, мазмұндау және дайын сұрақтарға жауап беру әрекеттері басым болуы мүмкін. Ұсынылып отырған бағдарламада бұл жұмыстар сақталады, бірақ олар терең мағыналық талдау, ақпаратты бағалау және практикалық қолдану тапсырмаларымен толықтырылады.

Авторлық бағдарламада «Мағынаны меңгерудің бес баспалдағы» атты әдістемелік модель ұсынылады.

1-баспалдақ. Болжаймын

Тақырыпты, мазмұнды және оқу мақсатын болжау

2-баспалдақ. Түсінемін

Негізгі ой мен қажетті ақпаратты анықтау

3-баспалдақ. Талдаймын

Құрылым, байланыс және жасырын мағынаны ашу

4-баспалдақ. Бағалаймын

Дәлелдерді салыстыру, сенімділігін бағалау

5-баспалдақ. Қолданамын

Білімді жаңа жағдаятта пайдалану

Бұл модельде әрбір баспалдақ келесі әрекетке дайындық қызметін атқарады. Мысалы, мәтіннің мазмұнын толық түсінбей тұрып, оның сенімділігін негізді бағалау қиын. Сол себепті оқу тапсырмалары оқушының танымдық әрекетін біртіндеп күрделендіру қағидатына сәйкес құрастырылады.

Бағдарламаның тағы бір ерекшелігі – әртүрлі форматтағы мәтіндерді өзара байланыстыра қолдану. Оқушы бір тақырып бойынша көркем мәтін, ғылыми-танымдық мақала, инфографика және қысқаша хабарлама мазмұнын салыстырады. Бұл ақпараттың берілу тәсіліне назар аударуға және бір мәселені бірнеше қырынан қарастыруға мүмкіндік береді.

Сондай-ақ авторлық бағдарламада «Мәтіндік дәлел картасы», «Мағына маршруты», «Ақпараттың сенімділік сүзгісі», «Оқырман күнделігі» сияқты оқу құралдарын пайдалану қарастырылады. Олар оқушының ойлау әрекетін көрнекі түрде ұйымдастыруға және мәтінді түсіну барысын бақылауға арналған.

Бағдарламаның ғылыми-әдістемелік деңгейі оқыту мақсаты, мазмұны, әдістері, тапсырмалары және бағалау құралдарының өзара сәйкестігі арқылы қамтамасыз етіледі.

Ғылымилығы

Бағдарламаның ғылымилығы оның қазіргі білім беру парадигмасындағы тұлғаға бағдарланған, құзыреттілікке негізделген, конструктивистік және әрекеттік ұстанымдармен үйлесуінен көрінеді.

Тұлғаға бағдарланған оқыту оқушының жеке ерекшеліктерін, қызығушылықтарын және оқу қажеттіліктерін ескеруді көздейді. Осыған сәйкес бағдарламада тапсырмалар күрделілік деңгейі бойынша сараланып, оқушыларға әртүрлі қолдау түрлері ұсынылады.

Конструктивистік көзқарас бойынша оқушы білімді дайын күйінде қабылдаумен шектелмей, жаңа ақпаратты бұрынғы тәжірибесімен байланыстыру арқылы мағына қалыптастырады. Сондықтан мәтінмен жұмыс барысында болжам жасау, өз ойын айту, сұрақ қою және қорытындыны қайта қарау әрекеттеріне ерекше көңіл бөлінеді.

Бағдарламаның психологиялық негізі оқушылардың жас ерекшеліктеріне, зейін тұрақтылығына, есте сақтау мүмкіндіктеріне, ойлау қабілетінің даму деңгейіне және оқу мотивациясына сүйенеді. 5–6-сынып кезеңінде оқушылардың абстрактілі ойлауы мен өзіндік пікір қалыптастыру қабілеті дамып келе жатқандықтан, тапсырмалар нақты мысалдардан күрделі пайымдауларға қарай ұйымдастырылады.

Л.С. Выготскийдің жақын даму аймағы туралы тұжырымдамасы оқушыға уақытылы педагогикалық қолдау көрсетудің маңызын түсіндіреді. Бағдарламада мұғалім алғашқы кезеңде стратегияны үлгі арқылы көрсетіп, кейін бірлескен әрекет ұйымдастырады, соңында оқушының тапсырманы дербес орындауына мүмкіндік береді.

Дж. Брунердің оқытудағы қолдау көрсету идеялары күрделі тапсырмаларды шағын әрекеттерге бөліп орындауға негіз болады. Ал Б. Блум таксономиясы оқу тапсырмаларын түсіну, қолдану, талдау, бағалау және жасау деңгейлері бойынша ұйымдастыруға мүмкіндік береді.

Метатанымдық тәсіл оқушының өз оқу әрекетін бақылауына бағытталады. Оқушы «Мен мәтіннен не түсіндім?», «Қай тұста қиналдым?», «Қандай әдіс көмектесті?» деген сұрақтар арқылы оқу стратегияларының тиімділігін бағалайды.

Бағдарламада ғылыми негізділікті қамтамасыз ету үшін оқу әрекетінің нәтижелері алдын ала анықталған критерийлер арқылы бағаланады. Қалыптастырушы бағалау деректері оқушының даму динамикасын бақылауға және оқыту тәсілдерін түзетуге пайдаланылады.

Осылайша бағдарламаның ғылымилығы теориялық тұжырымдамаларды оқу тәжірибесінде қолданумен, оқушы әрекетін жүйелі ұйымдастырумен және нәтижелерді дәлелді бағалаумен сипатталады.

Бағыттылығы

Авторлық бағдарламаның бағыттылығы оқушылардың оқылым дағдыларын қалыптастырумен қатар, олардың жеке тұлғалық дамуын, танымдық белсенділігін, әлеуметтік жауапкершілігін және рухани-адамгершілік құндылықтарын жетілдіруге негізделеді.

Тұлғалық-дамытушылық бағыт. Оқушылар мәтінмен жұмыс істеу барысында өз көзқарасын қалыптастыруға, дербес шешім қабылдауға және жеке пікірін дәлелдеуге үйренеді. Оқу тапсырмаларында бір ғана дайын жауапты іздеумен шектелмей, әртүрлі түсіндірулерді салыстыруға мүмкіндік беріледі.

Психофизиологиялық және әлеуметтік денсаулықты сақтау бағыты. Сабақта оқушылардың жас ерекшеліктеріне сәйкес мәтін көлемі, оқу қарқыны және тапсырмалардың күрделілігі ескеріледі. Жеке, жұптық және топтық жұмыс түрлерін алмастыру арқылы танымдық жүктеме реттеледі. Оқушының қателесуіне түсіністікпен қарау, пікірін еркін айтуына мүмкіндік беру және жағымды психологиялық ахуал қалыптастыру маңызды орын алады.

Экономикалық бағыт. Бағдарламада қаржылық сауаттылыққа қатысты мәтіндер пайдаланылады. Мысалы, тауар бағаларын салыстыру, жарнамалық ақпаратты талдау,

қарапайым қаржылық шешімдердің тиімділігін бағалау сияқты тапсырмалар арқылы оқушылар ақпаратты өмірлік қажеттіліктерге қолдануға үйренеді.

Экологиялық бағыт. Табиғатты қорғау, су ресурстарын үнемдеу, қалдықтарды сұрыптау және қоршаған ортаға жауапкершілікпен қарау тақырыптарындағы мәтіндер оқушылардың экологиялық мәдениетін дамытуға ықпал етеді.

Этнопедагогикалық бағыт. Қазақ халқының ауыз әдебиеті, мақал-мәтелдері, аңыздары, шешендік сөздері және ұлттық құндылықтарды танытатын шығармалары оқылым материалдары ретінде қолданылады. Бұл оқушылардың ұлттық мәдениетке қызығушылығын арттыруға және ана тілінің мағыналық байлығын тануға мүмкіндік береді.

Психологиялық бағыт. Мәтіндегі кейіпкерлердің әрекетін, сезімін, таңдауын талдау арқылы оқушылардың эмпатиясы, өзін-өзі тануы және әлеуметтік жағдаяттарды түсіну қабілеті дамытылады.

Гуманистік бағыт. Бағдарламада адам қадір-қасиетін құрметтеу, өзара түсіністік, әділдік, жауапкершілік және әртүрлі пікірлерге сыйластықпен қарау құндылықтары басшылыққа алынады.

Интеграциялық және инновациялық бағыт. Оқылым тапсырмалары қазақ әдебиеті, тарих, жаратылыстану, география және цифрлық сауаттылық мазмұнымен байланыстырылады. Графикалық ұйымдастырушылар, интерактивті тапсырмалар, цифрлық мәтіндер және рефлексия құралдары мақсатқа сай пайдаланылады.

Бағдарламаның зерттеушілік бағыты да қарастырылады. Оның аясында мынадай педагогикалық мәселе анықталады: оқушылардың мәтінді түсіну деңгейі мен ақпаратты талдау және қолдану қабілеттері арасында айырмашылықтардың болуы.

Зерттеу болжамы: егер оқылым стратегиялары жүйелі, кезең-кезеңімен және оқушылардың жеке ерекшеліктеріне сәйкес қолданылса, онда олардың мәтінді түсіну, талдау, бағалау және ақпаратты жаңа жағдаяттарда пайдалану көрсеткіштері жақсарады.

Болжамды тексеру үшін бастапқы диагностикалық тапсырмалар, оқу барысындағы бақылау жұмыстары, оқушы өнімдерін талдау және қорытынды диагностика қолданылады. Алынған нәтижелер бастапқы көрсеткіштермен салыстырылып, бағдарламаның тиімділігі туралы дәлелге негізделген қорытынды жасалады.

Жұмыстың әдіснамалық негізінің ішкі бірлігі мен сипаттамаларын бағалау

Авторлық бағдарламаның әдіснамалық негізі оның мақсаты, міндеттері, мазмұны, оқыту әдістері және күтілетін нәтижелерінің өзара логикалық байланысына сүйенеді.

Бағдарламадағы барлық оқу әрекеті оқылым сауаттылығын дамыту мақсатына бағындырылған. Әрбір міндет белгілі бір дағдыны қалыптастыруға бағытталады, ал сол дағдыға сәйкес тапсырмалар мен бағалау критерийлері анықталады.

Жүйелілік қағидаты бойынша оқылым стратегиялары кездейсоқ қолданылмайды. Алдымен оқушы мәтіндегі нақты ақпаратты анықтауды меңгереді, кейін ақпараттар арасындағы байланысты табуға, интерпретация жасауға және сыни бағалауға көшеді.

Бірізділік қағидаты оқу материалының күрделілігін біртіндеп арттыру арқылы жүзеге асырылады. Мәтін көлемі, ақпараттың берілу тәсілі, сұрақтардың танымдық деңгейі және оқушы дербестігінің дәрежесі кезең сайын өзгеріп отырады.

Сабақтастық қағидаты бастауыш сыныпта қалыптасқан оқу дағдыларын негізгі мектеп деңгейінде дамытуды көздейді. Оқушылар бұрын меңгерген мазмұндау, сұраққа жауап беру және негізгі ойды табу әрекеттерін салыстыру, дәлелдеу, бағалау және зерттеу тапсырмаларымен толықтырады.

Әдіснамалық тұтастық бағдарламаның диагностикалық, оқытушылық және бағалау кезеңдерінің өзара байланысынан байқалады. Бастапқы диагностика оқушылардың оқу қажеттіліктерін анықтауға көмектеседі. Оқыту кезеңінде осы қажеттіліктерге сәйкес әдістер қолданылады. Қорытынды бағалау нәтижелердің өзгерісін көрсетеді.

Бағдарлама нәтижелерінің әдіснамалық негіздермен байланысы әрбір күтілетін нәтижеге сәйкес бақылауға болатын көрсеткіштер белгілеу арқылы қамтамасыз етіледі.

Мысалы, негізгі ойды анықтау міндеті мәтін тақырыбын тұжырымдау және маңызды ақпаратты іріктеу тапсырмаларымен тексеріледі. Ал сыни оқылым дағдысы ақпарат көздерін салыстыру, пікір мен фактіні ажырату және дәлелдің сенімділігін бағалау арқылы анықталады.

Осылайша бағдарламаның ішкі бірлігі мақсат пен нәтиженің сәйкестігі, оқыту кезеңдерінің сабақтастығы және бағалау құралдарының оқу міндеттерімен байланысы арқылы сипатталады.

Нәтижелердің, ғылыми ұстанымдардың және тұжырымдардың дұрыстығы мен сенімділік деңгейі

Авторлық бағдарламаның нәтижелерін бағалау барысында ғылыми негізділік, объективтілік, жүйелілік және тексерілу мүмкіндігі қағидаттары басшылыққа алынады.

Бағдарламаның теориялық негізі педагогика мен психологияда қалыптасқан оқыту тұжырымдамаларына сүйенеді. Алайда теориялық негіздің болуы бағдарламаның нақты сынып жағдайында міндетті түрде жоғары нәтиже беретінін білдірмейді. Сондықтан оның тиімділігі тәжірибелік деректер арқылы анықталуы тиіс.

Нәтижелердің сенімділігін қамтамасыз ету үшін оқушылардың бастапқы және қорытынды оқу көрсеткіштерін салыстыру ұсынылады. Диагностикалық жұмыстарда мәтінді түсіну, ақпаратты табу, талдау, бағалау және қолдану қабілеттерін өлшейтін тапсырмалар пайдаланылады.

Бағалау барысында бірдей критерийлер мен дескрипторлардың қолданылуы нәтижелерді салыстыруға мүмкіндік береді. Сонымен қатар тапсырмалардың жас ерекшелігіне сәйкестігі, мазмұндық күрделілігі және орындау шарттарының бірізділігі ескеріледі.

Нәтижелерді анықтауда тек тест тапсырмаларына сүйену жеткіліксіз. Сондықтан оқушының жазбаша жауаптары, мәтіндік дәлел карталары, оқу күнделіктері, практикалық жұмыстары және мұғалімнің бақылау жазбалары қосымша дереккөз ретінде қарастырылады.

Бағдарламаның сенімділік деңгейін арттыру үшін бағалау тапсырмаларын алдын ала сынақтан өткізу, түсініксіз тұжырымдарды түзету және мүмкіндігінше бірнеше мұғалімнің бағалау нәтижелерін салыстыру ұсынылады.

Оқушы жетістіктерін талдау барысында оның жеке даму динамикасына назар аударылады. Бастапқы деңгейі төмен оқушының айтарлықтай ілгерілеуі мен бастапқы деңгейі жоғары оқушының күрделі тапсырмаларды орындау сапасы бөлек қарастырылуы қажет.

Бағдарламаның тиімділігі туралы қорытынды нақты жиналған деректерге сүйеніп жасалады. Егер қорытынды диагностикада оң өзгерістер байқалса, олар қолданылған әдістердің ықтимал нәтижесі ретінде талданады. Дегенмен мұндай өзгерістерге оқушының жеке дайындығы, қосымша оқу тәжірибесі және басқа да факторлар әсер етуі мүмкін екені ескеріледі.

Қазіргі кезеңде бағдарламада ұсынылған нәтижелер жоспарланған педагогикалық нәтижелер болып табылады. Олардың нақты жүзеге асу дәрежесі бағдарламаны тәжірибеге енгізгеннен кейін анықталады.

Күтілетін нәтижелер

Авторлық бағдарламаны жүзеге асыру нәтижесінде 5–6-сынып оқушыларының оқылым сауаттылығын дамытуда сапалық өзгерістерге қол жеткізу көзделеді. Күтілетін нәтижелер бағдарламаның сегіз міндетімен тікелей байланыстырылып, әрбір бағыт бойынша оқушының меңгеруі тиіс білімдері, қалыптасатын дағдылары, практикалық әрекеттері және бағалау көрсеткіштері арқылы сипатталады.

Мәтіннің тақырыбын, құрылымын және негізгі ойын анықтау

Бағдарламаны меңгеру барысында оқушылар мәтіннің тақырыбы мен негізгі ойын ажыратуды, мәтін мазмұнын мағыналық бөліктерге бөлуді және ақпараттың маңыздылық деңгейін анықтауды үйренеді.

Оқушы мәтінді оқығаннан кейін оның не туралы екенін қысқаша түсіндіріп қана қоймай, автордың негізгі айтқысы келген ойын өз сөзімен тұжырымдай алады. Мәтін тақырыбы мен

негізгі ойдың арасындағы айырмашылықты түсінеді. Тақырып мәтінде көтерілген мәселені білдірсе, негізгі ой сол мәселе жөніндегі басты тұжырымды көрсететінін практикалық тапсырмалар арқылы меңгереді.

Сонымен қатар оқушы мәтіннің кіріспе, негізгі және қорытынды бөліктерінің қызметін анықтайды. Абзацтар арасындағы мағыналық байланысты түсініп, әр бөлімге сәйкес тақырыпша ұсына алады.

Негізгі және қосымша ақпаратты ажырату барысында оқушы мәтіндегі басты деректерді іріктейді, қайталанатын немесе түсіндіруші мәліметтерді анықтайды. Ақпаратты қысқарту, жоспар құрастыру және тірек сөздерді белгілеу арқылы мәтіннің мазмұнын жүйелейді.

Күтілетін нәтижелердің бірі – оқушының мәтінді түсінгенін өз сөзімен жеткізуі. Ол мәтіннің негізгі мазмұнын сақтай отырып, қысқаша мазмұндама құрастырады, маңызды оқиғалар мен деректерді логикалық ретпен орналастырады.

Нәтиже көрсеткіштері: оқушы мәтіннің тақырыбын анықтайды, негізгі ойын тұжырымдайды, мағыналық бөліктерін ажыратады, негізгі ақпаратты іріктейді және мәтін бойынша жүйелі жоспар құрастырады.

Оқылым стратегияларын саналы қолдану

Бағдарлама нәтижесінде оқушылар мәтінді түсіну үшін әртүрлі оқылым стратегияларын мақсатқа сәйкес қолдануға дағдыланады.

Мәтінді оқуға кіріспес бұрын оның тақырыбына, атауына, иллюстрацияларына және тірек сөздеріне назар аударып, мазмұны туралы болжам жасай алады. Болжамын бұрынғы білімдерімен байланыстырады және мәтінді оқу барысында оның дұрыстығын тексереді.

Оқылым барысында оқушы түсініксіз сөздер мен күрделі сөйлемдерді анықтап, олардың мағынасын контекст арқылы түсіндіруге тырысады. Қажет болған жағдайда сөздік, анықтамалық немесе мұғалім ұсынған қосымша материалдарды пайдаланады.

Оқушы мәтінге қатысты нақтылау, түсіндіру, салыстыру және бағалау сұрақтарын құрастырады. Сұрақ қоюды тек мұғалімнің тапсырмасы ретінде емес, мәтінді түсінудің жеке құралы ретінде қабылдай бастайды.

Мағыналық бөліктерге ажырату, белгі қою, тірек сөздерді анықтау, графикалық сызба құрастыру және қысқаша қорытынды жазу тәсілдерін қолданады.

Оқушы белгілі бір мәтінді оқу үшін қандай стратегия тиімді екенін түсіндіре алады. Мысалы, нақты мәліметті іздеу кезінде шолып оқу тәсілін, ал күрделі мәселені түсіну үшін тереңдетілген мағыналық оқуды таңдайды.

Нәтиже көрсеткіштері: оқушы мәтін мазмұнын болжайды, сұрақтар құрастырады, түсініксіз ақпаратты нақтылайды, кемінде бірнеше оқылым стратегиясын мақсатқа сәйкес қолданады және таңдаған тәсілінің тиімділігін түсіндіреді.

Ашық және жасырын ақпаратты анықтау, логикалық қорытынды жасау

Бағдарламаны меңгерген оқушы мәтінде тікелей берілген ақпарат пен жанама түрде білдірілген мағынаны ажыратуға үйренеді.

Ашық ақпаратты анықтау барысында оқушы мәтіннен нақты деректерді, оқиғаларды, кейіпкерлердің әрекеттерін, уақыт пен орынға қатысты мәліметтерді табады. Қажетті ақпаратты мәтіннің белгілі бір бөлігінен іздеп, өз жауабының дұрыстығын сол ақпарат арқылы дәлелдей алады.

Жасырын ақпаратпен жұмыс кезінде оқушы мәтінде тікелей айтылмаған ойды оқиғалар, кейіпкерлердің мінез-құлқы, сипаттаулар және контекст негізінде түсіндіреді. Мұндай тапсырмалар оның болжам жасау және логикалық пайымдау қабілетін дамытады.

Оқушы мәтіндегі себеп пен салдардың арасындағы байланысты анықтайды. Белгілі бір оқиғаның неліктен болғанын, оның қандай нәтижеге әкелгенін және оқиғалардың өзара қалай байланысқанын түсіндіреді.

Сонымен қатар бірнеше деректі біріктіріп, ортақ қорытынды жасауға үйренеді. Қорытындысының мәтіндегі мәліметтерге сәйкес келуін тексереді, негізсіз болжам мен дәлелді тұжырымның айырмашылығын түсінеді.

Мысалы, кейіпкердің көңіл күйі тікелей сипатталмаған жағдайда оқушы оның сөздері мен әрекеттеріне сүйеніп, психологиялық жағдайын болжайды. Ал ғылыми-танымдық мәтінде берілген деректер негізінде белгілі бір құбылыстың себептерін түсіндіреді.

Нәтиже көрсеткіштері: оқушы ашық ақпаратты табады, жасырын мағынаны түсіндіреді, себеп-салдарлық байланыстарды анықтайды және кемінде бір мәтіндік дәлелге сүйеніп логикалық қорытынды жасайды.

Салыстыру және сыни оқылым дағдыларын жетілдіру

Бағдарламаны игеру нәтижесінде оқушылар әртүрлі жанрдағы және форматтағы мәтіндердің ерекшеліктерін танып, олардағы ақпаратты сыни тұрғыдан бағалауға үйренеді.

Оқушы көркем мәтіннің бейнелі тілін, ғылыми-танымдық мәтіннің түсіндіру сипатын, публицистикалық мәтіннің қоғамдық мәселеге бағытталуын және ақпараттық мәтіннің нақты мәлімет беру ерекшелігін ажыратады.

Бір тақырыпқа арналған екі немесе бірнеше мәтінді салыстыру барысында олардың ортақ және айырмашылық белгілерін анықтайды. Ақпараттың берілу мақсатына, мазмұнына, құрылымына және қолданылған тілдік құралдарға назар аударады.

Оқушы мәтіндегі факт пен пікірді ажыратуға дағдыланады. Фактінің тексеруге болатын мәлімет екенін, ал пікір адамның көзқарасын білдіретінін түсінеді. Автордың ұстанымын анықтап, оның мәтін мазмұнына қалай әсер ететінін түсіндіреді.

Ақпараттың сенімділігін бағалау барысында дереккөздің белгілі болуы, жарияланған уақыты, дәлелдердің жеткіліктілігі және басқа ақпараттармен сәйкестігі сияқты белгілерді ескереді.

Оқушы жарнамалық мәтіндердегі сендіру тәсілдерін, ақпараттық хабарламалардағы маңызды мәліметтерді және интернет материалдарындағы күмән тудыратын тұжырымдарды байқай алады.

Сыни оқылым оқушыны кез келген ақпаратты бірден қабылдамауға, алдымен оның мазмұны мен дәлелдерін тексеруге бағыттайды.

Нәтиже көрсеткіштері: оқушы мәтін жанрларын ажыратады, екі ақпарат көзін салыстырады, факт пен пікірді анықтайды, автор көзқарасын түсіндіреді және ақпарат сенімділігі туралы негізделген пікір білдіреді.

Өзіндік пікір қалыптастыру және дәлелді жеткізу

Бағдарлама нәтижесінде оқушылар мәтін мазмұнына қатысты өз көзқарасын қалыптастырып, оны жүйелі және дәлелді жеткізуге үйренеді.

Оқушы мәтіндегі мәселені анықтағаннан кейін оған қатысты жеке ұстанымын білдіреді. Өз пікірін тек «келісемін» немесе «келіспеймін» деген қысқа жауаппен шектемей, оның себебін түсіндіреді.

Пікірді дәлелдеу барысында мәтіннен тиісті деректерді, мысалдарды және тұжырымдарды таңдайды. Дәлелдің айтылған пікірмен логикалық байланыста болуына назар аударады.

Оқушы «Менің ойымша...», «Себебі...», «Мәтінде бұған дәлел ретінде...», «Осыдан мынадай қорытынды жасауға болады...» сияқты тілдік құрылымдарды орынды қолданады.

Жазбаша тапсырмаларда пікір, дәлел, мысал және қорытынды бөліктерінен тұратын шағын мәтін құрастырады. Ауызша талқылауларда өз ойын анық жеткізіп, сыныптастарының пікірлерін тыңдайды.

Әртүрлі көзқарастар кездескен жағдайда өз ұстанымын қайта қарауға, басқа пікірлердің негізділігін бағалауға және ортақ шешім іздеуге үйренеді.

Бұл нәтижелер оқушылардың сөйлеу мәдениетін, логикалық ойлауын және пікірталасқа қатысу қабілетін дамытуға ықпал етеді.

Нәтиже көрсеткіштері: оқушы мәтін бойынша өзіндік пікір білдіреді, оны кемінде екі орынды дәлелмен негіздейді, ойын жүйелі жеткізеді және өзге көзқарастарға құрметпен қарайды.

Ақпаратты өмірлік жағдаяттарда және пәнаралық байланыста қолдану

Бағдарламаның маңызды нәтижелерінің бірі – оқушылардың мәтіннен алған ақпаратты нақты практикалық жағдайларда пайдалану қабілетінің қалыптасуы.

Оқушы күнделікті өмірде кездесетін хабарландыру, нұсқаулық, кесте, жарнама, мәзір, маршрут сипаттамасы және ақпараттық хабарлама сияқты мәтіндерді түсініп, олардың мазмұнына сәйкес әрекет жасай алады.

Мысалы, қоғамдық іс-шара туралы хабарландырудан өтетін орнын, уақытын және қатысу шарттарын анықтайды. Нұсқаулықтағы әрекеттер ретін сақтай отырып, қарапайым тапсырманы орындайды. Кестедегі мәліметтерді салыстырып, белгілі бір шешімнің тиімділігін түсіндіреді.

Пәнаралық тапсырмалар барысында оқушы жаратылыстану пәніндегі құбылыстарды сипаттайтын мәтіндермен, тарихтағы дереккөздермен, географиядағы ақпараттық материалдармен және математикадағы мәтіндік есептердің шарттарымен жұмыс істейді.

Ақпаратты бір пәннен екінші пәнге көшіру барысында оқушы оқылым стратегияларының әмбебап сипатын түсінеді. Ол мәтінді түсіну дағдысының тек әдеби шығармаларды оқу үшін емес, кез келген оқу міндетін орындау үшін қажет екенін байқайды.

Практикалық тапсырмалар оқушыны ақпаратты мақсатқа сәйкес іріктеуге, шешім қабылдауға және өз таңдауының себебін түсіндіруге үйретеді.

Нәтиже көрсеткіштері: оқушы практикалық мәтіннен қажетті ақпаратты табады, нұсқаулықты орындайды, кесте мен сызбадағы мәліметтерді түсіндіреді және мәтіндік ақпарат негізінде өмірлік жағдаятқа сәйкес шешім ұсынады.

Оқу дербестігі, қызығушылық және рефлексия

Бағдарламаны меңгеру нәтижесінде оқушылардың оқуға деген саналы қызығушылығын арттыру және өз оқу әрекетін дербес ұйымдастыру қабілетін қалыптастыру көзделеді.

Оқушы мәтін таңдауда өзінің қызығушылығын, оқу мақсатын және танымдық қажеттілігін ескере бастайды. Оқуды тек міндетті тапсырма ретінде емес, жаңа ақпарат алудың, өзін дамытудың және қоршаған ортаны танудың құралы ретінде қабылдауға бағытталады.

Дербес оқу барысында оқушы өзіне түсінікті мақсат қояды, мәтінді оқу уақытын жоспарлайды және қажетті стратегияларды таңдайды. Қиындық туындаған жағдайда бірден дайын жауап күтпей, мәселені өздігінен шешудің жолдарын іздейді.

Оқушы оқу күнделігін жүргізіп, оқыған мәтіндерінің атауын, негізгі ойын, қызықты мәліметтерін және жеке пікірін тіркей алады. Бұл жұмыс оқу тәжірибесін жинақтауға және жеке даму динамикасын байқауға көмектеседі.

Рефлексия барысында оқушы өзінің жетістіктері мен қиындықтарын анықтайды. Қандай тапсырмаларды жақсы орындағанын, қандай дағдыларды әлі де дамыту қажет екенін және келесі жолы қандай стратегияны қолданатынын түсіндіреді.

Өзін-өзі бағалау парақтары мен жетістік критерийлерін пайдалану арқылы оқушы өз жұмысына саналы көзқарас қалыптастырады.

Нәтиже көрсеткіштері: оқушы оқу мақсатын қояды, стратегияны дербес таңдайды, оқу күнделігін жүргізеді, өз жетістіктерін критерийлер арқылы бағалайды және оқуын жақсартуға бағытталған нақты әрекеттерді жоспарлайды.

Коммуникативтік мәдениет, шығармашылық ойлау және құндылықтарды қалыптастыру

Бағдарлама нәтижесінде оқушылардың мәтінмен бірлескен жұмыс арқылы қарым-қатынас жасау, шығармашылық шешім ұсыну және әлеуметтік жауапкершілік таныту дағдылары дамытылады.

Жұптық және топтық тапсырмалар барысында оқушы өз пікірін ашық жеткізуді, басқа адамның ойын мұқият тыңдауды және ортақ шешім қабылдауды үйренеді. Талқылау кезінде пікір қайшылығы туындаса, оны жеке тұлғаға бағытталған сынға айналдырмай, дәлелдер арқылы шешуге ұмтылады.

Шығармашылық тапсырмаларда оқушы мәтін мазмұнын жаңа форматта ұсынады. Мысалы, оқылған шығарма бойынша балама аяқталу нұсқасын жазады, кейіпкерге хат құрастырады, мәтіннің негізгі идеясын постер немесе инфографика арқылы бейнелейді.

Ұлттық мазмұндағы мәтіндермен жұмыс істеу оқушының қазақ халқының мәдени мұрасын, салт-дәстүрін, тілдік ерекшеліктерін және рухани құндылықтарын тереңірек тануына жағдай жасайды.

Жалпыадамзаттық құндылықтарға арналған мәтіндер арқылы адалдық, әділдік, мейірімділік, еңбекқорлық, жауапкершілік және өзара сыйластық мәселелері талқыланады.

Ақпаратты жауапкершілікпен пайдалану дағдысы оқушының дереккөзді көрсетуі, өзгенің пікірін бұрмаламауы, дайын мәтінді өз еңбегі ретінде ұсынбауы және ақпараттың шынайылығына назар аударуы арқылы қалыптасады.

Оқушы мәтіндегі кейіпкерлердің әрекеттерін адамгершілік тұрғысынан бағалап, өз өмірлік тәжірибесімен байланыстырады. Бұл оның әлеуметтік жағдайларды түсінуіне және саналы шешім қабылдауына ықпал етеді.

Нәтиже көрсеткіштері: оқушы бірлескен талқылауға белсенді қатысады, өзгенің пікірін құрметтейді, мәтін негізінде шығармашылық өнім дайындайды, ұлттық және жалпыадамзаттық құндылықтарды түсіндіреді және ақпаратты пайдалану мәдениетін сақтайды.

Күтілетін нәтижелердің міндеттермен сәйкестік кестесі

№	Бағдарлама міндеті	Өлшенетін нәтиже
1	Мәтін құрылымы мен негізгі ойды анықтау	Тақырып, негізгі ой, жоспар, ақпаратты іріктеу
2	Оқылым стратегияларын меңгеру	Болжау, сұрақ қою, нақтылау, стратегия таңдау
3	Ашық және жасырын ақпаратты талдау	Логикалық қорытынды, себеп-салдар, мәтіндік дәлел
4	Сыни оқылымды дамыту	Мәтіндерді салыстыру, факт пен пікірді ажырату, сенімділікті бағалау
5	Дәлелді пікір қалыптастыру	Жеке ұстаным, дәлел, мысал, қорытынды
6	Ақпаратты практикада қолдану	Өмірлік жағдаятты шешу, пәнаралық тапсырмалар
7	Оқу дербестігін дамыту	Мақсат қою, оқу күнделігі, өзін-өзі бағалау, рефлексия
8	Тұлғалық және коммуникативтік даму	Ынтымақтастық, шығармашылық өнім, құндылықтар, ақпараттық жауапкершілік

Күтілетін нәтижелерді бағалау деңгейлері

Бағдарламада оқушылардың даму динамикасын анықтау үшін үш деңгейлі бағалау жүйесін қолдану ұсынылады.

Бастапқы деңгей. Оқушы мәтіндегі тікелей берілген ақпаратты анықтайды, қарапайым сұрақтарға жауап береді және мұғалімнің көмегімен негізгі ойды тұжырымдайды. Күрделі мәтіндерді түсіну, дәлел келтіру және ақпаратты салыстыру барысында қосымша қолдауды қажет етеді.

Орта деңгей. Оқушы мәтіннің негізгі мазмұнын дербес түсінеді, ақпараттарды салыстырады, қарапайым логикалық қорытынды жасайды және өз пікірін мәтіндегі деректер арқылы негіздейді. Оқылым стратегияларын белгілі бір мақсатқа сәйкес қолданады, бірақ күрделі ақпаратты сыни бағалауда кейде бағыттауды қажет етеді.

Жоғары деңгей. Оқушы әртүрлі жанрдағы мәтіндерді дербес талдайды, ашық және жасырын ақпаратты анықтайды, бірнеше дереккөзді салыстырады, авторлық ұстанымды бағалайды және дәлелді қорытынды жасайды. Ақпаратты жаңа жағдаяттарда қолданады, оқу стратегияларын саналы таңдайды және өз оқу әрекетіне рефлексия жүргізеді.

Аталған деңгейлер оқушыларды тұрақты топтарға бөлу үшін емес, олардың жеке жетістіктерін бақылау және келесі оқу қадамдарын жоспарлау үшін пайдаланылады.

«Мәтіннен мағынаға» авторлық бағдарламасын жүзеге асыру арқылы оқушының мәтінді қабылдау әрекетін саналы, мақсатты және нәтижелі оқу үдерісіне айналдыру көзделеді.

Бағдарлама соңында оқушылардың мәтін мазмұнын түсінуі, маңызды ақпаратты іріктеуі, логикалық байланыстарды анықтауы, дәлелді пікір білдіруі және оқыған мәліметтерін тәжірибеде қолдануы бойынша ілгерілеу байқалады деп күтіледі.

Ең маңызды нәтиже – оқушының мәтінді тек оқу тапсырмасын орындау үшін емес, жаңа білім алу, мәселені түсіну, шешім қабылдау және өзіндік көзқарас қалыптастыру құралы ретінде пайдалана білуі.

Бұл нәтижелер оқушылардың функционалдық сауаттылығын, оқу дербестігін, сыни ойлауын және жалпы танымдық мәдениетін дамытуға негіз болады.

Бағдарламаның нақты тиімділігі бастапқы және қорытынды диагностика нәтижелерін салыстыру, оқушы жұмыстарының сапасын талдау және оқу барысындағы жеке даму көрсеткіштерін бақылау арқылы анықталады. Осы негізде мұғалім қолданылған әдістердің нәтижелілігін бағалап, келесі оқу кезеңіне қажетті түзетулер енгізе алады.

Нормативтік бөлім
Күнтізбелік-тақырыптық жоспар
Аптасына-1 сағат. Жылына 34 сағат

№	Сабақтың тақырыбы	Оқу мақсаты	Сағат саны	Күтілетін нәтиже
1	Оқылым сауаттылығы әлеміне саяхат	Оқылым сауаттылығының маңызын түсіну, мәтінді қабылдау деңгейін анықтау	1	Оқушы оқылымның маңызын түсінеді, бастапқы оқу дағдыларын анықтайды
2	Мәтіннің тақырыбы мен негізгі ойы	Мәтін тақырыбын анықтау және негізгі ойды тұжырымдау	1	Тақырып пен негізгі ойды ажыратып, өз сөзімен түсіндіреді
3	Мәтін құрылымы: басталуы, дамуы, аяқталуы	Мәтіннің құрылымдық бөліктерін және олардың байланысын анықтау	1	Мәтінді мағыналық бөліктерге бөліп, құрылымын сипаттайды
4	Негізгі және қосымша ақпаратты ажырату	Мәтіндегі маңызды және қосымша мәліметтерді іріктеу	1	Негізгі ақпаратты анықтап, қосымша мәліметтерден ажыратады
5	Тірек сөздер арқылы мәтін мағынасын ашу	Тірек сөздерді анықтау және олардың мәтін мазмұнымен байланысын түсіндіру	1	Тірек сөздер негізінде мәтін мазмұнын жүйелі жеткізеді
6	Мәтін мазмұнын болжау стратегиялары	Тақырып, сурет және тірек сөздер арқылы мәтін мазмұнын болжау	1	Мәтін мазмұнына болжам жасап, оны оқылым барысында тексереді
7	Сұрақ қою – түсінудің кілті	Мәтін мазмұны бойынша әртүрлі деңгейдегі сұрақтар құрастыру	1	Нақтылау, түсіндіру және талдау сұрақтарын құрастырады
8	Контекст арқылы сөз мағынасын анықтау	Бейтаныс сөздердің мағынасын мәтін мазмұнына сүйеніп түсіндіру	1	Жаңа сөздердің мағынасын контекст арқылы болжайды
9	Мағыналық оқу: мәтінді бөліктерге ажырату	Мәтінді мағыналық бөліктерге бөлу және әр бөліктің ойын анықтау	1	Әр бөлікке тақырыпша қойып, мәтін жоспарын жасайды
10	«Белгі қойып оқу» стратегиясы	Мәтінді оқу барысында ақпаратты арнайы белгілер арқылы жүйелеу	1	Белгілі, жаңа және түсініксіз ақпараттарды ажыратады
11	Ашық ақпаратты іздеу және табу	Мәтінде тікелей берілген нақты ақпаратты анықтау	1	Қажетті деректерді мәтіннен тауып, жауабын дәлелдейді

12	Жасырын мағынаны түсіну	Мәтіндегі жанама ақпаратты анықтау және интерпретациялау	1	Астарлы ойды түсіндіріп, мәтіндік дәлелдер келтіреді
13	Себеп пен салдар байланысын анықтау	Мәтіндегі оқиғалар мен құбылыстардың себеп-салдарлық байланысын талдау	1	Оқиғалардың себептері мен салдарын анықтап, түсіндіреді
14	Логикалық қорытынды жасау өнері	Мәтіндегі бірнеше ақпаратты байланыстырып, негізделген қорытынды жасау	1	Деректерге сүйеніп, логикалық қорытынды тұжырымдайды
15	Көркем мәтіннің сырын ашу	Көркем шығарманың мазмұнын, идеясын және кейіпкерлер әрекетін талдау	1	Кейіпкерлер әрекетін бағалап, шығарманың идеясын түсіндіреді
16	Ғылыми-танымдық мәтінмен жұмыс	Ғылыми-танымдық мәтіндегі негізгі ұғымдар мен деректерді анықтау	1	Ғылыми ақпаратты түсініп, негізгі мәліметтерді жүйелейді
17	Публицистикалық мәтіннің ерекшеліктері	Публицистикалық мәтіннің мақсатын, негізгі ойын және автор көзқарасын анықтау	1	Автор ұстанымын анықтап, мәтіндегі қоғамдық мәселені түсіндіреді
18	Екі мәтін – бір тақырып: салыстырмалы талдау	Ортақ тақырыптағы мәтіндердің мазмұны мен берілу тәсілдерін салыстыру	1	Екі мәтіннің ұқсастықтары мен айырмашылықтарын анықтайды
19	Факт пен пікірді ажырату	Мәтіндегі нақты деректер мен субъективті пікірлерді салыстыру	1	Факт пен пікірді ажыратып, таңдауын негіздейді
20	Ақпараттың сенімділігін тексеру	Ақпарат көздерін, дәлелдерді және мәліметтердің шынайылығын бағалау	1	Ақпараттың сенімділік белгілерін анықтап, дәлелді баға береді
21	Автор көзқарасы және оқырман ұстанымы	Автордың мақсатын, көзқарасын анықтау және өзіндік пікір қалыптастыру	1	Автор ұстанымын түсіндіріп, өз көзқарасын білдіреді
22	«Пікір – дәлел – қорытынды» әдісі	Мәтінге қатысты пікірді дәлелдер арқылы негіздеу	1	Пікірін мәтіндік дәлелдермен негіздеп, қорытынды жасайды
23	Кесте, диаграмма және инфографиканы оқу	Тұтас емес мәтіндердегі ақпаратты түсіну, салыстыру және талдау	1	Кесте мен инфографикадағы деректерді түсіндіріп, қорытындылайды
24	Хабарландыру мен нұсқаулықты түсіну	Күнделікті өмірде кездесетін практикалық мәтіндерден қажетті ақпаратты табу	1	Хабарландыруды түсініп, нұсқаулық бойынша әрекет орындайды
25	Жарнамалық мәтін: ақпарат па, ықпал ету ме?	Жарнамалық мәтіннің мақсатын анықтау және сендіру тәсілдерін талдау	1	Жарнамадағы ақпарат пен ықпал ету элементтерін ажыратады
26	Мәтін және өмірлік жағдаят	Оқылған ақпаратты нақты өмірлік мәселелерді шешуде қолдану	1	Мәтіндегі ақпарат негізінде практикалық шешім ұсынады
27	Пәнаралық мәтіндер зертханасы	Әртүрлі пәндердегі мәтіндік ақпаратты түсіну және байланыстыру	1	Бірнеше пәнге қатысты ақпаратты салыстырып, қолданады
28	Ұлттық құндылықтар мәтін мазмұнында	Ұлттық мәдениет пен құндылықтарды сипаттайтын мәтіндерді талдау	1	Мәтіндегі ұлттық құндылықтарды анықтап, маңызын түсіндіреді
29	Экологиялық мәтіндер: мәселе және шешім	Экологиялық мәтіндегі мәселені анықтау, себептері мен шешу жолдарын талдау	1	Экологиялық мәселені түсіндіріп, негізделген шешім ұсынады

30	«Мәтіндік дәлел картасын» құрастыру	Мәтіндегі негізгі ой, дәлелдер және қорытынды арасындағы байланысты жүйелеу	1	Мәтін мазмұнын графикалық карта арқылы құрылымдайды
31	«Оқырман күнделігі»: менің оқу тәжірибем	Оқылған мәтіндер бойынша жеке пікір жазу және оқу әрекетіне рефлексия жасау	1	Оқу күнделігін толтырып, жетістіктері мен қиындықтарын бағалайды
32	Мәтінді шығармашылық тұрғыдан түрлендіру	Мәтін мазмұнын сақтай отырып, оны басқа форматта ұсыну	1	Мәтін негізінде постер, хат, комикс немесе балама мәтін құрастырады
33	«Мағына іздеушілер» оқылым шеберханасы	Меңгерілген оқылым стратегияларын кешенді тапсырмаларда қолдану	1	Мәтінді түсіну, талдау, салыстыру, бағалау және қолдану дағдыларын біріктіреді
34	«Мәтіннен мағынаға»: қорытынды оқу зертханасы	Оқылым сауаттылығы бойынша қалыптасқан дағдыларды бағалау және қорытынды рефлексия жасау	1	Кешенді тапсырмаларды орындап, жеке оқу жетістіктерін анықтайды

Кенжеханова Бакыт Темерболатовна
Тәрбиеші
Абай облысы білім басқарма сының Семей қаласы білім бөлімінің
«№5 «Бала әлемі» бөбекжайы» КМҚК

КӘЗІРГІ ҚОҒАМ ЖӘНЕ ТӘРБИЕШІ

Эссе

«Маған жақсы тәрбиеші бәрінен де қымбат,
өйткені тәрбиеші –балабақшаның жүрегі» - деп
Ыбырай Алтынсарин атамыз бекер айтпаса керек.

Жалпы тәрбиеші деген бір сөздің ішінде қаншама педагогикалық ұғым бар.

Тәрбиеші деген кім? Алдымен осы сұрақтың жауабын тағы да бір айқындап бағайық. Тәрбиешіге тән ең бірінші қасиет – баланы құрметтеу, сыйлау,ерекше сезіммен жақсы көру және оның жан дүниесін түсіне білу. Бұл тәрбиешінің терең дүниетанымы мен үлкен жүрегінің кішіпейілділігінен келіп шығады. Әркімнің қолынан келе бермейтін, ерекше талантты қажет ететін, бай қиялды адамға тән қасиет. Алдына қандай іс түссе де оны жеңу жолдарын іздестіре білетін, қиындықты мойымай жеңіп шығатын адал мамандық иесі.

Тәрбиеші – баланың екінші ата-анасы, болашаққа айқын жол сілтер ақылшысы. Оның мейірімге толы жүрегі шәкірт бойындағы талай ағаттықты кешіре біледі. Оның бойындағы білім мен ақыл, ойының қуаты талай тентекті жуасытып, небір еркені сабасына түсіреді, тәртіпке баулып, есейтіп, ержеткізеді. Сондықтан әрбір шәкірт өзіне үлгі-өнеге болған сүйікті тәрбиешісін ұстазым деп атайды. Осы тұста Абайдың: «Ақырын жүріп, анық бас, Еңбегің кетпес далаға. Ұстаздық еткен жалықпас, үйретуден балаға,»- деген өлең жолдары еріксіз ойға оралады. Егер әр шәкірт өмірде бір кірпіш болып қаланып, ұстаздан шәкірт озып жатса, төккен тер мен адал еңбектің ақталғаны емес пе ?!

Бүгінгі қоғамдағы тәрбиешінің рөлі-шәкіртіне ғылым негіздерінен мәлімет беріп қана қоймай, оны дүниежүзілік білім, ақпарат, экономика кеңістігіне шығуға, яғни қатаң бәсеке жағдайында өмір сүруге тәрбиелеуі керек. Қазіргі ақпаратты көздер мен техниканың дамыған заманында берілетін білім де сол техникалармен байланысты болу керек деген ойдамын.

Ұлы ағылшын ағартушысы Уильям Уорд: «Жай тәрбиеші хабарлайды, Жақсы тәрбиеші түсіндіреді, Керемет тәрбиеші көрсетеді, Ұлы тәрбиеші шабыттандырады»,- дейді. Ендеше білім алуға құштар жанды шабыттандыру нағыз ұстаздың, ұлы ұстаздың ғана қолынан келетін іс. Өйткені қазіргі жас буын – еліміздің келер күнгі келбеті, болашағы.

Жалпы бүгінгі қоғамдағы тәрбиешінің ерекшеліктеріне тоқтала кетсем:

Қазіргі заман тәрбиешісі қоғамдық дамудың деңгейінен көрінетін, оның әлуметтік парызына жауап беруді көздейтін, жаңалыққа сирек, өз ісіне гуманистік сезіммен қарайтын, педагогикалық күрделі үрдістердің барысын идеялық адамгершілік тұрғысынан шеше алатын, жаңаша ойлау дағдысын меңгерген балалардың талапкерлілігі мен қабілетін өздігінен еркінен дамуын ұйымдастыра алатын, және ата – аналармен педагогикалық ынтымақтастықты орнатуға бейімі бар әр шығармашылықпен еңбек ете алатын маман болуға тиіс.

Ол шәкірт жүрегіне жол табарлық қызықтырарлық жол іздейді, өз білімін жетілдіреді, жаңа технология пайдаланады. Өйткені шәкірттен терең білімділікті, ұстамдылықты, еңбекқорлықты, мәдениеттілікті талап ету үшін тәрбиешінің өзі сол қасиеттердің үлгісі боларлық дәрежеде болуы тиіс. Сөйтіп, өмір талабының артта қалмаған, үнемі шығармашылық іздену үстіндегі ұстаз ғана шәкірттердің сеніміне ие болып, сый – құрметіне бөленбек.

Сонымен тәрбиеші өткен тәжрибесін жаңа мен ұштастыра алатын кәсіби қызығушылығы жоғары танымы биік, бастаған ісінің нәтижесін көре алатын, ғылыми зерттеу жұмыстарын таңдай білетін, педагогикалық үрдістің заңдылықтарымен етене таныс, оқытудың әдістемелік жаңалықтарынан хабардар, оқыту үрдісін ізденімпаздықпен арттыратын өз ісінің шебері болуы керек.

Бүкіл әлемдік білім беру кеңістігіне ұмтылыстар, қоғам дамуындағы қалыптасып отырған жаңа жағдайлар, тыңнан туындаған мәселелер, өзгеріп жатқан өмірге бейімделу қажеттігі туындап отыр. Осыған мемлекетімізде білім беру мен жас ұрпақты тәрбиелеуге ерекше көңіл бөлінуде. Тәрбиеші бүгінгі қоғамда «қозғалтқыш», үдеткіш рөлін атқарады. Себебі: жас ұрпақтың тәрбиесіне, жаңа және озық технологиялардың дамуына, қоғамның прогрессивті дамып, қалыптасуына үлкен үлес қосуда. Бұл өте ұзақ әрі күрделі процесс. Осы аталған ұзақ процесске тәрбиеші елеулі үлесін тигізеді.

Сондықтан, бұл жерде тәрбиешінің рөлі жинақтауға ғана емес, ол жинақталған құнды тәжірибені әрі өрбітуші тетігінің негізгі буыны болып табылады..

Тәрбиешінің әлеуметтік рөлінің тағы бірі ол, содан кейін жасаған қоғамдық қатынастарды, қарым-қатынас және мінез-құлық тәжірибесін, қоғамның мәдениетін бағалау, сарапшы ретінде әрекет болып табылады.

Ғасырлар бойы қалыптасқан рухани құндылықтарымызды, байлығымызды түгендеу, игеру, жас ұрпақ бойына игі қасиеттерді сіңіру-бүгінгі ұстаздардың басты борышы.

Жаңа ғасырға аяқ басқанда ана тіліміз бен төл әдебиетімізді одан әрі дамыту- қазақ тілі мен әдебиеті қасиетті парызы болып қала береді. Бұндай қадірлі іс бағымызға бұйырған екен, оныабыроймен атқару –біздің ең басты борышымыз. Өйткені, тіл – халықтың асыл мұрасы,

сарқылмас байлығы десек, әдебиет көркем шежіресі, тарихы. Ең бастысы ұстаз адами қасиеті мол, басқаға қайырын тигізуден шаршамайтын, шалдықпайтын өмірінің әр шақтарын қиып, ұрпағының ертеңіне жол ашатын, шуағы мол шапағат иесі.Ұлағатты шайыры, адам жанының адал бағбаны болған жөн.Ұстаз бойындағы білім мен мінез үйлесімділік тауып, шәкіртке деген ұлы махаббатпен тоғысып жатса, әрбір шәкіртіне жеке тұлға деп қарап, адал жүрегін ұсынса , өз ісін жан тәнімен сүйіп істесе, нағыз ұстаз болмақ.

Жаңа ғасыр тәрбиешінің бойында мынандай қасиеттер болуы керек: сергектік, байқағыштық, сезімталдық, сенім, әділдік, байсалдылық, ұстамдылық, сабыр сақтау, ілтипаттылық.

Интеграция мен ғаламдастыру қатар жүріп келе жатқан бүгінгі таңда мектепке дейінгі ұйымдар жеткіншектердің білім берудің сапасы мен деңгейін жан – жақты көтеру жаңаша ойлайтын, оқыту мен тәрбиенің жаңа технологиясын күнделікті жұмысында қолдана білетін ұстаздардың ғана жұмысы жемісті болмақ.

Ұстаз болу, шәкірт тәрбиелеу – ұлы міндет.Бала тәрбиесіндегі ата – анадан кейінгі жауапты адам тәрбиеші.Қоғамға пайдалы жеке тұлғаларды әкелу ұстазға байланысты. Енді осыған сәйкес XXI ғасыр тәрбиешіге қойылатын талаптарға тоқтала кетейік:

Біріншіден, тәрбиеші жеке көзқарасы бар және соны қорғай білетін жігерлі тұлға және маман болуы қажет. Зерттеушілік, ойшылдық қасиеті бар маман жалтақ болмайды. Өз ісін жетік біліп табанды жүргізетін ғана түпкі нәтижеге қол жеткізе алады. Ондай маман әрбір күніне есеп беріп отырады, азаматтық ар – ожданын үнемі қорғай алады.

Екіншіден, педагогтік, психологиялық білімін жетілдіріп үйренумен қатар, сол білімін күнделікті ісінде шебер пайдалана білетін болуы керек. Дүние жүзінде ғаламадану үрдісі жүріп жатқандықтан, ақпараттық ағыны көбейді. Тәрбиеші қай баланы өмірдің әр саласына қатысты кез келген сұрағына жауап беруге даяр болуы керек.

Әр тәрбиешінің педогогикалық ойлау қабілеті ғылыми түрде қалыптасуы тиіс. Психологиялық басты заңдылық «Адам өзінің шығармашылық өзгерушілік қызметі арқылы адамдармен қарым – қатынас жасайды және жеке ойлау қабілеті зор жеке тұлға болып қалыптасады» дейді. Көп білу үшін көп оқу, тоқу керек «Интернет» жүйесін меңгеру қажеттігі туындайды.

Үшіншіден, міндетті орта білім беру, стандартты оқулықтарды пайдалану, ақпараттардың көбеюі, т.т Тәрбиешінің білім берудегі жетекші ролін жойды. Енді білім негіздерін өз бетінше оқып үйренуге баулу міндеті тұр. Жан – жақты даму үшін осы салада мұғалім ғана көмектесе алады.

Төртіншіден, тәрбиеші ұйымдастырушылық, құрылымдылық, бейімділік сараптамалық қабілеттер мен қатар өз бойындағы педагогикалық жағдаяттарды, дәйектерді, құбылыстарды талдай білуі және солардың пайда болуының себеп – салдарын анықтай білуге де бейім болуы шарт. Соның негізінде күрделі жағдайларда шешім таба алатын дәрежеге жету мүмкін.

Бесіншіден, тәрбиешінің адамгершілік, саяси идеялық ұстанымы жұмысында көрініс тауып, ол ұстанымда бала тәрбиесіне негіз етіп алуышарт. Қысқасы, бала ықпал ету обьектісі емес ынтымақтаса қызмет ететеін тұлғаға айналуы қажет.

Сабырбаева Бакытжан Кенесбековна
Учитель русского языка и литературы
КГУ "Акжарская школа-интернат-колледж имени М. Ауэзова"
управления образования Восточно-Казахстанской области

ОСЕННИЕ МЕСЯЦЫ

1 четверть				
Раздел I	**ПРИРОДА – НАШ ДОМ**			
Дата:	**Ф.И.О. учителя: Сабырбаева Б.К**			
Класс: 3	**Количество присутствующих**		**Количество отсутствующих -**	
Урок 3. Тема	**§ 3. Осенние месяцы**			
Цели обучения в соответствии с учебной программой	3.2.3.1 участвовать в речевой ситуации на определенную тему, понимать, о чем говорит собеседник, дополнять высказывания собеседника соблюдать речевые нормы 3.2.7.1 соблюдать правила произношения слов			
Цели урока	– участвует в речевой ситуации на определенную тему, понимает, о чем говорит собеседник, дополняет высказывания собеседника соблюдать речевые нормы; – соблюдает правила произношения слов;			
План				
Этап урока/ Время	**Действия педагога**	**Действия ученика**	**Оценивание**	**Ресурсы**
Начало урока	**I. Организационный момент** **Приветствие** Добрый день, добрый час! Как я рада видеть вас. Друг на друга посмотрели И тихонечко все сели. *Учитель*: – Давайте улыбнемся друг другу и мысленно пожелаем всем самого-самого наилучшего. – Я желаю вам хорошего настроения! Учитель приветствует учащихся.	Настраивается на урок.	Словесное оценивание	Интерактивная доска
	II. Актуализация знаний – Ребята, отгадайте загадку. Как вы думаете, о чем мы будем говорить сегодня на уроке? Осень, жёлтая сестрица,	Отгадывает загадку, определяет тему урока.	ФО. Комментарий учителя	Учебно-методический комплекс

	На все руки мастерица! Подскажи нам, как узнать, Слуг твоих как величать? (сентябрь, октябрь, ноябрь) – Тема нашего урока «Осенние месяцы».	Знакомится с целями урока.		
Середина урока	**III. Изучение нового материала.** Учитель знакомит учащихся со словами по теме «Осенние месяцы» с помощью демонстрации картинок и презентации. Учитель контролирует правильную постановку ударения. Проводится хоровое чтение. **Каллиграфическая минутка** Закрепление навыка написания букв и соединений. Совершенствование навыка письма. **Задание 1.** Рассмотри две таблицы. Узнай названия овощей и ягод. Какие слоги пропущены? **II. Задание 2.** Составьте из букв на шарах названия осенних месяцев. Запишите полученные слова, разбив их на слоги. Проверьте работу одноклассника(-цы). Поменяйтесь ролями. **Запомни!** Ударение может падать на любой слог слова –оно разноместное	Слушает, повторяет за учителем.	**Дескрипторы:** – заполняет таблицу; – определяет, какие слоги пропущены. **Дескрипторы:** – составляет названия осенних месяцев; – записывает их, разбив на слоги. – проверяет работу.	Сюжетные картинки. https://kartinki.pibig Таблицы №1,№2
	IV. Освоение изученного материала **Задание. 3.** Прочитай слова. Скажи, какие слова относятся к теме «Овощи и фрукты», а какие – к теме «Птицы»? Поставь ударение в словах-предметах и запиши их в таблицу. **II. Задание 4.** Прочитайте диалог по ролям. Поговорите в парах по образцу. Расскажите, какое время года вам нравится. А какой месяц? Почему? Используйте новые слова. **Физкультурная минутка** Раз – подняться на носки и улыбнуться. Два – руки вверх и потянуться. Три – пониже всем нагнуться. На четыре – разогнуться. Пять – на пояс руки ставим.	Работает в паре. Записывает слова в дополнительной тетради при поддержке учителя. Выполняет движения.	ФО. Похвала **Дескрипторы:** – читает слова, определяя, к какой теме они относятся; – правильно ставит ударение, записывает в таблицу. **Дескрипторы:** – читает диалог, соблюдает правила произношения слов; – работает в паре, составляя диалог по теме.	Материал учебника § 3 На доске слова

	Закрепление изученного материала Дидактическая игра «Угадай слово» (используют слоговую карточку). Игра проводится так: учитель показывает карточку с первым слогом нужного для усвоения слова на уроке: *се…* (учащиеся произносят слово *сентябрь)*, *ок… (октябрь), но… (ноябрь)* и т.д. **Задание 6.** Прочитай два стихотворения С. Маршака. Подумай и скажи, что объединяет осенние месяцы и чем они отличаются друг от друга. **Задание 7.** Укажи верные (В) или неверные (Н) ответы. **Работа со словарем в учебнике** Проводится словарная работа по разъяснению лексического значения слов.	Читает слова, выделяя голосом ударный слог. Участвует в дидактической игре «Угадай слово».	ФО. Взаимооценивание **Дескрипторы:** – выразительно читает стихотворения, соблюдая правила произношения слов; – отвечает на вопросы. **Дескрипторы:** – правильно выбирает верные (В) ответы.	
	Работа в рабочей тетради Учитель обращает внимание на соблюдение высоты, ширины и наклона прописных, строчных букв и их соединений.	Выполняет задание в рабочей тетради.		Рабочая тетрадь
Конец урока	**Домашнее задание** **Задание 8.** Выучи одно из стихотворений С. Маршака. Опиши рисунки, которые можно нарисовать к стихотворению. Подготовь устное сообщение об истории названий осенних месяцев, используй дополнительные источники информации. **Итог урока. Рефлексия** Ручки на середину Что вы узнали нового? Что вам понравилось?		ФО. Похвала учителя (К, Ф) Оценивает свою работу с помощью смайликов.	Материал учебника § 3

Дюсенбекова Айгерім Қуанышпаевна
Тәрбиеші
«Жұлдыз» бөбекжай балабақшасы
Жетісу облысы, Көксу ауданы, Балпық би ауылы

БАЛАБАҚШАДА ДӘСТҮРДЕН ТЫС СУРЕТ САЛУ ӘДІСТЕРІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Аңдатпа. Мақалада мектепке дейінгі ұйымның ортаңғы тобындағы балалардың шығармашылық қабілеттерін дамытуда дәстүрден тыс сурет салу әдістерін қолданудың педагогикалық мүмкіндіктері қарастырылады. Бейнелеу әрекетін ұйымдастыру барысында саусақпен, алақанмен, мақта таяқшаларымен сурет салу, губкамен бастыру, трафарет пайдалану, жіппен бейнелеу және монотипия сияқты тәсілдердің ерекшеліктері ашылады. Әр әдістің баланың түстерді ажыратуына, пішіндерді қабылдауына, ұсақ моторикасына, қиялына, дербестігіне және көркемдік талғамына ықпал ету мүмкіндіктері сипатталады. Сонымен қатар тәрбиешінің іс-әрекетті жоспарлауына, көрнекі материалдарды таңдауға, балаларға еркін шығармашылық орта қалыптастыруға және олардың жұмысын бағалауға арналған практикалық ұсыныстар беріледі. Мақаланың мазмұны Қазақстан Республикасындағы мектепке дейінгі тәрбие мен оқытуға қатысты нормативтік құжаттардың талаптарымен сабақтастырылады.

Түйін сөздер: мектепке дейінгі тәрбие, бейнелеу әрекеті, дәстүрден тыс сурет салу, шығармашылық қабілет, көркемдік талғам, ұсақ моторика, қиял, тәрбиеші, ойын технологиялары, шығармашылық орта.

Кіріспе

Мектепке дейінгі кезең — баланың қоршаған ортаны танып, заттар мен құбылыстардың ерекшеліктерін байқайтын, өзінің сезімін, ойын және әсерін түрлі әрекеттер арқылы білдіруге үйренетін маңызды даму кезеңі. Осы уақытта ұйымдастырылатын тәрбиелеу мен оқыту жұмыстары баланың танымдық белсенділігін арттырумен қатар, оның шығармашылық мүмкіндіктерін ашуға бағытталуы қажет. Баланың сурет салуға қызығушылығы да осы үдерісте ерекше орын алады. Өйткені сурет салу арқылы бала көргенін бейнелейді, есте сақтағанын жаңғыртады, қиялындағы бейнелерді қағаз бетіне түсіреді және өз ойын сөзбен жеткізе алмаған жағдайда оны көркем әрекет арқылы білдіреді.

Дәстүрлі сурет салуда қарындаш, қылқалам және бояулар кеңінен қолданылса, дәстүрден тыс бейнелеу тәсілдері баланың сурет салуға деген қызығушылығын басқа қырынан дамытуға мүмкіндік береді. Мұндай тәсілдерде саусақ, алақан, губка, жіп, дайын пішіндер, трафареттер және басқа да қауіпсіз материалдар пайдаланылуы мүмкін. Бала заттың қағазда қалдырған ізін бақылап, сол ізден белгілі бір бейне құрастыруға талпынады. Мысалы, саусақпен түсірілген

түрлі түсті нүктелер гүлдің күлтесіне, ал губкамен бастырылған дақтар ағаштың жапырағына немесе күзгі табиғат көрінісіне айналуы мүмкін.

Дәстүрден тыс сурет салудың құндылығы тек ерекше сурет алумен шектелмейді. Оның негізгі педагогикалық мүмкіндігі — баланың әрекетке белсенді қатысуына, материалды өздігінен байқап көруіне, түрлі шешімдерді салыстыруына және шығармашылық бастамасын көрсетуіне жағдай жасау. Егер тәрбиеші әр баладан бірдей үлгіні дәл қайталауды талап етсе, сурет салу әрекеті көбіне нұсқауды орындаумен шектеледі. Ал балаға бейнелеудің бірнеше жолын ұсынып, түс пен пішінді өз қалауынша таңдауға мүмкіндік берілсе, оның дербес шешім қабылдауына қолайлы орта қалыптасады.

Тақырыптың өзектілігі мектепке дейінгі тәрбиелеу мен оқытуда баланың шығармашылық дағдыларын дамытуға, жеке ерекшеліктерін ескеруге және оқу әрекетін ойынмен ұштастыруға қойылатын талаптармен байланысты. Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрінің 2022 жылғы 3 тамыздағы №348 бұйрығымен бекітілген мемлекеттік жалпыға міндетті стандарт мектепке дейінгі тәрбие мен оқыту мазмұнына қойылатын негізгі талаптарды айқындайды. Ал Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің міндетін атқарушының 2016 жылғы 12 тамыздағы №499 бұйрығымен бекітілген үлгілік оқу бағдарламасы мектепке дейінгі білім беру мазмұнын ұйымдастырудың нормативтік негіздерінің бірі болып табылады. Бұл құжаттардың қолданыстағы редакцияларын басшылыққа алу қажет.

Мақаланың мақсаты — 4–5 жастағы балалардың шығармашылық қабілеттерін дамытуда дәстүрден тыс сурет салу әдістерін қолданудың теориялық және практикалық негіздерін ашу, тәрбиешілерге бейнелеу әрекетін ұйымдастырудың тиімді жолдарын ұсыну.

Мақсатқа сәйкес мынадай міндеттер белгіленеді:

- дәстүрден тыс сурет салудың мектепке дейінгі тәрбиедегі орнын сипаттау;
- ортаңғы топ балаларының жас ерекшеліктерін ескере отырып, қолайлы бейнелеу әдістерін анықтау;
- әртүрлі техникаларды қолданудың кезеңдерін және ұйымдастыру жолдарын түсіндіру;
- күнделікті педагогикалық тәжірибеде пайдалануға болатын тапсырмалар ұсыну;
- балалардың шығармашылық әрекетін қолдау, бақылау және қауіпсіздікті қамтамасыз ету жолдарын көрсету.

1. Дәстүрден тыс сурет салудың педагогикалық негіздері

Дәстүрден тыс сурет салу — баланың бейнелеу әрекетінде қалыптасқан құралдарды ғана емес, түрлі материалдар мен тәсілдерді пайдаланып, көркем бейне жасауына мүмкіндік беретін әдістер жиынтығы. Бұл ұғым нақты бір ғана техниканы білдірмейді. Оған қағаз бетіне бояуды әртүрлі жолмен түсіру, дайын пішіндерді бастыру, боялған жіптің ізін пайдалану, алақан немесе саусақ арқылы бейнелер жасау сияқты әрекеттер жатады.

Мұндай жұмыс барысында бала материалдың қасиетін тікелей сезінеді. Губканың бояуды сіңіруі, саусақпен түсірілген іздің пішіні, жіптің қозғалысынан пайда болған сызық немесе қағазды бүктегенде бейненің екі жаққа таралуы оның қызығушылығын оятады. Бала тек тәрбиешінің көрсеткенін қайталамай, әрекеттің нәтижесін бақылауға, болжам жасауға және өз шешімін таңдауға үйренеді.

Педагогикалық тұрғыдан алғанда, дәстүрден тыс сурет салуды бірнеше бағытта қарастыруға болады.

Біріншіден, танымдық бағыт. Бала түстерді ажыратады, пішіндерді салыстырады, материалдардың қасиеттерін байқайды және әрекет пен нәтиже арасындағы байланысты түсінуге талпынады. Мысалы, губканы бояуға аздап тигізгенде қағазда қандай із қалатынын және оны қатты басқанда нәтиже қалай өзгеретінін салыстырады.

Екіншіден, шығармашылық бағыт. Бір материалдың көмегімен бірнеше түрлі бейне жасауға болатынын түсінеді. Мысалы, саусақ іздері ағаштың жапырағына, гүлдің күлтесіне,

жаңбыр тамшыларына немесе қарға айналуы мүмкін. Мұндай жағдайда баланың қиялы дайын үлгіні көшірумен шектелмейді.

Үшіншіден, қимыл-қозғалыс бағыты. Саусақпен нүкте түсіру, губканы ұстау, трафаретті бекіту, қағазды айналдыру сияқты әрекеттер қол қимылдарын үйлестіруге мүмкіндік береді. Дегенмен мұндай жаттығулар ұсақ мотериканы міндетті түрде белгілі бір деңгейде дамытады деген қорытынды жасауға болмайды. Нәтиже баланың жеке ерекшелігіне, әрекеттің жүйелілігіне және педагогикалық қолдауға байланысты.

Төртіншіден, эмоциялық-коммуникативтік бағыт. Баланың өз жұмысын көрсетуі, басқа балалардың суреттерін қарауы, қолданған түстері туралы әңгімелеуі және өзара пікір алмасуы қарым-қатынас тәжірибесін байытады. Тәрбиеші әр баланың жұмысын салыстырмай, оның талпынысын қолдаған кезде бала шығармашылық әрекетке сенімдірек қатыса алады.

Бесіншіден, дербестік бағыты. Бала қандай түсті таңдайтынын, қағаздың қай бөлігіне сурет салатынын немесе бейнені қандай қосымша бөлшектермен толықтыратынын өзі шешеді. Тәрбиешінің міндеті — жұмыстың барлық қадамын алдын ала белгілеп беру емес, қажетті жағдайда бағыттау және баланың өз шешімін табуына көмектесу.

Дәстүрден тыс сурет салуды қолдану бейнелеу әрекетінің дәстүрлі тәсілдерін алмастыруды білдірмейді. Керісінше, бұл әдістер қарындашпен, қылқаламмен сурет салуды толықтырып, балаларға әртүрлі құралдармен тәжірибе жасауға мүмкіндік береді. Сондықтан оларды жоспарлы түрде, балалардың жас ерекшелігіне және ұйымдастырылған іс-әрекеттің мақсатына сәйкес қолданған жөн.

2. 4–5 жастағы балалардың жас ерекшеліктері және бейнелеу әрекеті

Ортаңғы топтағы балалардың бейнелеу әрекетін ұйымдастыру кезінде олардың қабылдау, ойлау, қимыл-қозғалыс және қарым-қатынас ерекшеліктерін ескеру қажет. Бұл жаста балалар қоршаған ортадағы заттардың түсіне, көлеміне, пішініне және сыртқы белгілеріне қызығушылық танытады. Олардың суретінде нақты затты бейнелеуге ұмтылумен қатар, қиялға негізделген бейнелер де кездеседі.

Төрт-бес жастағы баланың суреті ересек адамның көзқарасы бойынша затқа толық ұқсамауы мүмкін. Алайда оның суретке қандай мағына бергені, бейнені қалай түсіндіретіні және қандай бөлшектерді өздігінен қосқаны маңызды. Мысалы, бала бірнеше түрлі түсті нүктені қағазға түсіріп, оны «сиқырлы бақтағы гүлдер» деп атауы мүмкін. Тәрбиеші мұндай бейнені дұрыс емес деп бағаламай, баладан суретінің мазмұнын айтып беруін сұрағаны жөн.

Осы жаста балалардың назары бір әрекетке ұзақ уақыт шоғырлана бермеуі мүмкін. Сондықтан тапсырмалар түсінікті, кезеңдері қысқа және көрнекілікпен қамтамасыз етілгені дұрыс. Егер жұмыс күрделі болса, оны бірнеше қарапайым кезеңге бөлуге болады: алдымен материалмен танысу, одан кейін негізгі ізді түсіру, соңында суретті толықтыру.

Тәрбиеші балаларға жұмыстың орындалу жолын көрсеткенде, әрекеттің нәтижесін ғана емес, құралды қалай ұстау, бояуды қалай мөлшерлеу және жұмыс орнын қалай пайдалану керектігін де түсіндіреді. Сонымен бірге баланың әрекетін шамадан тыс шектемеу маңызды. Мысалы, «Гүл міндетті түрде қызыл болуы керек» деген талаптың орнына «Гүліңе қандай түсті таңдағың келеді?» деген сұрақ баланың таңдау жасауына мүмкіндік береді.

Ортаңғы топта дәстүрден тыс сурет салуды қолдану кезінде мынадай педагогикалық қағидаларды басшылыққа алуға болады:

- Қолжетімділік қағидасы: тапсырма баланың жасына, мүмкіндігіне және бұрынғы тәжірибесіне сәйкес болуы керек.
- Көрнекілік қағидасы: құралдарды пайдалану жолы қысқа көрсетілім және түсінікті нұсқау арқылы түсіндіріледі.
- Белсенділік қағидасы: бала материалды өзі пайдаланып, әрекет нәтижесін бақылауға қатысады.
- Даралық қағидасы: әр баланың орындау қарқыны, қызығушылығы және бейнелеу тәсілі ескеріледі.

• Қауіпсіздік қағидасы: пайдаланылатын бояу, қағаз және қосымша материалдар балалардың жасына сай таңдалып, тәрбиешінің бақылауымен қолданылады.

Тапсырманы орындау кезінде балалардың бір бөлігі әрекетті жылдам аяқтауы, ал екінші бөлігі қосымша көмекке мұқтаж болуы мүмкін. Мұндай айырмашылықтарды қалыпты жағдай ретінде қабылдап, тапсырманы күрделендірудің немесе жеңілдетудің бірнеше нұсқасын дайындау пайдалы. Мысалы, саусақпен гүл салуда бір балаға дайын сабақтың контуры ұсынылса, екінші бала гүлді өз бетінше орналастырып, оған сабақ пен жапырақтарды қосуы мүмкін.

3. Дәстүрден тыс сурет салудың негізгі әдіс-тәсілдері

Тәрбиеші қолданатын техникаларды тек қызықты көрінуіне қарай емес, олардың оқу мақсатына, балалардың мүмкіндігіне және қажетті материалдардың қауіпсіздігіне қарай таңдауы керек. Әдісті таңдағанда бір ұйымдастырылған іс-әрекетте тым көп техниканы қамтуға тырыспай, бір немесе екі тәсілді меңгертуге басымдық берген дұрыс.

3.1. Саусақпен сурет салу

Саусақпен сурет салу — баланың бояуды тікелей саусақ ұшымен қағазға түсіруіне негізделген әдіс. Бұл тәсіл балаға нүкте, қысқа сызық, дақ және қарапайым пішіндер жасауға мүмкіндік береді. Саусақпен бейнелеу кезінде бала бояудың қағазға түсуін бақылап, өз қимылы мен алынған іздің арасындағы байланысты байқайды.

Қажетті құралдар: А4 форматындағы қағаз, балаларға арналған қауіпсіз бояу, бояуға арналған шағын ыдыстар, сулық және қол жууға арналған құралдар.

Орындау жолы:

1. Тәрбиеші балаларға саусақпен бояу түсіру тәсілін көрсетеді.
2. Балалар сұқ саусақтың ұшын бояуға аздап тигізіп, қағазға нүктелер түсіреді.
3. Нүктелерді белгілі бір бағытта немесе топтастырып орналастырады.
4. Қажет болған жағдайда дайын іздерді қылқаламмен немесе қарындашпен толықтырады.
5. Балалар өз жұмыстарындағы бейнелерді атап, суреті туралы қысқаша әңгімелейді.

Практикалық қолданылуы: «Гүлді алаңқай», «Жаңбыр тамшылары», «Күзгі жапырақтар», «Түрлі түсті отшашу».

Бұл әдісте баланың саусақ іздерін дәл бірдей орналастыруы талап етілмейді. Негізгі міндет — бояуды қауіпсіз пайдалану, іздерді өздігінен түсіру және олардан белгілі бір бейне құрастыруға қызығушылық таныту.

3.2. Алақанмен бейнелеу

Алақанмен сурет салу кезінде бояу алақанға жұқа қабатпен жағылып, қағазға бастырылады. Алақанның ізі ағаштың жапырағына, гүлге, көбелекке немесе басқа бейнеге негіз бола алады.

Бұл тәсіл балалардың қол қимылын сезінуіне, үлкен және кіші іздерді салыстыруына, бейненің бөліктерін кеңістікте орналастыруына жағдай жасайды.

Орындау кезеңдері:

- Алақанға бояуды тәрбиеші белгілеген қауіпсіз мөлшерде жағу.
- Қолды қағазға абайлап басу.
- Қолды көтеріп, пайда болған ізді бақылау.
- Ізді қажетіне қарай сабақ, жапырақ, мұртша немесе басқа бөлшектермен толықтыру.
- Дайын жұмысты қарастырып, оның мазмұнын әңгімелеу.

Практикалық тапсырма: «Алақаннан жасалған ағаш».

Балалар қағаздың төменгі бөлігіне ағаштың діңін салады. Ағаштың жапырақтарын алақан іздері арқылы бейнелейді. Балалар жасыл, сары, қызғылт сары немесе қоңыр түстерді таңдай алады. Тәрбиеші «Ағашың қай мезгілді еске түсіреді?», «Жапырақтарды тағы қандай түспен бейнелеуге болады?» деген сұрақтар қояды.

Бұл жұмыста табиғаттағы маусымдық өзгерістерді бейнелеумен қатар, түстерді таңдау және өз шешімін сөзбен түсіндіру мүмкіндігі беріледі. Бояуды алақанға жағу кезінде оның көзге немесе ауызға түспеуін қадағалау қажет.

3.3. Мақта таяқшаларымен сурет салу

Мақта таяқшаларымен бейнелеу — қағазға нүктелер түсіру арқылы өрнек, гүл, жапырақ, жаңбыр немесе басқа да бейнелер жасау тәсілі. Бұл әдіс саусақпен сурет салуға балама ретінде ұсынылуы мүмкін. Балалар бояуды құралдың ұшына аздап алып, қағазға жеңіл басу арқылы нүктелер жасайды.

Қажетті құралдар: қағаз, қауіпсіз бояулар, мақта таяқшалары, бояуға арналған ыдыстар және сулықтар.

Практикалық тапсырма: «Гүлдерге толы алаңқай».

Тәрбиеші қағазға алдын ала бірнеше сабақ сызады немесе балаларға бос қағаз ұсынады. Балалар мақта таяқшаларымен сабақтың жоғарғы жағына түрлі түсті нүктелер түсіріп, гүл күлтелерін жасайды. Ортасына басқа түсті нүкте орналастыруға болады. Соңында жапырақтарды қылқаламмен немесе дайын жасыл іздер арқылы толықтырады.

Тапсырма барысында бала түстерді өздігінен таңдайды, нүктелердің санын және орналасуын өзгерте алады. Нүктелерді міндетті түрде бірдей көлемде түсіру талап етілмейді.

Әдістемелік ескерту: мақта таяқшаларының ұштары бүлінбеген болуы керек. Балалар оларды ауызға салмауы және бір-біріне бағыттамауы тиіс. Құралды қолдану тәрбиешінің бақылауымен жүзеге асырылады.

3.4. Губкамен бастыру

Губкамен бастыруда бояуға аздап малынған губка қағазға басылып, дақ немесе белгілі бір пішін жасалады. Губканың беткі құрылымы суретте біркелкі емес із қалдыруы мүмкін. Осы ерекшелік ағаштың жапырағын, бұлтты, гүлді, қарды немесе басқа табиғи көріністерді бейнелеуде қолданылады.

Практикалық тапсырма: «Күзгі ағаш».

Балаларға ағаштың діңі бейнеленген қағаз, бірнеше шағын губка және сары, қызғылт сары, қызыл, жасыл түсті бояулар беріледі.

1. Тәрбиеші губканы бояуға жеңіл тигізіп, артық бояуды ыдыстың шетіне түсіру жолын көрсетеді.
2. Балалар губканы қағазға жеңіл басып, ағаштың жапырақтарын бейнелейді.
3. Түрлі түсті дақтарды өз қалауы бойынша орналастырады.
4. Қажет болса, жерге түскен жапырақтарды да бастыру арқылы қосады.
5. Жұмыстарды қарастырып, түстер мен бейнелер туралы әңгімелеседі.

Бұл тәсіл бір ізді қайта-қайта қолдану арқылы тұтас көрініс құрастыруға мүмкіндік береді. Губканың көлемін өзгерту арқылы үлкен және кіші дақтарды салыстыруға да болады.

Тәрбиеші балаларға губканы бояуға қатты батырудың қажеті жоқ екенін түсіндіреді. Артық бояу қағазға жайылып, бейненің пішінін анық көруге кедергі келтіруі мүмкін.

3.5. Трафаретпен сурет салу

Трафарет — қағазда белгілі бір пішін алуға көмектесетін дайын үлгі. Трафарет арқылы бала пішіннің шекарасын байқауға, оны қағазға дұрыс орналастыруға және бояуды белгіленген аумаққа түсіруге үйренеді.

Практикалық тапсырма: «Ғажайып көбелектер».

Қажетті материалдар: көбелек пішініндегі қауіпсіз трафареттер, қағаз, губка немесе қылқалам, бірнеше түсті бояу.

Балалар трафаретті қағазға орналастырып, бір қолымен ұстап тұрады. Екінші қолымен губка арқылы бояуды ішкі бөлікке жеңіл түсіреді. Трафаретті абайлап көтергеннен кейін пайда болған бейнені дақтармен, нүктелермен немесе сызықтармен толықтырады.

Трафарет баланың бастапқы пішінді жасауын жеңілдеткенімен, жұмыстың соңғы көрінісін міндетті түрде бірдей етуге негіз болмауы керек. Балалар қанаттарының түсін, өрнегін және қосымша бөлшектерін өздері таңдай алады.

Бұл тәсілді қолданғанда трафарет қағазға жақсы бекітілуі қажет. Тәрбиеші балаларға бояуды шамадан тыс пайдаланбауды және үлгіні көтергенде қағазды жылжытпауға тырысуды көрсетеді.

3.6. Жіппен сурет салу

Жіппен бейнелеу — бояуға малынған жіптің қағазда қалдырған ізін пайдаланып, түрлі сызықтар мен пішіндер жасау тәсілі. Бұл әдіс балалардың қозғалыстан пайда болатын нәтижені бақылауына және кездейсоқ шыққан бейнені қиялымен толықтыруына мүмкіндік береді.

Қажетті құралдар: қалыңдау жіп, қағаз, сұйықтығы шамадан тыс емес қауіпсіз бояу, бояуға арналған ыдыс және сулықтар.

Практикалық тапсырма: «Сиқырлы сызықтар».

1. Тәрбиеші жіпті бояуға аздап малып, артық бояуын түсіреді.
2. Жіптің бір ұшын қағаздың сыртында қалдырып, қалған бөлігін қағаздың үстіне еркін орналастырады.
3. Қағазды екінші парақпен жабуға немесе жіпті ашық қағаз бетінде жүргізуге болады.
4. Балалар жіпті жайлап тартып шығарады.
5. Пайда болған сызықтарды бақылап, оларды өз қиялындағы бейнемен байланыстырады.

Мысалы, бір бала жіптің ізінен гүлдің сабағын, екіншісі өзенді, үшіншісі қиялындағы жануардың сұлбасын көруі мүмкін. Тәрбиеші дайын жауап ұсынбай, «Бұл сызық саған нені еске түсірді?» деп сұрағаны жөн.

Төрт-бес жастағы балаларға бұл әдісті тек қарапайым, қысқа кезеңдермен және тәрбиешінің тікелей бақылауымен ұсынған дұрыс. Жіпті мойынға орауға, ауызға салуға немесе бір-біріне лақтыруға болмайды.

3.7. Монотипия әдісі

Монотипия — боялған беттің немесе қағаздың бір бөлігін екінші бетке басу арқылы бейне алу тәсілі. Мектепке дейінгі жаста бұл техниканы қарапайым нұсқада қолдануға болады. Мысалы, қағаздың бір жағына бояу түсіріп, оны бүктеп басқанда, екі бөлікте ұқсас дақтар пайда болады.

Практикалық тапсырма: «Түрлі түсті көбелек».

Тәрбиеші балаларға қағазды ортасынан бүктеу жолын көрсетеді. Қағаздың бір жағына бояумен бірнеше дақ түсіріледі. Одан кейін қағаз екінші жағына жабылып, алақанмен жеңіл басылады. Қағаз ашылғанда екі жақта дақтардың ұқсас орналасуы байқалады. Кепкеннен кейін бала бейнені көбелекке ұқсатып, денесін, мұртшасын және қажет болса, айналасындағы ортаны толықтырады.

Бұл әрекет балаларға қағазды бүктеу, басу және ашу арқылы жаңа нәтиже алуды бақылауға мүмкіндік береді. Тәрбиеші симметрия терминін міндетті түрде жаттатпай-ақ, «Екі жағындағы дақтар қалай орналасқан?», «Қай жерлері ұқсайды?» деген сұрақтар арқылы салыстыруға бағыттай алады.

Бояудың мөлшерін бақылау маңызды: тым көп бояу қағазды жібітіп, суреттің анық көрінуіне кедергі келтіруі мүмкін.

4. Дәстүрден тыс сурет салуды ұйымдастырудың әдістемелік жолдары

Дәстүрден тыс сурет салудың нәтижелілігі тек техниканы дұрыс таңдауға емес, оны қандай жағдайда және қандай мақсатпен қолдануға байланысты. Тәрбиеші балаларға

материалды ұсынбас бұрын, тапсырманың мазмұнын, қажетті құралдарды, жұмыс орнын және қауіпсіздік талаптарын алдын ала ойластыруы қажет.

Бейнелеу әрекетін ұйымдастыруды бірнеше өзара байланысты кезеңге бөлуге болады.

Бірінші кезең — қызығушылық ояту. Балаларға табиғи заттарды, суреттерді, ойыншықтарды немесе қысқа әңгіме мазмұнын ұсынуға болады. Мысалы, «Күзгі ағаш» тақырыбында түрлі түсті жапырақтарды бақылау, олардың түсі мен пішінін салыстыру баланың бейнелеуге деген ынтасын арттырады. Бұл кезеңде тәрбиеші тақырыпты түсіндірумен шектелмей, балалардың өз ойларын айтуына мүмкіндік береді.

Екінші кезең — құралмен таныстыру. Тәрбиеші қолданылатын техниканы қысқаша көрсетеді. Егер балалар губкамен алғаш рет жұмыс істесе, алдымен оның бояуға қалай тигізілетінін, қағазға қалай басылатынын және құралды қалай орнына қою керектігін түсіндіреді. Көрсетілім ұзақ болмауы тиіс, себебі баланың негізгі тәжірибесі өздігінен орындау барысында қалыптасады.

Үшінші кезең — дербес әрекет. Балалар ұсынылған материалдарды пайдаланып, тапсырманы орындайды. Тәрбиеші қажет болғанда көмектеседі, бірақ баланың орнына суретті салып бермейді. Қиналған балаға қысқа нұсқау, қосымша үлгі немесе қарапайымдалған тапсырма ұсынуға болады.

Төртінші кезең — жұмысты толықтыру. Балалар негізгі бейнені жасағаннан кейін, қажет болса, қосымша бөлшектер енгізеді. Мысалы, алақан ізінен жасалған ағашқа жер, күн немесе ұшып жүрген құстарды қосуға болады. Мұндай толықтырулар баланың қызығушылығы мен уақыт мүмкіндігіне сәйкес ұсынылады.

Бесінші кезең — талқылау және қорытындылау. Балалар жұмыстарын көрсетіп, не бейнелегенін, қандай құрал қолданғанын және қандай түстерді таңдағанын айтып береді. Тәрбиеші «Қай тәсілді қолдану саған қызық болды?», «Келесіде нені басқаша жасап көргің келеді?» деген сұрақтар қоюы мүмкін.

Бейнелеу әрекетін жоспарлауда төмендегі әдістемелік талаптарды ескерген жөн:

- бір ұйымдастырылған іс-әрекетте негізгі мақсатты нақты белгілеу;
- балалардың құралдармен өздігінен әрекет етуіне жеткілікті уақыт беру;
- құралдардың қолжетімді әрі қауіпсіз орналасуын қамтамасыз ету;
- тапсырманың күрделілігін баланың мүмкіндігіне қарай өзгерту;
- үлгі көрсеткен жағдайда да баланың жеке шешім қабылдауына мүмкіндік қалдыру;
- жұмыс нәтижесін бағалауда суреттің сыртқы әдемілігіне ғана сүйенбеу.

Тәрбиешінің сөйлеу мәнері де маңызды. «Дұрыс емес», «Басқалар сияқты сал» немесе «Суретің әдемі шықпады» деген бағалаулар баланың өз жұмысын еркін көрсетуіне кедергі келтіруі мүмкін. Оның орнына «Сен қандай қызық түсті таңдадың?», «Мына дақтарды қалай жасадың?», «Суретіңе тағы не қосқың келеді?» деген сұрақтар баланың ойлануына және әрекетін түсіндіруіне жағдай жасайды.

5. Ортаңғы топқа арналған практикалық тапсырмалар

Төменде ұсынылған тапсырмалар 4–5 жастағы балалармен бейнелеу әрекетін ұйымдастыруға арналған әдістемелік үлгілер болып табылады. Тәрбиеші оларды балабақшаның күнтізбелік-тақырыптық жоспарына, балалардың қызығушылығына және қолда бар материалдарға сәйкес бейімдей алады.

5.1. «Жаңбырдан кейінгі гүлдер»

Қолданылатын әдіс: саусақпен сурет салу және мақта таяқшасымен нүкте түсіру.

Мақсаты: балаларды нүктелер мен қарапайым сызықтарды пайдаланып, гүлдер бейнесін жасауға үйрету; түстерді таңдау және суретті өздігінен толықтыру дағдыларын қолдау.

Құралдар: қағаз, балаларға арналған бояулар, мақта таяқшалары, қылқалам, сулық.

Жұмыс барысы:

1. Тәрбиеші балалармен жаңбырдан кейінгі табиғат туралы әңгімелеседі. Гүлдердің түсіне, сабақтарына және жапырақтарына назар аударады.
2. Балалар қағазға қылқаламмен немесе дайын үлгіге сүйене отырып, гүлдің сабақтарын түсіреді.
3. Саусақпен немесе мақта таяқшасымен гүл күлтелерін нүктелер арқылы бейнелейді.
4. Қалаған балалар гүлдерге жаңбыр тамшыларын, күнді немесе көбелектерді қосады.
5. Соңында әр бала өз суретінде қандай гүлдер бейнелегенін айтып береді.

Тәрбиешінің сұрақтары: «Гүлдерің қандай түсті?», «Жаңбырдан кейін табиғатта не өзгереді?», «Гүліңе тағы қандай бөлшек қосқың келеді?»

Күтілетін нәтиже: бала ұсынылған бейнелеу тәсілдерінің бірін пайдаланады, түстерді өздігінен таңдауға талпынады және жасаған бейнесін қарапайым сөйлемдермен сипаттайды.

5.2. «Күзгі орман»

Қолданылатын әдіс: губкамен бастыру.

Мақсаты: күзгі табиғат көрінісін бейнелеу, бірнеше түсті үйлестіріп қолдану және қағазда бейнелерді орналастыру дағдысын дамыту.

Құралдар: қағаз, ағаш діңінің қарапайым сұлбасы, губка бөліктері, сары, қызғылт сары және жасыл бояулар.

Жұмыс барысы:

1. Балалар күзгі жапырақтардың түстерін талқылайды.
2. Тәрбиеші губкамен бастыру тәсілін көрсетеді.
3. Балалар губканы бояуға жеңіл тигізіп, ағаштың айналасына түрлі түсті дақтар түсіреді.
4. Қажет болған жағдайда жерге түскен жапырақтарды да бейнелейді.
5. Балалар өз жұмыстарын салыстырып емес, әр суреттің ерекшелігін сипаттап талқылайды.

Күтілетін нәтиже: бала губканы қауіпсіз пайдаланады, түстерді ажыратады, дақтарды қағаз бетіне орналастырады және суреттің мазмұнын түсіндіреді.

5.3. «Қиялдағы көбелек»

Қолданылатын әдіс: монотипия.

Мақсаты: бояудың қағазға басылуы нәтижесінде пайда болатын бейнені бақылау, түстерді таңдау және суретті қосымша бөлшектермен толықтыру.

Құралдар: бүктеуге болатын қағаз, бояулар, қылқалам, сулық.

Жұмыс барысы:

1. Тәрбиеші көбелектің қанаттары туралы қысқаша әңгімелеседі.
2. Балалар қағаздың бір бөлігіне бірнеше түрлі түсті дақ түсіреді.
3. Қағазды бүктеп, бетін жеңіл басады.
4. Қағазды ашып, пайда болған дақтарды бақылайды.

5. Бейне кепкеннен кейін балалар көбелектің денесін, мұртшасын және қанатындағы өрнектерді толықтырады.

Күтілетін нәтиже: бала бояуды басу арқылы жаңа бейне алуға қатысады, екі жақтағы дақтарды салыстырады және өз суретіне қосымша элементтер енгізеді.

5.4. «Сиқырлы жолдар»

Қолданылатын әдіс: жіппен бейнелеу.

Мақсаты: баланың қиялын белсендіру, әртүрлі сызықтарды бақылау және кездейсоқ пайда болған бейнеге мағына беруіне мүмкіндік жасау.

Құралдар: қағаз, қысқа жіптер, қауіпсіз бояулар, шағын ыдыстар.

Жұмыс барысы:

1. Тәрбиеші жіптің бояуға тигізілгенде із қалдыратынын көрсетеді.
2. Балалар жіпті бояуға аздап малып, қағаз үстіне орналастырады.
3. Жіпті жайлап тартып шығарады.
4. Пайда болған сызықтарды бақылайды.
5. Балалар өздеріне ұқсас көрінген бейнені атайды және қажет болса, қарындашпен толықтырады.

Күтілетін нәтиже: бала әрекет нәтижесін бақылайды, қиялындағы бейнені сипаттайды және сурет салудың әдеттегі емес тәсілін байқап көреді.

5.5. «Алақаннан туған бақ»

Қолданылатын әдіс: алақанмен бейнелеу және қосымша бөлшектерді қылқаламмен салу.

Мақсаты: алақан ізін көркем бейненің негізі ретінде пайдалану, түс таңдау және жеке композиция жасау.

Құралдар: қағаз, қауіпсіз бояулар, қылқалам, сулықтар.

Жұмыс барысы:

1. Балалар бақта өсетін гүлдер туралы әңгімелейді.
2. Тәрбиеші алақанға бояуды жұқа қабатпен жағу және қағазға бастыру тәсілін көрсетеді.
3. Балалар алақан іздерін қағазға түсіреді.
4. Бояу құрғағаннан кейін сабақтарын, жапырақтарын және басқа бөлшектерін толықтырады.
5. Әр бала өзінің «бағындағы» гүлдерді сипаттайды.

Күтілетін нәтиже: бала алақан ізін бейнелеу үшін пайдаланады, суретіне қосымша элементтер енгізеді және шығармашылық жұмысын таныстыруға қатысады.

Осы тапсырмаларды бірізді ұйымдастыруда техникалардың күрделілігін біртіндеп арттыруға болады. Алғашқыда бала дайын пішін немесе қарапайым үлгі арқылы әрекет етсе, кейін бірнеше тәсілді өзара үйлестіріп, дербес композиция жасауға көшеді. Дегенмен барлық

бала бірдей қарқынмен меңгереді деп күтуге болмайды. Тәрбиеші баланың қызығушылығы мен мүмкіндігіне қарай қосымша уақыт және көмек ұсынуы тиіс.

6. Балалардың шығармашылық әрекетін бақылау және бағалау

Мектепке дейінгі кезеңде бейнелеу әрекетінің нәтижесін тек дайын суреттің сапасымен бағалау дұрыс емес. Себебі баланың шығармашылық дамуы суреттің сыртқы көрінісінен ғана байқалмайды. Оның материалды қалай пайдаланғаны, тапсырмаға қызығушылық танытуы, өздігінен шешім қабылдауы және жұмысын түсіндіруі де ескерілуі керек.

Тәрбиеші бақылау кезінде баланың әрекетін табиғи жағдайда қарастырып, қажет болғанда қысқаша белгілеулер жасай алады. Бұл белгілер баланы басқа балалармен салыстыру үшін емес, оның жеке дамуындағы өзгерістерді байқау және келесі тапсырмаларды жоспарлау үшін қолданылады.

Мысалы, мынадай көрсеткіштерді бақылауға болады:

Бақылау көрсеткіші	**Тәрбиеші нені байқайды?**
Қызығушылық	Бала материалды байқап көруге және тапсырмаға қатысуға ынта білдіре ме?
Құралды пайдалану	Ұсынылған тәсілді тәрбиешінің көмегімен немесе өздігінен қолдана ала ма?
Түс пен пішінді таңдау	Түстерді таңдап, бейнелерді қағазда орналастыруға талпына ма?
Дербестік	Өз шешімін қабылдай ма, қосымша бөлшектер енгізе ме?
Шығармашылық ойлау	Пайда болған ізді жаңа бейнемен байланыстырып, оны түсіндіре ала ма?
Қарым-қатынас	Өз жұмысын таныстырып, басқа балалардың жұмыстарына қызығушылық таныта ма?

Бақылау нәтижелері баланың мүмкіндігіне сай қолдау көрсетуге көмектеседі. Мысалы, құралды пайдалануда қиналатын балаға губканың көлемін үлкейтуге немесе қағазды бекітіп қоюға болады. Ал тапсырманы тез меңгерген балаға композицияға жаңа элемент қосу ұсынылады.

Балалардың суреттерін көрмеге орналастыру кезінде әрқайсысының жұмысын көрсетуге мүмкіндік берген дұрыс. «Ең жақсы сурет» немесе «ең нашар сурет» тәрізді бөлетін бағалаудың орнына, балалардың әртүрлі шешімдерін талқылау ұсынылады. Тәрбиеші «Бұл суретте қандай түстер қолданылған?», «Қандай қызықты тәсіл байқадың?» деген сұрақтар арқылы балалардың бір-бірінен үйренуіне жағдай жасай алады.

Егер баланың дамуындағы өзгерістер туралы қорытынды жасалса, ол бірнеше бақылауға, күнделікті әрекетке және баланың жеке ерекшеліктеріне сүйенуі керек. Бір ғана сурет негізінде баланың қабілеті немесе даму деңгейі туралы кесімді пікір айтуға болмайды.

7. Қауіпсіздік талаптары және шығармашылық ортаны ұйымдастыру

Дәстүрден тыс сурет салу кезінде әртүрлі материалдардың пайдаланылуы қауіпсіздік мәселесіне ерекше назар аударуды талап етеді. Қарапайым көрінетін бояу, губка, жіп немесе мақта таяқшасы дұрыс таңдалмаса не бақылаусыз қолданылса, балаға қолайсыздық тудыруы мүмкін.

Ең алдымен, материалдардың балалардың жасына сәйкес және мақсатына сай болуын қамтамасыз ету қажет. Бояулардың таңбалануын, өндіруші нұсқаулығын және қолдану шарттарын тексерген жөн. Бояуды тағамдық өнім деп қабылдауға болмайтыны түсіндіріледі. Балаларға бояуды ауызға салмау, көзге тигізбеу және жұмыс аяқталғаннан кейін қолын жуу үйретіледі.

Қосымша материалдарды таңдағанда мынадай талаптар сақталуы керек:

- Губкалар таза, бүтін және балаға ыңғайлы көлемде болуы тиіс.

• Мақта таяқшаларының ұштары мықтап бекітілген, бүлінбеген болуы керек; олар тек ересек адамның бақылауымен қолданылады.

• Жіптер қысқа, басқаруға ыңғайлы болуы қажет; оларды мойынға орауға немесе бір-біріне лақтыруға жол берілмейді.

• Трафареттердің жиектері өткір болмауы керек.

• Табиғи материалдар қолданылғанда олардың тазалығы, шығу тегі және баланың жасына сәйкестігі тексеріледі.

• Қағаз бен басқа материалдар жұмыс орнында ретімен орналастырылып, еденге төгілген бояу дереу тазаланады.

Балалармен жұмыс істеу кезінде тәрбиеші қолжетімділікті де ескеруі қажет. Кейбір бала бояуды қолымен ұстауды ұнатпауы мүмкін, ал кейбірі құралды ұстағанда қосымша көмекке мұқтаж болады. Мұндай жағдайда саусақпен сурет салуды міндеттеудің орнына губка, қылқалам немесе басқа қолайлы құрал ұсынуға болады.

Шығармашылық ортада балалар өз жұмысының нәтижесін қорықпай көрсетуі үшін психологиялық жайлылық та маңызды. Тәрбиеші қателесуді үйрену үдерісінің бір бөлігі ретінде қабылдап, баланың талпынысын қолдағаны жөн. Суреттің басқа балалардың жұмысынан өзгеше болуы кемшілік емес, баланың жеке шешім қабылдауының көрінісі болуы мүмкін.

Ата-аналармен ынтымақтастық орнату да пайдалы. Тәрбиеші ата-аналарға үй жағдайында қауіпсіз материалдарды пайдалану, баланың суретін сынамай талқылау және дайын үлгіні міндетті түрде қайталатпау туралы ұсыныстар бере алады. Үйде сурет салуға арналған қарапайым бұрыш ұйымдастыру баланың шығармашылық әрекетін жалғастыруына жағдай жасайды. Сонымен бірге ата-аналарға қымбат құралдар сатып алудың қажеті жоқ екенін, негізгі талаптың қауіпсіздік пен баланың еркін әрекет ету мүмкіндігі екенін түсіндіру маңызды.

8. Дәстүрден тыс сурет салуды күнделікті педагогикалық тәжірибеге енгізу

Дәстүрден тыс сурет салу әдістерін тиімді қолдану үшін оларды тек мерекелік іс-шараларға немесе жеке шығармашылық сабақтарға ғана қалдырмай, бейнелеу әрекетінің жүйелі бөлігі ретінде қарастырған жөн. Бұл ретте тәрбиеші балаларға таныс техникаларды қайталап қолдануға, сонымен бірге жаңа материалдармен біртіндеп танысуға мүмкіндік береді.

Мысалы, аптаның бір күнінде саусақпен сурет салу, келесі жолы губкамен бастыру, одан кейін трафарет немесе монотипия әдісін пайдалану жоспарлануы мүмкін. Мұндай ұйымдастырудың мақсаты — техникалардың санын көбейту емес, баланың әр тәсілмен жұмыс істеу тәжірибесін кеңейту.

Бейнелеу әрекетін басқа білім беру бағыттарымен де байланыстыруға болады. Табиғат тақырыбындағы сурет салу кезінде балалар жапырақтардың түсін бақылайды, олардың пішіндерін салыстырады және маусымдық өзгерістер туралы әңгімелейді. Қарапайым геометриялық пішіндерді пайдаланғанда шеңбер, сопақша, үшбұрыш сияқты пішіндерге назар аударады. Ал суретке өздері атау беру және оның мазмұнын әңгімелеу тілдік қарым-қатынасын дамытуға мүмкіндік береді.

Ұлттық мазмұндағы тапсырмалар да шығармашылық әрекетті байыта алады. Мысалы, «Оюлы кілем», «Қазақтың жайлауы», «Көктемгі дала» тақырыптарында балаларға ұлттық бұйымдардың суреттерін көрсетуге, ою-өрнектердің пішіні мен түсін бақылауға және қарапайым өрнек құрастыруға жағдай жасауға болады. Мұнда балалардың жас ерекшелігін ескеріп, күрделі оюларды дәл көшіртуден гөрі, нүктелер, сызықтар және қарапайым пішіндер арқылы өз өрнегін жасауға мүмкіндік берген дұрыс.

Тәрбиеші қолданған әдістердің нәтижелілігін бағалау үшін әр баланың жұмыстарының шағын жинағын жүргізе алады. Жинаққа белгілі бір уақыт аралығында орындалған суреттерді енгізіп, баланың құралдарды пайдалануындағы, дербес шешім қабылдауындағы және өз

жұмысын түсіндіруіндегі өзгерістерді бақылауға болады. Мұндай жинақ баланың суреттерін рейтингке қою үшін емес, оның жеке шығармашылық жолын байқау үшін пайдаланылады.

Осылайша, дәстүрден тыс сурет салу баланың көркемдік әрекетін мазмұндық жағынан байытып қана қоймай, тәрбиешіге балалардың қызығушылығын, жеке ерекшеліктерін және шығармашылық бастамаларын байқауға мүмкіндік береді. Ең бастысы — әр баланың нәтижесін бір үлгімен өлшемей, оның әрекетке қатысуына және өз ойын білдіруіне жағдай жасау.

Қорытынды

Дәстүрден тыс сурет салу әдістерін мектепке дейінгі ұйымның ортаңғы тобында қолдану балалардың бейнелеу әрекетіне деген қызығушылығын арттыруға және шығармашылық мүмкіндіктерін ашуға бағытталған тиімді әдістемелік тәсілдердің бірі болып табылады. Саусақпен, алақанмен, мақта таяқшаларымен, губкамен, трафаретпен, жіппен сурет салу және монотипия әдістері балаларға әртүрлі іздер мен пішіндерді байқап көруге, олардан көркем бейнелер құрастыруға және өз қиялын жүзеге асыруға мүмкіндік береді.

Бұл тәсілдерді қолдану барысында баланың жас ерекшелігін ескеру, тапсырманың қолжетімді болуын қамтамасыз ету, құралдарды қауіпсіз пайдалануға үйрету және дербес әрекетке жеткілікті уақыт бөлу маңызды. Тәрбиеші балаларға тек дайын үлгіні қайталауды ұсынбай, түстерді таңдауына, суретті толықтыруына және өз шешімін түсіндіруіне мүмкіндік бергені жөн.

Сонымен бірге дәстүрден тыс сурет салу дәстүрлі бейнелеу әдістерін алмастырмайды. Ол қылқаламмен, қарындашпен және басқа құралдармен сурет салуды толықтырып, балалардың көркемдік тәжірибесін кеңейтеді. Әдістерді мақсатты әрі жүйелі қолдану баланың материалдармен жұмыс істеу дағдысын, бейнені құрастыруға қызығушылығын және шығармашылық әрекетке қатысуын қолдауға жағдай жасайды.

Қорытындылай келе, мектепке дейінгі жаста шығармашылықты дамыту үшін мінсіз сурет салдырудан гөрі, баланың сурет салу үдерісіне белсенді қатысуы, өз ойын білдіруі және жаңа тәсілдерді байқап көруі маңызды. Әр баланың жұмысына құрметпен қарау, оның жеке ерекшеліктерін ескеру және жағымды шығармашылық орта қалыптастыру — тәрбиешінің әдістемелік жұмысының негізгі бағыттарының бірі.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы. 2007 жылғы 27 шілде, №319-III. Қазақстан Республикасының нормативтік-құқықтық актілерінің «Әділет» ақпараттық-құқықтық жүйесі.

2. Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрінің 2022 жылғы 3 тамыздағы №348 бұйрығы. Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың, бастауыш, негізгі орта және жалпы орта, техникалық және кәсіптік, орта білімнен кейінгі білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандарттарын бекіту туралы.

3. Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің міндетін атқарушының 2016 жылғы 12 тамыздағы №499 бұйрығы. Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың үлгілік оқу бағдарламаларын бекіту туралы.

4. Окашева Қ.Ш. Мектепке дейінгі балалардың сурет салу өнерінде дәстүрден тыс әдістер. // «Дана бала» республикалық ғылыми-ақпараттық әдістемелік басылымы. 2021. №2.

5. Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрлігі. Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытуға қатысты нормативтік-құқықтық актілер мен әдістемелік материалдар.

Қарымсаққызы Жанна
Мектепалды сынып тәрбиешісі
И. Тайманов атындағы орта мектеп
Атырау қаласы

МЕКТЕПАЛДЫ ДАЯРЛЫҚТА ОЙЫН ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫ АРҚЫЛЫ БАЛАЛАРДЫҢ ТАНЫМДЫҚ ҚАБІЛЕТТЕРІН ДАМЫТУ

Аңдатпа. Мақалада мектепалды даярлық кезеңіндегі балалардың танымдық қабілеттерін дамытуда ойын технологияларын қолданудың педагогикалық маңызы қарастырылады. Ойынның баланың зейінін, есте сақтауын, қабылдауын, ойлауын, қиялын, сөйлеуін және қарапайым зерттеушілік дағдыларын дамытудағы мүмкіндіктері сипатталады. Мектепалды даярлық сыныбында қолдануға болатын дидактикалық, логикалық, қимыл-қозғалыс, сюжеттік-рөлдік және зерттеушілік ойындарды ұйымдастыру жолдары ұсынылады. Сонымен қатар балалардың жеке ерекшеліктерін ескеру, ойын тапсырмаларын біртіндеп күрделендіру, педагогикалық бақылау жүргізу және ойын нәтижелерін бағалау мәселелері талданады. Практикалық бөлімде тәрбиеші күнделікті оқу-тәрбие жұмысында пайдалана алатын нақты ойын үлгілері, олардың мақсаттары, қажетті материалдары, өткізу кезеңдері және күтілетін нәтижелері берілген. Мақала Қазақстан Республикасының мектепке дейінгі тәрбие мен оқыту саласындағы нормативтік құжаттарына сүйене отырып әзірленген.

Түйін сөздер: мектепалды даярлық, ойын технологиялары, танымдық қабілет, зейін, есте сақтау, логикалық ойлау, зерттеушілік әрекет, дидактикалық ойын, мектепке даярлық, жеке даму.

Кіріспе

Мектепалды даярлық кезеңі — баланың қоршаған орта туралы түсініктерін кеңейтіп, жаңа білімді қабылдауына, қарапайым заңдылықтарды анықтауына және мектептегі оқу әрекетіне қажетті дағдыларды меңгеруіне негіз қаланатын маңызды кезең. Бұл уақытта балалардың танымдық белсенділігін дамыту, өздігінен ойлануға үйрету, сұрақ қоюға ынталандыру және алған білімін күнделікті өмірде қолдануына мүмкіндік жасау тәрбиеші жұмысының негізгі бағыттарының бірі болып саналады.

Баланың танымдық дамуы тек дайын ақпаратты есте сақтаумен шектелмейді. Ол қоршаған ортадағы заттарды бақылау, олардың қасиеттерін салыстыру, ұқсастықтары мен айырмашылықтарын табу, себеп пен салдардың арасындағы байланысты байқау, болжам жасау және өз ойын түсіндіру әрекеттері арқылы қалыптасады. Сондықтан мектепалды даярлықта баланың белсенді әрекетіне негізделген оқыту тәсілдерін пайдалану маңызды.

Осындай тәсілдердің бірі — ойын технологиялары. Ойын баланың табиғи қызығушылығына сүйенеді және білім беру міндеттерін қызықты әрекет арқылы жүзеге асыруға мүмкіндік береді. Мысалы, балалар сандарды карточка арқылы жаттап қана қоймай,

ойын барысында заттарды санайды, сан мен мөлшерді сәйкестендіреді, артық затты анықтайды немесе белгілі бір заңдылық бойынша қатар құрастырады. Осылайша, ойын тапсырмасы танымдық әрекеттің бірнеше түрін біріктіреді.

Ойын технологияларын қолдану баланы үнемі жарыстыру немесе тапсырманы жылдам орындату дегенді білдірмейді. Оның негізгі мақсаты — баланың ойынға саналы қатысуына, өз бетінше шешім іздеуіне, басқа балалармен қарым-қатынас жасауына және жаңа білімді тәжірибе арқылы меңгеруіне жағдай жасау. Бұл үшін тәрбиеші ойынның мазмұнын, ережесін, қажетті құралдарын және балалардың жас ерекшеліктеріне сәйкес тапсырмалардың күрделілігін алдын ала жоспарлауы қажет.

Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы білім беру жүйесінің құқықтық негізін айқындайды. Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың мемлекеттік жалпыға міндетті стандарты білім беру мазмұны мен тәрбиеленушілердің дамуына қойылатын талаптарды белгілейді. Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің міндетін атқарушының 2016 жылғы 12 тамыздағы №499 бұйрығымен бекітілген үлгілік оқу бағдарламасында танымдық және зияткерлік дағдыларды дамытуға арналған міндеттер қамтылған. Бағдарламада балалардың жеке ерекшеліктерін ескере отырып, танымдық және зияткерлік дағдыларды күнделікті ойын түрінде дамытуға назар аударылады.

Осы нормативтік бағыт мектепалды даярлықтағы ойын әрекетін мақсатты ұйымдастырудың маңызын көрсетеді. Ойын өздігінен ғана білім беру нәтижесіне жеткізбейді: оның мазмұны нақты міндеттерге сәйкес келіп, тәрбиешінің әдістемелік қолдауымен ұйымдастырылуы қажет.

Мақаланың мақсаты — мектепалды даярлық сыныбындағы балалардың танымдық қабілеттерін дамытуда ойын технологияларын қолданудың теориялық негіздерін ашу және педагогикалық тәжірибеде пайдалануға болатын әдіс-тәсілдерді ұсыну.

Мақаланың міндеттері:

- ойын технологияларының танымдық дамудағы орнын сипаттау;
- мектепалды даярлық жасындағы балалардың танымдық ерекшеліктерін ескеру жолдарын көрсету;
- ойын түрлерінің педагогикалық мүмкіндіктерін ашу;
- нақты ойын тапсырмаларын әзірлеу және оларды ұйымдастыру кезеңдерін ұсыну;
- балалардың танымдық белсенділігін бақылау мен бағалау тәсілдерін сипаттау.

1. Ойын технологияларының танымдық дамудағы педагогикалық маңызы

Ойын технологиялары — белгілі бір тәрбиелік немесе білім беру мақсатына жету үшін ойынның мазмұнын, ережелерін, әрекеттерін және құралдарын жүйелі түрде ұйымдастыру тәсілдері. Мұнда ойын тек уақыт өткізу құралы емес, баланың танымдық әрекетін белсендіруге арналған педагогикалық мүмкіндік ретінде қарастырылады.

Мектепалды даярлық кезеңінде ойын арқылы балалар қоршаған ортадағы заттар мен құбылыстарды зерттейді, өз тәжірибесін жаңа ақпаратпен байланыстырады және әртүрлі шешімдерді байқап көреді. Мысалы, «Қайсысы артық?» ойынында бала заттардың атауын білумен қатар, оларды белгілі бір белгі бойынша топтастыруы керек. Егер карточкаларда алма, алмұрт, сәбіз және өрік берілсе, бала сәбіздің қалғандарынан айырмашылығын түсіндіріп, өз шешімін негіздейді. Бұл әрекет салыстыруды, жалпылауды және сөйлеуді өзара байланыстырады.

Ойын технологияларының педагогикалық маңызын бірнеше бағыт бойынша қарастыруға болады.

Танымдық белсенділікті арттыру. Ойынның белгілі бір мақсаты мен қызықты тапсырмасы баланың әрекетке қатысуына ынталандыруы мүмкін. Баланың қызығушылығын сақтау үшін тапсырма қолжетімді болып, оны шешудің жолын іздеуге мүмкіндік берілуі керек. Тым оңай тапсырма ойлануды қажет етпеуі мүмкін, ал шамадан тыс күрделі тапсырма баланың қызығушылығын төмендетуі ықтимал.

Зейін мен қабылдауды дамыту. Заттарды түсі, пішіні, көлемі немесе орналасуы бойынша ажырату кезінде балалар көрнекі ақпаратқа назар аударады. «Өз орныңды тап», «Пішінді анықта», «Айырмашылығын байқа» ойындары баланың белгілі бір белгіге зейін қоюына көмектеседі.

Есте сақтау дағдыларын қолдау. Қысқа тізбектерді қайталау, суреттердің орналасуын есте сақтау немесе ойын ережесін еске түсіру есте сақтау әрекетін жаттықтыруға мүмкіндік береді. Мұндай тапсырмаларды біртіндеп күрделендіру қажет. Мысалы, бастапқыда үш заттың орнын есте сақтауға ұсыныс жасалып, кейін балалардың мүмкіндігіне қарай заттар саны өзгертіледі.

Логикалық ойлауды қалыптастыру. Ойын барысында балалар заттарды салыстырады, топтастырады, реттілікті анықтайды және қарапайым қорытынды жасайды. Мысалы, «Заңдылықты жалғастыр» ойынында қызыл, көк, қызыл, көк түстерінен кейін қандай түс келетінін анықтау ұсынылады. Баланың жауабы ғана емес, заңдылықты қалай байқағаны да маңызды.

Сөйлеу және қарым-қатынас дағдыларын жетілдіру. Топтық ойындарда балалар бір-біріне сұрақ қояды, өз шешімдерін түсіндіреді, келіседі немесе өзге пікірді тыңдайды. Тәрбиеші балаларды тек жауап беруге емес, ойлау жолын сөзбен жеткізуге де ынталандыруы керек.

Зерттеушілік әрекетті дамыту. Қарапайым тәжірибелер мен бақылау ойындары арқылы балалар болжам жасауға, өзгерісті байқауға және нәтижені сипаттауға үйренеді. Мысалы, «Қай зат батады, қайсысы қалқиды?» ойынында балалар әртүрлі қауіпсіз заттарды суға салар алдында болжам айтып, кейін нақты нәтижені бақылайды. Мұндай әрекет ғылыми қорытынды жасауға үйретудің бастапқы қадамы бола алады.

Осы бағыттардың барлығы өзара байланысты. Бір ойын барысында бала заттарды көреді, белгілерін есте сақтайды, салыстырады, шешім қабылдайды және оны басқа балаларға түсіндіреді. Сондықтан ойындарды жоспарлау кезінде бір ғана дағдыға назар аударып қоймай, танымдық әрекеттердің өзара сабақтастығын ескерген жөн.

2. Мектепалды даярлық жасындағы балалардың танымдық ерекшеліктері

Мектепалды даярлықтағы балалардың танымдық мүмкіндіктері бірдей емес. Олардың сөздік қоры, зейінін шоғырландыруы, ақпаратты есте сақтауы, тапсырманы түсінуі және өздігінен шешім қабылдауы жеке ерекшеліктеріне қарай өзгереді. Сондықтан барлық балаға бірдей тапсырманы бірдей қарқынмен орындату әрдайым тиімді бола бермейді.

Бұл кезеңде көрнекілік пен нақты әрекет маңызды орын алады. Бала сан туралы түсінікті заттарды санау арқылы, пішін туралы түсінікті пішіндерді салыстыру арқылы, кеңістіктік қатынастарды ойыншықтарды орналастыру арқылы жақсырақ түсінуі мүмкін. Абстрактілі түсіндіруді нақты заттармен және әрекетпен байланыстыру танымдық міндеттерді қолжетімді етеді.

Мысалы, «Үшке дейін сана» деген тапсырмада бала сандарды ауызша қайталауы мүмкін, бірақ үш затты санап, соңғы айтылған санның жалпы мөлшерді білдіретінін түсінуі қосымша тәжірибені қажет етуі мүмкін. Сондықтан тәрбиеші санды атау, заттарды бір-бірлеп санау және алынған мөлшерді салыстыру әрекеттерін өзара байланыстырады.

Мектепалды даярлық кезеңінде балалардың қызығушылығы жиі сұрақ қоюдан, жаңа нәрсені байқап көруге ұмтылудан және өз болжамдарын айтудан көрінеді. Тәрбиеші мұндай сұрақтарды дайын жауаппен ғана аяқтамай, баланың өзі ойлануына мүмкіндік бергені дұрыс. «Неліктен олай ойлайсың?», «Басқа жолмен тексеруге бола ма?», «Егер бір затты алып тастасақ, не өзгереді?» деген сұрақтар баланың ойлау әрекетін жалғастыруға көмектеседі.

Ойын технологияларын ұйымдастыруда мынадай қағидаларды басшылыққа алуға болады:

1. Жас ерекшелігіне сәйкестік. Ойын ережелері түсінікті, тапсырмалар қолжетімді және қажетті құралдар балалардың жасына сай болуы керек.

2. Белсенді қатысу. Әр бала ойын барысында белгілі бір әрекет орындауға, шешім қабылдауға немесе өз пікірін білдіруге мүмкіндік алуы қажет.

3. Біртіндеп күрделендіру. Алдымен қарапайым тапсырмалар ұсынылып, балалар меңгерген сайын қосымша шарттар енгізіледі.

4. Жеке ерекшеліктерді ескеру. Қажет болған жағдайда көрнекі көмек, қосымша уақыт немесе жеңілдетілген нұсқа беріледі.

5. Қолдаушы қарым-қатынас. Баланың қателігі жазалау немесе ұялту себебіне айналмай, қайта ойлануға мүмкіндік ретінде қарастырылады.

6. Өмірмен байланыстыру. Ойын тапсырмалары балалардың күнделікті тәжірибесіне жақын мазмұнмен толықтырылады.

Ойынның мақсаты баланы үнемі жылдам жауап беруге үйрету емес. Кейбір тапсырмаларда жауапты ойластыруға уақыт беру, баланың бірнеше нұсқаны салыстыруына мүмкіндік жасау және өз ойын дәлелдеуіне жағдай туғызу маңызды.

3. Танымдық қабілеттерді дамытуға арналған ойын технологиялары

Мектепалды даярлық сыныбында қолданылатын ойындар мазмұны мен мақсатына қарай бірнеше түрге бөлінеді. Олардың әрқайсысы белгілі бір танымдық әрекетті дамытуға бағытталғанымен, тәжірибеде ойын түрлерін өзара байланыстырып қолдануға болады.

3.1. Дидактикалық ойындар

Дидактикалық ойындар нақты оқу міндетін ойын ережесімен ұштастырады. Олар түстерді, пішіндерді, сандарды, заттардың белгілерін және қоршаған орта туралы түсініктерді меңгеруге көмектеседі.

Дидактикалық ойынның маңызды ерекшелігі — баланың белгілі бір тапсырманы орындауы үшін заттармен немесе ақпаратпен белсенді әрекет жасауы. Мысалы, карточкаларды топтастыру кезінде бала заттардың сыртқы белгілеріне назар аударып, оларды белгілі бір ортақ қасиетіне қарай біріктіреді.

«Қайсысы артық?» ойыны

Мақсаты: балалардың салыстыру, топтастыру және өз шешімін түсіндіру дағдыларын дамыту.

Қажетті құралдар: жемістер, көкөністер, үй жануарлары, көлік түрлері бейнеленген карточкалар.

Ойын барысы:

1. Тәрбиеші балаларға төрт карточкадан тұратын қатар ұсынады.
2. Балалар суреттерді мұқият қарап, қалғандарынан ерекшеленетін затты анықтайды.
3. Әр бала өз таңдауын түсіндіреді.
4. Тәрбиеші қажет болған жағдайда қосымша сұрақтар қойып, басқа шешімдерді де қарастыруға мүмкіндік береді.

Мысалы, алма, алмұрт, өрік және сәбіз бейнеленген карточкаларда сәбізді артық деп таңдауға болады, өйткені ол көкөніс, ал қалғандары жемістер. Бірақ тапсырманың мазмұнына қарай басқа да негізделген топтастырулар болуы мүмкін.

Бұл ойынның әдістемелік құндылығы — бір ғана дұрыс жауапты табумен шектелмей, шешімнің себебін түсіндіруге үйрету.

3.2. Логикалық ойындар

Логикалық ойындар балаларды заттар арасындағы байланысты анықтауға, заңдылықтарды байқауға, реттілікті сақтауға және қарапайым қорытынды жасауға бағытталады. Мұндай ойындарда тапсырма біртіндеп күрделендіріліп, баланың өздігінен ойлануына жағдай жасалады.

«Заңдылықты жалғастыр» ойыны

Мақсаты: салыстыру, заңдылықты анықтау және реттілікті жалғастыру қабілеттерін қолдау.

Қажетті құралдар: түрлі түсті пішіндер немесе карточкалар.

Ойын барысы:

1. Тәрбиеші үстелге қызыл дөңгелек, көк дөңгелек, қызыл дөңгелек, көк дөңгелек тізбегін орналастырады.
2. Балалар түстердің кезектесуін байқайды.
3. Келесі орынға қандай пішін қойылуы керектігін анықтайды.
4. Кейін пішіндердің түсін немесе көлемін өзгертіп, жаңа заңдылық ұсынылады.

Балалар тапсырманы меңгерген сайын екі емес, үш элементтен тұратын қайталанатын тізбектерді ұсынуға болады. Тәрбиеші балалардан тек жауапты атауды емес, «Неліктен осы пішінді таңдадың?» деп сұрап, ойлау жолын түсіндіруін өтінеді.

3.3. Сюжеттік-рөлдік ойындар

Сюжеттік-рөлдік ойындарда балалар күнделікті өмірдегі жағдайларды бейнелейді. «Дүкен», «Аурухана», «Кітапхана», «Саяхат» сияқты ойындар заттарды атау, санау, салыстыру, ақпарат сұрау және қарым-қатынас жасау әрекеттерін біріктіреді.

«Дүкенге барамыз» ойыны

Мақсаты: сан мен мөлшер туралы түсініктерді бекіту, заттарды таңдау және қарапайым есептік әрекеттерді орындау дағдыларын қолдау.

Қажетті құралдар: ойыншық тағамдар, баға орнына қолданылатын сандық карточкалар, себеттер және ойын ақшалары.

Ойын барысы:

1. Балалар сатушы, сатып алушы және тауарларды орналастырушы рөлдерін бөліседі.
2. Сатып алушы қажетті затты таңдап, оның санын атайды.
3. Сатушы заттарды санап береді.
4. Балалар ойын ақшаларын пайдаланып, шартты төлем жасайды.
5. Ойын соңында қатысушылар қандай заттарды таңдағанын және қанша зат алғанын айтады.

Мысалы, бала үш алма сатып алуы керек болса, себетке үш алманы санап салады. Тәрбиеші тапсырманы күрделендіру үшін екі түрлі затты белгілі бір мөлшерде алуды ұсына алады.

Ойын барысында балалардың барлығы рөлдерді кезекпен орындауына жағдай жасау маңызды. Осылайша, ойын тек сандық ұғымдарды бекітуге емес, кезек күтуге, сұрақ қоюға және бір-бірімен келісуге де мүмкіндік береді.

3.4. Қимыл-қозғалыс ойындары

Қимыл-қозғалыс ойындарын танымдық міндеттермен біріктіру балаларға тапсырманы дене әрекеті арқылы орындауға мүмкіндік береді. Мұндай ойындарда балалар кеңістікте бағдарлайды, нұсқауларды тыңдайды, заттарды белгілері бойынша ажыратады және әрекет ретін сақтайды.

«Пішіндер қалашығы» ойыны

Мақсаты: геометриялық пішіндерді тану, кеңістіктік бағдарлауды және нұсқауды орындау дағдыларын дамыту.

Қажетті құралдар: еденге орналастырылатын үлкен дөңгелек, шаршы, үшбұрыш және тіктөртбұрыш бейнелері.

Ойын барысы:

1. Тәрбиеші бөлменің әр бөлігіне түрлі пішіндерді орналастырады.
2. Балалар пішіндердің атауларын қайталайды.
3. Тәрбиеші «Үшбұрышқа бар», «Дөңгелектің жанына тұр» немесе «Шаршыдан екі қадам алға жүр» сияқты тапсырмалар береді.
4. Балалар нұсқауды орындап, қажет болған жағдайда өз әрекетін түсіндіреді.
5. Соңында пішіндердің қасиеттері мен орналасуы талқыланады.

Тапсырмалар балалардың мүмкіндігіне қарай өзгертіледі. Қимыл-қозғалыс кезінде бір-біріне кедергі келтірмеу және қауіпсіз арақашықтық сақтау ережелері алдын ала түсіндіріледі.

3.5. Зерттеушілік ойындар

Зерттеушілік ойындар баланың болжам айтуына, заттардың қасиеттерін бақылауына және тәжірибе нәтижесін салыстыруына мүмкіндік береді. Мұндай ойындарда тәрбиеші дайын жауапты бірден ұсынбай, балаларды бақылауға және өз қорытындысын жасауға бағыттайды.

«Қай зат суда қалқиды?» ойыны

Мақсаты: бақылау, салыстыру, болжам жасау және нәтиже туралы әңгімелеу дағдыларын дамыту.

Қажетті құралдар: мөлдір ыдыс, су, үлкендігі мен пішіні әртүрлі қауіпсіз заттар, мысалы, ағаш кесіндісі, пластик қақпақ және металл қасық.

Ойын барысы:

1. Тәрбиеші балаларға заттарды көрсетіп, олардың суда қалай әрекет ететінін болжауды ұсынады.
2. Балалар өз болжамдарын айтады.
3. Тәрбиешінің бақылауымен заттар суға кезекпен салынады.
4. Балалар болжамы мен нақты нәтижені салыстырады.
5. Қай заттардың қалқығанын, қайсысының батқанын және олардың қандай ерекшеліктері бар екенін талқылайды.

Бұл тәжірибеде нәтиже заттың материалына, пішініне және басқа қасиеттеріне байланысты болуы мүмкін. Сондықтан тәрбиеші «Ауыр заттардың барлығы батады» сияқты асығыс қорытынды жасатпай, әр заттың нақты нәтижесін бақылауға назар аударады.

Су пайдаланылатын кез келген әрекет ересек адамның тікелей бақылауымен жүргізілуі керек. Тәжірибе соңында балалардың қолын сүрту, суды төгіп алмау және құралдарды орнына жинау әрекеттері де үйретіледі.

4. Ойын технологияларын ұйымдастырудың тиімді әдістері

Ойынның танымдық мүмкіндіктері оның мазмұнына ғана емес, өткізілу тәсіліне де байланысты. Бір тапсырманы тәрбиеші дайын жауапты айтып беретін түрде ұйымдастырса, бала көбіне тыңдаушы рөлінде қалады. Ал сол тапсырмада баланың болжам айтуына, бірнеше нұсқаны салыстыруына және өз шешімін түсіндіруіне мүмкіндік берілсе, оның танымдық әрекеті белсендірек болады.

Ойын технологияларын жоспарлау кезінде мынадай әдістерді қолдануға болады.

Мәселелік сұрақ қою. Тәрбиеші балалардың назарын бір құбылысқа аударып, оның себебін іздеуге шақырады. Мысалы: «Неліктен кейбір пішіндер бір-біріне ұқсайды?», «Егер қатардағы бір карточканы алып тастасақ, не өзгереді?» деген сұрақтар баланың ойлануына ықпал етеді.

Көрнекілікпен жұмыс. Суреттер, карточкалар, заттар, пішіндер және құрастыру материалдары абстрактілі тапсырмаларды нақты әрекетке айналдыруға көмектеседі. Көрнекілік тапсырманың мақсатына сәйкес таңдалып, баланың назарын қажетсіз бөлшектерге аудармауы керек.

Салыстыру және топтастыру. Балалар заттарды түсі, пішіні, көлемі, қызметі немесе басқа белгілері бойынша салыстырады. Бұл әдісті «Қайсысы артық?», «Ұқсастығын тап», «Топтарға бөл» ойындарында қолдануға болады.

Тапсырманы кезең-кезеңімен күрделендіру. Алдымен балаларға бір белгі бойынша топтастыру ұсынылады. Кейін екі белгіні қатар ескеру тапсырмасы беріледі. Мысалы, алдымен қызыл пішіндерді жинау, одан кейін қызыл әрі дөңгелек пішіндерді таңдау қажет болуы мүмкін.

Топтық және жұптық жұмыс. Балалар ортақ тапсырманы бірлесіп орындап, өз шешімдерін талқылайды. Бұл тәсіл өзгенің пікірін тыңдауға және ойын түсіндіруге мүмкіндік береді. Тәрбиеші әр баланың ойынға қатысуын бақылап, бір баланың барлық тапсырманы өзіне алуына жол бермеуге тырысады.

Рефлексия. Ойын соңында балалардан «Не үйрендің?», «Қай тапсырма қиын болды?», «Оны қалай шештің?» деп сұрауға болады. Жауаптар баланың әрекетті түсіну деңгейін байқауға және келесі тапсырманы жоспарлауға көмектеседі.

Ойын кезінде тәрбиешінің қолдауы маңызды, бірақ ол баланың орнына шешім қабылдамауы керек. Егер бала жауап таба алмаса, бірден дұрыс жауапты айту орнына тапсырманы жеңілдетуге, қосымша көрнекілік ұсынуға немесе бағыттаушы сұрақ қоюға болады.

5. Танымдық қабілеттерді дамытуға арналған практикалық ойындар жинағы

Төмендегі ойындар мектепалды даярлық сыныбындағы күнделікті оқу-тәрбие жұмысында қолдануға арналған әдістемелік үлгілер болып табылады. Оларды балалардың жасына, дайындық деңгейіне және сабақтың мақсатына қарай бейімдеуге болады.

5.1. «Сиқырлы дорба»

Мақсаты: сипап сезу арқылы заттың қасиеттерін ажырату, сөздік қорды пайдалану және болжам жасау дағдыларын дамыту.

Қажетті материалдар: мөлшері мен пішіні әртүрлі қауіпсіз заттар, мата дорба.

Ойын барысы: тәрбиеші дорбаға бірнеше зат салады. Бала ішіне қолын салып, затты көрмей ұстап көреді. Оның пішіні, көлемі немесе беткі ерекшеліктері туралы айтады. Содан кейін затты шығарып, өз болжамымен салыстырады.

Күтілетін нәтиже: бала заттың кейбір белгілерін сипаттауға, болжам айтуға және оны нақты нәтижемен салыстыруға қатысады.

5.2. «Есте сақта да, тап»

Мақсаты: көрнекі есте сақтау, зейін қою және өзгерісті байқау әрекеттерін қолдау.

Қажетті материалдар: үш-бес таныс зат немесе сурет карточкасы.

Ойын барысы: тәрбиеші заттарды үстелге орналастырып, балаларға біраз уақыт қарауға мүмкіндік береді. Содан кейін заттарды матамен жабады немесе балалардың назарын басқа жаққа аударып, бір заттың орнын өзгертеді. Балалар қандай өзгеріс болғанын анықтайды.

Күрделендіру жолы: бастапқыда заттардың орны өзгертіледі, кейін бір зат алынып тасталады немесе жаңа зат қосылады.

Күтілетін нәтиже: бала көрнекі ақпаратқа назар аударып, өзгерісті анықтауға және жауабын түсіндіруге талпынады.

5.3. «Сандар әлеміне саяхат»

Мақсаты: сан мен зат мөлшерінің байланысын бекіту, санау және салыстыру әрекеттерін дамыту.

Қажетті материалдар: сандық карточкалар, санау таяқшалары немесе ойыншықтар.

Ойын барысы: тәрбиеші балаға сандық карточка көрсетеді. Бала сол санға сәйкес мөлшерде зат жинайды. Мысалы, «төрт» саны көрсетілсе, төрт ойыншық таңдайды. Кейін балалар екі топтағы заттарды санап, қай топта зат көп немесе аз екенін анықтайды.

Күтілетін нәтиже: бала сандық белгіні зат мөлшерімен сәйкестендіруге, заттарды санауға және мөлшерді салыстыруға жаттығады.

5.4. «Жоғалған бөлікті тап»

Мақсаты: тұтас бейне мен оның бөліктері арасындағы байланысты түсіну, салыстыру және кеңістіктік ойлау дағдыларын қолдау.

Қажетті материалдар: қарапайым суреттер немесе бірнеше бөлікке бөлінген пазлдар.

Ойын барысы: тәрбиеші балаларға бір бөлігі жетіспейтін суретті көрсетеді. Балалар суреттің мазмұнын анықтап, қай бөлік жетіспейтінін табады. Содан кейін ұсынылған бірнеше бөлшектің ішінен сәйкес келетінін таңдайды.

Күтілетін нәтиже: бала суреттің бөліктерін салыстырады, олардың орналасуын ескереді және тұтас бейнені қалпына келтіруге қатысады.

5.5. «Кім қалай ойлайды?»

Мақсаты: себеп-салдарлық байланыстарды байқау, болжам жасау және сөйлеу дағдыларын дамыту.

Қажетті материалдар: күнделікті өмірдегі жағдаяттарды бейнелейтін суреттер.

Ойын барысы: тәрбиеші балаларға аяқталмаған оқиғаның суретін көрсетеді. Мысалы, гүлге су құйып тұрған баланың немесе аспанда қара бұлт пайда болған көріністің суреті ұсынылады. Балалар әрі қарай не болуы мүмкін екенін айтады және өз ойларын түсіндіреді.

Күтілетін нәтиже: бала көрген жағдайға сүйеніп болжам айтады, өз пікірін сөзбен жеткізеді және басқа нұсқаларды тыңдайды.

Бұл ойындардың барлығын бір сабаққа енгізу міндетті емес. Тәрбиеші нақты мақсатқа сәйкес бір немесе екі ойынды таңдап, балалардың әрекетіне бақылау жүргізе алады. Ойынның ұзақтығы мен күрделілігі балалардың қызығушылығына, шаршауына және тапсырманы түсінуіне қарай реттелуі тиіс.

6. Балалардың танымдық дамуын бақылау және бағалау

Ойын технологияларының тиімділігін анықтау үшін тәрбиеші балалардың тапсырманы орындау барысын жүйелі бақылауы қажет. Мұндай бақылау баланың білімін тексерумен ғана шектелмейді. Ол баланың қалай ойлайтынын, ақпаратты қалай қабылдайтынын, қандай көмекке мұқтаж екенін және тапсырманы орындаудың қандай жолдарын қолданатынын түсінуге мүмкіндік береді.

Мектепалды даярлықта бағалаудың негізгі мақсаты — балаларды өзара салыстыру емес, әр баланың жеке даму ерекшеліктерін ескере отырып, келесі педагогикалық қадамдарды жоспарлау. Бір бала заттарды тез топтастырғанымен, өз шешімін түсіндіруге қиналуы мүмкін. Екінші бала тапсырманы баяу орындағанымен, өз болжамын негіздеп, бірнеше шешімді салыстыруы ықтимал. Сондықтан бақылау барысында әртүрлі көрсеткіштерді ескерген дұрыс.

Тәрбиеші төмендегі көрсеткіштерді күнделікті ойын әрекетінде бақылай алады.

Бақылау бағыты	Байқалатын әрекеттер
Зейін және қабылдау	Нұсқауды тыңдайды, заттардың белгілерін ажыратады, өзгерісті байқауға тырысады
Есте сақтау	Бұрын көрсетілген заттарды, суреттерді немесе ойын ережелерін еске түсіреді
Логикалық ойлау	Салыстырады, топтастырады, заңдылықты анықтайды, шешімінің себебін түсіндіреді
Танымдық қызығушылық	Сұрақ қояды, жаңа тапсырманы орындауға талпынады, болжам айтады
Сөйлеу	Өз ойын жеткізеді, жауапты түсіндіреді, басқа баланың пікірін тыңдайды
Дербестік	Тапсырманы өздігінен орындауға тырысады, қажет кезде көмек сұрайды

Бақылауды табиғи ойын жағдайында жүргізген жөн. Мысалы, «Заңдылықты жалғастыр» ойынында тәрбиеші баланың дұрыс пішінді таңдауымен қатар, заңдылықты өздігінен байқағанын немесе қосымша сұрақтан кейін түсінгенін де ескереді. Бұл ақпарат келесі тапсырманың күрделілігін анықтауға көмектеседі.

Қажет болған жағдайда тәрбиеші қысқаша бақылау жазбаларын жүргізе алады. Онда баланың тапсырманы орындаудағы жетістігі, кездескен қиындығы және ұсынылған қолдауға реакциясы белгіленеді. Мұндай жазбалар баланың жеке даму динамикасын бақылауға арналған, сондықтан оларды негізсіз қорытынды жасауға немесе балалар арасында жарыс ұйымдастыруға пайдаланбаған дұрыс.

Ойын соңындағы кері байланыс та маңызды. Балалардан «Қай тапсырманы орындау қызықты болды?», «Қандай шешім таптың?», «Қай жерінде көмек қажет болды?» деп сұрау олардың өз әрекетін түсінуіне мүмкіндік береді. Бұл ретте балалардан міндетті түрде ұзақ

жауап талап етілмейді: қысқа жауап, көрсету немесе әрекет арқылы түсіндіру де жеткілікті болуы мүмкін.

7. Ойын технологияларын қолданудағы қауіпсіздік және педагогикалық талаптар

Ойын технологияларын ұйымдастыру кезінде баланың физикалық қауіпсіздігімен қатар, эмоциялық жайлылығын да қамтамасыз ету қажет. Ойынның қызықты болуы оның қауіпсіздік талаптарын сақтауға кедергі келтірмеуі тиіс.

Біріншіден, ойынға арналған материалдар балалардың жасына сай, бүтін және қауіпсіз болуы керек. Ұсақ бөлшектерді, өткір заттарды немесе ауызға салып қою қаупі бар материалдарды пайдаланғанда ерекше сақтық қажет. Тәжірибелік ойындарға арналған заттар алдын ала тексеріліп, балаларға оларды дұрыс пайдалану жолы түсіндіріледі.

Екіншіден, қимыл-қозғалыс ойындарында бөлмедегі кеңістікті алдын ала ұйымдастыру керек. Ойын кезінде жиһаздың өткір бұрыштары, тайғақ еден немесе балалардың бір-біріне соқтығысу қаупі ескеріледі. Қажет болған жағдайда ойын алаңының шекарасы белгіленеді.

Үшіншіден, зерттеушілік ойындар ересек адамның бақылауымен жүргізіледі. Сумен тәжірибе жасағанда балаларды суы бар ыдыстың жанында қараусыз қалдыруға болмайды. Қолданылатын материалдар тәжірибенің мақсатына сай таңдалып, тәжірибе аяқталғаннан кейін жұмыс орны ретке келтіріледі.

Төртіншіден, балалардың эмоциялық қауіпсіздігі сақталуы тиіс. Ойында жеңілген баланы мазақ етуге, баяу жауап берген баланы асықтыруға немесе қателігі үшін жазалауға жол берілмейді. Жарыс элементтері қолданылған жағдайда да, барлық баланың қатысуына және өз жетістігін сезінуіне мүмкіндік жасалғаны дұрыс.

Бесіншіден, тапсырмалар балалардың жеке ерекшеліктеріне бейімделеді. Кейбір балаларға қосымша көрнекілік немесе қысқа нұсқау қажет болуы мүмкін. Басқаларына тапсырманы өздігінен шешуге көбірек уақыт беру тиімді. Қолдаудың мұндай түрлері баланың ойынға белсенді қатысуына мүмкіндік береді.

Осы талаптарды сақтау ойын технологияларын мазмұнды әрі қауіпсіз ұйымдастыруға жағдай жасайды. Тәрбиеші үшін негізгі міндет — ойынның ережесін орындатумен шектелмей, баланың әрекетке қатысуын, өз ойын білдіруін және басқа балалармен жағымды қарым-қатынас орнатуын қолдау.

Қорытынды

Мектепалды даярлық сыныбында ойын технологияларын қолдану балалардың танымдық қабілеттерін дамытуға бағытталған педагогикалық жұмыстың маңызды құрамдас бөлігі болып табылады. Ойын барысында балалар қоршаған ортадағы заттарды бақылауға, салыстыруға, топтастыруға, заңдылықтарды анықтауға, қарапайым болжам жасауға және өз шешімдерін түсіндіруге мүмкіндік алады.

Дидактикалық, логикалық, сюжеттік-рөлдік, қимыл-қозғалыс және зерттеушілік ойындар баланың танымдық әрекетін әртүрлі қырынан қолдайды. Оларды жоспарлы әрі мақсатты қолдану зейін, есте сақтау, қабылдау, логикалық ойлау және сөйлеу әрекеттерін өзара байланыстыруға жағдай жасайды. Алайда ойын технологияларының тиімділігі тек ойын түріне емес, тапсырманың сапасына, баланың белсенді қатысуына, педагогикалық қолдауға және жеке ерекшеліктерді ескеруге байланысты.

Тәрбиеші ойынның мазмұнын балалардың мүмкіндігіне сәйкес таңдап, тапсырмаларды біртіндеп күрделендіріп, өздігінен шешім қабылдауға мүмкіндік беруі қажет. Баланың қателігін кемшілік ретінде бағаламай, оны қайта ойлануға жетелейтін жағдай жасау маңызды. Сонымен бірге ойын нәтижесін тек дұрыс жауаппен өлшемей, баланың ойлау жолын, қызығушылығын, дербестігін және қарым-қатынасын да ескерген жөн.

Қорытындылай келе, ойын технологияларын мектепалды даярлықта тиімді пайдалану баланың мектептегі оқу әрекетіне қажетті бастапқы танымдық дағдыларын қолдауға мүмкіндік береді. Тәрбиеші ойын арқылы балаға дайын білімді ғана ұсынбай, оны сұрақ қоюға, ізденуге, салыстыруға және өз шешімін негіздеуге үйретеді. Осындай мақсатты

ұйымдастырылған жұмыс баланың танымдық белсенділігін арттыруға және білім алуға деген қызығушылығын қалыптастыруға бағытталады.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы. 2007 жылғы 27 шілде, №319-III. Қазақстан Республикасының нормативтік-құқықтық актілерінің «Әділет» ақпараттық-құқықтық жүйесі.

2. Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрінің 2022 жылғы 3 тамыздағы №348 бұйрығы. Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың, бастауыш, негізгі орта және жалпы орта, техникалық және кәсіптік, орта білімнен кейінгі білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандарттарын бекіту туралы.

3. Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің міндетін атқарушының 2016 жылғы 12 тамыздағы №499 бұйрығы. Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың үлгілік оқу бағдарламаларын бекіту туралы.

4. Выготский Л.С. Игра и её роль в психическом развитии ребёнка. Мәтін: психикалық даму мен ойын әрекетінің байланысын қарастыруға арналған классикалық ғылыми еңбек. Библиографиялық деректер мен жарияланған нұсқасын кітапхана каталогы арқылы нақтылау ұсынылады.

5. Эльконин Д.Б. Психология игры. Москва: Педагогика, 1978.

6. Piaget, J. Play, Dreams and Imitation in Childhood. New York: W. W. Norton & Company, 1962.

7. Bodrova, E., Leong, D. J. Tools of the Mind: The Vygotskian Approach to Early Childhood Education. 2nd ed. Upper Saddle River, NJ: Pearson/Merrill Prentice Hall, 2007.

8. UNESCO. Learning Through Play: Strengthening Learning Through Play in Early Childhood Education Programmes. Paris: UNESCO.

РАЗВИТИЕ ПОЗНАВАТЕЛЬНЫХ СПОСОБНОСТЕЙ ДЕТЕЙ ПОСРЕДСТВОМ ИГРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ПРЕДШКОЛЬНОЙ ПОДГОТОВКЕ

Аннотация. В статье рассматривается педагогическое значение применения игровых технологий в развитии познавательных способностей детей на этапе предшкольной подготовки. Описываются возможности игры в развитии внимания, памяти, восприятия, мышления, воображения, речи и элементарных исследовательских навыков ребёнка. Предлагаются способы организации дидактических, логических, подвижных, сюжетно-ролевых и исследовательских игр, которые могут использоваться в классе предшкольной подготовки. Кроме того, анализируются вопросы учёта индивидуальных особенностей детей, постепенного усложнения игровых заданий, осуществления педагогического наблюдения и оценки результатов игровой деятельности. В практической части представлены конкретные примеры игр, которые педагог может использовать в повседневной учебно-воспитательной работе, с указанием их целей, необходимых материалов, этапов проведения и ожидаемых результатов. Статья подготовлена с опорой на нормативные документы Республики Казахстан в области дошкольного воспитания и обучения.

Ключевые слова: предшкольная подготовка, игровые технологии, познавательные способности, внимание, память, логическое мышление, исследовательская деятельность, дидактическая игра, подготовка к школе, индивидуальное развитие.

Рахметова Актолкин Зархатовна
Бастауыш сынып мұғалімі, педагог-зерттеуші
“Нұр Әлім“ балабақша-мектеп гимназиясы
Жамбыл облысы, Тараз қаласы

БАСТАУЫШ БІЛІМ БЕРУДЕ ЦИФРЛЫҚ РЕСУРСТАРДЫ ҚОЛДАНУДЫҢ ТИІМДІЛІГІ

Аңдатпа. Мақалада бастауыш білім беру үдерісінде цифрлық ресурстарды пайдаланудың педагогикалық мүмкіндіктері мен тиімділігін арттыру жолдары қарастырылады. Қазіргі білім беру кеңістігінде электрондық оқулықтар, интерактивті тапсырмалар, білім беру платформалары, бейнематериалдар мен цифрлық бағалау құралдарын орынды қолдану оқушылардың оқу материалын меңгеруіне, танымдық белсенділігінің артуына және өздігінен жұмыс істеу дағдыларының қалыптасуына ықпал ете алады. Мақалада цифрлық ресурстарды бастауыш сынып оқушыларының жас ерекшеліктеріне сәйкес іріктеу, оқу мақсатымен байланыстыру, саралап оқыту және қалыптастырушы бағалауда пайдалану мәселелері талданады. Қазақ тілі, әдебиеттік оқу, математика және дүниетану пәндеріне арналған практикалық тапсырма үлгілері ұсынылады. Сонымен қатар цифрлық технологияларды қолдану кезінде туындайтын қиындықтар, экран уақытын реттеу, ақпараттық қауіпсіздік пен оқушылардың жеке деректерін қорғау мәселелеріне назар аударылады. Мақаланың практикалық маңызы — бастауыш сынып мұғалімдеріне цифрлық ресурстарды оқу үдерісіне мақсатты әрі педагогикалық тұрғыдан негіздеп кіріктіруге арналған әдістемелік ұсыныстар беру.

Түйін сөздер: бастауыш білім беру, цифрлық ресурстар, цифрлық сауаттылық, интерактивті оқыту, саралап оқыту, қалыптастырушы бағалау, оқу мотивациясы, білім беру технологиялары.

Кіріспе

Қазіргі қоғамдағы цифрлық өзгерістер білім беру жүйесінің мазмұнына, оқыту әдістеріне және мұғалімнің кәсіби қызметіне жаңа талаптар қойып отыр. Ақпараттық технологиялардың күнделікті өмірге кеңінен енуі оқушылардың ақпаратты қабылдау, іздеу, талдау және қолдану тәсілдеріне де әсер етеді. Осыған байланысты білім беру ұйымдарында цифрлық ресурстарды тиімді пайдалану мәселесі өзекті бағыттардың біріне айналды.

Бастауыш мектеп — баланың білім алуға деген көзқарасы қалыптасатын, оқу әрекетінің негізгі дағдылары дамитын маңызды кезең. Бұл уақытта оқушы тек оқу, жазу және есептеу дағдыларын меңгеріп қана қоймай, ақпаратты түсінуге, салыстыруға, сұрақ қоюға, өз ойын жеткізуге және тапсырманы өздігінен орындауға үйренеді. Сондықтан бастауыш сыныптағы

оқыту мазмұны оқушының жас ерекшелігіне, танымдық мүмкіндігіне және жеке қажеттіліктеріне сәйкес ұйымдастырылуы тиіс.

Дәстүрлі оқыту құралдары мен цифрлық ресурстарды өзара үйлестіріп қолдану оқу үдерісін мазмұндық жағынан байытуға мүмкіндік береді. Мысалы, мұғалім жаңа тақырыпты түсіндіру кезінде көрнекі сызбаны, қысқа бейнематериалды немесе интерактивті модельді пайдалана алады. Ал білімді бекіту кезеңінде оқушылар электрондық жаттығулар орындап, өз жауаптарын тексеріп, жіберген қателерін түзете алады. Мұндай жұмыстар оқу материалын әртүрлі тәсілмен ұсынуға жағдай жасайды.

Дегенмен цифрлық технологияларды қолдануды білім сапасын өздігінен арттыратын әмбебап шешім ретінде қарастыру дұрыс емес. UNESCO-ның 2023 жылғы білім берудегі технологиялар жөніндегі жаһандық мониторинг есебінде технологияның білім беру нәтижелеріне ықпалы оны пайдалану жағдайына, қолжетімділігіне және педагогикалық мақсатқа сәйкестігіне байланысты екені атап көрсетіледі.

Демек, цифрлық құралдың тиімділігі оның жаңашылдығымен немесе көрнекілігімен емес, нақты оқу міндетін қаншалықты шешетінімен бағалануы керек.

Бастауыш сынып мұғалімі үшін басты міндет — цифрлық ресурстарды оқушының оқу әрекетін алмастыратын құрал ретінде емес, білімді меңгеруге, түсінуге және тәжірибеде қолдануға көмектесетін әдістемелік мүмкіндік ретінде пайдалану.

Мақаланың мақсаты — бастауыш білім беруде цифрлық ресурстарды қолданудың педагогикалық мүмкіндіктерін талдау және оларды сабақта тиімді пайдаланудың әдістемелік жолдарын ұсыну.

Осы мақсатқа сәйкес мынадай міндеттер белгіленді: цифрлық ресурстардың оқу үдерісіндегі орнын анықтау; оларды қолданудың нормативтік негіздерін қарастыру; пәндер бойынша практикалық тапсырмалар ұсыну; саралап оқыту мен қалыптастырушы бағалауда цифрлық құралдарды пайдалану жолдарын сипаттау; қауіпсіздік пен қолжетімділікке қатысты әдістемелік ұсынымдар әзірлеу.

1. Бастауыш білім берудегі цифрлық ресурстардың педагогикалық мәні

Қазіргі білім беру жүйесінде цифрлық ресурстарды пайдалану оқыту мазмұнын жаңартудың, білім алушылардың танымдық белсенділігін қолдаудың және оқу үдерісін олардың жеке қажеттіліктеріне сәйкес ұйымдастырудың маңызды бағыттарының бірі болып табылады. Ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың дамуы мұғалімнің білімді ұсыну тәсілдерін кеңейтіп қана қоймай, оқушының оқу материалымен өздігінен әрекеттесуіне, тапсырмаларды орындау барысын бақылауына және алған білімін әртүрлі жағдайларда қолдануына мүмкіндік береді. Осы тұрғыдан алғанда, цифрлық ресурстарды қолдану техникалық құралдарды сабаққа енгізумен шектелмейді. Ол оқу мақсатын, білім мазмұнын, оқыту әдістерін және бағалау тәсілдерін өзара байланыстыра отырып, педагогикалық тұрғыдан негізделген оқу ортасын қалыптастыруды көздейді.

Цифрлық ресурстар — білім беру мазмұнын ұсынуға, оқушының оқу әрекетін ұйымдастыруға, тапсырмаларды орындауға, оқу нәтижелерін бағалауға және кері байланыс алуға мүмкіндік беретін электрондық материалдар мен құралдар жиынтығы. Олардың қатарына электрондық оқулықтар, интерактивті жаттығулар, білім беру платформалары, цифрлық презентациялар, бейнесабақтар, анимациялар, виртуалды модельдер, электрондық тесттер, аудиоматериалдар және мұғалім әзірлеген сандық оқу тапсырмалары жатады. Бұл ресурстардың әрқайсысы белгілі бір дидактикалық міндетті шешуге бағытталады. Мысалы, электрондық оқулық оқу материалын жүйелі меңгеруге көмектессе, интерактивті жаттығу алған білімді бекітуге, ал цифрлық бағалау құралы оқушының тақырыпты түсіну деңгейін анықтауға мүмкіндік береді.

Цифрлық ресурстардың педагогикалық мәнін түсіну үшін олардың оқу үдерісіндегі қызметтерін өзара байланысты қарастырған жөн. Ең алдымен, олар ақпараттық қызмет атқарады. Мұғалім жаңа тақырыпты түсіндіру барысында мәтінмен қатар суреттерді,

сызбаларды, бейнематериалдарды және анимацияларды пайдалана алады. Ақпаратты әртүрлі формада ұсыну кейбір күрделі ұғымдарды түсінікті етуге көмектеседі. Мәселен, дүниетану сабағында табиғаттағы су айналымын тек ауызша түсіндірумен шектелмей, булану, бұлттың түзілуі және жауын-шашынның пайда болуын көрсететін сызбаны қолдануға болады. Мұндай көрнекілік оқушыға табиғи құбылыстың кезеңдерін ретімен қарастыруға және олардың арасындағы байланысты түсінуге жағдай жасайды.

Екінші маңызды қызметі — оқу әрекетін ұйымдастыру. Цифрлық ресурстар оқушыларға белгілі бір әрекетті орындауға, ақпаратты салыстыруға, сәйкестендіруге, топтастыруға және тапсырма нәтижесін тексеруге мүмкіндік береді. Мысалы, қазақ тілі сабағында сөздерді сөз таптарына қарай бөлу, сөйлемдегі сөздердің орнын анықтау немесе тыныс белгілерін дұрыс қоюға арналған интерактивті жаттығуларды қолдануға болады. Мұндай тапсырмаларда оқушы дайын ақпаратты қабылдаушы ғана емес, оқу материалымен белсенді жұмыс істейтін қатысушы ретінде көрінеді. Алайда тапсырманың педагогикалық құндылығы оқушының экранда әрекет жасауымен ғана анықталмайды. Оның орындалу мақсаты, мазмұны және нәтижені түсіндіру мүмкіндігі де ескерілуі қажет.

Үшінші қызметі — білімді бекіту және қайталау. Бастауыш сыныпта жаңа білімді меңгерумен қатар оны жүйелі қайталау ерекше маңызға ие. Өйткені оқушылар оқу дағдыларын біртіндеп қалыптастырады және жаңа материалды бұрын меңгерген біліммен байланыстыруды үйренеді. Цифрлық жаттығулар арқылы мұғалім бір тақырып бойынша бірнеше тапсырма нұсқасын ұсына алады. Мысалы, математика сабағында оқушы алдымен өрнектің мәнін есептейді, кейін есептің шартын математикалық модельмен сәйкестендіреді, соңында ұқсас есепті өздігінен шығарады. Осылайша бір оқу мақсаты әртүрлі әрекеттер арқылы бекітіледі.

Төртінші қызметі — бағалау және кері байланыс беру. Электрондық тесттер, қысқа викториналар және интерактивті тапсырмалар оқушылардың оқу материалын қаншалықты түсінгені туралы бастапқы ақпарат алуға көмектеседі. Мұғалім нәтижелерді талдау арқылы қандай ұғымдардың меңгерілгенін, қандай тапсырмаларда қиындық туындағанын анықтай алады. Мысалы, сынып оқушыларының көпшілігі бірдей сұрақтан қателессе, мұғалім сол тақырыпты басқа тәсілмен қайта түсіндіруді жоспарлайды. Дегенмен автоматты бағалау барлық оқу нәтижесін толық қамтымайды. Оқушының жауабын негіздеу, мәтінді түсіндіру, есепті шығару жолын көрсету және өз пікірін жеткізу дағдыларын анықтау үшін ауызша жауаптар мен жазбаша жұмыстар да қажет.

Цифрлық ресурстарды педагогикалық мақсатына қарай бірнеше топқа бөлуге болады. Бірінші топқа ақпараттық-көрнекілік ресурстар жатады. Бұлар жаңа тақырыпты түсіндіруде қолданылатын бейнематериалдар, анимациялар, суреттер, сызбалар және электрондық оқулықтар. Олардың басты ерекшелігі — ақпаратты көрнекі түрде ұсыну. Екінші топ — интерактивті жаттығулар мен білімді бекіту құралдары. Олар оқушының тапсырманы орындауына, жауаптарды салыстыруына және қателерін анықтауына мүмкіндік береді. Үшінші топқа бағалау мен кері байланыс құралдары кіреді. Төртінші топ — шығармашылық және зерттеушілік ресурстар. Олардың көмегімен оқушылар шағын презентация, цифрлық постер, электрондық әңгіме немесе қарапайым жоба әзірлей алады. Бұл топтағы ресурстар ақпаратты дайын күйінде қабылдаумен шектелмей, оны өңдеуге, жүйелеуге және өз ойын ұсынуға бағыттайды.

Бастауыш білім беру кезеңінде цифрлық ресурстарды қолданудың ерекшелігі оқушылардың жасына және танымдық даму деңгейіне байланысты. Бастауыш сынып оқушылары үшін оқу материалының түсінікті, көрнекі және нақты болуы маңызды. Олар тапсырманың мақсатын бірден түсінгенде және орындалу тәртібі анық болғанда оқу әрекетіне сенімді кіріседі. Сондықтан цифрлық тапсырмаларда қысқа нұсқауларды, таныс мысалдарды, түсінікті белгілерді және оқушының жасына сәйкес мәтіндерді қолданған жөн. Күрделі интерфейс, шамадан тыс анимация немесе бір мезгілде ұсынылатын ақпараттың көп болуы негізгі оқу міндетінен назарды бөлуі мүмкін.

Мысалы, бірінші сынып оқушыларына әріптерді ажырату, буындарды сәйкестендіру немесе сан мен заттың мөлшерін байланыстыруға арналған қарапайым жаттығулар ұсынуға болады. Мұндай тапсырмаларда бір уақытта бір негізгі әрекетке назар аудару маңызды. Екінші және үшінші сыныптарда оқушыларға сөйлем құрастыру, мәтіннің мазмұнын анықтау, есептің шешу жолын таңдау немесе ақпаратты бірнеше белгі бойынша топтастыру тапсырмаларын беруге болады. Төртінші сыныпта салыстыру, себеп-салдар байланысын анықтау, шағын зерттеу жүргізу және алынған нәтижені түсіндіру сияқты күрделірек әрекеттерді ұйымдастыруға мүмкіндік артады. Бұл айырмашылықтар қатаң шектеу емес, тапсырмаларды оқушының нақты дайындығына қарай бейімдеуге арналған әдістемелік бағдар болып саналады.

Цифрлық ресурстарды таңдауда оқушылардың жеке ерекшеліктерін ескеру де маңызды. Бір сыныпта оқу материалын жылдам меңгеретін, қосымша тапсырмаға мұқтаж оқушылармен қатар, нұсқауды қайталап түсіндіруді немесе көрнекі қолдауды қажет ететін балалар болуы мүмкін. Мұндай жағдайда мұғалім бір оқу мақсатына бағытталған тапсырмаларды әртүрлі күрделілік деңгейінде ұсына алады. Мысалы, математикалық есепті шығаруда бір оқушыға дайын сызба мен шешу үлгісі беріледі, екінші оқушы есепті өздігінен шығарады, ал үшінші оқушы осы есепке кері есеп құрастырады. Цифрлық ортада тапсырмалардың бірнеше нұсқасын дайындау және оларды оқу барысына қарай өзгерту салыстырмалы түрде ыңғайлы. Дегенмен оқушыларды тұрақты түрде қабілетіне қарай бөліп қоюдан аулақ болып, олардың алға жылжуына мүмкіндік берген дұрыс.

Цифрлық ресурстардың тағы бір педагогикалық мүмкіндігі — оқушының өз оқуына жауапкершілікпен қарауын қалыптастыру. Егер тапсырма орындағаннан кейін оқушы өз жауабын тексеріп, қатесін анықтап, оны түзетуге мүмкіндік алса, ол оқу әрекетінің нәтижесін бағалауға үйренеді. Мысалы, электрондық жаттығуда қате жауап берген оқушыға дұрыс жауапты бірден көрсетумен шектелмей, қосымша нұсқау немесе ойлануға жетелейтін сұрақ ұсынылуы мүмкін. Мұндай тәсіл баланы дайын шешімді қабылдауға емес, қатенің себебін анықтауға бағыттайды. Мұғалім де тапсырмадан кейін «Қай жерде қателестің?», «Жауабыңды қалай тексеруге болады?» және «Келесіде нені ескеру қажет?» деген сұрақтар арқылы оқушының рефлексия жасауына көмектеседі.

Сонымен қатар цифрлық ресурстар оқушылардың бірлескен оқу әрекетін ұйымдастыруға мүмкіндік береді. Жұптық және топтық тапсырмалар барысында балалар ортақ шешім қабылдап, жауаптарды салыстырып, өз пікірлерін дәлелдеуге үйренеді. Мысалы, дүниетану сабағында оқушылар табиғи және жасанды нысандардың суреттерін топтастырып, әр таңдауының себебін түсіндіре алады. Мұндай жұмыс барысында цифрлық ресурс тапсырманың көрнекілігін қамтамасыз етсе, негізгі танымдық әрекетті оқушылардың өздері орындайды. Бұл тәсіл қарым-қатынас дағдыларын, тыңдай білу мәдениетін және ортақ жұмысқа қатысу жауапкершілігін дамытуға жағдай жасайды.

Алайда цифрлық ресурстарды пайдаланудың тиімділігін тек оқушының қызығушылығымен немесе тапсырманы жылдам орындауымен өлшеу жеткіліксіз. Қызықты ойын түріндегі жаттығу оқушының назарын аударуы мүмкін, бірақ оның оқу мақсатына жеткенін дәлелдеу үшін білімін жаңа тапсырмада қолдана алатынын тексеру қажет. Егер бала интерактивті тапсырмада дұрыс жауапты таңдағанымен, сол шешімнің себебін түсіндіре алмаса, меңгерілген білімнің тереңдігі туралы қосымша қорытынды жасау қиын. Сондықтан цифрлық тапсырмадан кейін түсіндіру, жазбаша жұмыс, ауызша талдау немесе практикалық әрекет ұйымдастыру маңызды.

Цифрлық ресурстарды қолдану кезінде денсаулық сақтау және қауіпсіздік талаптарын да назардан тыс қалдыруға болмайды. Бастауыш сынып оқушыларының оқу күні тек экранмен жұмыс істеуден тұрмауы тиіс. Электрондық тапсырмаларды кітап оқу, дәптерге жазу, қозғалыс белсенділігі және нақты заттармен жұмыс істеу әрекеттерімен алмастыру қажет. Мұғалім экран алдында орындалатын жұмыстың ұзақтығын оқушының жасына, тапсырманың ерекшелігіне және қолданыстағы санитариялық талаптарға сәйкес жоспарлағаны жөн.

Сонымен бірге пайдаланылатын платформалардың қауіпсіздігін тексеріп, балалардан оқу мақсатына қатысы жоқ жеке деректерді сұратпау және олардың интернеттегі әрекетін педагогикалық тұрғыдан бақылау маңызды.

Цифрлық ресурстарды орынды пайдалану мұғалімнің кәсіби рөлін әлсіретпейді, керісінше оның әдістемелік шешімдерінің маңызын арттырады. Мұғалім оқу мақсатын анықтайды, мазмұнды іріктейді, тапсырманың күрделілігін реттейді, оқушының әрекетін бақылайды және кері байланыс береді. Ал цифрлық құрал осы педагогикалық міндеттерді жүзеге асыруға көмектесетін ресурс қызметін атқарады. Сондықтан тиімді сабақта технология оқытудың мақсатына айналмай, оқушының білім алуына қызмет етуі керек.

Осылайша, бастауыш білім берудегі цифрлық ресурстардың педагогикалық мәні оқу мазмұнын көрнекі ұсынумен ғана шектелмейді. Олар білімді бекітуге, жеке оқу қажеттіліктерін ескеруге, қалыптастырушы бағалау жүргізуге, өздігінен жұмыс істеу мен рефлексия дағдыларын дамытуға мүмкіндік береді. Бірақ бұл мүмкіндіктердің нәтижелі жүзеге асуы мұғалімнің ресурсты саналы таңдауына, тапсырманың мазмұндық сапасына және цифрлық әрекетті басқа оқыту әдістерімен үйлестіре білуіне байланысты. Демек, бастауыш сыныптағы цифрлық оқытудың негізгі өлшемі қолданылған технологиялардың саны емес, олардың оқушының оқу мақсатына жетуіне қосқан нақты үлесі болып табылады.

2. Цифрлық ресурстарды қолданудың нормативтік негіздері

Қазақстан Республикасының білім беру саласындағы нормативтік-құқықтық құжаттары оқу үдерісін ұйымдастырудың жалпы талаптарын, білім мазмұнын және оқыту нәтижелеріне қойылатын талаптарды белгілейді. Цифрлық ресурстарды сабақта қолдану осы талаптармен үйлесуі тиіс.

«Білім туралы» Қазақстан Республикасының Заңы білім беру саласындағы негізгі құқықтық қатынастарды реттейді. ~~Заңның ресми мәтіні~~ Мұғалім цифрлық құралдарды пайдаланған кезде білім алушылардың сапалы білім алуына жағдай жасау, оқу үдерісін дұрыс ұйымдастыру және баланың мүддесін қорғау қағидаларын басшылыққа алуы қажет.

Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрінің 2022 жылғы 3 тамыздағы №348 бұйрығымен мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандарттары бекітілген. Құжаттың бастауыш білімге қатысты талаптары оқыту мазмұнын, білім алушылардың дайындық деңгейін және оқу нәтижелеріне қойылатын талаптарды айқындауға негіз болады.

Сонымен қатар Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрінің 2022 жылғы 16 қыркүйектегі №399 бұйрығымен бастауыш, негізгі орта және жалпы орта білім деңгейлеріне арналған үлгілік оқу бағдарламалары бекітілген. Бұл құжатта пәндердің мазмұны мен оқу мақсаттары белгіленеді.

Аталған нормативтік құжаттарды басшылыққа ала отырып, цифрлық ресурстарды таңдау кезінде мұғалім бірнеше мәселеге назар аударуы керек. Біріншіден, қолданылатын тапсырма сабақтың оқу мақсатына сәйкес болуы тиіс. Екіншіден, цифрлық құрал оқушының білімін, білігін және дағдыларын дамытуға қызмет етуі қажет. Үшіншіден, тапсырманың күрделілігі оқушының жасына және дайындық деңгейіне сәйкес болуы керек.

Мысалы, математика сабағында интерактивті жаттығуды пайдалану тек оқушыларға қызықты тапсырма беру үшін емес, белгілі бір математикалық ұғымды меңгерту, есептеу дағдысын бекіту немесе шешімнің дұрыстығын тексеру үшін ұйымдастырылуы қажет. Сол сияқты әдебиеттік оқу пәніндегі бейнематериал мәтінді түсінудің орнын алмастырмай, кейіпкерлердің іс-әрекетін талдауға немесе оқиғаның мазмұнын тереңірек түсінуге көмектесуі тиіс.

Цифрлық ресурстарды қолданғанда ақпараттық қауіпсіздік мәселесін де ескеру қажет. Оқушылардан артық жеке деректерді жинамау, белгісіз сілтемелерді ашпау, күмәнді материалдарды пайдаланбау және интернеттегі ақпараттың дұрыстығын тексеру дағдыларын қалыптастыру маңызды. Мұғалім қолданатын платформаның жас ерекшелігіне сәйкестігін, құпиялық талаптарын және мектептің ішкі тәртібіне сай келуін алдын ала тексеруі керек.

Нормативтік құжаттар мұғалімге цифрлық құралдың нақты бір түрін міндетті түрде қолдануды емес, білім беру үдерісін белгіленген талаптарға сай ұйымдастыруды бағдар етеді. Сондықтан цифрлық ресурсты таңдау педагогикалық мақсатпен, оқу бағдарламасымен және оқушының қажеттілігімен байланысты шешілуі тиіс.

3. Сабақта цифрлық ресурстарды тиімді қолданудың әдіс-тәсілдері

Цифрлық ресурстардың тиімділігі оларды сабақтың қай кезеңінде және қандай мақсатта қолдануға байланысты. Бір құралды сабақтың барлық кезеңінде үздіксіз пайдалану міндетті емес. Кейде қысқа бейнематериал, бір интерактивті тапсырма немесе электрондық кері байланыс жеткілікті болуы мүмкін.

Көрнекілік әдісі. Бұл әдіс жаңа ұғымды түсіндіру кезінде қолданылады. Мысалы, дүниетану сабағында табиғаттағы су айналымын суреттер мен анимация арқылы көрсету оқушының құбылыстар арасындағы байланысты түсінуіне көмектеседі. Мұғалім бейнематериалдан кейін «Су қандай кезеңдерден өтеді?», «Қандай өзгерістер байқадың?» деген сұрақтар қойып, оқушыны өз ойын айтуға жетелейді.

Интерактивті жаттығу әдісі. Оқушы тапсырманың элементтерімен тікелей әрекеттеседі: сөздерді топтарға бөледі, жауап нұсқасын таңдайды, сурет пен ұғымды сәйкестендіреді немесе математикалық өрнектің шешімін анықтайды. Мұндай жұмыс білімді бекітуге және жіберілген қателерді байқауға мүмкіндік береді.

Ойын арқылы оқыту. Оқу тапсырмалары жарыс, ізденіс, жұмбақ немесе деңгейлік тапсырма түрінде ұйымдастырылуы мүмкін. Бірақ ойын элементі оқу мақсынан басым болмауы керек. Мысалы, математикалық викторинада ұпай жинаудан гөрі, есептің шешу жолын түсіндіруге және қателерді талдауға басымдық берген жөн.

Саралап оқыту. Бір оқу мақсатына сәйкес тапсырмаларды күрделілік деңгейіне қарай ұсынуға болады. Қолдауды қажет ететін оқушыға дайын үлгі мен қысқа нұсқау беріледі, ал материалды жақсы меңгерген оқушыға бірнеше шешім жолын салыстыру немесе өз тапсырмасын құрастыру ұсынылады. Мұндай саралау оқушылардың жеке оқу қарқынын ескеруге көмектеседі.

Қалыптастырушы бағалау. Сабақтың белгілі бір кезеңінде қысқа цифрлық тапсырма арқылы оқушылардың тақырыпты қаншалықты түсінгенін анықтауға болады. Мұғалім жауаптарды талдап, келесі әрекетін жоспарлайды: тақырыпты қайта түсіндіреді, қосымша мысал береді немесе келесі тапсырмаға көшеді.

Рефлексия әдісі. Сабақ соңында оқушылар электрондық немесе қағаз түріндегі кері байланыс арқылы не үйренгенін, қандай тапсырма қиын болғанын және қандай сұрақтары қалғанын білдіре алады. Бастауыш сыныпта рефлексия сұрақтары қысқа әрі түсінікті болуы керек.

Цифрлық ресурстарды пайдаланудың жалпы алгоритмін мынадай ретпен ұйымдастыруға болады:

1. Оқу мақсатын анықтау.
2. Оқу мақсатына сәйкес ресурс таңдау.
3. Тапсырманың нұсқауын түсіндіру.
4. Оқушылардың өздігінен немесе жұппен жұмыс істеуін ұйымдастыру.
5. Нәтижені тексеру және кері байланыс беру.
6. Қателерді талдау, қажет болған жағдайда қосымша тапсырма ұсыну.

Осы алгоритм цифрлық ресурсты сабақтың мазмұнымен байланыстырып, оның оқу нәтижесіне бағытталуына көмектеседі.

4. Пәндер бойынша цифрлық ресурстарды қолданудың практикалық үлгілері

Цифрлық технологияларды сабақта тиімді қолдану үшін мұғалім әр пәннің мазмұнын және қалыптастырылатын дағдыларды ескеруі қажет. Бір пәнде көрнекілік пен мәтінді түсіну маңызды болса, екіншісінде есептеу, салыстыру немесе бақылау әрекеттері басым болуы мүмкін. Төменде бастауыш сыныпта қолдануға болатын әдістемелік тапсырмалар ұсынылады.

4.1. Қазақ тілі сабағында цифрлық ресурстарды пайдалану

Қазақ тілі сабақтарында интерактивті тапсырмалар сөздік қорды дамытуға, грамматикалық ұғымдарды бекітуге, сөйлем құрастыруға және сауатты жазу дағдыларын жетілдіруге бағытталуы мүмкін.

Мысалы, 3-сыныпта «Зат есім» тақырыбын бекіту кезінде мұғалім оқушыларға сөздерді мағынасына қарай топтастыру тапсырмасын ұсынады. Экранда «мұғалім», «кітап», «жүгіреді», «әдемі», «оқушы», «дәптер» сөздері беріледі. Оқушылар зат есімдерді анықтап, оларды тиісті топқа орналастырады.

Практикалық тапсырма: «Сөздерді топтастыр»

Пән: қазақ тілі · Сынып: 3 · Тақырып: зат есім

Оқу мақсаты: зат есімді өзге сөз таптарынан ажырату және сұрақтарын дұрыс қою дағдысын бекіту.

Ресурс: интерактивті тапсырма құрастыру платформасы немесе мұғалім әзірлеген электрондық жаттығу.

Орындалу тәртібі:

1. Оқушылар экрандағы сөздерді оқиды.
2. Зат есімдерді жеке топқа бөледі.
3. Әр сөзге тиісті сұрақ қояды.
4. Таңдауын бір сөйлеммен түсіндіреді.

Бағалау критерийлері:

- зат есімдерді дұрыс анықтайды;
- сөздерге дұрыс сұрақ қояды;
- таңдауының себебін түсіндіреді.

Саралау: қолдауды қажет ететін оқушыларға суреттер мен сұрақ үлгілері беріледі. Қабілеті жоғары оқушылар анықталған зат есімдермен сөйлем құрастырады.

Күтілетін нәтиже: оқушы зат есімді ажыратып, оны сөйлем ішінде қолдануға жаттығады.

Бұл тапсырманың тиімділігі оқушының тек дұрыс жауапты таңдауымен шектелмейді. Өз шешімін түсіндіру барысында ол грамматикалық ұғымды саналы түрде қолдануға үйренеді. Егер оқушы қате жауап берсе, мұғалім қатенің себебін анықтап, қосымша мысалдар арқылы түсіндіреді.

Цифрлық жаттығуларды жазба жұмыстарымен алмастырып қолданған дұрыс. Мысалы, электрондық тапсырмадан кейін оқушылар зат есімдерді дәптерге жазып, сол сөздермен сөйлем құрастырады. Осылайша цифрлық әрекет жазылым дағдысымен байланысады.

4.2. Әдебиеттік оқу сабағында цифрлық ресурстарды қолдану

Әдебиеттік оқу пәнінде цифрлық ресурстарды мәтінді түсіну, кейіпкерлердің әрекетін талдау, оқиға ретін анықтау және оқушының өз пікірін білдіру дағдыларын дамыту үшін пайдалануға болады.

Мысалы, 3-сыныпта ертегі немесе шағын әңгіме оқылғаннан кейін мұғалім оқиға желісіне қатысты суреттерді аралас ретпен ұсынады. Оқушылар суреттерді мәтіннің мазмұнына сәйкес орналастырып, әр кезеңге қатысты сөйлем құрастырады.

Практикалық тапсырма: «Оқиғаны ретімен орналастыр»

Пән: әдебиеттік оқу · Сынып: 3–4

Оқу мақсаты: мәтін мазмұнын түсіну, негізгі оқиғаларды анықтау және олардың ретін сақтау.

Ресурс: электрондық презентация, интерактивті тақта немесе суреттерді орналастыруға арналған платформа.

Орындалу тәртібі:

1. Оқушылар мәтінді өздігінен немесе мұғалімнің көмегімен оқиды.
2. Мәтінге қатысты суреттерді оқиға ретімен орналастырады.
3. Әр суретке сәйкес мәтіннен дәлел табады.
4. Кейіпкердің әрекетіне қатысты өз пікірін білдіреді.

Бағалау критерийлері:
- негізгі оқиғаларды дұрыс анықтайды;
- оқиға ретін сақтайды;
- мәтіннен дәлел келтіреді;
- өз пікірін түсінікті жеткізеді.

Саралау: кейбір оқушыларға оқиғалардың басы беріліп, қалған бөлігін толықтыру ұсынылады. Басқа оқушылар кейіпкердің әрекетіне балама шешім ұсынады.

Күтілетін нәтиже: оқушы мәтіннің мазмұнын түсініп, оқиғалар арасындағы байланысты анықтайды.

Әдебиеттік оқу сабағында дыбыстық жазбаларды да орынды қолдануға болады. Мәнерлеп оқылған мәтінді тыңдау оқушыларға дауыс ырғағын, кідірісті және тыныс белгілерінің оқылуына әсерін байқауға мүмкіндік береді. Бірақ аудиожазбаны тыңдау өздігінен оқудың орнын баспауы керек. Оқушы мәтінді өзі оқып, тыңдаған үлгімен салыстырып, өз оқуына талдау жасағаны жөн.

Сонымен қатар цифрлық тапсырмалар оқушыны дайын жауапты іздеуге емес, мәтінге қайта оралуға ынталандыруы тиіс. «Кейіпкер неге осылай әрекет етті?», «Оның орнында болсаң, қандай шешім қабылдар едің?» деген сұрақтар баланың ойлауын және сөйлеу дағдыларын дамытуға бағытталады.

5. Цифрлық ресурстар арқылы саралап оқыту және қалыптастырушы бағалау

Бастауыш сыныптағы оқушылардың оқу қарқыны, қызығушылығы және дайындық деңгейі әртүрлі болады. Бір оқушы тапсырманы өздігінен орындаса, екіншісіне қосымша түсіндіру немесе көрнекі тірек қажет болуы мүмкін. Осы ерекшеліктерді ескеру саралап оқытудың маңызды шарттарының бірі болып саналады.

Цифрлық ресурстар саралап оқытуды ұйымдастыруға бірнеше мүмкіндік береді. Біріншіден, бір оқу мақсатына бағытталған тапсырмаларды күрделілік деңгейі бойынша ұсынуға болады. Екіншіден, оқушы тапсырманы қайта орындап, өз қатесін түзете алады. Үшіншіден, мұғалім тапсырманың нәтижесін талдау арқылы қандай оқушыға қосымша қолдау қажет екенін анықтайды.

Мысалы, қазақ тілі сабағында сөз таптарын ажырату тақырыбы бойынша үш деңгейлі тапсырма ұйымдастыруға болады.

Деңгей	Тапсырма мазмұны	Оқушы әрекеті
Қолдауды қажет ететін деңгей	Сөз бен суретті сәйкестендіру, сөздерді дайын үлгі бойынша бөлу	Сөздерді ажыратады
Орта деңгей	Сөздерді топтастырып, оларға сұрақ қою	Грамматикалық білімін қолданады
Жоғары деңгей	Берілген сөздермен сөйлем құрастырып, сөз таптарын түсіндіру	Білімін жаңа жағдайда қолданады

Бұл тәсілде барлық оқушы бір оқу мақсатына бағытталады, бірақ оған жету үшін әртүрлі қолдау мен тапсырма алады. Мұғалім оқушыларды тұрақты түрде қабілетті және әлсіз топтарға бөліп қоймай, олардың тақырыпты меңгеру барысына қарай қолдау түрін өзгертіп отырғаны жөн.

Қалыптастырушы бағалау кезінде цифрлық тапсырмалар оқушының оқу барысы туралы жедел ақпарат алуға көмектеседі. Мысалы, сабақ соңында бес сұрақтан тұратын шағын викторина өткізіп, жиі кездескен қателерді анықтауға болады. Егер оқушылардың бір бөлігі бірдей сұрақтан қателессе, мұғалім келесі сабақта сол ұғымды қайта түсіндіруді жоспарлайды.

Бағалау тек дұрыс жауаптардың санымен шектелмеуі тиіс. Оқушының тапсырманы орындау тәсілі, қатені түзете білуі және өз жауабын түсіндіруі де маңызды. Осыған

байланысты мұғалім цифрлық тапсырмаларды ауызша сұрақтармен, дәптердегі жұмыстармен және жеке бақылаумен толықтырғаны дұрыс.

Оқушыға берілетін кері байланыс нақты болуы қажет. «Жарайсың» немесе «Қате» деген қысқа жауаптың орнына «Амал дұрыс таңдалған, енді есептеу кезінде ондық пен бірлікті тексер» немесе «Мәтіндегі негізгі оқиғаны дұрыс таптың, енді жауабыңды мәтіннен алынған дәлелмен толықтыр» деген ұсыныстар оқушыға келесі қадамын түсінуге көмектеседі.

Цифрлық бағалау құралдары мұғалімнің кәсіби пайымдауын алмастырмайды. Олар оқу барысы туралы ақпарат береді, ал сол ақпаратты талдап, оқыту әдісін өзгерту туралы шешімді мұғалім қабылдайды.

6. Цифрлық ресурстарды қолдануда кездесетін қиындықтар және оларды шешу жолдары

Цифрлық технологияларды бастауыш білім беру үдерісіне енгізу оқушылардың танымдық белсенділігін арттыруға, оқу материалын көрнекі түрде түсіндіруге, білімді бекітуге және оқу жетістіктерін бағалауға мүмкіндік береді. Дегенмен цифрлық ресурстарды пайдалану барлық жағдайда бірдей жоғары нәтиже бере бермейді. Оларды оқу мақсатына сәйкес таңдамау, техникалық мүмкіндіктердің шектеулі болуы, оқушылардың жас ерекшеліктерін ескермеу және экран уақытын дұрыс жоспарламау оқу үдерісінің сапасына кері әсер етуі мүмкін. Сондықтан цифрлық технологияларды қолдану барысында туындайтын қиындықтарды алдын ала анықтап, оларды шешудің тиімді жолдарын қарастыру бастауыш сынып мұғалімінің маңызды әдістемелік міндеттерінің бірі болып табылады.

Бірінші мәселе – техникалық қолжетімділіктің әркелкілігі. Қазіргі уақытта білім беру ұйымдарының техникалық жабдықталу деңгейі, интернет байланысының сапасы және оқушылардың үй жағдайындағы мүмкіндіктері бірдей емес. Кейбір оқушылар электрондық құрылғыларды еркін пайдалана алса, басқаларында жеке компьютер немесе планшет болмауы мүмкін. Сонымен қатар интернет жылдамдығының төмендігі, электр қуатының үзілуі немесе цифрлық платформаның уақытша істемеуі жоспарланған сабақтың орындалуына кедергі келтіреді. Мұндай жағдайда цифрлық тапсырманы орындау мүмкіндігі оқушының біліміне емес, оның техникалық жағдайына тәуелді болып қалуы ықтимал.

Бұл мәселені шешу үшін мұғалім сабақ жоспарын әзірлеу кезінде техникалық мүмкіндіктерді алдын ала ескеруі қажет. Егер әр оқушының жеке құрылғысы болмаса, интерактивті тақта арқылы ортақ тапсырма орындауды, жұптық немесе топтық жұмысты ұйымдастыруға болады. Мысалы, математика сабағында оқушылар есептің жауабын жеке планшеттен белгілеудің орнына, тақтадағы тапсырманы бірге талдап, шешу жолдарын дәптерге жаза алады. Қазақ тілі сабағында интерактивті тақтадан берілген сөйлемдерді талдап, сөздерді тиісті топтарға ауызша немесе карточкалар арқылы жіктеуге болады. Бұл тәсіл цифрлық ресурсты пайдаланумен қатар оқушылардың бірлесіп ойлауына және өз пікірін дәлелдеуіне мүмкіндік береді.

Сонымен бірге мұғалім маңызды цифрлық тапсырмалардың қағаз нұсқасын дайындап қойғаны дұрыс. Егер интернетке қосылу мүмкіндігі болмаса, сабақтың негізгі мақсаты өзгеріссіз сақталып, оқу әрекеті басқа тәсілмен жалғастырылады. Мұнда басты назар технологияның өзіне емес, оқушы меңгеруі тиіс білім мен дағдыға аударылады. Техникалық қолжетімділікті ескеру оқушылар арасында тең мүмкіндік қалыптастыруға және ешкімнің оқу үдерісінен шет қалмауына жағдай жасайды.

Екінші мәселе – оқушылардың назарын басқару және оқу мақсатына шоғырландыру. Цифрлық ресурстарда түрлі түсті суреттер, анимациялар, дыбыстық әсерлер, ойын элементтері мен ұпай жинау жүйесі жиі кездеседі. Мұндай ерекшеліктер бастауыш сынып оқушыларының қызығушылығын оятуы мүмкін. Алайда сыртқы әсерлер шамадан тыс көп болған жағдайда оқушы тапсырманың мазмұнына емес, экрандағы қозғалыстарға, безендіруге немесе ойын нәтижесіне көбірек көңіл бөледі. Мысалы, оқушы математикалық тапсырмаларды орындаудан гөрі ойын барысында жылдам ұпай жинауға тырысып, есептің шешу жолын түсінуге жеткілікті уақыт бөлмеуі мүмкін.

Осы қиындықты болдырмау үшін мұғалім цифрлық ресурсты таңдағанда оның көрнекілігіне ғана емес, оқу мақсатына қаншалықты сәйкес келетініне назар аударуы керек. Әрбір цифрлық тапсырма нақты педагогикалық міндетті шешуге бағытталғаны жөн. Егер сабақтың мақсаты оқушылардың мәтін мазмұнын түсінуін дамыту болса, бейнематериалды көрсету өздігінен жеткіліксіз. Оған дейін оқушыларға мәтіннің негізгі ойын анықтау, кейіпкерлердің әрекетін салыстыру немесе маңызды ақпаратты табу сияқты нақты міндеттер берілуі қажет. Бейнематериалды көргеннен кейін оқушылардың түсінгенін сұрақтар, ауызша талдау немесе жазбаша тапсырмалар арқылы анықтауға болады.

Сонымен қатар цифрлық тапсырманың нұсқауы қысқа әрі түсінікті болғаны маңызды. Бастауыш сынып оқушылары күрделі нұсқауларды бірден қабылдай алмауы мүмкін. Сондықтан мұғалім тапсырманы орындау тәртібін алдын ала түсіндіріп, қажет болған жағдайда бір үлгіні бірге орындағаны дұрыс. Сабақ барысында оқушыларға экрандағы нәтижені ғана емес, өздерінің қалай ойланғанын, қандай тәсіл қолданғанын түсіндіруге мүмкіндік беру керек. Осылайша цифрлық ресурс баланың назарын алаңдататын қосымша құрал емес, білімді саналы меңгеруге көмектесетін әдістемелік құралға айналады.

Үшінші мәселе – экран алдында ұзақ отыру және оқушылардың денсаулығын сақтау. Бастауыш сынып жасындағы балалардың оқу әрекеті қозғалыспен, қарым-қатынаспен, заттарды қолмен ұстап көрумен және практикалық тәжірибемен ұштасуы қажет. Егер сабақтың басым бөлігі электрондық құрылғыға қарап отырумен өтсе, оқушының шаршауы артып, тапсырмаға деген қызығушылығы төмендеуі мүмкін. Бұған қоса экранға ұзақ уақыт үздіксіз қарау көздің шаршауына, дене қалпын дұрыс сақтамауға және қозғалыс белсенділігінің азаюына ықпал етуі ықтимал.

Бұл мәселені шешуде цифрлық және дәстүрлі оқу әрекеттерін өзара үйлестіру маңызды. Мысалы, математика сабағында мұғалім жаңа тақырыпты интерактивті тақта арқылы түсіндіргеннен кейін оқушыларға дәптерде есеп шығару, геометриялық фигураларды қағаздан құрастыру немесе санау материалдарымен жұмыс істеу тапсырмаларын ұсына алады. Дүниетану сабағында табиғат құбылыстары туралы қысқа бейнематериал көрсетілгеннен кейін оқушылар өсімдіктерді бақылап, сурет салып немесе қарапайым тәжірибе жасай алады. Қазақ тілі сабағында интерактивті жаттығудан соң сөздер мен сөйлемдерді дәптерге жазып, өзара тексеру жұмыстарын ұйымдастыруға болады.

Мұғалім сабақтың құрылымында қозғалысқа, көзді демалтуға және әрекет түрін өзгертуге мүмкіндік қарастыруы керек. Экранды пайдалану ұзақтығын барлық сабаққа бірдей белгілеу дұрыс емес, өйткені тапсырманың сипаты, оқушылардың жасы және қолданылатын құрылғы әртүрлі болуы мүмкін. Сондықтан мұғалім қолданыстағы санитариялық талаптарды басшылыққа алып, цифрлық жұмыстың уақытын соған сәйкес жоспарлағаны жөн. Негізгі қағида – электрондық құрылғыны үздіксіз пайдалануды мақсат етпей, оны оқу мақсатына қажетті көлемде ғана қолдану.

Төртінші мәселе – оқушылардың дайын жауапқа тәуелділігі және өздігінен ойлау дағдыларының жеткіліксіз қалыптасуы. Кейбір цифрлық платформалар тапсырма орындалғаннан кейін дұрыс жауапты бірден көрсетеді немесе қате жауапқа дайын түсіндірме береді. Мұндай мүмкіндік қалыптастырушы бағалау үшін пайдалы болғанымен, оны дұрыс ұйымдастырмаған жағдайда оқушы жауапты түсінуге емес, оны табуға немесе бірнеше рет таңдап көруге ғана дағдылануы мүмкін. Нәтижесінде тапсырма дұрыс орындалғанымен, оның артындағы білім мен ойлау әрекеті толық қалыптаспайды.

Бұл мәселені шешу үшін мұғалім оқушыдан тек жауапты белгілеуді емес, оның шешу жолын түсіндіруді де талап етуі қажет. Мысалы, математика сабағында оқушы есептің дұрыс жауабын таңдағаннан кейін қандай амал қолданғанын және не себепті сол амалды таңдағанын түсіндіреді. Қазақ тілі сабағында сөздің белгілі бір сөз табына жататынын анықтап қана қоймай, оны қандай белгісіне қарап ажыратқанын айтады. Әдебиеттік оқу барысында оқушы мәтін бойынша берілген сұраққа жауап бергенде өз ойын мәтіндегі нақты оқиғамен немесе кейіпкердің әрекетімен дәлелдеуі керек.

Цифрлық тапсырмадан кейін ұқсас, бірақ мазмұны өзгертілген тапсырма беру де тиімді. Мысалы, оқушы интерактивті жаттығуда қосу амалын орындаса, кейін сол білімін мәтінді есеп шығаруда қолдана алады. Бұл білімнің тек белгілі бір тапсырма шеңберінде қалмай, жаңа жағдайда пайдаланылуын тексеруге көмектеседі. Мұғалім оқушыларды қате жауаптан қорықпауға, қатесін талдауға және дұрыс шешімге өздігінен келуге үйретуі қажет. Мұндай жұмыс цифрлық ресурсты жай жаттығу құралы ретінде пайдаланудан саналы оқу әрекетін ұйымдастыру деңгейіне көтереді.

Бесінші мәселе – ақпараттық қауіпсіздік және оқушылардың цифрлық сауаттылығы. Бастауыш сынып оқушылары интернеттегі ақпараттың сенімділігін өздігінен бағалауда қиналуы мүмкін. Олар күмәнді сілтемелерді ашуы, жеке мәліметтерін жариялауы немесе белгісіз адамдардан келген хабарламаларға жауап беруі ықтимал. Сонымен қатар кейбір интернет ресурстарында оқушы жасына сәйкес келмейтін материалдар, қажетсіз жарнамалар немесе назарды басқа жаққа аударатын сілтемелер кездеседі. Сондықтан цифрлық ортада қауіпсіз әрекет ету ережелерін үйрету оқу-тәрбие жұмысының құрамдас бөлігі болуы керек.

Мұғалім оқушыларға жеке мәліметтерді қорғаудың қарапайым ережелерін түсіндіруі қажет. Оларға құпиясөзді бөгде адамдарға бермеу, мекенжайы мен телефон нөмірін ашық жарияламау, белгісіз сілтемелерді баспау және күмәнді жағдай туындағанда мұғалімге немесе ата-анасына хабарлау керектігін үйреткен жөн. Бұл ережелерді бір рет айтып қою жеткіліксіз. Оларды сыныптағы нақты жағдаяттарды талдау, қысқа әңгімелер, сұрақ-жауап және жағдаяттық тапсырмалар арқылы жүйелі түрде бекіту маңызды.

Мысалы, мұғалім «Белгісіз адам интернет арқылы сенен құпиясөзіңді сұрады. Не істейсің?» деген жағдаят ұсынып, оқушылардың пікірін тыңдай алады. Немесе «Интернеттен қызықты ақпарат таптың, бірақ оның қайдан алынғаны белгісіз. Қалай әрекет етесің?» деген сұрақ арқылы ақпаратты тексерудің маңызын талқылауға болады. Мұндай жұмыстар балалардың қауіпсіздік ережелерін жаттап қана қоймай, күнделікті өмірде қолдануына көмектеседі. Сонымен қатар мұғалім оқушылармен жұмыс істейтін цифрлық платформалардың құпиялық шарттарын, деректерді жинау ерекшеліктерін және жас ерекшелігіне сәйкестігін алдын ала тексеруі керек.

Алтыншы мәселе – цифрлық ресурстардың мазмұндық сапасы мен оқу бағдарламасына сәйкестігі. Интернет кеңістігінде білім беру мақсатында пайдалануға болатын көптеген материал бар. Алайда олардың барлығы бірдей ғылыми тұрғыдан дұрыс, әдістемелік жағынан сапалы немесе бастауыш сынып оқушыларына түсінікті бола бермейді. Кейбір материалдарда қате мәліметтер кездесуі, тапсырманың нұсқауы анық берілмеуі немесе қолданылған мысалдардың оқушының жас ерекшелігіне сәйкес келмеуі мүмкін. Бұдан бөлек, белгілі бір тақырыпқа арналған ресурс оқу бағдарламасындағы күтілетін нәтижелермен толық сәйкес келмеуі ықтимал.

Сондықтан мұғалім цифрлық материалды сабаққа дейін мұқият қарап шығуы қажет. Ең алдымен оның оқу мақсатына сәйкестігі, ақпараттың дұрыстығы, тапсырманың күрделілік деңгейі, тілінің түсініктілігі және көрнекілігінің сапасы бағалануы керек. Егер материалдың белгілі бір бөлігі ғана пайдалы болса, мұғалім сол бөлігін іріктеп қолдана алады. Мысалы, ұзақ бейнематериалдың орнына тақырыпты ашатын қысқа үзіндіні көрсетуге немесе күрделі интерактивті жаттығудың орнына оқу мақсатына нақты бағытталған бірнеше тапсырманы таңдауға болады.

Цифрлық ресурстың сапасын анықтауда оның танымал болуы немесе сыртқы безендірілуі негізгі өлшем болмауы керек. Мұғалім материалдың оқушыға не үйрететінін және оның білім нәтижесін қалай жақсартуға көмектесетінін анықтауы қажет. Сонымен бірге оқушыларды ақпаратты салыстыруға, дереккөзге назар аударуға және күмәнді мәліметті тексеруге біртіндеп үйреткен жөн. Бұл дағдылар бастауыш сыныптан бастап қалыптасса, оқушының ақпараттық сауаттылығының дамуына негіз болады.

Жетінші мәселе – мұғалімнің цифрлық құзыреттілігі және әдістемелік дайындығы. Цифрлық құралдарды қолдану үшін тек құрылғыны іске қосуды немесе платформамен жұмыс

істеуді білу жеткіліксіз. Мұғалім цифрлық ресурстың дидактикалық мүмкіндіктерін түсініп, оны сабақтың қай кезеңінде және қандай мақсатпен қолданатынын анықтай білуі керек. Кей жағдайда технологияны меңгеруге уақыттың жетіспеуі, платформалардың жиі жаңаруы немесе ресурстардың интерфейсінің күрделі болуы педагогтің жұмысын қиындатуы мүмкін.

Бұл қиындықтарды азайту үшін мұғалім өзінің кәсіби дамуын жүйелі түрде ұйымдастырып, күнделікті сабаққа қажет бірнеше сенімді құралды терең меңгергені дұрыс. Барлық қолжетімді платформаны бірдей пайдалануға тырысудың орнына, нақты оқу міндеттерін шешетін ресурстарды таңдауға болады. Мысалы, бір құралды тестілеу мен жедел кері байланыс үшін, екіншісін көрнекі материал көрсету үшін, ал үшіншісін оқушылардың шығармашылық жұмысын ұйымдастыру үшін қолдану жеткілікті болуы мүмкін. Әріптестер арасында тәжірибе алмасу, ортақ цифрлық тапсырмалар қорын қалыптастыру және сабақ нәтижелерін талқылау да мұғалімнің әдістемелік мүмкіндігін кеңейтеді.

Сонымен қатар цифрлық ресурстарды пайдалану мұғалімнің жұмыс жүктемесін міндетті түрде азайтады деп есептеуге болмайды. Тапсырманы дайындау, платформаны тексеру, оқушылардың жауаптарын талдау және техникалық мәселелерді шешу қосымша уақытты қажет етуі мүмкін. Сондықтан мұғалім өз жұмысын тиімді жоспарлап, қайта пайдалануға болатын сапалы материалдар қорын жинақтағаны жөн. Бұл сабақ дайындау уақытын оңтайландыруға және цифрлық құралдарды ретсіз қолданудан сақтануға көмектеседі.

Жалпы алғанда, цифрлық ресурстарды қолдануда туындайтын қиындықтарды шешу үшін мұғалім оқу мақсатын, оқушылардың жас және жеке ерекшеліктерін, техникалық мүмкіндіктерді және қауіпсіздік талаптарын өзара байланыстыра қарастыруы қажет. Әрбір сабақта цифрлық құралды пайдаланудың нақты себебі болғаны жөн. Егер сол оқу мақсатына түсіндіру, кітаппен жұмыс, ауызша талқылау немесе практикалық әрекет арқылы тиімдірек қол жеткізуге болса, цифрлық технологияны міндетті түрде қолданудың қажеті жоқ.

7. Бастауыш сынып мұғаліміне арналған әдістемелік ұсынымдар

Цифрлық ресурстарды күнделікті сабаққа енгізу жүйелі жоспарлауды қажет етеді. Мұғалім әр сабақта бірнеше платформаны қолдануға міндетті емес. Керісінше, оқу мақсатына сай бір немесе екі ресурсты дұрыс пайдалану артық цифрлық жүктемеден тиімді болуы мүмкін.

Бірінші кезекте мұғалім сабақтың нақты мақсатын анықтауы қажет. Егер сабақтың мақсаты жаңа ұғымды түсіндіру болса, көрнекі модель немесе қысқа бейнематериал пайдалы болуы мүмкін. Ал білімді бекіту қажет болғанда интерактивті жаттығу немесе өзін-өзі тексеру тапсырмасы таңдалады.

Екіншіден, цифрлық тапсырма оқушыны белсенді әрекетке тартуы керек. Тек бейнематериал көру немесе презентацияны бақылау барлық уақытта жеткіліксіз. Оқушы материал бойынша сұрақтарға жауап беріп, салыстыру жүргізіп, тапсырманы орындап немесе өз қорытындысын айтуы қажет.

Үшіншіден, цифрлық және дәстүрлі әдістерді өзара үйлестіру ұсынылады. Мысалы, математикада интерактивті модельден кейін оқушы есепті дәптерге шығарады; әдебиеттік оқуда аудиомәтінді тыңдаған соң мәтінді өзі оқып, сұрақтарға жауап береді; дүниетануда бейнематериалдан кейін табиғи нысанды бақылайды.

Төртіншіден, мұғалім оқушылардың цифрлық дағдыларын біртіндеп қалыптастыруы керек. Алғашқы кезеңде құрылғыны пайдалану, тапсырманы ашу, жауап беру және нәтижені тексеру жолдары түсіндіріледі. Кейін оқушылардың өздігінен жұмыс істеуіне көбірек мүмкіндік беріледі.

Бесіншіден, цифрлық тапсырманың нәтижесін талдау маңызды. Мұғалім тек қанша оқушы дұрыс жауап бергенін емес, қандай сұрақтарда қиындық туындағанын, қателердің себебін және қандай қосымша түсіндіру қажет екенін анықтауы тиіс.

Алтыншыдан, оқушының дербестігі мен қауіпсіздігі қатар ескерілуі қажет. Цифрлық тапсырмаларда артық жеке ақпарат сұралмауы, оқушының жұмыс нәтижесі негізсіз жарияланбауы және пайдаланылатын ресурстардың қауіпсіздігі алдын ала тексерілуі керек.

Жетіншіден, әр сабақта цифрлық ресурс қолдануды міндетке айналдырмаған жөн. Егер нақты оқу мақсатына кітаппен жұмыс, ауызша талқылау, тәжірибе немесе қағаздағы жаттығу тиімдірек болса, сол тәсілді таңдауға болады. Мұғалімнің кәсіби шеберлігі технологияны көп қолданумен емес, оны орынды таңдап, оқушының білім алуына ықпал етуімен бағаланады.

Осы ұсыныстарды жүйелі орындау цифрлық ресурстарды сабақтың мазмұнына сәйкес кіріктіруге және оқушының оқу әрекетін саналы ұйымдастыруға көмектеседі.

Қорытынды

Қорыта айтқанда, бастауыш білім беруде цифрлық ресурстарды пайдалану оқу үдерісін ұйымдастырудың қосымша мүмкіндігі ғана емес, мұғалімнен әдістемелік сауаттылықты, мақсатты жоспарлауды және оқушының жеке ерекшеліктерін ескеруді талап ететін маңызды бағыт болып табылады. Электрондық оқулықтар, интерактивті жаттығулар, бейнематериалдар және цифрлық бағалау құралдары оқу мазмұнын әртүрлі тәсілмен ұсынуға, білімді бекітуге және оқушының оқу барысы туралы ақпарат алуға мүмкіндік береді.

Сонымен бірге цифрлық ресурстарды пайдалану білім сапасының автоматты түрде артуына кепілдік бермейді. Оның нәтижесі тапсырманың оқу мақсатына сәйкестігіне, мазмұнның сапасына, оқушының белсенді қатысуына және мұғалімнің кері байланысына байланысты. Егер цифрлық құрал тек сыртқы қызығушылық тудыру үшін қолданылса, оның оқу нәтижесіне ықпалы шектеулі болуы мүмкін. Ал оқушыға ойлануға, салыстыруға, дәлелдеуге және өз қатесін түзетуге мүмкіндік беретін тапсырмалар білімді саналы меңгеруге көмектеседі.

Қазақ тілі, әдебиеттік оқу, математика және дүниетану сабақтарындағы практикалық мысалдар цифрлық ресурстарды пәннің ерекшелігіне қарай әртүрлі мақсатта пайдалануға болатынын көрсетеді. Бұл ретте саралап оқыту, қалыптастырушы бағалау, рефлексия және дәстүрлі оқу әрекеттерімен үйлестіру ерекше маңызға ие.

Цифрлық технологияларды тиімді пайдалану үшін мұғалім оқу мақсатын бірінші орынға қойып, ресурстың мазмұнын алдын ала тексеріп, тапсырманы оқушының жасына бейімдеп, ақпараттық қауіпсіздік талаптарын сақтауы қажет. Сонымен қатар интернетке қолжетімділігі шектеулі оқушылар үшін балама тапсырмалар қарастырылуы тиіс.

Бастауыш сыныптағы негізгі міндет — баланы цифрлық құрылғыларды жиі пайдалануға үйрету ғана емес, ақпаратты түсінетін, оны орынды қолданатын, өз ойын жеткізетін және оқуына жауапкершілікпен қарайтын тұлға қалыптастыру. Сондықтан цифрлық ресурстар мұғалімнің кәсіби тәжірибесімен, дәстүрлі оқыту әдістерімен және оқушының белсенді оқу әрекетімен ұштасқанда ғана өзінің педагогикалық әлеуетін толық аша алады.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Қазақстан Республикасының 2007 жылғы 27 шілдедегі №319-III «Білім туралы» Заңы. – «Әділет» ақпараттық-құқықтық жүйесі.

2. Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрінің 2022 жылғы 3 тамыздағы №348 бұйрығы. Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың, бастауыш, негізгі орта және жалпы орта, техникалық және кәсіптік, орта білімнен кейінгі білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандарттарын бекіту туралы. – «Әділет» ақпараттық-құқықтық жүйесі.

3. Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрінің 2022 жылғы 16 қыркүйектегі №399 бұйрығы. Бастауыш, негізгі орта және жалпы орта білім деңгейлерінің жалпы білім беретін пәндері мен таңдау курстары бойынша үлгілік оқу бағдарламаларын бекіту туралы. – «Әділет» ақпараттық-құқықтық жүйесі.

4. UNESCO. Global Education Monitoring Report 2023: Technology in Education: A Tool on Whose Terms? – Paris: UNESCO, 2023.

5. UNESCO. Technology in Education: A Tool on Whose Terms? Global Education Monitoring Report. – Paris: UNESCO, 2023.

Енсегенова Аяулым Багдатовна
Тарих пәні мұғалімі
№21 жалпы орта білім беретін мектеп
Абай облысы, Семей қаласы

ТАРИХ САБАҒЫНДА ОҚУШЫЛАРДЫҢ ТАРИХИ ОЙЛАУ ДАҒДЫЛАРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ТИІМДІ ӘДІСТЕРІ

Қазіргі білім беру жүйесінде оқушылардың білімді саналы меңгеруімен қатар, оны талдай білуі, өз көзқарасын дәлелдеуі және алған ақпаратын өмірлік тәжірибемен байланыстыруы ерекше маңызға ие. Осы тұрғыдан алғанда, тарих пәні оқушылардың дүниетанымын кеңейтетін, тарихи санасын қалыптастыратын және сыни ойлау қабілетін дамытатын маңызды пәндердің бірі болып табылады. Тарихты оқыту тек тарихи оқиғаларды, жылдар мен тұлғаларды жаттатумен шектелмеуі тиіс. Ең бастысы, оқушы өткен кезеңдегі оқиғалардың себептері мен салдарын түсініп, олардың арасындағы байланысты анықтай алуы, тарихи деректерді салыстырып, өзіндік қорытынды жасай білуі қажет. Сондықтан тарих сабақтарында оқушылардың тарихи ойлау дағдыларын қалыптастыру қазіргі педагогикалық тәжірибенің өзекті бағыттарының бірі болып саналады.

Тарихи ойлау – тарихи оқиғалар мен құбылыстарды жан-жақты қарастыруға, олардың пайда болу себептерін анықтауға, тарихи деректерді сыни тұрғыдан бағалауға және дәлелді тұжырым жасауға бағытталған танымдық әрекет. Тарихи ойлау дағдылары қалыптасқан оқушы оқиғаларды тек баяндап қана қоймай, олардың қоғам дамуына тигізген ықпалын түсіндіруге ұмтылады. Сонымен қатар әртүрлі тарихи кезеңдерді салыстырып, тарихи тұлғалардың қызметіне сол дәуірдің ерекшеліктерін ескере отырып баға бере алады. Мұндай дағдылар оқушының жеке пікірін қалыптастыруына, ақпаратты саралауына және тарихи құбылыстарға саналы көзқараспен қарауына мүмкіндік береді.

Тарих сабақтарында тарихи ойлауды дамытудың тиімді жолдарының бірі – проблемалық оқыту әдісін қолдану. Бұл әдіс оқушылардың дайын ақпаратты қабылдауынан гөрі, белгілі бір тарихи мәселенің шешімін өздігінен іздеуіне негізделеді. Мұғалім сабақ барысында оқушыларды ойландыратын, талдау жасауға жетелейтін проблемалық сұрақтар ұсынуы қажет. Мысалы, Қазақ хандығының құрылуы тақырыбын өткенде «Қазақ хандығының құрылуына қандай тарихи жағдайлар әсер етті?», «Керей мен Жәнібек сұлтандардың саяси шешімінің тарихи маңызы неде?», «Қазақ хандығының құрылуы халықтың саяси бірлігіне қалай ықпал етті?» деген сұрақтарды талқылауға болады. Мұндай тапсырмалар оқушылардың тарихи оқиғаларды біржақты қабылдамай, олардың алғышарттары мен нәтижелерін өзара байланыстыра қарастыруына ықпал етеді. Оқушылар өз жауаптарын тарихи фактілермен дәлелдеуге дағдыланады.

Тарихи ойлауды қалыптастыруда тарихи деректермен жұмыс жүргізудің де маңызы зор. Тарихи құжаттар, карталар, фотосуреттер, естеліктер, жазба деректер мен мұрағат

материалдары оқушылардың өткен кезең туралы түсінігін тереңдетуге көмектеседі. Деректермен жұмыс барысында оқушы ақпараттың мазмұнын анықтап қана қоймай, оның шығу тегін, автордың көзқарасын және тарихи маңызын бағалауды үйренеді. Мысалы, Қазақстан тарихындағы ұлт-азаттық қозғалыстарды оқыту кезінде тарихи құжаттар мен зерттеу материалдарын салыстыру арқылы оқушылар көтерілістердің себептерін, мақсаттарын және нәтижелерін талдай алады. Мұғалім «Дерек қандай ақпарат береді?», «Автордың ұстанымы қандай?», «Бұл мәліметті басқа деректермен қалай салыстыруға болады?» деген сұрақтарды қолдану арқылы оқушылардың зерттеушілік қабілетін дамытады. Осындай жұмыстар тарихи ақпараттың әртүрлі көздерден алынатынын және әрбір деректі сыни тұрғыдан қарастыру қажеттігін түсінуге мүмкіндік береді.

Сабақ барысында салыстырмалы талдау әдісін жүйелі қолдану да тиімді нәтиже беруге бағытталған. Тарихи оқиғалар мен құбылыстарды салыстыру оқушылардың ұқсастықтар мен айырмашылықтарды анықтауына, тарихи өзгерістердің себептерін түсінуіне көмектеседі. Мысалы, Қазақ хандығы мен Алтын Орданың мемлекеттік басқару жүйесін салыстыру арқылы оқушылар екі мемлекеттің саяси құрылымындағы ортақ белгілер мен ерекшеліктерді анықтай алады. Бұл тапсырманы орындау барысында Венн диаграммасын, салыстыру кестесін немесе кластер әдісін пайдалануға болады. Салыстыру жұмысының соңында оқушылар анықталған айырмашылықтардың тарихи себептерін түсіндіріп, қорытынды жасайды. Осылайша олардың талдау, жинақтау және тұжырымдау дағдылары дамиды.

Тарихи ойлаудың маңызды құрамдас бөліктерінің бірі – себеп-салдарлық байланыстарды анықтау. Кез келген тарихи оқиға белгілі бір саяси, экономикалық, әлеуметтік және мәдени жағдайлардың ықпалымен қалыптасады. Сондықтан оқушыларға тарихи оқиғалардың пайда болу себептерін, даму барысын және нәтижелерін өзара байланыстыра түсіндіру маңызды. Мысалы, XX ғасырдың басындағы Қазақстандағы қоғамдық-саяси өзгерістерді қарастыру кезінде оқушылар сол кезеңдегі тарихи жағдайларды талдап, олардың ұлттық қозғалыстардың қалыптасуына ықпалын анықтайды. Мұғалім оқушыларға оқиғаның негізгі себептерін жіктеуді, қысқа мерзімді және ұзақ мерзімді салдарын ажыратуды ұсына алады. Мұндай тапсырмалар оқушылардың логикалық ойлауын жетілдіріп, тарихи құбылыстардың күрделі сипатын түсінуге көмектеседі.

Оқушылардың тарихи ойлау қабілетін дамытуда пікірталас пен дәлелді жауап беру әдістерінің орны ерекше. Пікірталас барысында оқушылар өз көзқарастарын еркін білдіруге, өзгелердің пікірін құрметтеуге және тарихи фактілер негізінде тұжырым жасауға үйренеді. Мысалы, тарихи тұлғалардың қызметін бағалау кезінде оқушылар олардың шешімдерін сол кезеңдегі қоғамдық жағдайлармен байланыстыра отырып талқылай алады. Мұғалім пікірталас барысында оқушылардың тек өз ойын айтуына емес, оны нақты деректер арқылы негіздеуіне назар аударуы тиіс. Дәлелді жауап құрастыру үшін «Менің ойымша...», «Себебі...», «Оған дәлел ретінде...», «Осыған байланысты мынадай қорытынды жасауға болады...» деген құрылымды қолдануға болады. Бұл тәсіл оқушылардың тарихи білімін жүйелеуге, өз ойын нақты әрі қисынды жеткізуге мүмкіндік береді.

Тарих сабақтарында оқушылардың зерттеушілік әрекетін ұйымдастыру да тарихи ойлау дағдыларын қалыптастырудың тиімді жолдарының бірі болып табылады. Зерттеу тапсырмалары оқушылардың белгілі бір тарихи мәселені өздігінен зерделеуіне, ақпарат көздерін іріктеуіне және алынған мәліметтерді талдауына бағытталады. Мысалы, «Туған өлкенің тарихи ескерткіштері», «Өңір тарихындағы белгілі тұлғалар», «Тарихи атаулардың шығу тегі» тақырыптарында шағын зерттеу жұмыстарын ұйымдастыруға болады. Оқушылар кітапханалық материалдарды, тарихи еңбектерді, мұражай деректерін және сенімді электрондық ақпарат көздерін пайдалана отырып, өз зерттеулерінің нәтижесін таныстырады. Мұндай жұмыстар оқушылардың туған өлке тарихына қызығушылығын арттырып қана қоймай, тарихи мұраға жауапкершілікпен қарауына ықпал етеді.

Қазіргі білім беру жағдайында цифрлық технологияларды орынды пайдалану тарихи ойлау дағдыларын дамытуға қосымша мүмкіндіктер береді. Интерактивті карталар,

электрондық тарихи құжаттар, виртуалды мұражайлар, цифрлық уақыт сызықтары және білім беру платформалары тарихи материалдарды көрнекі әрі қолжетімді түрде ұсынуға көмектеседі. Мысалы, тарихи карталарды салыстыру арқылы оқушылар мемлекеттердің аумақтық өзгерістерін талдап, олардың себептерін анықтай алады. Ал цифрлық уақыт сызығын құрастыру тарихи оқиғалардың хронологиялық байланысын түсінуге мүмкіндік береді. Сонымен бірге цифрлық құралдарды қолданғанда тарихи ақпараттың сенімділігін тексеруге ерекше назар аудару қажет. Оқушылар ақпараттың дереккөзін анықтап, оны басқа мәліметтермен салыстыруға дағдылануы тиіс.

Тарихи ойлау дағдыларын қалыптастыруда тапсырмаларды оқушылардың жас ерекшеліктері мен білім деңгейіне сәйкес ұйымдастыру маңызды. Төменгі сыныптарда тарихи оқиғаларды ретімен орналастыру, негізгі ақпаратты анықтау, қарапайым салыстыру тапсырмаларын орындау тиімді болса, жоғары сыныптарда тарихи деректерді сыни талдау, бірнеше көзқарасты салыстыру, тарихи мәселелер бойынша дәлелді тұжырым жасау тапсырмаларын күрделендіруге болады. Оқытудағы сабақтастық оқушылардың тарихи ойлау дағдыларының біртіндеп дамуына жағдай жасайды.

Оқушылардың тарихи ойлау дағдыларын дамыту үдерісінде қалыптастырушы бағалау маңызды орын алады. Бағалау барысында оқушының тарихи оқиғаны қаншалықты есте сақтағанын ғана емес, оның ақпаратты талдау, салыстыру, дәлелдеу және қорытындылау қабілетін де ескеру қажет. Мысалы, тарихи деректермен жұмыс кезінде оқушының негізгі ақпаратты анықтауы, дерек мазмұнын түсіндіруі, тарихи контекстпен байланыстыруы және дәлелді қорытынды жасауы бағаланады. Мұғалім тарапынан берілетін нақты әрі жүйелі кері байланыс оқушының өз жетістігін бағалауына және алдағы оқу міндеттерін түсінуіне мүмкіндік береді.

Тарихи ойлау дағдыларын қалыптастыру мұғалімнен сабақ мазмұнын терең меңгеруді, тиімді әдістерді дұрыс таңдауды және оқушылардың танымдық белсенділігін ұйымдастыра білуді талап етеді. Мұғалім оқушыға дайын қорытынды ұсынудың орнына, оны тарихи мәселені зерттеуге бағыттап, өзіндік тұжырым жасауына мүмкіндік беруі қажет. Сабақта қойылатын сұрақтардың мазмұны, тапсырмалардың күрделілік деңгейі және қолданылатын деректердің сапасы оқушылардың тарихи ойлауының дамуына тікелей әсер етеді. Сондықтан әрбір сабақта тарихи білімді меңгертумен қатар, сол білімді қолдануға мүмкіндік беретін танымдық әрекеттерді ұйымдастыру маңызды.

Қорыта айтқанда, тарих сабағында оқушылардың тарихи ойлау дағдыларын қалыптастыру – сапалы білім берудің маңызды шарттарының бірі. Проблемалық оқыту, тарихи деректермен жұмыс, салыстырмалы талдау, зерттеушілік тапсырмалар, пікірталас және цифрлық технологияларды тиімді қолдану оқушылардың тарихи оқиғаларды терең түсінуіне, сыни көзқарасын қалыптастыруына және өз пікірін дәлелді жеткізуіне ықпал етеді. Тарихи ойлауы қалыптасқан оқушы өткен оқиғаларды жай ғана есте сақтамай, олардың мәнін түсінуге, тарихи тәжірибені бағалауға және қоғамдағы өзгерістерді саналы қабылдауға ұмтылады. Демек, тарих пәнін оқытудың басты нәтижелерінің бірі – тарихи білімді өмірлік таныммен ұштастыра алатын, деректерге сүйеніп ой қорытатын, ұлттық тарихын құрметтейтін және жауапты азаматтық ұстанымы қалыптасқан тұлға тәрбиелеу.

Петровская Юлия Васильевна
Воспитатель
ЧУКШДС Школа будущего детский сад "Әділет"
Город Караганда

"ИГРАЯ, ГОВОРИМ: ЭФФЕКТИВНЫЕ ПРИЁМЫ РАЗВИТИЯ РЕЧИ ДЕТЕЙ 3-4 ЛЕТ В УСЛОВИЯХ ДОШКОЛЬНОЙ ОРГАНИЗАЦИИ"

Аннотация. В статье рассматриваются теоретические и практические аспекты развития речи детей младшего дошкольного возраста в условиях дошкольной организации. Раскрывается значение игровой деятельности как естественного средства формирования коммуникативных навыков, обогащения активного словаря, развития грамматического строя речи, звукопроизношения и связного высказывания. Особое внимание уделяется дидактическим, сюжетно-ролевым, подвижным, пальчиковым и театрализованным играм, а также приёмам речевого сопровождения повседневной деятельности детей. Представлены практические примеры игровых упражнений, направленных на стимулирование речевой инициативы, развитие умения отвечать на вопросы, составлять простые предложения и передавать содержание увиденного или услышанного.

Ключевые слова: развитие речи, дети 3–4 лет, дошкольная организация, игровая деятельность, дидактические игры, активный словарь, связная речь, грамматический строй речи, речевая среда, коммуникативные навыки, воспитатель, раннее развитие.

Речь является одним из важнейших средств познания окружающего мира, общения и социального взаимодействия ребёнка. Посредством речи дети выражают желания и эмоции, устанавливают контакты со взрослыми и сверстниками, задают вопросы, усваивают новые сведения и постепенно осваивают способы передачи собственного опыта. Развитие речевых способностей тесно связано с формированием мышления, памяти, внимания, воображения и эмоциональной сферы. Именно поэтому создание условий для полноценного речевого развития является одной из приоритетных задач дошкольного образования. Особое значение данная задача приобретает в возрасте 3–4 лет, когда ребёнок активно расширяет представления об окружающем мире, осваивает новые слова, начинает использовать более сложные речевые конструкции и проявляет возрастающую потребность в самостоятельном общении.

Младший дошкольный возраст характеризуется значительными индивидуальными различиями в речевом развитии. Одни дети охотно вступают в диалог, задают многочисленные вопросы и стремятся комментировать происходящее, другие чаще используют отдельные слова, короткие фразы или жесты. На особенности речевого развития влияют условия семейного общения, индивидуальный темп развития, накопленный словарный запас, опыт взаимодействия со сверстниками и взрослыми, а также возможности

ребёнка участвовать в разнообразных видах деятельности. Поэтому работа воспитателя должна быть направлена не только на расширение словаря, но и на создание таких ситуаций, в которых ребёнок испытывает естественную потребность говорить, слушать, понимать обращённую речь и выражать собственные мысли доступными ему средствами.

Одним из наиболее эффективных способов организации такой деятельности является игра. Для ребёнка 3–4 лет игра выступает естественной формой познания и освоения социальных отношений. В игровой ситуации речевое действие приобретает конкретный смысл: ребёнок называет предмет, чтобы получить нужную игрушку, задаёт вопрос, чтобы продолжить игру, обращается к партнёру, чтобы договориться о совместных действиях, или описывает событие, чтобы поделиться впечатлениями. В отличие от механического повторения слов, игровая деятельность предполагает их использование в определённом контексте. Благодаря этому новые слова и речевые конструкции постепенно включаются в активную речь ребёнка.

Педагогическая ценность игры заключается также в её эмоциональной привлекательности. Положительные эмоции поддерживают интерес к взаимодействию, снижают напряжение и создают условия для проявления речевой инициативы. Ребёнок, который чувствует себя спокойно и уверенно, чаще стремится вступать в диалог, повторять новые слова и экспериментировать с речевыми конструкциями. При этом воспитателю важно помнить, что цель игры состоит не в том, чтобы добиться от каждого ребёнка немедленного правильного ответа, а в том, чтобы обеспечить многократную практику общения в доброжелательной атмосфере. Исправление речевых ошибок должно быть тактичным и не превращаться в постоянное прерывание детского высказывания.

Одним из основных направлений речевого развития детей младшего дошкольного возраста является обогащение активного словаря. В возрасте 3–4 лет ребёнок ежедневно сталкивается с новыми предметами, явлениями, действиями и эмоциональными состояниями, которые необходимо обозначать словами. Воспитатель помогает детям осваивать названия предметов быта, одежды, игрушек, животных, растений, продуктов питания, частей тела и окружающих природных объектов. Не менее важно расширять словарь за счёт глаголов, прилагательных и слов, обозначающих пространственные отношения. Ребёнку необходимо не только знать название предмета, но и понимать, что с ним можно делать, каким он бывает, где находится и чем отличается от других объектов.

Для решения этой задачи целесообразно использовать дидактические игры с предметами и картинками. Например, в игре «Волшебный мешочек» воспитатель предлагает ребёнку на ощупь определить знакомый предмет, достать его и назвать. Затем педагог задаёт уточняющие вопросы: «Что это?», «Какого он цвета?», «Для чего он нужен?», «Что с ним можно делать?». Если ребёнок затрудняется ответить, воспитатель предлагает речевой образец: «Это мяч. Он круглый. С мячом можно играть». Постепенно вопросы усложняются в соответствии с возможностями детей. Важно, чтобы игра не ограничивалась называнием предметов: ребёнок должен получить возможность использовать новые слова в простых предложениях.

Эффективным приёмом является игра «Кто что делает?». Воспитатель показывает изображения людей, животных или знакомых персонажей и предлагает детям назвать действие. Например, кошка спит, птица летит, мальчик рисует, девочка моет руки. Сначала педагог может произносить начало фразы, а ребёнок завершает её. В дальнейшем дети самостоятельно составляют короткие предложения по картинке. Такая деятельность способствует расширению глагольного словаря, формированию простых синтаксических конструкций и установлению связей между предметом и его действием. Для закрепления материала воспитатель может включать соответствующие действия в повседневные ситуации: во время прогулки дети наблюдают, как птицы летают, листья падают, ветер качает ветки, и учатся описывать увиденное.

Значительное место в работе с детьми 3–4 лет занимает формирование грамматического строя речи. На данном этапе дети осваивают способы согласования слов, употребление

единственного и множественного числа, простых предлогов, а также построение коротких предложений. Для развития этих навыков полезна игра «Один — много». Воспитатель показывает одну игрушку и несколько аналогичных предметов, предлагая детям сравнить их: одна машина — много машин, один кубик — много кубиков, одна кукла — много кукол. В игре «Где находится игрушка?» дети учатся употреблять простые предлоги и пространственные конструкции: мишка сидит на стуле, мяч лежит под столом, кукла находится в кроватке. Такие упражнения должны проводиться в наглядной форме, поскольку ребёнку легче понять языковую конструкцию, когда она связана с конкретным действием или предметом.

Важным условием развития речи является регулярное речевое общение в бытовых ситуациях. Сборы на прогулку, приём пищи, умывание, уборка игрушек и подготовка ко сну могут стать естественными моментами для закрепления новых слов и выражений. Во время одевания воспитатель обращает внимание детей на названия одежды, её цвет, размер и назначение. При подготовке к прогулке можно предложить ребёнку рассказать, что он надевает сначала, а что потом. Во время уборки игрушек дети называют предметы, определяют их местоположение и договариваются о последовательности действий. При этом взрослому не следует превращать каждый бытовой процесс в формальное занятие. Наиболее продуктивно речевое развитие происходит тогда, когда слова естественно сопровождают реальные действия, интересы и впечатления ребёнка.

Особое значение для детей младшего дошкольного возраста имеют пальчиковые игры и короткие ритмические упражнения. Сочетание движений пальцев с произнесением рифмованных строк помогает поддерживать внимание, развивать слуховое восприятие, чувство ритма и координацию движений. Воспитатель может использовать короткие стишки о пальцах, животных, погоде и повседневных действиях. Например, во время игры «Семья пальчиков» дети поочерёдно сгибают пальцы, сопровождая движения словами. В игре «Капельки дождя» дети постукивают пальцами по ладони, имитируя дождь, а затем произносят короткие фразы о погоде. Основная педагогическая ценность таких упражнений состоит в сочетании движения, слухового восприятия и речевого подражания. При этом пальчиковые игры следует рассматривать как вспомогательное средство речевого развития, а не как самостоятельный способ устранения речевых нарушений.

В возрасте 3–4 лет особенно важно не предъявлять к связной речи требования, соответствующие более старшим дошкольникам. От ребёнка не следует ожидать развёрнутого последовательного рассказа с подробным описанием всех событий. На данном этапе педагогическая задача заключается в развитии способности передавать простую информацию, отвечать на вопросы по содержанию картинки, называть действующих лиц и основные события, а также объединять несколько предложений по смыслу. Для достижения этих целей воспитатель может использовать совместное рассказывание, когда взрослый начинает фразу, а ребёнок дополняет её, или приём «Продолжи историю», при котором педагог предлагает короткое начало, а дети придумывают, что могло произойти дальше.

Значительный потенциал для речевого развития имеет театрализованная деятельность. Инсценировки небольших сказок, использование настольного театра, кукол и игрушечных персонажей помогают детям осваивать диалогические формы речи, учиться слушать партнёра и выражать эмоциональное отношение к происходящему. Для детей 3–4 лет желательно выбирать короткие и хорошо знакомые сюжеты с небольшим количеством персонажей и повторяющимися репликами. Воспитатель может предложить ребёнку произнести слова героя, задать вопрос другому персонажу или самостоятельно выбрать подходящую реплику. Если ребёнок стесняется говорить перед группой, ему можно предоставить возможность сначала взаимодействовать с игрушкой индивидуально или вместе со взрослым. Постепенное включение в театрализованную игру помогает развивать уверенность и речевую инициативу.

Сюжетно-ролевые игры позволяют включать речь в разнообразные социальные ситуации. В игре «Магазин» дети учатся называть продукты, задавать вопросы, обращаться с

просьбой и благодарить за помощь. В игре «Больница» они используют слова, связанные со здоровьем, самочувствием и действиями врача. В игре «Семья» дети обозначают предметы домашнего обихода, рассказывают о простых бытовых действиях и осваивают формы вежливого общения. Воспитателю важно не ограничивать сюжет готовыми репликами, а поддерживать самостоятельные высказывания детей. Например, если ребёнок говорит: «Мне яблоко», педагог может естественно расширить фразу: «Ты хочешь купить яблоко? Какое яблоко тебе нужно?». Такая речевая модель демонстрирует правильный вариант высказывания, не обесценивая инициативу ребёнка.

Для активизации речи широко применяются подвижные игры со словесным сопровождением. Во время игр «Зайка прыгает», «Птички летают», «Кошка и мышки» дети выполняют движения в соответствии с инструкцией воспитателя и сопровождают их короткими словами или фразами. В процессе игры ребёнок учится слушать обращённую речь, понимать последовательность действий и соотносить словесную инструкцию с движением. В дальнейшем педагог может предложить детям самостоятельно назвать действие или дать простую инструкцию сверстнику. Это способствует развитию понимания речи, внимания и коммуникативных навыков. При выборе подвижных игр необходимо учитывать физические возможности детей, соблюдать требования безопасности и обеспечивать участие каждого ребёнка.

Отдельное направление работы связано с развитием звуковой культуры речи. В возрасте 3–4 лет произношение отдельных звуков может ещё формироваться, поэтому воспитателю важно создавать условия для правильного речевого подражания, развития слухового внимания и различения звуков окружающей среды. Полезными являются игры «Что звучит?», «Угадай, кто позвал», «Услышь звук» и «Повтори за мной». Дети слушают звуки знакомых предметов, голоса животных, музыкальные сигналы или короткие слова и пытаются определить их источник. Для развития слухового внимания педагог может предложить хлопнуть в ладоши, когда ребёнок услышит заранее выбранное слово. Такие задания необходимо проводить в игровой форме, не требуя от детей длительного сосредоточения и многократного повторения трудных звуков.

Таким образом, игровая деятельность является одним из наиболее естественных и доступных средств развития речи детей 3–4 лет в условиях дошкольной организации. Дидактические игры обогащают словарь и помогают усваивать грамматические конструкции, сюжетно-ролевые игры развивают диалогическую речь и коммуникативные навыки, театрализованная деятельность способствует эмоциональной выразительности, а пальчиковые и подвижные игры поддерживают слуховое внимание и речевую активность. Эффективность этих приёмов определяется не количеством проведённых упражнений, а их соответствием возрастным возможностям детей, эмоциональной привлекательностью и систематическим включением в повседневную жизнь группы.

В заключение следует отметить, что принцип «Играя, говорим» отражает важную закономерность дошкольного образования: речь развивается наиболее продуктивно тогда, когда ребёнок использует её для общения, познания и совместной деятельности. Задача воспитателя состоит в том, чтобы создавать разнообразные речевые ситуации, поддерживать инициативу детей, демонстрировать правильные речевые образцы и обеспечивать атмосферу доверия и эмоциональной безопасности. Последовательное сочетание игровых методов, повседневного общения, наблюдения за индивидуальным развитием и сотрудничества с родителями создаёт благоприятные условия для обогащения словаря, формирования грамматического строя речи и развития связного высказывания. Такая организация педагогической работы способствует не только речевому развитию, но и становлению самостоятельной, уверенной и социально активной личности ребёнка.

Список использованной литературы

1. Игнатова Н. С., Мамедова Л. В. Эмпирическое исследование эффективности развития речи у детей дошкольного возраста посредством комплекса дидактических игр «Говорим» // Управление образованием: теория и практика. — 2026. — Т. 16, № 4. — С. 508–518. — DOI: https://doi.org/10.25726/s2961-5310-2731-m.
2. Мукатова Ш. Н. Виды и методика игрового обучения для развития речи детей дошкольного возраста // Вестник Инновационного Евразийского университета. — 2016. — № 2 (62). — Раздел «Педагогика и психология». — URL: https://vestnik.ineu.edu.kz/article/?id=402.
3. Бурмистрова Е. В., Кульчейко О. В., Хохлова Е. А. Социально-образовательная среда детского сада как фактор социально-коммуникативного развития детей дошкольного возраста // Наука о человеке: гуманитарные исследования. — 2017. — № 3 (29). — Электронный ресурс. — URL: https://cyberleninka.ru/article/n/sotsialno-obrazovatelnaya-sreda-detskogo-sada-kak-faktor-sotsialno-kommunikativnogo-razvitiya-detey-doshkolnogo-vozrasta.
4. Ушакова О. С., Струнина Е. М. Методика развития речи детей дошкольного возраста: учебно-методическое пособие для воспитателей дошкольных образовательных учреждений. — М.: Владос, 2004. — 288 с.

«ОЙНАЙ ОТЫРЫП СӨЙЛЕЙМІЗ: МЕКТЕПКЕ ДЕЙІНГІ ҰЙЫМ ЖАҒДАЙЫНДА 3–4 ЖАСТАҒЫ БАЛАЛАРДЫҢ СӨЙЛЕУ ТІЛІН ДАМЫТУДЫҢ ТИІМДІ ӘДІС-ТӘСІЛДЕРІ»

Аңдатпа. Мақалада мектепке дейінгі ұйым жағдайында кіші мектеп жасына дейінгі балалардың сөйлеу тілін дамытудың теориялық және практикалық аспектілері қарастырылады. Қарым-қатынас дағдыларын қалыптастырудың, белсенді сөздік қорын байытудың, сөйлеудің грамматикалық құрылымын, дыбыстарды дұрыс айтуды және байланыстырып сөйлеуді дамытудың табиғи құралы ретінде ойын әрекетінің маңызы ашып көрсетіледі. Дидактикалық, сюжеттік-рөлдік, қимылды, саусақ және театрландырылған ойындарға, сондай-ақ балалардың күнделікті іс-әрекетін сөйлеу арқылы сүйемелдеу тәсілдеріне ерекше назар аударылады. Сөйлеу белсенділігін ынталандыруға, сұрақтарға жауап беру, қарапайым сөйлемдер құрастыру және көргені немесе естігені туралы мазмұндап айту дағдыларын дамытуға бағытталған ойын жаттығуларының практикалық үлгілері ұсынылады.

Түйін сөздер: сөйлеу тілін дамыту, 3–4 жастағы балалар, мектепке дейінгі ұйым, ойын әрекеті, дидактикалық ойындар, белсенді сөздік қор, байланыстырып сөйлеу, сөйлеудің грамматикалық құрылымы, тілдік орта, коммуникативтік дағдылар, тәрбиеші, ерте даму.

“PLAYING AND TALKING: EFFECTIVE TECHNIQUES FOR DEVELOPING THE SPEECH OF CHILDREN AGED 3–4 IN PRESCHOOL SETTINGS”

Abstract. The article examines the theoretical and practical aspects of speech development in young children aged 3–4 in preschool settings. It highlights the importance of play as a natural means of developing communication skills, enriching active vocabulary, improving grammatical structures, developing sound pronunciation, and fostering coherent speech. Particular attention is paid to didactic, role-playing, movement-based, finger, and theatrical games, as well as techniques for supporting children’s speech during everyday activities. Practical examples of play-based exercises are presented to encourage verbal initiative, develop the ability to answer questions and construct simple sentences, and retell what children have seen or heard.

Keywords: speech development, children aged 3–4, preschool organization, play-based activities, didactic games, active vocabulary, coherent speech, grammatical structures, language environment, communication skills, preschool teacher, early childhood development.

Сейтжан Айжан Батырбекқызы
Бастауыш сынып мұғалімі
Сәкен Сейфуллин атындағы №2 жалпы білім беретін орта мектебі
Алматы облысы, Талғар қаласы

ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ДӘУІРІНДЕГІ БАСТАУЫШ БІЛІМ БЕРУ: ЖАҢА МҮМКІНДІКТЕР МЕН ИННОВАЦИЯЛЫҚ ШЕШІМДЕР

Аңдатпа. Мақалада жасанды интеллект технологияларын бастауыш білім беру үдерісіне кіріктірудің педагогикалық мүмкіндіктері мен әдістемелік ерекшеліктері қарастырылады. Бастауыш сынып оқушыларының оқу сауаттылығын, математикалық ойлауын, шығармашылық қабілетін және цифрлық құзыреттілігін дамытуда жасанды интеллект құралдарын мақсатты пайдаланудың жолдары сипатталады. Сонымен қатар оқытуды саралау, оқу тапсырмаларын оқушының жеке қажеттілігіне бейімдеу, қалыптастырушы бағалауды жетілдіру және мұғалімнің кәсіби қызметін оңтайландыру мәселелері талданады. Жасанды интеллектіні қолданудағы педагогикалық бақылау, ақпараттың дұрыстығын тексеру, академиялық адалдықты сақтау және оқушылардың дербес деректерін қорғау мәселелеріне ерекше назар аударылады. Мақалада бастауыш сынып сабақтарында пайдалануға болатын әдістемелік тәсілдер мен практикалық тапсырмалар ұсынылады.

Түйін сөздер: жасанды интеллект, бастауыш білім беру, цифрлық сауаттылық, инновациялық технологиялар, саралап оқыту, қалыптастырушы бағалау, оқу үдерісі, педагогикалық әдіс-тәсілдер, академиялық адалдық, цифрлық қауіпсіздік.

Кіріспе

Қазіргі білім беру жүйесінің даму бағыты оқушыларға дайын білім берумен ғана шектелмей, олардың алған ақпаратын түсінуіне, оны өмірлік жағдаяттарда қолдануына, өздігінен шешім қабылдауына және жаңа білімді меңгеруге деген қызығушылығын қалыптастыруға негізделеді. Ақпараттық технологиялардың қарқынды дамуы білім беру мазмұнына, оқыту әдістеріне және мұғалімнің кәсіби қызметіне жаңа талаптар қойып отыр. Соның ішінде жасанды интеллект технологиялары оқыту үдерісін ұйымдастыруға, оқу материалдарын әзірлеуге және білім алушылардың жеке ерекшеліктерін ескеруге мүмкіндік беретін құралдардың біріне айналды.

Бастауыш білім беру – баланың оқу әрекеті қалыптасатын, танымдық қызығушылығы дамитын және тұлғалық қасиеттерінің негізі қаланатын маңызды кезең. Осы уақытта оқушының оқу, жазу, есептеу, салыстыру, талдау және өз ойын жүйелі жеткізу дағдыларын меңгеруі кейінгі білім алуына тікелей ықпал етеді. Сондықтан бастауыш сыныпта қолданылатын кез келген технология баланың жас ерекшелігіне, танымдық мүмкіндіктеріне және оқу мақсатына сәйкес болуы қажет.

Жасанды интеллектіні білім беру үдерісіне енгізу мәселесі технологиялық жаңалық ретінде ғана қарастырылмауы тиіс. Оның басты маңызы – мұғалімнің педагогикалық мүмкіндіктерін кеңейтіп, оқушының оқу әрекетін тиімді ұйымдастыруға көмектесуінде. Мәселен, бір тақырыпты әртүрлі деңгейдегі тапсырмалар арқылы меңгерту, күрделі ұғымды қарапайым тілмен түсіндіру, мәтін бойынша сұрақтар әзірлеу және шығармашылық жұмысқа идея ұсыну кезінде жасанды интеллект қосымша көмекші құрал бола алады.

Дегенмен технологияны қолданудың өзі оқыту сапасының автоматты түрде артуын білдірмейді. Егер тапсырма оқу мақсатына сәйкес келмесе немесе оқушы дайын жауапты ойланбастан қабылдаса, цифрлық құралдың пайдасы шектеулі болады. Осыған байланысты мұғалімнің негізгі міндеті – технологияны оқу үдерісіне орынды кіріктіріп, баланың өздігінен ойлауына, ізденуіне және білімін саналы түрде қолдануына жағдай жасау.

Мақаланың мақсаты – бастауыш білім беру жағдайында жасанды интеллект технологияларын тиімді пайдаланудың педагогикалық мүмкіндіктерін анықтау және оларды сабақта қолдануға арналған практикалық әдістемелік ұсыныстарды жүйелеу.

1. Бастауыш білім беруде жасанды интеллектіні қолданудың педагогикалық негіздері

Қазақстан Республикасының білім беру саласындағы мемлекеттік саясаты білім алушылардың сапалы білім алуын, олардың қабілеттерін дамытуын және қоғамда белсенді әрекет етуге қажетті құзыреттерді қалыптастыруды көздейді. Бұл бағыт Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңында және бастауыш білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандартында айқындалған талаптармен сабақтасады [1; 2].

Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрінің 2022 жылғы 3 тамыздағы № 348 бұйрығымен бекітілген мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандарттары бастауыш білім беру мазмұны мен күтілетін нәтижелерін белгілейді. Аталған нормативтік құжатқа 2026 жылы да өзгерістер енгізілгендіктен, оны пайдаланғанда қолданыстағы редакциясына сүйену қажет. Бастауыш білім беруде оқушылардың сауаттылығын, функционалдық білімін, шығармашылық және сыни ойлауын дамытуға бағытталған міндеттер жасанды интеллект мүмкіндіктерін педагогикалық тұрғыдан қарастырудың негізін құрайды [2].

Жасанды интеллект – ақпаратты өңдеу, заңдылықтарды анықтау, мәтін құрастыру, сұрақтарға жауап беру және белгілі бір міндеттерді орындауға көмектесетін технологиялар жиынтығы. Генеративті жасанды интеллект мәтін, сурет және басқа да мазмұн түрлерін қалыптастыра алады. Алайда оның ұсынған жауабы әрдайым дұрыс бола бермейді. Сондықтан алынған ақпаратты тексеру және оның оқу мақсатына сәйкестігін бағалау маңызды.

ЮНЕСКО-ның *Guidance for Generative AI in Education and Research* атты нұсқаулығында генеративті жасанды интеллектіні білім беруде пайдаланудың мүмкіндіктерімен қатар, дербес деректерді қорғау, жас ерекшелігіне сәйкестік, педагогикалық бақылау және этикалық жауапкершілік мәселелері қарастырылған [3]. Бұл ұстаным бастауыш сынып оқушыларына қатысты ерекше мәнге ие. Өйткені олар ақпараттың шынайылығын бағалау мен цифрлық ортада қауіпсіз әрекет ету дағдыларын әлі де қалыптастыру үстінде.

Жасанды интеллектіні бастауыш білім беруде пайдаланудың педагогикалық негізін бірнеше бағыт бойынша қарастыруға болады.

Біріншіден, оқытуды саралау мүмкіндігі. Бір сыныпта оқу қарқыны, сөздік қоры, есеп шығару дағдысы және тапсырманы орындау тәсілі әртүрлі оқушылар болады. Мұғалім жасанды интеллект көмегімен бір оқу мақсатына сәйкес күрделілігі әртүрлі тапсырмалардың бастапқы нұсқаларын әзірлей алады. Бұл әр оқушыға өз мүмкіндігіне сәйкес жұмыс ұсынуға көмектеседі. Дегенмен тапсырмалардың мазмұнын, күрделілік деңгейін және дұрыстығын мұғалім өзі тексеруі қажет.

Екіншіден, оқу материалын түсінікті ұсыну. Бастауыш сынып оқушысына жаңа ұғымды ұзақ әрі күрделі түсіндіру қиындық туғызуы мүмкін. Мұғалім жасанды интеллектіні пайдаланып, белгілі бір ұғымды қарапайым тілмен түсіндіретін мысалдар, салыстырулар

немесе қысқа мәтіндер дайындай алады. Мысалы, табиғат құбылыстарын түсіндіру кезінде күнделікті өмірден алынған мысалдарды қолдану баланың тақырыпты жақсырақ түсінуіне ықпал етеді.

Үшіншіден, шығармашылық және зерттеушілік әрекетті дамыту. Жасанды интеллект оқушыларға тақырып бойынша сұрақтар құрастыруға, әңгімеге балама аяқталу нұсқаларын ойластыруға немесе белгілі бір мәселені шешудің бірнеше жолын салыстыруға арналған материал әзірлеуде қолданылуы мүмкін. Мұнда басты назар дайын өнімге емес, баланың оны талдауына, өз ойын негіздеуіне және жеке шешім қабылдауына аударылады.

Төртіншіден, мұғалімнің жұмысын оңтайландыру. Оқу тапсырмаларын дайындау, мәтінді деңгейге бейімдеу, сабақ кезеңдеріне идея ұсыну және бағалау критерийлерінің бастапқы нұсқасын құрастыру педагогтен едәуір уақыт талап етеді. Жасанды интеллект осы жұмыстардың кейбірін жеделдетуге көмектеседі. Алайда ол педагогтің кәсіби пайымын, сынып жағдайын білуін және оқушының эмоционалдық күйін түсінуін алмастыра алмайды.

Осылайша, жасанды интеллектіні қолданудың тиімділігі технологияның күрделілігімен емес, оның нақты оқу міндетін шешуге қаншалықты көмектесетінімен анықталады.

2. Жасанды интеллект арқылы оқу үдерісін жетілдірудің жаңа мүмкіндіктері

Қазіргі бастауыш білім беру жүйесінде оқушының жеке қабілетін ескеру, оқу материалын түсінікті жеткізу, танымдық белсенділігін арттыру және алған білімін күнделікті өмірде қолдана білуіне жағдай жасау маңызды міндеттердің бірі болып саналады. Осы міндеттерді жүзеге асыруда жасанды интеллект технологияларын педагогикалық мақсатқа сай пайдалану мұғалімнің әдістемелік мүмкіндіктерін кеңейтеді. Атап айтқанда, оқу тапсырмаларын түрлендіру, мәтін мазмұнына сәйкес сұрақтар әзірлеу, есептерді өмірлік жағдаяттармен байланыстыру, оқушының шығармашылық жұмысын жетілдіруге арналған ұсыныстар дайындау сияқты әрекеттерде жасанды интеллект қосымша көмекші құрал бола алады. Дегенмен оның тиімділігі технологияның өздігінен қолданылуына емес, мұғалімнің оқу мақсатын дұрыс анықтап, ұсынылған материалды саралап, сабақ құрылымына орынды енгізуіне байланысты.

Бастауыш сыныпта білім алушылардың танымдық әрекеті біртіндеп күрделенеді. Олар алдымен нақты ақпаратты қабылдап, оны есте сақтауға үйренсе, кейін салыстыру, талдау, қорытынды жасау және өз пікірін дәлелдеу дағдыларын меңгереді. Сондықтан жасанды интеллект арқылы дайындалған тапсырмалар оқушының жас ерекшелігіне және оқу мақсатына сәйкес болуы қажет. Мұғалім технология ұсынған материалды сол күйінде қолданбай, оның тілдік күрделілігін, мазмұндық дұрыстығын және тәрбиелік мәнін тексеруі тиіс. Бұл талап оқу үдерісінің сапасын сақтауға және оқушының білімді саналы меңгеруіне мүмкіндік береді.

Жасанды интеллектіні сабақта қолданудың маңызды бағыттарының бірі – оқу мазмұнын оқушыға түсінікті әрі қолжетімді түрде ұсыну. Бір тақырыпты әртүрлі тәсілмен түсіндіру, қосымша мысалдар әзірлеу, тапсырмаларды күрделілік деңгейіне қарай бөлу және оқушының жеке жұмысын жетілдіруге арналған ұсыныстар дайындау мұғалімнің жұмысын жүйелеуге көмектеседі. Сонымен қатар цифрлық құралдарды пайдалану оқушының өздігінен ізденуіне, сұрақ қоюына және ақпаратты тексеруіне бағытталуы қажет. Осы тұрғыдан алғанда, жасанды интеллектіні оқу үдерісіне енгізудің мүмкіндіктерін бірнеше негізгі бағыт бойынша қарастыруға болады.

2.1. Оқу сауаттылығын дамытудағы жасанды интеллект мүмкіндіктері

Оқу сауаттылығы – бастауыш білім берудің негізгі құрамдас бөліктерінің бірі. Оқушының мәтінді дұрыс оқуы ғана емес, оның мазмұнын түсінуі, негізгі ойды анықтауы, кейіпкерлердің әрекеттерін талдауы, ақпараттарды салыстыруы және оқығаны бойынша қорытынды жасауы маңызды. Оқу сауаттылығы қалыптасқан бала мәтіндегі ақпаратты күнделікті өмірдегі жағдайлармен байланыстырып, өз пікірін дәлелдер арқылы жеткізе алады. Осы дағдыларды дамытуда жасанды интеллект мұғалімге қосымша оқу материалдарын әзірлеуге мүмкіндік береді.

Мысалы, 3-сыныпта табиғатты қорғау тақырыбына арналған мәтінді оқыту кезінде мұғалім оқушылардың түсіну деңгейіне қарай бірнеше түрлі тапсырма дайындай алады. Бірінші тапсырмада оқушылар мәтіндегі нақты ақпаратты табады. Екінші тапсырмада кейіпкердің белгілі бір әрекетті не себепті жасағанын түсіндіреді. Үшінші тапсырмада мәтіндегі мәселені анықтап, оны шешудің басқа жолдарын ұсынады. Мұндай тапсырмалардың бастапқы нұсқаларын жасанды интеллект арқылы әзірлеуге болады. Мұғалім олардың мәтін мазмұнына сәйкестігін тексеріп, оқушылардың жас ерекшелігіне қарай бейімдейді.

Мәтінмен жұмыс барысында «Оқы – түсін – дәлелде» әдісін қолдану тиімді. Алдымен оқушылар мәтінді жеке оқып, негізгі ойды анықтайды. Одан кейін жұппен жұмыс істеп, мәтіндегі маңызды ақпаратты талқылайды. Соңғы кезеңде әр оқушы өз пікірін мәтіннен алынған мысалмен дәлелдеуге тырысады. Жасанды интеллект мұғалімге осы кезеңдерге арналған бағыттаушы сұрақтарды әзірлеуге көмектеседі. Мысалы, «Автор бұл оқиға арқылы қандай ой жеткізгісі келді?», «Кейіпкердің әрекетімен келісесің бе? Неліктен?», «Оқиға басқаша аяқталуы мүмкін бе?» деген сұрақтар баланың мазмұнды терең түсінуіне жағдай жасайды.

Оқу сауаттылығын дамытуда мәтіннің күрделілік деңгейін реттеу де маңызды. Кейбір оқушылар мәтіндегі негізгі ақпаратты анықтауда қолдауды қажет етсе, басқалары астарлы мағынаны түсіндіруге және өз тұжырымын дәлелдеуге дайын болады. Мұғалім бір оқу мақсаты шеңберінде әртүрлі тапсырмалар әзірлеп, оқушылардың қажеттілігіне сәйкес ұсына алады. Мысалы, қолдауды қажет ететін оқушыға негізгі ойды анықтауға көмектесетін тірек сөздер берілсе, оқу қарқыны жоғары оқушыға мәтіндегі екі кейіпкердің әрекетін салыстырып, өз көзқарасын негіздеу ұсынылады.

Сонымен қатар жасанды интеллект көмегімен мәтін бойынша сөздік жұмысын ұйымдастыруға болады. Оқушыларға түсініксіз сөздердің мағынасын қарапайым тілмен түсіндіру, сол сөздермен сөйлем құрастыру немесе олардың синонимдерін табу тапсырмалары дайындалады. Мұнда сөздің мағынасы оқулықпен және сенімді түсіндірме сөздіктермен салыстырылуы керек. Әсіресе қазақ тіліндегі тұрақты тіркестер, ұлттық ұғымдар мен мәдени мазмұнға қатысты сөздерді түсіндіруде мұғалімнің тексеруі қажет, өйткені жасанды интеллект кейде олардың мағынасын дәл бере алмауы мүмкін.

Оқу сауаттылығын дамытуға арналған тағы бір тиімді жұмыс – мәтіннің жалғасын болжау. Оқушылар әңгіменің белгілі бір бөлігімен танысқаннан кейін оқиғаның қалай өрбитіні туралы өз болжамдарын айтады. Кейін мәтіннің жалғасын оқып, бастапқы болжамдарымен салыстырады. Мұғалім жасанды интеллект арқылы бірнеше ықтимал жалғастыру нұсқасын әзірлеп, олардың қайсысы мәтін мазмұнына және кейіпкерлердің әрекетіне сәйкес келетінін талқылата алады. Бұл жұмыс оқушының себеп-салдарлық байланыстарды түсінуіне және мәтін мазмұнына сүйене отырып пайымдауына ықпал етеді.

Осылайша, жасанды интеллект оқу сауаттылығын дамытуда дайын жауап беретін құрал ретінде емес, оқушының мәтінді түсінуін тереңдететін, сұрақ қоюына және өз пікірін дәлелдеуіне жағдай жасайтын қосымша ресурс ретінде пайдаланылуы тиіс.

2.2. Математикалық ойлауды қалыптастыру және есеп шығару дағдыларын жетілдіру

Бастауыш сыныптағы математика пәні оқушылардың логикалық ойлауын, салыстыру, талдау, заңдылықтарды анықтау және есептің шешу жолын негіздеу қабілеттерін қалыптастырады. Математикалық білімді меңгеру үшін оқушының амалдарды орындауды білуі жеткіліксіз. Ол есептің шартын түсініп, берілген және ізделінді шамаларды ажыратып, қажетті амалдарды дұрыс таңдап, шешімін тексере алуы қажет.

Жасанды интеллект мұғалімге бір оқу мақсатына сәйкес әртүрлі мазмұндағы мәтіндік есептер құрастыруға, есептердің күрделілік деңгейін өзгертуге және оқушының ойлау әрекетін дамытуға арналған қосымша сұрақтар әзірлеуге көмектеседі. Мысалы, «Көбейту және бөлу» тақырыбында дүкендегі заттарды сатып алу, кітаптарды сөрелерге орналастыру, оқушыларды

топтарға бөлу немесе табиғи материалдарды санау туралы есептер ұсынылуы мүмкін. Мұндай тапсырмалар математикалық білімді күнделікті өмірмен байланыстыруға мүмкіндік береді.

Мысалы, мұғалім мынадай есеп ұсынады: «Мектеп кітапханасына 5 қорап кітап әкелінді. Әр қорапта 6 кітаптан бар. Оның 8-і оқушыларға берілді. Кітапханада неше кітап қалды?». Оқушы алдымен есептің шартын талдайды, содан кейін 5 × 6 = 30 және 30 – 8 = 22 амалдарын орындайды. Осыдан кейін мұғалім оқушыға «Есепті қандай амалдармен шығардың?», «Неліктен алдымен көбейтуді орындадың?», «Жауабыңды қалай тексеруге болады?» деген сұрақтар қояды.

Мұндай сұрақтар баланың тек дұрыс жауапқа емес, шешу үдерісіне назар аударуына көмектеседі. Жасанды интеллект арқылы осыған ұқсас есептердің басқа нұсқаларын әзірлеп, оқушыларға бір есепті әртүрлі тәсілмен шешуге мүмкіндік беруге болады. Дегенмен әр есептің сандық мәліметтері мен математикалық дұрыстығын мұғалім алдын ала тексеруі қажет.

Математикалық ойлауды дамытуда «Қатені тап және түсіндір» әдісі де маңызды орын алады. Мұғалім есептің әдейі қате шығарылған нұсқасын көрсетеді. Оқушылар есептеу барысын талдап, қатенің қай кезеңде жіберілгенін анықтайды. Мысалы, 36 : 4 = 8 деген жауап ұсынылса, оқушылар бөлудің нәтижесін көбейту арқылы тексеріп, 8 × 4 = 32 екенін анықтайды. Осылайша, олар берілген жауаптың дұрыс еместігін дәлелдейді және дұрыс нәтижені табады.

Бұл әдісті жасанды интеллект ұсынған жауаптардың дұрыстығын тексерумен байланыстыруға болады. Мұғалім кейде дұрыс, кейде қате шешім нұсқаларын дайындап, оқушыларға оларды салыстыруды ұсынады. Алайда қате жауаптар оқу мақсатына сай таңдалып, оқушыны шатастыру емес, оның талдау дағдысын дамыту үшін пайдаланылуы тиіс.

Саралап оқыту кезінде де жасанды интеллект пайдалы болуы мүмкін. Мысалы, бір оқушыға бір амалмен шығарылатын есеп ұсынылса, екінші оқушыға екі амалдан тұратын есеп, ал үшінші оқушыға шешудің бірнеше жолын салыстыруды қажет ететін тапсырма беріледі. Барлық тапсырманың негізінде бірдей оқу мақсаты сақталады, бірақ оқушының дайындық деңгейіне сәйкес қолдау көлемі өзгереді. Мұғалім тапсырмаларды тек күрделілігіне қарай емес, баланың есепті түсінуіне, өз шешімін түсіндіруіне және нәтижесін тексеруіне қарай да таңдайды.

Математика сабағында жасанды интеллект көмегімен көрнекі жағдаяттарға негізделген тапсырмалар дайындау да тиімді. Мысалы, оқушыларға мектеп асханасындағы жемістердің саны, сыныптағы кітаптар немесе спорттық құралдар туралы мәліметтер беріледі. Олар ақпаратты кестеге түсіріп, салыстырады, айырмасын есептейді және қорытынды жасайды. Мұндай жұмыстар математикалық білімді практикалық жағдайда қолдануға үйретеді.

Осы бағыттағы жұмыстың негізгі шарты – оқушының есепті өздігінен орындауына мүмкіндік беру. Жасанды интеллект дайын шешімді бірден ұсынатын құралға айналмауы керек. Оның орнына ол есепті түсіндіруге арналған қосымша сұрақтар, ұқсас мысалдар немесе өзін-өзі тексеруге көмектесетін нұсқаулар дайындау үшін пайдаланылғаны дұрыс.

2.3. Жазылым және тілдік дағдыларды дамытудағы инновациялық тәсілдер

Бастауыш сыныпта тілдік дағдыларды дамыту оқушының ауызша және жазбаша қарым-қатынас жасау қабілетін қалыптастырумен тығыз байланысты. Бала өз ойын түсінікті жеткізуге, сөйлемдерді мағыналық жағынан байланыстыруға, сөздерді орынды қолдануға және мәтін құрылымын сақтауға үйренеді. Жазылым дағдысы бірден қалыптаспайды, ол жүйелі жаттығуды, мұғалімнің қолдауын және оқушының өз жұмысын қайта қарауын талап етеді.

Жасанды интеллект мұғалімге сөздік жұмысын, сөйлем құрастыру жаттығуларын, мәтінді толықтыру тапсырмаларын және шығармашылық жазылымға арналған тақырыптарды дайындауға көмектеседі. Мысалы, «Менің сүйікті жыл мезгілім» тақырыбында оқушыларға тірек сөздер, сөйлемнің басталу үлгілері немесе мәтінді жоспарлау сұрақтары ұсынылуы мүмкін. Бір оқушыға «Қыста күн суытады» деген сөйлемді жалғастыру тапсырылса, екінші

оқушыға қыс мезгілін сипаттайтын шағын мәтін жазу, ал үшінші оқушыға табиғатты қорғау туралы өз ұсыныстарын енгізу беріледі.

Жазылым жұмысында оқушының жеке ойы мен авторлық ерекшелігін сақтау маңызды. Сондықтан жасанды интеллект оқушының орнына толық мәтін жазып беретін құрал ретінде қолданылмауы керек. Оның орнына оқушыға жоспар құруға, ойларын реттеуге немесе жазылған мәтіннің түсініктілігін тексеруге көмектескені дұрыс. Мұғалім оқушының бастапқы нұсқасын сақтап, кейінгі өзгерістерді салыстыру арқылы оның ілгерілеуін бақылай алады.

Мысалы, 4-сынып оқушысы «Менің туған өлкем» тақырыбында шағын мәтін жазады. Жұмысты аяқтағаннан кейін ол мәтіндегі сөйлемдердің бір-бірімен байланысын, қайталанатын сөздерді және тыныс белгілерін тексереді. Мұғалім жасанды интеллект көмегімен дайындалған тексеру сұрақтарын пайдалана алады: «Мәтіннің негізгі ойы түсінікті ме?», «Әр сөйлем тақырыпқа қатысты ма?», «Қай сөзді басқа сөзбен алмастыруға болады?». Оқушы осы сұрақтарға сүйене отырып, мәтінін өзі өңдейді.

Мұндай жұмыс редакциялау дағдысын қалыптастырып қана қоймай, өз еңбегіне жауапкершілікпен қарауға үйретеді. Оқушы барлық ұсынысты бірден қабылдамай, оның дұрыстығын түсіндіруге дағдыланады. Егер ұсынылған өзгеріс мәтіннің мағынасын бұрмаласа немесе оқушының ойын өзгертсе, оны қабылдамауға болады. Бұл баланың өз пікірін сақтап, тілдік шешімдерді саналы түрде таңдауына мүмкіндік береді.

Сөздік қорды байыту мақсатында жасанды интеллект көмегімен тақырыптық сөздер тізімін, сөздердің мағынасын түсіндіруге арналған мысалдарды және сөйлем құрастыру тапсырмаларын әзірлеуге болады. Мысалы, «еңбек», «жауапкершілік», «ынтымақ», «қамқорлық» сияқты сөздерді оқушылар нақты өмірлік жағдаяттармен байланыстырып түсіндіреді. Олар осы сөздерді қатыстырып сөйлем құрастырады, шағын әңгіме жазады немесе белгілі бір кейіпкердің әрекетіне баға береді.

Қазақ тілі мен әдебиеттік оқу сабақтарында ұлттық мәдениетке қатысты мәтіндер мен ұғымдарды қолданғанда мазмұнның дұрыстығына ерекше мән беру қажет. Жасанды интеллект ұсынған мақал-мәтелдер, тарихи мәліметтер немесе тұрақты тіркестер міндетті түрде тексерілуі тиіс. Мұғалім оқушыларға сөздің мағынасын тек жаттап алуды емес, оны сөйлеу және жазу барысында орынды қолдануды үйретеді.

Осылайша, жасанды интеллект жазылым мен тілдік дағдыларды дамытуда оқушының дербес жұмысын алмастырмай, оның мәтін құрастыру, редакциялау, сөздік қорын байыту және өз ойын жүйелі жеткізу әрекеттерін қолдайтын құрал ретінде қарастырылады.

2.4. Дүниетану пәніндегі зерттеу әрекетін ұйымдастыру

Дүниетану пәні оқушылардың қоршаған орта туралы түсінігін кеңейтіп, табиғат құбылыстарын бақылауға, сұрақ қоюға және қарапайым зерттеу жүргізуге үйретеді. Бұл пәнде оқушының дайын ақпаратты есте сақтауымен қатар, оның табиғаттағы өзгерістерді байқауы, себеп-салдарлық байланыстарды анықтауы және өз қорытындысын нақты деректермен негіздеуі маңызды.

Жасанды интеллект мұғалімге зерттеу тақырыптарын нақтылауға, бақылау сұрақтарын дайындауға және оқушылардың болжам жасауына арналған тапсырмаларды түрлендіруге көмектеседі. Мысалы, «Өсімдіктің өсуіне не қажет?» тақырыбында оқушылар жарықтың, судың және басқа жағдайлардың өсімдікке ықтимал әсері туралы болжам жасайды. Мұғалім осы тақырыпқа қатысты сұрақтар әзірлеп, оқушылардың зерттеу жұмысын жоспарлауына бағыт береді.

Зерттеу жұмысы бірнеше кезеңнен тұруы мүмкін. Алдымен оқушылар өсімдіктің өсуіне қажетті жағдайларды атайды. Одан кейін бақылау жүргізуге арналған жоспар құрады. Мысалы, өсімдіктің сыртқы өзгерістерін белгілі бір уақыт аралығында бақылап, нәтижелерін күнделікке жазады. Кейін бақылау нәтижелерін салыстырып, қандай өзгерістер байқалғанын сипаттайды. Қорытынды жасау кезінде олар тек жасанды интеллект ұсынған ақпаратқа емес, өздері тіркеген нақты деректерге сүйенеді.

Бұл жұмыста қауіпсіздік пен әдістемелік дәлдік сақталуы қажет. Егер оқушылар бірнеше өсімдіктің өсуін салыстырса, өзгертілетін жағдайлар мен тұрақты қалатын жағдайларды мұғалім алдын ала анықтауы керек. Әйтпесе алынған нәтижелерді түсіндіру қиын болады. Бастауыш сыныпта мұндай зерттеулер күрделі ғылыми эксперимент түрінде емес, балалардың жасына сәйкес қарапайым бақылау және салыстыру әрекеттері ретінде ұйымдастырылады.

Жасанды интеллект көмегімен оқушыларға зерттеу нәтижелерін кестеге түсіру, бақылау сұрақтарын жүйелеу немесе қорытындыны жазуға арналған тірек сөздер дайындауға болады. Мысалы, «Бақылау барысында мен ... байқадым», «Менің бастапқы болжамым ...», «Нәтижеге сүйене отырып, ... деп қорытынды жасадым» деген сөйлем үлгілері оқушының өз ойын ретімен жеткізуіне көмектеседі.

Дүниетану сабағында ақпарат көздерін салыстыру да маңызды. Мұғалім жасанды интеллект ұсынған мәліметті оқулықпен немесе ресми білім беру ресурстарымен салыстыруды ұйымдастырады. Оқушылар екі дереккөздегі ақпараттың сәйкес келетін және айырмашылығы бар тұстарын анықтайды. Егер мәліметтер бір-біріне қайшы келсе, мұғалім ақпараттың қайдан алынғанын және оның қаншалықты сенімді екенін түсіндіреді.

Зерттеу әрекетінің нәтижесі міндетті түрде көлемді жазба жұмысымен аяқталмауы мүмкін. Оқушылар бақылау нәтижесін сурет, сызба, қысқаша ауызша таныстырылым немесе кесте арқылы ұсына алады. Мұнда бағалау кезінде ақпараттың көптігіне емес, оқушының бақылау жүргізуіне, деректерді салыстыруына және қорытындысын түсіндіруіне назар аударылады.

Осы бағытта жасанды интеллектіні пайдалану оқушылардың зерттеушілік қызығушылығын қолдауға мүмкіндік береді. Сонымен бірге ол баланың нақты қоршаған ортаны бақылауын алмастырмайды. Керісінше, цифрлық құралдан алынған ақпаратты тәжірибемен салыстыру арқылы оқушы теориялық мәлімет пен нақты дәлелдің айырмашылығын түсінеді.

2.5. Саралап оқыту және оқушының жеке қажеттіліктерін ескеру

Бір сыныптағы оқушылардың білім деңгейі, оқу қарқыны, есте сақтау ерекшелігі және тапсырманы орындау тәсілі әртүрлі болады. Сондықтан мұғалімнің маңызды міндеттерінің бірі – барлығына ортақ оқу мақсатын сақтай отырып, әр оқушыға қажетті қолдауды ұсыну. Саралап оқыту осы міндетті жүзеге асыруға мүмкіндік береді.

Жасанды интеллект бір оқу мақсаты бойынша тапсырмалардың бірнеше нұсқасын әзірлеуге көмектеседі. Мысалы, мәтінмен жұмыс кезінде бір оқушыға негізгі ақпаратты табуға арналған сұрақтар ұсынылса, екінші оқушыға себеп-салдарлық байланыстарды анықтау, ал үшінші оқушыға өз пікірін дәлелдеу тапсырылуы мүмкін. Математикада да бір тақырып аясында қарапайым есептерден бастап, бірнеше амалдан тұратын және шешу жолын түсіндіруді талап ететін есептерге дейін ұсынуға болады.

Дегенмен саралау оқушыларды тұрақты түрде «әлсіз» және «күшті» деп бөлу дегенді білдірмейді. Тапсырманың деңгейі баланың сол сәттегі қажеттілігіне қарай өзгеріп отыруы керек. Оқушы белгілі бір дағдыны меңгергеннен кейін күрделірек тапсырмаға көшеді, ал қиындық туындаған жағдайда мұғалім қосымша түсіндірме немесе тірек материал ұсынады.

Жасанды интеллект мұғалімге мәтінді қарапайым тілмен қайта құрастыру, нұсқаулықты қысқарту немесе тапсырмаға қосымша мысалдар әзірлеу кезінде көмек көрсете алады. Бірақ оқушының оқу қиындығы туралы түпкілікті қорытындыны автоматты жүйеге сүйеніп жасау дұрыс емес. Мұғалім баланың сабақтағы әрекетін бақылап, оның жауаптарын талдап, қажет болған жағдайда ата-анамен және мектеп мамандарымен бірлесе жұмыс жүргізеді.

Саралап оқытуда оқушының дербестігін сақтау да маңызды. Мұғалім бастапқыда қолдау көрсеткенімен, уақыт өте келе оқушының өздігінен әрекет етуіне жағдай жасауы керек. Осылайша, жасанды интеллект тапсырмаларды бейімдеуге көмектесетін құрал болғанымен, оқушының жеке даму бағытын анықтау мұғалімнің педагогикалық бақылауы мен кәсіби шешіміне негізделеді.

2.6. Оқу нәтижесін бақылау және кері байланысты жетілдіру

Жасанды интеллект оқу тапсырмаларын әзірлеумен қатар, оқушының жұмысын талдауға арналған критерийлер мен кері байланыс үлгілерін дайындауға көмектесе алады. Қалыптастырушы бағалаудың негізгі мақсаты – оқушыға баға қою ғана емес, оның оқу мақсатына жету жолындағы ілгерілеуін анықтау және келесі қадамын белгілеу.

Мысалы, оқушының шағын мәтінін бағалау үшін мұғалім мәтіннің тақырыпқа сәйкестігін, сөйлемдердің байланысын және ойдың түсінікті берілуін критерий ретінде белгілейді. Осы критерийлерге сәйкес кері байланыс нұсқаларын әзірлеуге болады. Алайда мұғалім ұсынылған пікірлерді оқушының нақты жұмысына қарай түзетіп, оның жетістігін және жақсартуды қажет ететін тұстарын көрсетуі тиіс.

Тиімді кері байланыс нақты әрі түсінікті болуы қажет. «Жақсы орындадың» деген жалпы пікірден гөрі, «Мәтіндегі негізгі ойды дұрыс анықтадың. Енді өз пікіріңді бір мысалмен дәлелдеп көр» деген ұсыныс оқушыға келесі әрекетін түсінуге көмектеседі. Мұндай тәсіл баланың өз жұмысын бағалауына және қателерін түзетуіне жағдай жасайды.

Сонымен қатар оқушылардың оқу нәтижелерін тек автоматты жүйенің қорытындысы арқылы бағалауға болмайды. Жасанды интеллект оқушының ойын толық түсінбеуі, дұрыс жауапты қате деп қабылдауы немесе тапсырманың жас ерекшелігіне сай емес өлшемдерін қолдануы мүмкін. Сондықтан бағалау критерийлерін бекіту, нәтижелерді түсіндіру және оқушының ілгерілеуі туралы қорытынды жасау мұғалімнің бақылауымен жүзеге асырылуы керек.

Осылайша, жасанды интеллектіні оқу нәтижесін бақылауда пайдалану мұғалімнің уақытын үнемдеп, кері байланысты жүйелеуге мүмкіндік береді. Бірақ бағалаудың негізгі мақсаты өзгермеуі тиіс: оқушының қай деңгейде тұрғанын анықтап қана қоймай, оның әрі қарай дамуына қажетті қолдауды қамтамасыз ету.

3. Сабақта қолдануға болатын инновациялық әдіс-тәсілдер

Жасанды интеллектіні сабаққа кіріктіруде дәстүрлі педагогикалық әдістердің маңызы жойылмайды. Керісінше, жаңа құралдар сұрақ-жауап, проблемалық оқыту, саралау, жұптық жұмыс, жобалық әдіс және қалыптастырушы бағалау тәсілдерін толықтыра алады.

3.1. «Ойлан – салыстыр – дәлелде» әдісі

Бұл әдіс оқушының сыни ойлауын және ақпаратты бағалау қабілетін дамытуға бағытталған. Мұғалім белгілі бір сұраққа қатысты екі түрлі жауап дайындайды: біреуі дұрыс, екіншісі қате тұжырым немесе толық емес түсіндірме болуы мүмкін. Оқушылар жауаптарды салыстырып, қайсысының негізді екенін дәлелдейді.

Мысалы, математика сабағында «24 санын 4-ке бөлгенде 5 шығады» деген тұжырым ұсынылады. Оқушылар тұжырымның дұрыстығын тексеріп, 24 : 4 = 6 екенін анықтайды. Одан кейін қате қайдан шыққанын түсіндіреді.

Әдістің ерекшелігі – оқушының дайын жауапты қабылдауы емес, оны тексеруі. Жасанды интеллект жасаған материалдармен жұмыс істегенде бұл дағдының маңызы арта түседі.

3.2. «Бір мақсат – үш деңгей» саралау тәсілі

Бұл тәсіл оқу мақсаты бірдей болғанымен, тапсырмалардың күрделілік деңгейі әртүрлі болуын көздейді. Жасанды интеллект мұғалімге осындай тапсырмалардың бастапқы нұсқаларын дайындауға көмектесе алады.

Мысалы, 2-сыныптағы мәтінмен жұмыс кезінде:

- **Бірінші деңгей:** мәтіннен негізгі кейіпкерді және оқиға орнын анықтау.
- **Екінші деңгей:** кейіпкер әрекетінің себебін түсіндіру және мәтіннен дәлел келтіру.
- **Үшінші деңгей:** оқиғаға басқа аяқталу нұсқасын ұсынып, өз шешімін негіздеу.

Мұғалім оқушыны тек бір деңгеймен шектемей, оның ілгерілеуіне қарай күрделірек тапсырмаға бағыттайды. Сонымен бірге қолдауды қажет ететін балаларға қосымша түсіндірме, тірек сөздер немесе үлгі ұсынылады.

3.3. «Сұрақ құрастырушы» әдісі

Оқушылардың ақпаратты түсінуін тексерудің тиімді жолдарының бірі – олардың өздері сұрақ құрастыруы. Мұғалім жасанды интеллект көмегімен тақырыпқа қатысты бірнеше үлгі сұрақ дайындап, оқушыларға олардың сапасын талдауды ұсына алады.

Мысалы, дүниетану сабағында «Су – тіршілік көзі» тақырыбы бойынша оқушылар мынадай сұрақтар әзірлейді: «Су адамға не үшін қажет?», «Суды үнемдеудің қандай жолдары бар?», «Егер таза су болмаса, қандай мәселелер туындауы мүмкін?».

Содан кейін оқушылар сұрақтарды қарапайым ақпаратты еске түсіруге, түсіндіруге және болжам жасауға бағытталған түрлерге бөледі. Бұл жұмыс олардың тілдік дағдыларын, танымдық белсенділігін және өз оқуын жоспарлау қабілетін дамытады.

3.4. «Цифрлық көмекші – мұғалім бақылауы» тәсілі

Бұл тәсілде жасанды интеллект сабаққа дайындық кезеңінде мұғалімнің көмекшісі ретінде пайдаланылады. Мәселен, мұғалім белгілі бір оқу мақсаты бойынша жаттығулар, кері байланыс сөйлемдері немесе бағалау критерийлерінің нұсқаларын әзірлетеді.

Одан кейін мұғалім ұсынылған материалды оқу бағдарламасымен салыстырып, мазмұнын тексереді және сыныптың ерекшеліктеріне бейімдейді. Сабақ кезінде оқушылардың жауаптары мен қиындықтарын ескере отырып, тапсырмаларға түзету енгізеді.

Бұл тәсіл технологияның мүмкіндіктерін педагогикалық жауапкершілікпен ұштастырады. Жасанды интеллект ұсыныс береді, ал соңғы шешімді мұғалім қабылдайды.

4. Бастауыш сынып сабақтарына арналған практикалық үлгілер

Жасанды интеллект мүмкіндіктерін нақты көрсету үшін оларды сабақтың белгілі бір кезеңдерімен байланыстыру қажет. Төмендегі үлгілер мұғалімнің өз оқу бағдарламасына бейімдеуіне арналған әдістемелік ұсыныстар болып табылады.

4.1. Қазақ тілі сабағы: «Мәтінді түсіну және өз ойын жеткізу»

Сынып: 3-сынып.

Оқу мақсаты: мәтіннің негізгі ойын анықтау, сұрақтарға жауап беру және өз пікірін жүйелі жеткізу.

Сабақтың ұйымдастырылуы:

Алдымен мұғалім оқушыларға қоршаған ортаны қорғау туралы шағын мәтін ұсынады. Оқушылар мәтінді жеке оқып, негізгі ойды анықтайды. Одан кейін жұппен жұмыс істеп, мәтін мазмұны бойынша екі сұрақ құрастырады.

Келесі кезеңде мұғалім жасанды интеллект көмегімен әзірленген қосымша сұрақтарды ұсынады. Оқушылар олардың мәтінге сәйкестігін тексеріп, қай сұрақтың тереңірек ойлануға жетелейтінін түсіндіреді.

Сабақтың қорытындысында әр оқушы «Мен табиғатты қорғау үшін не істей аламын?» деген тақырыпта 4–5 сөйлем жазады. Оқушының жұмысы мазмұнның тақырыпқа сәйкестігі, ойдың жүйелілігі және сауаттылығы бойынша қарастырылады.

Бұл жұмыс барысында технология тапсырманы дайындауға көмектескенімен, мәтінді түсіну мен жеке пікір қалыптастыру оқушының өз әрекеті арқылы жүзеге асады.

4.2. Математика сабағы: «Есепті бірнеше тәсілмен шығару»

Сынып: 3-сынып.

Оқу мақсаты: есептің шартын талдау, қажетті арифметикалық амалдарды таңдау және шешімін түсіндіру.

Мұғалім мынадай есеп ұсынады: «Мектеп кітапханасына 4 қорап кітап әкелінді. Әр қорапта 8 кітаптан бар. Оның 12-сі оқушыларға берілді. Кітапханада неше кітап қалды?».

Оқушылар алдымен есептің шартын талдап, шешу жолын өздері анықтайды:

$4 \times 8 = 32$;

$32 - 12 = 20$.

Одан кейін мұғалім осы есепті шешудің басқа түсіндірмесін немесе ұқсас есептің үлгісін жасанды интеллект көмегімен әзірлете алады. Оқушылар екі шешімнің дұрыстығын салыстырып, есептеу нәтижесін кері амал арқылы тексереді.

Мұғалім бағалау кезінде тек дұрыс жауапқа емес, есептің шартын түсінуіне, амалдарды дұрыс таңдауына және шешу жолын түсіндіруіне назар аударады.

4.3. Дүниетану сабағы: «Табиғатты зерттейміз»

Сынып: 2–3-сынып.

Оқу мақсаты: бақылау жүргізу, сұрақ қою және қарапайым қорытынды жасау.

Сабақтың басында оқушылар өсімдіктің өсуіне қажетті жағдайларды атайды. Мұғалім тақырып бойынша жасанды интеллект көмегімен қосымша зерттеу сұрақтарын дайындайды. Оқушылар өз болжамдарын жазады.

Келесі кезеңде оқушылар өсімдікті бақылау күнделігін жүргізеді. Олар суару уақытын, жарық мөлшерін және өсімдіктің сыртқы өзгерістерін тіркейді. Жиналған деректерді кестеге түсіріп, өсімдіктің өсуіне қандай жағдайлар әсер еткенін талдайды.

Соңында оқушылар өз бақылауына сүйеніп қорытынды жасайды. Жасанды интеллект ұсынған ақпарат оқулықпен және нақты бақылау нәтижелерімен салыстырылады.

Бұл жұмыс зерттеушілік дағдыны қалыптастырып, оқушының болжам мен дәлелдің айырмашылығын түсінуіне көмектеседі.

5. Жасанды интеллектіні қалыптастырушы бағалауда пайдалану

Қалыптастырушы бағалау оқушының оқу мақсатына жету барысын анықтауға және келесі оқу қадамын жоспарлауға мүмкіндік береді. Жасанды интеллект бағалау критерийлерінің бастапқы нұсқасын дайындауға, тапсырмаларға арналған кері байланыс үлгілерін құрастыруға және мұғалімнің жұмысын жүйелеуге көмектесе алады.

Мысалы, оқушының шағын мәтінін бағалау үшін мұғалім үш критерий белгілейді:

1. Мәтіннің тақырыпқа сәйкестігі.
2. Сөйлемдердің мағыналық байланысы.
3. Ойын түсінікті және сауатты жеткізуі.

Жасанды интеллект осы критерийлер бойынша кері байланыстың үлгілерін ұсынуы мүмкін. Мұғалім оларды нақты оқушының жұмысына сәйкестендіріп, баланың жетістігі мен жақсартуға тиіс тұстарын көрсетеді.

Кері байланыс оқушыға түсінікті, нақты және қолдаушы сипатта болғаны дұрыс. Мысалы, «Мәтініңде табиғатты қорғау туралы негізгі ой бар. Енді екінші және үшінші сөйлемнің байланысын жақсартып, бір нақты мысал қосып көр» деген ұсыныс оқушыға келесі әрекетін анықтауға көмектеседі.

Сонымен қатар жасанды интеллектіні оқушыны автоматты түрде бағалайтын немесе оның қабілеті туралы түпкілікті қорытынды жасайтын құрал ретінде пайдалануға болмайды. Бастауыш сыныпта баланың оқу жетістігін бағалау кезінде оның жас ерекшелігі, тапсырманы орындау барысы, жеке ілгерілеуі және мұғалімнің тікелей бақылауы ескерілуі қажет.

Жасанды интеллект ұсынған кері байланыс қате, орынсыз немесе баланың деңгейіне сәйкес келмейтін болуы мүмкін. Сондықтан оны тексеру және педагогикалық тұрғыдан түзету – мұғалімнің міндеті.

6. Жасанды интеллектіні қолданудағы қауіпсіздік пен академиялық адалдық

Жасанды интеллектінің мүмкіндіктерін пайдаланумен бірге туындайтын тәуекелдерді де ескеру қажет. Бастауыш сынып оқушылары ақпараттың дұрыстығын өздігінен тексеруде, жарнамалық мазмұнды тануда және дербес деректерді қорғауда ересектердің қолдауына мұқтаж.

Бірінші мәселе – ақпараттың сенімділігі. Генеративті жүйелер кейде шындыққа сәйкес келмейтін жауаптар немесе ойдан құрастырылған деректер ұсынуы мүмкін. Сондықтан мұғалім ұсынылған мәліметтерді оқулықпен, ресми құжаттармен және сенімді дереккөздермен салыстыруы керек. Оқушыларға «Бұл ақпаратты қалай тексеруге болады?» деген сұрақты үнемі қою пайдалы.

Екінші мәселе – дербес деректерді қорғау. Оқушының толық аты-жөнін, мекенжайын, телефон нөмірін, жеке фотосуретін, оқу жетістіктері туралы құпия мәліметтерін немесе басқа да сәйкестендіруге мүмкіндік беретін ақпаратты ашық жасанды интеллект жүйелеріне енгізуге

болмайды. Білім беру ұйымы мен мұғалім қолданылатын платформаның жас шектеулерін, құпиялық талаптарын және мектептің цифрлық қауіпсіздік ережелерін ескеруі тиіс.

Үшінші мәселе – академиялық адалдық. Егер оқушы тапсырманың жауабын толығымен жасанды интеллектке орындатып, оны өз жұмысы ретінде ұсынса, онда оқу мақсатына жету үдерісі бұзылады. Сондықтан мұғалім оқушыдан тек дайын жауапты емес, оның қалай ойланғанын, қандай шешім қабылдағанын және жауабын қалай негіздейтінін де сұрауы керек.

Төртінші мәселе – экран алдындағы уақыт пен жас ерекшелігі. Бастауыш сыныпта цифрлық құралдар кітап оқуды, қолмен жазуды, қозғалысты, ауызша қарым-қатынасты және тәжірибелік әрекеттерді алмастырмауы тиіс. Жасанды интеллект қолданылатын жұмыс қысқа, нақты мақсатқа бағытталған және мұғалімнің бақылауымен ұйымдастырылғаны дұрыс.

Бесінші мәселе – цифрлық теңсіздік. Барлық оқушының үйінде компьютер, тұрақты интернет немесе бірдей техникалық мүмкіндік бола бермейді. Сондықтан мұғалім цифрлық құралға қолжетімділікті міндетті талапқа айналдырмауы керек. Қажет болған жағдайда тапсырманы қағаз нұсқасында немесе топтық жұмыс арқылы орындауға мүмкіндік берген жөн.

ЮНЕСКО ұсынған адамға бағдарланған тәсіл де технологияны қолдануда білім алушының құқығын, қауіпсіздігін, дербестігін және мәдени-тілдік әртүрлілігін қорғаудың маңызын атап көрсетеді [3]. Демек, бастауыш білім беру жағдайында жасанды интеллектіні тиімді қолданудың негізгі шарты – технологиялық мүмкіндіктерді педагогикалық және этикалық жауапкершілікпен ұштастыру.

7. Мұғалімнің кәсіби рөлі және инновациялық шешімдердің тиімділігі

Жасанды интеллектінің дамуы мұғалімнің рөлін жоймайды. Керісінше, педагогтен оқу мазмұнын іріктеу, ақпараттың сенімділігін бағалау, тиімді тапсырма құрастыру және оқушының жеке қажеттілігін ескеру сияқты кәсіби дағдыларды саналы қолдануды талап етеді.

Мұғалім технологияны пайдаланбас бұрын үш сұраққа жауап беруі қажет: бұл құрал қандай оқу мақсатына қызмет етеді, оқушының қандай дағдысын дамытады және оның нәтижесін қалай бағалауға болады? Егер жасанды интеллектіні қолдану оқу мақсатына айқын үлес қоспаса, оны сабаққа енгізу міндетті емес.

Инновациялық шешімдердің тиімділігін анықтау үшін сабақтағы оқушы әрекетін бақылауға болады. Мысалы, мәтінмен жұмыс кезінде оқушы негізгі ойды өздігінен анықтай ала ма, математикалық есепті шешу жолын түсіндіре ме, ақпараттың дұрыстығын тексере ме және кері байланыс негізінде жұмысын жақсарта ма деген сұрақтар қарастырылады.

Мұғалім мұндай бақылауды сабаққа дейінгі және сабақтан кейінгі жұмыстарды салыстыру, оқушының жазба жұмыстарын талдау, ауызша жауаптарын тыңдау және өзін-өзі бағалау арқылы жүргізе алады. Алайда алдын ала жоспарланған нәтижелерді нақты жүргізілген зерттеу деректерімен шатастырмау керек. Егер арнайы зерттеу ұйымдастырылмаса, технологияның тиімділігі туралы сандық қорытынды жасауға немесе оқушылардың нәтижесі белгілі бір пайызға артты деп көрсетуге негіз жоқ.

Мұғалімнің кәсіби дамуы да маңызды. Жасанды интеллект құралдарының мүмкіндіктері үнемі өзгеріп отырғандықтан, педагогтер цифрлық сауаттылықты жетілдіріп, ақпаратты тексеру, тапсырмаларды дұрыс құрастыру және оқушының деректерін қорғау жолдарын меңгеруі қажет.

Осы бағытта әдістемелік бірлестіктер аясында тәжірибе алмасу, сабақ үлгілерін талдау және цифрлық құралдарды педагогикалық тұрғыдан бағалау пайдалы. Мұндай жұмыс технологияны сән үшін қолданудан гөрі, нақты оқу қажеттілігіне сәйкес таңдауға мүмкіндік береді.

Қорытынды

Жасанды интеллект дәуіріндегі бастауыш білім беру оқытудың мазмұны мен әдістерін жетілдіруге жаңа мүмкіндіктер ұсынады. Ол оқу тапсырмаларын саралауға, түсіндіру материалдарын әзірлеуге, мәтінмен және математикалық есептермен жұмысты түрлендіруге,

қалыптастырушы бағалауды ұйымдастыруға және мұғалімнің күнделікті жұмысын оңтайландыруға көмектесе алады.

Сонымен қатар жасанды интеллектіні пайдалану баланың өздігінен ойлауын, шығармашылық ізденісін және жауапкершілігін шектемеуі тиіс. Бастауыш сынып оқушысы үшін ең маңыздысы – дайын жауапты алу емес, сұрақ қою, ақпаратты түсіну, шешім қабылдау, қателігін анықтау және өз ойын дәлелдеу дағдыларын меңгеру.

Осы тұрғыдан алғанда, мұғалімнің міндеті технологияны барынша көп қолдану емес, оны оқушының дамуына шынайы пайда әкелетін жағдайда пайдалану болып табылады. Жасанды интеллект ұсынған материалды тексеру, оқу мақсатына бейімдеу және педагогикалық тұрғыдан бағалау мұғалімнің кәсіби жауапкершілігінде қалады.

Бастауыш білім беру жүйесінде цифрлық технологияларды тиімді қолдану оқушының жас ерекшелігін ескерумен, академиялық адалдықты сақтаумен және қауіпсіз білім беру ортасын қалыптастырумен қатар жүруі қажет. Мұндай ұстаным жасанды интеллектіні мұғалімді алмастыратын құрал ретінде емес, сапалы білім беруге көмектесетін қосымша мүмкіндік ретінде қарастыруға негіз болады.

Қорыта айтқанда, инновациялық білім беру технологияларының шынайы құндылығы олардың жаңалығымен емес, оқушының білім алуына, ойлауына және тұлғалық дамуына қосқан үлесімен өлшенеді. Сондықтан жасанды интеллектіні бастауыш сынып тәжірибесіне мақсатты, жауапты және педагогикалық негізде енгізу – қазіргі мұғалімнің маңызды кәсіби міндеттерінің бірі.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» 2007 жылғы 27 шілдедегі № 319 Заңы. – «Әділет» ақпараттық-құқықтық жүйесі. URL: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z070000319_ (қаралған күні: 18.10.2026).

2. Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрінің 2022 жылғы 3 тамыздағы № 348 бұйрығы. Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың, бастауыш, негізгі орта және жалпы орта білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандарттарын бекіту туралы (қолданыстағы редакциясы). – «Әділет» ақпараттық-құқықтық жүйесі. URL: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/V2200029031 (қаралған күні: 18.10.2026).

3. Miao, F., Holmes, W. Guidance for Generative AI in Education and Research. Paris: UNESCO, 2023. DOI: https://doi.org/10.54675/EWZM9535.

4. Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрлігінің нормативтік құқықтық актілері мен әдістемелік материалдары. – Ресми сайт: https://www.gov.kz/memleket/entities/edu (мақалаға енгізілетін нақты құжаттың атауы мен редакциясын тексеру қажет).

Калкенов Алтай Берикович
БӘД пәнінің оқытушы-ұйымдастырушысы, дене тәрбиесі пәнінің оқытышысы,
педагог-модератор
"Қаратөбе колледжі" МҚКК
БҚО, Қаратөбе ауданы, Қаратөбе ауылы

КОЛЛЕДЖ СТУДЕНТТЕРІНІҢ ФИЗИКАЛЫҚ ДАЙЫНДЫҒЫН ДАМЫТУДА ҰЛТТЫҚ СПОРТ ТҮРЛЕРІН ҚОЛДАНУ

Аңдатпа. Мақалада колледж студенттерінің физикалық дайындығын дамыту үдерісінде ұлттық спорт түрлерін қолданудың педагогикалық және әдістемелік мүмкіндіктері қарастырылады. Бастапқы әскери дайындық пәнінің оқытушы-ұйымдастырушысы қызметіндегі ұлттық спорттың тәрбиелік, сауықтыру және қолданбалы маңызы талданып, оның студенттердің күш, жылдамдық, төзімділік, ептілік, қимыл үйлесімділігі мен ерік-жігер қасиеттерін жетілдірудегі әлеуеті сипатталады. Қазақтың ұлттық спорт түрлерін оқу-тәрбие үдерісіне кіріктіру арқылы дене шынықтыруға қызығушылықты арттыру, ұжымдық әрекет дағдыларын қалыптастыру, ұлттық мәдени мұраға құрмет тәрбиелеу және жастардың салауатты өмір салтын ұстануына ықпал ету мәселелері негізделеді. Сонымен қатар асық ату, арқан тарту, қазақ күресі, тоғызқұмалақ, жамбы ату және көкпар элементтерін қауіпсіз әрі жас ерекшеліктеріне сәйкес қолданудың әдістемелік жолдары ұсынылады. Ұлттық спорт түрлерін бастапқы әскери дайындық сабақтарымен үйлестірудің студенттердің дене және психологиялық даярлығын жетілдірудегі маңызы айқындалады.

Кілт сөздер: бастапқы әскери дайындық, дене дайындығы, ұлттық спорт, колледж студенттері, әскери-қолданбалы дағдылар, қазақ күресі, асық ату, арқан тарту, төзімділік, ептілік, патриоттық тәрбие, салауатты өмір салты.

Қазіргі білім беру жүйесінде жастардың денсаулығын нығайту, дене қабілеттерін дамыту, азаматтық жауапкершілігін қалыптастыру және ұлттық құндылықтарға құрметін арттыру өзара байланысты міндеттер ретінде қарастырылады. Әсіресе техникалық және кәсіптік білім беру ұйымдарында білім алатын студенттердің дене дайындығын жетілдіру олардың жалпы дамуымен қатар, еңбек қызметіне, күнделікті өмірдегі қауіпсіздікке және азаматтық міндеттерін орындауға даярлығын арттыру тұрғысынан маңызды. Осы міндеттерді жүзеге асыруда бастапқы әскери дайындық пәнінің оқытушы-ұйымдастырушысы ерекше рөл атқарады. Ол студенттерге әскери-патриоттық тәрбие берумен қатар, олардың дене шынықтыруға деген қызығушылығын қалыптастыруға, тәртіптілікке, жауапкершілікке, табандылыққа және ұжымда әрекет етуге үйретуге ықпал етеді.

Колледж студенттерінің физикалық дайындығын дамытуда ұлттық спорт түрлерін қолдану — дәстүрлі мәдени мұраны заманауи педагогикалық міндеттермен ұштастырудың

тиімді бағыттарының бірі. Қазақ халқының ұлттық ойындары мен спорттық сайыстары тарихи тұрғыданептілікке, күшке, төзімділікке, шапшаңдыққа, дәлдікке және батылдыққа баулудың маңызды құралы болған. Олар жас ұрпақты физикалық тұрғыдан шынықтырумен қатар, өзара көмекке, әділ бәсекеге, тәртіпке және ортақ мақсатқа ұмтылуға тәрбиелеген. Бүгінгі білім беру жағдайында ұлттық спорт түрлерін мақсатты түрде пайдалану арқылы осы тәрбиелік әлеуетті сақтап қана қоймай, оны студенттердің қазіргі қажеттіліктеріне бейімдеуге мүмкіндік бар.

Ұлттық спорттың педагогикалық маңызы оның дене жаттығуларының жиынтығы болуымен ғана шектелмейді. Ұлттық ойындарда қимыл белсенділігі, ойлау әрекеті, эмоциялық реттеу, қарсыластың әрекетін бағалау және белгіленген ережелерді сақтау өзара үйлеседі. Мұндай іс-әрекеттер студенттердің дене қабілеттерін жетілдіруге, шешім қабылдау дағдыларын дамытуға және әлеуметтік қарым-қатынас мәдениетін қалыптастыруға жағдай жасайды. Сонымен қатар ұлттық спорт түрлері білім алушылардың сабаққа қызығушылығын арттырып, дене жаттығуларын бірсарынды орындаудан туындайтын жалығуды азайтуға көмектеседі. Студенттер таныс мәдени элементтерге негізделген ойындарға белсенді қатысу арқылы оқу үдерісін тартымды әрі мағыналы қабылдайды.

Дене дайындығы адамның негізгі қозғалыс қабілеттерінің даму деңгейімен сипатталады. Оларға күш, жылдамдық, төзімділік, ептілік және икемділік жатады. Бұл қасиеттер өзара байланыста дамиды және олардың әрқайсысы белгілі бір қозғалыс әрекеттерін орындауда маңызды рөл атқарады. Бастапқы әскери дайындық сабақтарында дене дайындығының маңызы саптық жаттығуларды орындау, қозғалыс үйлесімділігін сақтау, кедергілерден өту, ұзақ уақыт физикалық белсенділік таныту және өзгермелі жағдайларда дұрыс әрекет ету қажеттілігімен байланысты. Осыған орай ұлттық спорт түрлерін оқу үдерісіне енгізу студенттердің жалпы дене даярлығын дамытуға арналған қосымша әдістемелік мүмкіндік ретінде қарастырылуы керек.

Ұлттық спорт түрлерінің бірі — қазақ күресі. Бұл спорт түрі дене күшін, тепе-теңдікті сақтауды, қозғалыс үйлесімділігін, жылдам шешім қабылдауды және қарсыластың әрекетіне бейімделуді талап етеді. Қазақ күресінің жаттығу элементтерін колледж студенттерінің дене дайындығын дамытуда қолдану күш пен ептілікті жетілдіруге, денені басқару қабілетін арттыруға және тәртіптілікке тәрбиелеуге мүмкіндік береді. Алайда күрес элементтерін сабаққа енгізу кезінде арнайы дайындық, тиісті спорттық жабдықтар, қауіпсіз төсеніштер және білікті маманның бақылауы қамтамасыз етілуі қажет. Бастапқы әскери дайындық оқытушысы күрес техникасын арнайы даярлықсыз оқытудың орнына, дене шынықтыру пәнінің маманымен бірлесіп жұмыс ұйымдастырғаны дұрыс.

Арқан тарту — топтық өзара әрекет пен дене күшін дамытуға бағытталған қолжетімді ұлттық ойындардың бірі. Бұл жаттығу кезінде қатысушылар күш жұмсаумен қатар, ортақ ырғақты сақтауды, топ мүшелерімен келісілген әрекет етуді және белгіленген ережелерге бағынуды үйренеді. Арқан тарту иық белдеуі, қол және дене бұлшықеттеріне күш түсіреді, сондай-ақ студенттердің ұжымдық жауапкершілігін қалыптастыруға ықпал етеді. Ойын барысында жеңіске жету тек жеке күшке емес, қатысушылардың үйлесімді қимылына, дұрыс орналасуына және бірлескен әрекетіне байланысты екенін түсіндіру маңызды. Осы арқылы оқытушы-ұйымдастырушы ұжымдық тәртіп пен өзара қолдаудың маңызын аша алады. Жаттығуды өткізгенде арқанның бүтіндігі, аяқ астындағы жабынның қауіпсіздігі, қатысушылардың арақашықтығы және жүктеменің шамадан тыс болмауы қатаң ескерілуі тиіс.

Асық ату ойыны студенттердің көз мөлшерін, қимыл дәлдігін, қолдың ұсақ моторикасын, зейінін және қозғалысты үйлестіру қабілетін дамытуға бағытталған. Бұл ойын дене дайындығының күштік көрсеткіштеріне тікелей әсер етпегенімен, қимылдың дәлдігін, сабырлылықты, нысанаға бағытталған әрекетті және зейінді шоғырландыруды жетілдіруге мүмкіндік береді. Асық атуды бастапқы әскери дайындық сабағында қауіпсіздік ережелерін сақтауға, әрекетті алдын ала жоспарлауға және нәтижені бағалауға бағытталған қосымша тапсырма ретінде ұйымдастыруға болады. Оқытушы студенттерге ойынның тарихи-мәдени мағынасын түсіндіріп, оны қазіргі оқу мақсаттарымен байланыстырады. Бұл ұлттық

мәдениетке деген қызығушылықты арттырып, білім алушылардың дәстүрлі ойындарға оң көзқарасын қалыптастырады.

Тоғызқұмалақ — зияткерлік ұлттық ойын. Оның дене дайындығына тікелей ықпалы шектеулі болғанымен, стратегиялық ойлау, зейінді ұзақ уақыт сақтау, бірнеше қадамды алдын ала жоспарлау және шешім қабылдау қабілеттерін дамытуда маңызы зор. Бастапқы әскери дайындықта бұл қасиеттерді жағдайды бағалау, әрекет ретін жоспарлау және шешімнің ықтимал нәтижелерін болжау сияқты оқу міндеттерімен байланыстыруға болады. Мысалы, дене жаттығуларының арасында тоғызқұмалақтың қысқартылған нұсқасын қолдану студенттердің белсенді әрекеттен кейін зейінін басқа бағытқа шоғырландыруға мүмкіндік береді. Дегенмен тоғызқұмалақты дене дайындығын дамытатын негізгі жаттығу ретінде емес, ақыл-ой қабілеттерін жетілдіретін және ұлттық мәдениетке баулитын қосымша құрал ретінде қарастырған жөн.

Жамбы ату дәстүрі де дәлдік, зейін, сабырлылық және нысанаға бағытталған әрекет сияқты қасиеттермен байланысты. Білім беру жағдайында оның мазмұнын қауіпсіз бейімделген нысана көздеу жаттығулары арқылы таныстыруға болады. Мысалы, жұмсақ доптарды немесе арнайы қауіпсіз жабдықтарды пайдалану арқылы студенттерге нысанаға дәл бағыттау, қашықтықты бағалау және әрекет нәтижесін талдау тапсырмаларын ұсынуға болады. Мұндай тапсырмалар ұлттық спорттың тарихи мазмұнын таныстыруға және қозғалыс дәлдігін дамытуға мүмкіндік береді. Қауіпті қару-жарақ немесе соған ұқсас құралдарды қолдану тек арнайы жабдықталған орындарда, тиісті қауіпсіздік талаптарына және қолданыстағы ережелерге сай ұйымдастырылуы тиіс.

Көкпар ұлттық спорт түрі ретінде ат үстіндегі шеберлікпен, күшпен, төзімділікпен және топтық тактикамен байланысты. Алайда бұл спорттың дәстүрлі нұсқасын колледждің әдеттегі сабағында тікелей ұйымдастыруға қажетті жағдайлар мен арнайы дайындық болмауы мүмкін. Сондықтан оның тәрбиелік және қозғалыстық мазмұнын қауіпсіз топтық эстафеталар, затты белгіленген нүктеге жеткізу, кедергілер арасымен қозғалу немесе командалық үйлесімділікті қажет ететін ойындар арқылы бейімдеуге болады. Мұндай тапсырмалар студенттердің кеңістікті бағдарлауын, қозғалыс шапшаңдығын, командалық әрекетін және тактикалық ойлауын дамытуға бағытталады. Бұл жағдайда көкпардың өзін толыққанды жаттықтыру жүргізіліп жатыр деп көрсетпей, оның кейбір жалпы қозғалыс және командалық элементтерінің педагогикалық бейімделуі ретінде қарастырған дұрыс.

Ұлттық спорт түрлерін бастапқы әскери дайындық сабақтарына енгізу алдын ала жоспарланған әдістемелік жүйеге негізделуі тиіс. Бірінші кезеңде оқытушы студенттердің денсаулық жағдайын, бастапқы дене дайындығын, қозғалыс тәжірибесін және спорттық қызығушылықтарын ескереді. Екінші кезеңде оқу мақсаттарына сәйкес ұлттық ойындар мен жаттығулар таңдалады. Үшінші кезеңде сабақтың ұйымдастырылуы, қажетті жабдықтар, қауіпсіздік талаптары және жүктеме көлемі анықталады. Төртінші кезеңде студенттердің белсенділігі, тапсырмаларды орындау сапасы, дене қабілеттеріндегі өзгерістер және топтық өзара әрекет дағдылары бақыланады. Мұндай жүйелілік ұлттық спорт түрлерін кездейсоқ көңіл көтеру әрекеті ретінде емес, белгілі бір педагогикалық нәтижеге бағытталған оқу құралы ретінде пайдалануға мүмкіндік береді.

Сабақ құрылымында ұлттық спорт элементтерін кіріктіру бірнеше жолмен жүзеге асырылуы мүмкін. Сабақтың дайындық бөлімінде жеңіл жүгіру, буындарды қыздыру, жалпы дамыту жаттығулары және қозғалысқа бейімделу тапсырмалары орындалады. Негізгі бөлімде сабақтың мақсатына сәйкес арқан тарту, асық ату, қауіпсіз нысана көздеу, эстафеталық тапсырмалар немесе күрестің қарапайым жалпы дене дайындығы элементтері енгізіледі. Қорытынды бөлімде тыныс алуды қалпына келтіру жаттығулары, бұлшықеттерді босаңсыту, нәтижелерді талдау және қысқаша рефлексия жүргізіледі. Осы құрылым жүктемені реттеуге, студенттердің қауіпсіздігін сақтауға және сабақтың оқу мақсаттарын нақтылауға көмектеседі.

Ұлттық спорт түрлерін қолдану кезінде сараланған тәсілдің маңызы ерекше. Колледж студенттерінің физикалық мүмкіндіктері, денсаулық жағдайы және спорттық тәжірибесі

бірдей болмайды. Сондықтан тапсырмалардың күрделілігін, орындалу уақытын және жүктеме деңгейін білім алушылардың жеке ерекшеліктеріне қарай реттеу қажет. Денсаулық жағдайына байланысты шектеулері бар студенттерге дәрігерлік ұсынымдарға сәйкес бейімделген жаттығулар ұсынылады. Жаттығулар кезінде шаршаудың шамадан тыс белгілерін, бас айналуын, ауырсынуды немесе тыныс алудың күрт қиындауын ескеріп, қажет жағдайда әрекетті тоқтату керек. Қауіпсіздік талаптарын сақтау ұлттық спортты тиімді қолданудың міндетті шарты болып табылады.

Бастапқы әскери дайындық пәнінің оқытушы-ұйымдастырушысы ұлттық спорт түрлерін қолдану арқылы студенттердің әскери-патриоттық тәрбиесін де нығайта алады. Ұлттық ойындардың шығу тарихын, олардың халық өміріндегі орнын және тәрбиелік мазмұнын түсіндіру жастардың мәдени мұраға деген құрметін арттырады. Сонымен қатар командалық жарыстар студенттерге өзара көмек, жауапкершілік, адал бәсеке және тәртіптің маңызын тәжірибе арқылы ұғынуға жағдай жасайды. Жеңіске жету ғана емес, ережелерді сақтау, қарсыласты құрметтеу, нәтижені әділ қабылдау және топтың ортақ жетістігіне үлес қосу да бағалануы тиіс. Бұл ұстанымдар бастапқы әскери дайындық пәнінің тәрбиелік мақсаттарымен үйлеседі.

Оқу үдерісінің тиімділігін бағалау үшін оқытушы-ұйымдастырушы студенттердің дене дайындығын жүйелі түрде бақылап отыруы қажет. Бағалау барысында күш, жылдамдық, төзімділік, ептілік және қозғалыс үйлесімділігі сияқты көрсеткіштер оқу бағдарламасына және студенттердің жас ерекшеліктеріне сәйкес алынуы мүмкін. Бастапқы және кейінгі нәтижелерді салыстыру арқылы жекелеген көрсеткіштердің өзгерісін анықтауға болады. Сонымен бірге студенттердің сабаққа қатысу белсенділігі, командалық әрекеті, қауіпсіздік ережелерін сақтауы және ұлттық спорт түрлеріне деген қызығушылығы ескеріледі. Нәтижелерді талдау кезінде тек жарыстағы жеңіске сүйенбей, әр студенттің жеке ілгерілеуін және өзінің бастапқы деңгейімен салыстырғандағы өзгерісін бағалау маңызды.

Ұлттық спортты қолданудың тағы бір артықшылығы — оқу орнындағы тәрбие жұмысының мазмұнын кеңейту мүмкіндігі. Колледж көлемінде ұлттық спорт күндерін, топаралық жарыстарды, ұлттық ойындар фестивальдерін және спорттық-танымдық іс-шараларды ұйымдастыруға болады. Мұндай шараларға бастапқы әскери дайындық оқытушысы, дене шынықтыру пәнінің мұғалімі, кураторлар және студенттік өзін-өзі басқару ұйымдары бірлесіп қатыса алады. Іс-шаралар аясында ойын ережелерін таныстыру, тарихи мәліметтерді ұсыну, төрешілік мәдениетін үйрету және командалық тапсырмаларды орындау қарастырылады. Бұл жұмыстар студенттердің қоғамдық белсенділігін арттырып, ұлттық спорттың колледж өміріндегі орнын нығайтады.

Қорытындылай келе, колледж студенттерінің физикалық дайындығын дамытуда ұлттық спорт түрлерін қолдану дене тәрбиесін, әскери-патриоттық тәрбие мен ұлттық мәдени құндылықтарды өзара байланыстыруға мүмкіндік береді. Қазақ күресі, арқан тарту, асық ату және ұлттық ойындардың бейімделген элементтері студенттердің күш, ептілік, қимыл дәлдігі, төзімділік және командалық әрекет дағдыларын дамытуға бағытталуы мүмкін. Тоғызқұмалақ сияқты зияткерлік ойындар ойлау мен жоспарлау қабілеттерін толықтырады, ал ұлттық спорттың тарихи мазмұны жастардың мәдени мұраға деген құрметін қалыптастырады. Аталған мүмкіндіктердің нәтижелі жүзеге асуы сабақтарды ғылыми-әдістемелік тұрғыдан жоспарлауға, жүктемені дұрыс реттеуге, студенттердің жеке ерекшеліктерін ескеруге және қауіпсіздік талаптарын сақтауға байланысты. Сондықтан ұлттық спорт түрлерін бастапқы әскери дайындық сабақтарына жүйелі әрі мақсатты түрде енгізу студенттердің дене дайындығын жетілдірумен қатар, жауапты, тәртіпті және ұлттық құндылықтарды құрметтейтін тұлға тәрбиелеуге ықпал ететін маңызды педагогикалық бағыт болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Қазақстан Республикасының «Дене шынықтыру және спорт туралы» Заңы. 2014 жылғы 3 шілде, № 228-V ҚРЗ. — URL: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1400000228.

2. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы. 2007 жылғы 27 шілде, № 319-III. — URL: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z070000319_ .

3. Қазақстан Республикасының «Әскери қызмет және әскери қызметшілердің мәртебесі туралы» Заңы. 2012 жылғы 16 ақпан, № 561-IV. — URL: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1200000561.

4. Қазақстан Республикасы Туризм және спорт министрлігі. Ұлттық спорт түрлерін дамытуға қатысты ақпараттық және әдістемелік материалдар. — URL: https://www.gov.kz/memleket/entities/tsm?lang=kk.

5. UNESCO. *Quality Physical Education (QPE): Guidelines for Policy-Makers.* — Paris: UNESCO, 2015. — URL: https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000231101.

6. World Health Organization. *WHO Guidelines on Physical Activity and Sedentary Behaviour.* — Geneva: WHO, 2020. — URL: https://www.who.int/publications/i/item/9789240015128.

7. Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрлігі. Техникалық және кәсіптік білім беру ұйымдарына арналған нормативтік және оқу-әдістемелік материалдар. — URL: https://www.gov.kz/memleket/entities/edu?lang=kk.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ НАЦИОНАЛЬНЫХ ВИДОВ СПОРТА В РАЗВИТИИ ФИЗИЧЕСКОЙ ПОДГОТОВЛЕННОСТИ СТУДЕНТОВ КОЛЛЕДЖА

Аннотация. В статье рассматриваются педагогические и методические возможности использования национальных видов спорта в процессе развития физической подготовленности студентов колледжа. Анализируется воспитательное, оздоровительное и прикладное значение национальных видов спорта в деятельности преподавателя-организатора начальной военной подготовки, раскрывается их потенциал в совершенствовании силы, быстроты, выносливости, ловкости, координации движений и волевых качеств студентов. Обосновывается влияние интеграции казахских национальных видов спорта в учебно-воспитательный процесс на повышение интереса к физической культуре, формирование навыков коллективного взаимодействия, воспитание уважения к национальному культурному наследию и приобщение молодежи к здоровому образу жизни. Кроме того, предлагаются методические подходы к безопасному использованию элементов асық ату, перетягивания каната, казахской борьбы, тогызкумалак, стрельбы из лука по мишени (жамбы ату) и кокпара с учетом возрастных особенностей студентов. Определяется значение сочетания национальных видов спорта с занятиями по начальной военной подготовке для совершенствования физической и психологической готовности студентов.

Ключевые слова: начальная военная подготовка, физическая подготовленность, национальные виды спорта, студенты колледжа, военно-прикладные навыки, казахская борьба, асық ату, перетягивание каната, выносливость, ловкость, патриотическое воспитание, здоровый образ жизни.

Бекходжаева Алия Нурахуновна
Бастауыш сынып мұғалімі, педагог-сарапшы
"Шелек ауылындағы гимназия" коммуналдық мемлекеттік мекемесі
Алматы облысы Еңбекшіқазақ ауданы Шелек ауылы

ЖОБАЛЫҚ ОҚЫТУ АРҚЫЛЫ ОҚУШЫЛАРДЫҢ ЗЕРТТЕУШІЛІК ҚАБІЛЕТТЕРІН ДАМЫТУ

Аңдатпа. Мақалада бастауыш сынып оқушыларының зерттеушілік қабілеттерін жобалық оқыту арқылы дамытудың педагогикалық және әдістемелік негіздері қарастырылады. Білім беру үдерісінде оқушының дайын ақпаратты қабылдаушы ғана емес, қоршаған ортадағы құбылыстарды бақылап, сұрақ қоя алатын, болжам ұсынатын, деректер жинап, қорытынды жасайтын белсенді тұлға ретінде қалыптасуының маңызы ашылады. Жобалық оқытудың ерекшеліктері, оны бастауыш сынып сабақтарында ұйымдастыру кезеңдері және оқушылардың жас ерекшеліктеріне сәйкес тапсырмаларды құрастыру жолдары сипатталады. Сонымен қатар дүниетану, математика, қазақ тілі және әдебиеттік оқу пәндерімен кіріктірілген жобалардың үлгілері, зерттеу нәтижелерін бағалау өлшемдері мен педагогикалық қолдау тәсілдері ұсынылады. Жобалық жұмысты тиімді ұйымдастыруда мұғалімнің бағыттаушы рөлі, оқушының дербестігі, топтық ынтымақтастық, ақпарат көздерін дұрыс пайдалану және зерттеу нәтижелерін дәлелді ұсыну мәселелеріне ерекше назар аударылады. Мақала бастауыш сынып мұғалімдеріне оқушылардың танымдық белсенділігін арттыруға және зерттеушілік дағдыларын жүйелі қалыптастыруға арналған әдістемелік көмек ретінде ұсынылады.

Түйін сөздер: жобалық оқыту, бастауыш сынып, зерттеушілік қабілет, зерттеу дағдылары, танымдық белсенділік, сыни ойлау, шығармашылық, проблемалық оқыту, топтық жұмыс, қалыптастырушы бағалау.

Кіріспе

Қазіргі білім беру жүйесінің негізгі міндеттерінің бірі – оқушының алған білімін күнделікті өмірде қолдана білуіне, өздігінен ізденуіне, мәселені талдап, шешім қабылдауына жағдай жасау. Бастауыш мектеп кезеңінде баланың танымдық қызығушылығы белсенді дамып, қоршаған орта туралы түсінігі кеңейеді. Осы уақытта қалыптасқан ізденімпаздық, байқағыштық, сұрақ қою, салыстыру және қорытынды жасау дағдылары кейінгі оқу әрекетінің сапасына ықпал етеді.

Дәстүрлі сабақта оқушы кейде мұғалім ұсынған мәліметті есте сақтап, дайын жауапты қайталаумен шектелуі мүмкін. Алайда білімді саналы меңгеру үшін баланың ақпаратты тек қабылдауы жеткіліксіз. Ол ақпараттың мағынасын түсініп, оны тәжірибемен байланыстырып,

белгілі бір сұраққа жауап іздеуі қажет. Сондықтан оқу үдерісінде оқушының белсенді әрекетіне негізделген әдістерді қолдану маңызды. Солардың бірі – жобалық оқыту.

Жобалық оқыту оқушыларға белгілі бір мәселені зерттеуге, ақпарат жинауға, тәжірибе жүргізуге, өз жұмысын жоспарлауға және нәтижесін ұсынуға мүмкіндік береді. Мұндай жұмыс барысында бала тек пәндік білімді меңгеріп қоймай, уақытты жоспарлау, міндеттерді бөлісу, пікір алмасу, дәлел келтіру және өз әрекетіне баға беру дағдыларын да дамытады. Бұл дағдылар бастауыш сыныптағы оқу жетістігімен қатар, оқушының дербес тұлға болып қалыптасуына да ықпал етеді.

Қазақстан Республикасының бастауыш білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандарты білім беру мазмұнын оқыту нәтижелеріне бағдарлауды көздейді. Стандарттың қолданыстағы редакциясында зерттеу жұмыстарын жүргізе білу, сын тұрғысынан ойлау, білімді функционалдық және шығармашылық тұрғыдан қолдану сияқты дағдыларға назар аударылған. Осы талаптарды оқу тәжірибесінде жүзеге асырудың тиімді жолдарының бірі – оқушының жас ерекшелігіне сәйкес ұйымдастырылған жобалық жұмыстар.

Бастауыш сынып оқушысы үшін зерттеу міндетті түрде күрделі ғылыми жұмыс болуы шарт емес. Мысалы, өсімдіктің өсуіне қандай жағдайлар әсер ететінін бақылау, сынып оқушыларының кітап оқу әдетін зерттеу, суды үнемдеу жолдарын ұсыну немесе мектеп ауласындағы өсімдіктерді сипаттау – баланың алғашқы зерттеушілік тәжірибесін қалыптастыратын қолжетімді тапсырмалар. Мұндай жұмыстар оқушыны сұрақ қоюдан бастап, қорытындыны дәлелмен негіздеуге дейінгі қарапайым зерттеу әрекеттеріне біртіндеп үйретеді.

Мақаланың мақсаты – жобалық оқыту арқылы бастауыш сынып оқушыларының зерттеушілік қабілеттерін дамытудың теориялық негіздерін ашу және сабақ барысында қолдануға болатын әдістемелік тәсілдерді ұсыну.

1. Бастауыш сынып оқушыларының зерттеушілік қабілеттерін дамытудың педагогикалық негіздері

Бастауыш білім беру кезеңі – оқушының танымдық белсенділігі қалыптасып, қоршаған орта туралы түсінігі кеңейетін, оқу әрекетіне деген көзқарасы дамитын маңызды кезең. Осы уақытта баланың білуге құштарлығы, жаңа нәрсені тануға ұмтылысы, өз ойын жеткізуі және айналасындағы құбылыстарға сұрақ қоюы оның кейінгі білім алуына негіз болады. Сондықтан бастауыш сынып мұғалімінің міндеті тек оқу бағдарламасындағы білім мазмұнын меңгертумен шектелмей, оқушыны өздігінен ізденуге, ақпаратты түсінуге, мәселені шешудің жолдарын қарастыруға және өз тұжырымын дәлелдеуге үйретуді де қамтиды. Бұл міндеттерді жүзеге асыруда зерттеушілік қабілеттерді дамытуға бағытталған педагогикалық жұмыстардың маңызы зор.

Зерттеушілік қабілет – адамның белгілі бір мәселені түсінуге, сұрақ қоюға, ақпарат іздеуге, бақылау жүргізуге, алынған мәліметтерді салыстыруға, олардың арасындағы байланысты анықтауға және негізделген қорытынды жасауға мүмкіндік беретін танымдық әрекеттер жиынтығы. Бастауыш сынып жағдайында зерттеушілік қабілет күрделі ғылыми зерттеу жүргізумен емес, оқушының жасына сай қарапайым танымдық әрекеттерді меңгеруімен сипатталады. Мысалы, бала екі заттың қасиеттерін салыстырады, өсімдіктің өсуіндегі өзгерістерді бақылайды, ауа райының күнделікті айырмашылығын белгілейді, сыныптастарының кітап оқу әдетіне қатысты мәлімет жинайды немесе белгілі бір құбылыстың неліктен болғанын түсіндіруге тырысады. Осындай әрекеттер оқушының айналасындағы ақпаратты саналы қабылдауына және білімді тәжірибемен байланыстыруына жағдай жасайды.

Зерттеушілік қабілетті тек оқушының көп сұрақ қоюымен немесе қосымша ақпарат іздеуімен ғана бағалау жеткіліксіз. Оның құрамына өзара байланысты бірнеше дағды кіреді. Біріншіден, оқушы мәселені байқап, зерттеуге болатын сұрақ қоя білуі керек. Екіншіден, сол сұраққа жауап табу үшін қажетті ақпаратты іздеп, оны жинақтай алуы қажет. Үшіншіден, бақылау, салыстыру, тәжірибе жүргізу немесе қарапайым сауалнама сияқты тәсілдерді

қолдана білуі маңызды. Төртіншіден, алынған нәтижелерді талдап, ұқсастықтары мен айырмашылықтарын анықтауы тиіс. Бесіншіден, зерттеу нәтижесін түсінікті түрде ұсынып, қорытындысын нақты деректермен байланыстыра білуі қажет. Сонымен қатар оқушының өз әрекетін бағалауы, кездескен қиындықтарды анықтауы және келесі жұмыста нені жетілдіру керектігін түсінуі де зерттеушілік мәдениеттің маңызды құрамдасына жатады.

Аталған дағдылар бір-бірінен бөлек қалыптаспайды. Олар оқу үдерісінде өзара байланыста дамиды. Мысалы, оқушы «Неліктен кейбір өсімдіктердің жапырағы сарғаяды?» деген сұрақ қойған кезде, ол мәселені анықтаудың алғашқы қадамын жасайды. Бұдан кейін өсімдіктің суару тәртібі, жарық мөлшері және күтім ерекшеліктері туралы ақпарат жинауы мүмкін. Мұғалімнің көмегімен бақылау жүргізіп, өзгерістерді тіркейді. Алынған мәліметтерді салыстыру арқылы белгілі бір тұжырымға келеді. Осы әрекеттердің барлығы бір зерттеу міндетінің құрамында жүзеге асады. Демек, зерттеушілік қабілетті дамыту үшін мұғалім оқушыға жеке-жеке тапсырмалар берумен ғана шектелмей, оларды біртұтас зерттеу әрекетіне біріктіруі керек.

Зерттеушілік қабілетті қалыптастырудың педагогикалық негіздерінің бірі – оқушының белсенді танымдық әрекетіне сүйену. Оқу материалы дайын күйінде беріліп, оқушы оны тек есте сақтауға бағытталса, оның өздігінен сұрақ қоюы мен шешім іздеуіне мүмкіндік шектеулі болуы ықтимал. Ал оқушыға белгілі бір мәселені зерттеуге жағдай жасалғанда, ол білімді қабылдаушы ғана емес, оны іздеу мен түсіндіруге қатысушы тұлға ретінде әрекет етеді. Мәселен, дүниетану сабағында мұғалім өсімдіктің өсуіне қажетті жағдайларды дайын тізім түрінде айтып берудің орнына, оқушыларға өсімдіктердің тіршілігін бақылауды, олардың өзгерістерін салыстыруды және қандай жағдайлар маңызды болуы мүмкін екенін талқылауды ұсына алады. Мұндай тәсіл оқушының бұрынғы білімін жаңа жағдаймен байланыстырып, өз тұжырымын жасауына көмектеседі.

Зерттеушілік әрекеттің психологиялық негіздерін қарастырғанда, бастауыш сынып оқушыларының жас ерекшеліктерін ескеру қажет. Бұл жаста балалар нақты заттармен әрекет ету, көзбен көру, салыстыру, тәжірибеден өткізу және өз байқағанын сөзбен сипаттау арқылы жаңа білімді жақсырақ меңгереді. Сондықтан бастауыш мектептегі зерттеу тапсырмалары оқушыға түсінікті құбылыстарға негізделіп, нақты әрекеттер арқылы орындалғаны дұрыс. Мысалы, «Табиғи ресурстарды тиімді пайдалану» сияқты кең ұғымды бірден зерттеуді ұсынғаннан гөрі, «Мектепте қағазды қалай үнемдеуге болады?» деген нақты сұрақ қою тиімдірек. Бұл сұрақ баланың күнделікті өмірімен байланысты және оны бақылау, санау, салыстыру, ұсыныс әзірлеу сияқты әрекеттер арқылы зерттеуге болады.

Бастауыш сынып оқушыларының танымдық мүмкіндіктері бірдей емес. Бір оқушы мәселенің себебін тез байқап, өз болжамын еркін ұсынса, екінші оқушыға сұрақты түсінуге немесе ойын сөзбен жеткізуге қосымша қолдау қажет болуы мүмкін. Осы айырмашылықтар мұғалімнен сараланған әдістемелік тәсілдерді пайдалануды талап етеді. Мәселен, кейбір оқушыларға зерттеу сұрағының бірнеше нұсқасы ұсынылады, басқаларына бақылау кестесінің дайын үлгісі беріледі, ал тапсырманы сенімді орындайтын оқушыларға өз бетінше дерек жинау тәсілін таңдауға мүмкіндік жасалады. Мұндай саралау зерттеудің мақсатын өзгертпейді, керісінше, әр баланың өз мүмкіндігіне сәйкес танымдық әрекетке қатысуына жағдай жасайды.

Зерттеушілік дағдыларды қалыптастыруда оқу тапсырмаларының күрделілігін біртіндеп арттыру да маңызды. Бірінші сыныпта оқушылар мұғалімнің көмегімен заттарды бақылап, олардың негізгі белгілерін атайды, қарапайым сұрақтарға жауап береді және нәтижесін сурет арқылы көрсете алады. Екінші сыныпта бақылау нәтижелерін кестеге түсіру, бірнеше затты белгілі бір белгі бойынша салыстыру, сұраққа қатысты мәлімет жинау сияқты тапсырмалар көбірек қолданылуы мүмкін. Үшінші және төртінші сыныптарда оқушылар зерттеу сұрағын нақтылауға, қарапайым болжам ұсынуға, деректерді жүйелеуге, диаграмма құруға және қорытындысын дәлелдеуге біртіндеп үйренеді. Бұл бөлініс оқушылардың қабілетін қатаң жас ерекшелігіне байлап қоюды білдірмейді. Ол тек тапсырмаларды жоспарлауға арналған бағдар

болып саналады, өйткені әр баланың танымдық дамуы, оқу тәжірибесі және дербес жұмыс істеу деңгейі әртүрлі болуы мүмкін.

Зерттеушілік қабілетті дамытудың келесі педагогикалық негізі – проблемалық жағдаят құру. Проблемалық жағдаят оқушының бұрынғы білімі жеткіліксіз болғанда немесе белгілі бір құбылысты түсіндіру үшін жаңа ақпарат қажет болғанда туындайды. Мұғалім осындай жағдайды арнайы сұрақтар, бақылау тапсырмалары немесе салыстыруға арналған мысалдар арқылы ұйымдастыра алады. Мысалы, екі өсімдіктің бірдей жағдайда өспегенін көрсететін суреттерді ұсынған кезде, оқушылар олардың айырмашылығын байқап, себебін түсіндіруге тырысады. Бір оқушы су мөлшеріне назар аударса, екіншісі жарықтың әсерін болжауы мүмкін. Мұғалім олардың жауаптарын дайын тұжырыммен алмастырмай, «Бұл ойынды қалай тексеруге болады?», «Қандай мәлімет қажет?», «Тағы қандай себеп болуы мүмкін?» деген сұрақтар арқылы зерттеу бағытын нақтылауға көмектеседі.

Проблемалық жағдаятты ұйымдастыру кезінде мәселенің күрделілігі оқушының мүмкіндігіне сәйкес болуы керек. Тым оңай тапсырма баланың ізденуіне жеткілікті түрткі болмауы мүмкін, ал шамадан тыс күрделі тапсырма оны қызығушылықтан айырып, дайын жауапты күтуге итермелеуі ықтимал. Сондықтан мұғалім оқушыға белгілі бір дәрежеде ойлануды қажет ететін, бірақ қолжетімді құралдармен және педагогикалық қолдаумен шешуге болатын міндеттерді таңдауы қажет. Зерттеу сұрағының нақтылығы да маңызды. «Өсімдіктер туралы не білесің?» деген сұрақ кең әрі нақты зерттеу бағытын белгілемейді. Ал «Өсімдіктің жапырақ саны бір апта ішінде өзгере ме?» деген сұрақ бақылау жүргізуге және нәтижені тіркеуге мүмкіндік береді.

Зерттеу барысында болжам ұсыну да оқушының ойлау әрекетін белсендіреді. Болжам – зерттеу сұрағына қатысты алдын ала жасалған тұжырым, оны бақылау немесе тәжірибе арқылы тексеруге болады. Бастауыш сыныпта болжам күрделі ғылыми терминдермен емес, оқушыға түсінікті тілмен берілуі керек. Мысалы, «Менің ойымша, мақта мата суды қағаз майлыққа қарағанда көбірек сіңіреді, себебі оның талшықтары суды ұстап қалуы мүмкін» деген тұжырымды тәжірибе арқылы тексеруге болады. Бұл жерде оқушының болжамы міндетті түрде дұрыс болуы талап етілмейді. Маңыздысы – оның ойын түсіндіруге талпынуы және нәтижеге сүйеніп бастапқы пікірін қайта қарауға дайын болуы.

Оқушының қателесуіне мүмкіндік беру зерттеушілік қабілетті қалыптастыруда ерекше орын алады. Кейде оқушылар қате жауап беруден қорқып, өз пікірін айтуға немесе болжам ұсынуға қиналады. Егер мұғалім әрбір қате жауапты сәтсіздік ретінде қабылдаса, оқушыда өздігінен ізденуге деген сенім төмендеуі мүмкін. Сондықтан зерттеу жұмысында бастапқы болжамның расталмауы қалыпты жағдай екені түсіндірілуі қажет. Мысалы, оқушы өсімдікке суды көбірек құю оның тез өсуіне көмектеседі деп ойлауы мүмкін. Бақылау барысында шамадан тыс суару өсімдіктің жағдайына кері әсер ететіні байқалса, оқушы өз ойын нақты деректер негізінде қайта қарауға үйренеді. Осылайша ол пікірді дәлелсіз қорғаудың орнына, алынған нәтижені талдап, қорытындыны өзгертуге болатынын түсінеді.

Зерттеушілік қабілетті дамытуда мұғалімнің бағыттаушы рөлі маңызды. Мұғалім оқушыға мәселені түсінуге, мақсат қоюға, жұмыс кезеңдерін жоспарлауға, қажетті материалдарды таңдауға және қауіпсіздік ережелерін сақтауға көмектеседі. Сонымен қатар ол баланың дербестігін сақтауы керек. Егер мұғалім зерттеу сұрағын өзі қойып, барлық ақпаратты өзі жинап, қорытындыны өзі айтып берсе, оқушының зерттеу әрекетіне белсенді қатысуы азаяды. Сондықтан педагогикалық қолдау дайын жауап ұсынуға емес, оқушының өз жауабын табуына жағдай жасауға бағытталғаны жөн. «Нені байқадың?», «Қандай дәлелің бар?», «Нәтижелер арасында қандай айырмашылық байқалады?», «Басқа түсіндіру жолы болуы мүмкін бе?» деген сұрақтар баланың ойын жүйелеуге және дәлелге сүйенуге көмектеседі.

Зерттеушілік әрекет жеке орындалатын жұмыс ретінде ғана қарастырылмауы керек. Топтық зерттеу оқушыларға өз ойларын салыстыруға, пікір алмасуға, міндеттерді бөлуге және ортақ қорытындыға келуге мүмкіндік береді. Мысалы, «Сынып оқушылары қандай кітаптарды

ұнатады?» жобасында бір оқушы сауалнама сұрақтарын әзірлеуге, екіншісі жауаптарды санауға, үшіншісі кесте құруға, төртіншісі нәтижені таныстыруға қатыса алады. Дегенмен мұғалім әр баланың жұмыстағы үлесін бақылауы қажет. Егер барлық міндетті бір оқушы орындап, қалғандары тек сырттай қатысса, топтық жұмыс зерттеушілік дағдылардың дамуына толық ықпал етпеуі мүмкін. Сондықтан рөлдерді нақты бөлу, жұмыс барысын аралық кезеңдерде талқылау және қорытынды таныстырылымда әр қатысушының өз әрекетін түсіндіруі маңызды.

Зерттеу дағдыларын дамыту үшін бақылау, салыстыру, тәжірибе, сауалнама, сұхбат және қарапайым деректерді талдау әдістерін орынды қолдануға болады. Бақылау оқушыға табиғи құбылыстардағы өзгерістерді жүйелі тіркеуге көмектеседі. Салыстыру заттардың ұқсастығы мен айырмашылығын анықтауға бағытталады. Тәжірибе белгілі бір жағдайдың ықпалын тексеруге мүмкіндік береді. Сауалнама адамдардың пікірі немесе әдеттері туралы мәлімет жинауға қолданылады. Ал кесте мен диаграмма деректерді көрнекі түрде көрсетуге және оларды түсіндіруге көмектеседі. Мұғалім әдісті зерттеу сұрағына қарай таңдауы керек. Мысалы, өсімдіктің өсуін анықтау үшін бақылау мен өлшеу қолайлы болса, сынып оқушыларының оқу әдеттерін зерттеу үшін сауалнама қолдануға болады.

Әдістерді пайдаланған кезде алынған ақпараттың сенімділігіне де назар аудару қажет. Бір ғана бақылауға сүйеніп, жалпы қорытынды жасауға асықпау, өлшеу нәтижелерін өзгертпеу, сауалнама сұрақтарын түсінікті құрастыру және ақпарат көзін көрсету сияқты қарапайым ережелер оқушылардың бастапқы зерттеу мәдениетін қалыптастырады. Мысалы, бір оқушы өсімдіктің биіктігін бір рет өлшесе, екіншісі оны бірнеше күн бойы бірдей тәсілмен өлшеп, нәтижелерін салыстырады. Екінші жағдайда өзгерісті байқауға көбірек мүмкіндік туады. Мұндай қарапайым салыстырулар арқылы мұғалім оқушыларға жүйелі жұмыс пен дәл деректің маңызын түсіндіреді.

Зерттеушілік қабілеттердің дамуы оқушының тілдік дағдыларымен де тығыз байланысты. Бала өз байқағанын сөзбен сипаттап, сұрақты дұрыс құрастырып, нәтижені түсіндіріп және қорытындысын жазбаша немесе ауызша жеткізе білуі қажет. Осыған байланысты зерттеу жобаларын қазақ тілі мен әдебиеттік оқу сабақтарымен кіріктіру тиімді. Мысалы, бақылау күнделігін жүргізу кезінде оқушы күн сайынғы өзгерісті қысқаша жазады, ал жобаны қорғағанда зерттеу сұрағын, орындалған әрекеттерді және негізгі нәтижені жүйелі баяндайды. Мұндай жұмыс сөздік қорды дамытуға, мәтін құрастыруға және өз ойын дәл жеткізуге көмектеседі.

Математикалық дағдылар да зерттеу әрекетінің маңызды құрамдасына жатады. Өлшеу, санау, кесте жасау, мәліметтерді салыстыру және диаграмма құру оқушының сандық ақпаратты түсінуіне мүмкіндік береді. Мәселен, сынып оқушыларының сүйікті кітап жанрлары туралы сауалнама нәтижесін бағандық диаграммаға түсірген кезде, оқушылар қай жауаптың жиі кездесетінін анықтап қана қоймай, сандық мәліметтерді түсіндіруді үйренеді. Мұғалім мұндай жұмыста деректерді дұрыс санау, өлшем бірліктерін сақтау және қорытындыны нақты нәтижемен байланыстыруға назар аударуы керек.

Жобалық зерттеу жұмыстарын ұйымдастырғанда цифрлық ресурстарды қолдануға болады, бірақ олар зерттеудің негізгі мақсатын алмастырмауы тиіс. Мысалы, оқушылардың бақылау нәтижелерін электрондық кестеге енгізу, фотосуреттерді реттеу немесе қарапайым таныстырылым дайындау цифрлық сауаттылықты қолдайды. Дегенмен интернеттен алынған мәліметтерді тексермей пайдалану дұрыс емес. Бастауыш сынып оқушыларына мұғалім ұсынған сенімді дереккөздерді қолдану, ақпараттың авторын анықтау және оны оқулықтағы мәліметтермен салыстыру жолдары түсіндірілуі қажет. Егер жасанды интеллект құралдары қолданылатын болса, олар ұсынған жауаптар дайын әрі қатесіз білім ретінде қабылданбауы керек. Оқушы ақпаратты мұғалімнің көмегімен тексеріп, өзінің бақылауы мен деректеріне сүйенуі тиіс. Сонымен бірге жеке деректерді жарияламау және цифрлық қауіпсіздік талаптарын сақтау маңызды.

Зерттеушілік қабілеттерді дамыту нәтижесін бағалау кезінде тек жобаның соңғы өніміне емес, оны орындау барысына да назар аударылуы қажет. Әдемі безендірілген постер оқушының мәселені өздігінен зерттегенін әрдайым дәлелдей бермейді. Сондықтан мұғалім оқушының зерттеу сұрағын қалай анықтағанын, ақпаратты қандай жолмен жинағанын, нәтижені дұрыс тіркегенін, қорытындыны қандай деректермен негіздегенін және топтағы міндетін орындағанын ескеруі керек. Қалыптастырушы бағалау кезінде оқушыға түсінікті кері байланыс беріліп, оның келесі қадамы айқындалғаны дұрыс. Мысалы, «Сен бақылау нәтижелерін жүйелі жаздың, енді қорытындыңды нақты деректермен байланыстырып көр» деген пікір оқушыға жетістігін де, жетілдіретін тұсын да көрсетеді.

Бағалау оқушыларды бір-бірімен салыстыруға емес, әр баланың жеке ілгерілеуін анықтауға бағытталуы тиіс. Бір оқушы бастапқыда зерттеу сұрағын мұғалімнің көмегімен ғана құрастыра алса, кейінгі жұмыста бірнеше нұсқаның ішінен тиімді сұрақты өздігінен таңдай алады. Басқа оқушы тәжірибе жүргізуді жақсы меңгергенімен, нәтижені ауызша түсіндіруде қиналуы мүмкін. Мұғалім осы ерекшеліктерді ескеріп, келесі тапсырмаларды жоспарлағанда тиісті қолдау көрсетеді. Осылайша зерттеушілік қабілеттерді дамыту бір реттік іс-шара емес, жүйелі педагогикалық жұмысқа айналады.

Зерттеушілік дағдыларды қалыптастыруда қауіпсіздік пен этикалық талаптарды сақтау да маңызды. Табиғи ортада бақылау жүргізгенде оқушыларға өсімдіктерді негізсіз жұлмау, жануарларға зиян келтірмеу және қоршаған ортаны ластамау ережелері түсіндіріледі. Сауалнама жүргізу барысында қатысушылардың жеке мәліметтерін жарияламау, жауаптарды мазақ етпеу және алынған ақпаратты мақсатқа сай пайдалану талаптары сақталуы қажет. Тәжірибелер тек мұғалімнің бақылауымен және оқушының жасына сәйкес қауіпсіз материалдар арқылы орындалуы керек. Мұндай талаптар зерттеу жұмысының мазмұнын ғана емес, оқушының жауапкершілігін де қалыптастырады.

Қазақстан Республикасының білім беру саласындағы нормативтік құжаттары да оқушылардың функционалдық сауаттылығын, білімді өмірлік жағдаяттарда қолдануын және оқу нәтижелеріне бағдарланған оқыту тәсілдерін жүзеге асыруға негіз болады. Атап айтқанда, Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрінің 2022 жылғы 3 тамыздағы № 348 бұйрығымен бекітілген мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандарттары білім мазмұны мен күтілетін нәтижелерге қойылатын талаптарды айқындайды. Зерттеушілік тапсырмаларды жоспарлау кезінде мұғалім осы нормативтік негізді, бастауыш білім берудің оқу бағдарламаларын және пәндік оқу мақсаттарын басшылыққа алуы қажет. Жобалық жұмыс оқу бағдарламасынан бөлек қосымша жүктеме ретінде емес, оқушының пәндік білімін тереңдетуге және оны тәжірибеде қолдануға мүмкіндік беретін әдіс ретінде ұйымдастырылғаны жөн.

Осы тұрғыдан алғанда, зерттеушілік қабілеттерді дамытудың педагогикалық негізі оқушының жас ерекшелігін ескеруге, белсенді танымдық әрекетін қолдауға, проблемалық жағдаяттар құруға, зерттеу әдістерін жүйелі қолдануға, сараланған көмек көрсетуге және қалыптастырушы бағалауға сүйенеді. Мұғалім оқушыға дайын қорытындыны жаттатумен шектелмей, мәселені өздігінен түсінуге, дәлел іздеуге және нәтижесін түсіндіруге жағдай жасағанда ғана зерттеу әрекеті оқу үдерісінің табиғи бөлігіне айналады.

2. Жобалық оқытудың мәні және оның зерттеушілік қабілеттерді дамытудағы мүмкіндіктері

Жобалық оқыту – оқушылардың белгілі бір мәселені зерттеуге, оны шешудің жолдарын іздеуге және нақты нәтижеге қол жеткізуге бағытталған мақсатты оқу әрекеті. Бұл тәсілде оқушы оқу материалын дайын күйінде қабылдаумен шектелмей, оны ізденіс, бақылау, салыстыру, тәжірибе жүргізу және талдау арқылы меңгереді. Жобаның мазмұны күнделікті өмірмен байланысты болғандықтан, оқушылар алған білімдерінің практикалық маңызын түсініп, оны жаңа жағдайларда қолдануға үйренеді. Бастауыш білім беру кезеңінде жобалық оқытуды ұйымдастырудың басты мақсаты – балалардың білуге деген қызығушылығын қолдау, өздігінен ойлануына мүмкіндік беру және қарапайым зерттеу әрекеттерін жүйелі қалыптастыру.

Жобалық оқытудың ерекшелігі оның белгілі бір нәтижеге бағытталуымен ғана емес, сол нәтижеге жету барысында орындалатын танымдық әрекеттердің мазмұнымен де анықталады. Оқушылар алдымен зерттелетін мәселені белгілейді, оның себебін түсінуге тырысады, зерттеу сұрағын құрастырады және жұмыс мақсатын анықтайды. Одан кейін қажетті ақпаратты жинап, бақылау немесе тәжірибе жүргізеді, алынған мәліметтерді салыстырады және қорытынды жасайды. Соңғы кезеңде өз жұмысының нәтижесін басқа оқушыларға ұсынады. Осы әрекеттердің әрқайсысы зерттеушілік қабілеттің белгілі бір қырын дамытуға бағытталған. Сондықтан жобалық жұмыстың педагогикалық құндылығы тек дайын өніммен емес, оқушының мәселені шешу жолында қандай білім мен дағдыны меңгергенімен өлшенеді.

Жобаның нәтижесі әртүрлі формада ұсынылуы мүмкін. Мысалы, оқушылар шағын зерттеу жүргізіп, бақылау күнделігін толтырады, нәтижелерін кестеге түсіреді, постер немесе ақпараттық кітапша әзірлейді, қарапайым макет құрастырады, тәжірибенің барысын фотосуреттермен көрсетеді немесе қысқаша таныстырылым жасайды. Өнім түрі зерттеу мақсатына сәйкес таңдалуы керек. Егер оқушылар өсімдіктің өсуін бақыласа, бақылау күнделігі мен өлшеу кестесі маңызды болса, сынып оқушыларының кітап оқу әдетін зерттегенде сауалнама нәтижелері мен диаграмма ұсыну тиімді болады. Бұл жерде мұғалім үшін басты міндет – көрнекі өнімнің безендірілуіне ғана емес, оның зерттеу нәтижесін қаншалықты дәл көрсететініне назар аудару.

Жобалық оқытудың негізгі артықшылықтарының бірі – пәндік білімді өмірлік жағдаяттармен байланыстыру мүмкіндігі. Бастауыш сыныпта әр пән бойынша меңгерілетін білім мен дағдыларды ортақ жобалық міндетке біріктіруге болады. Мысалы, дүниетану сабағында оқушылар өсімдіктердің тіршілігіне қажетті жағдайларды зерттесе, математикада олардың биіктігін өлшеп, өзгерістерді кестеге түсіреді. Қазақ тілі сабағында бақылау нәтижелерін сипаттап, қорытынды мәтін құрастырады, ал көркем еңбек сабағында зерттеу нәтижесін көрсететін постер немесе шағын макет әзірлейді. Осындай пәнаралық байланыс оқушының білімді жеке-жеке ақпарат ретінде емес, өзара сабақтас мазмұн ретінде қабылдауына мүмкіндік береді.

Жобалық оқытуда зерттеу сұрағының дұрыс қойылуы ерекше маңызға ие. Сұрақ тым жалпы болған жағдайда оқушының нақты қандай әрекет орындауы керектігі түсініксіз болуы мүмкін. Мысалы, «Табиғат туралы не білеміз?» деген сұрақ көптеген бағытты қамтиды және белгілі бір зерттеу шекарасын белгілемейді. Ал «Мектеп ауласындағы өсімдіктердің өсуіне қандай жағдайлар әсер етуі мүмкін?» деген сұрақ бақылау жүргізуге, өсімдіктердің ерекшеліктерін салыстыруға және деректер жинауға бағыттайды. Мұғалім оқушыларға зерттеу сұрағын таңдауда көмектескенімен, мүмкіндігінше олардың өз ұсыныстарын айтуына жағдай жасауы қажет. Себебі баланың өзі қызыққан сұраққа жауап іздеуі оның жұмысқа белсенді қатысуын күшейтеді.

Бастауыш сынып оқушыларының жас ерекшеліктерін ескеру жобалық оқытудың тиімділігін арттырады. Төменгі сынып оқушылары үшін тақырыптың түсінікті, көрнекі және күнделікті өмірмен байланысты болуы маңызды. Жоба күрделі теориялық ақпаратқа емес, баланың тікелей бақылай алатын немесе қарапайым әрекеттер арқылы зерттей алатын құбылыстарына негізделгені дұрыс. Мәселен, бірінші сынып оқушылары сыныптағы заттарды белгілері бойынша топтастыруға немесе өсімдік жапырақтарының пішіндерін салыстыруға қатыса алады. Екінші сыныпта бақылау нәтижелерін қарапайым кестеге түсіру, үшінші сыныпта шағын сауалнама жүргізу, ал төртінші сыныпта бірнеше дереккөзден ақпарат жинап, алынған мәліметтерді өзара салыстыру тапсырмаларын ұсынуға болады. Бұл үлгілер міндетті шектеу емес, оқушылардың дайындығына қарай бейімделетін әдістемелік бағдар болып саналады.

Жобалық оқытудың зерттеушілік қабілеттерді дамытудағы мүмкіндіктерін бірнеше бағыт бойынша қарастыруға болады. Бірінші бағыт – танымдық дағдыларды қалыптастыру. Жоба барысында оқушы мәселені анықтауға, сұрақ қоюға, салыстыруға, себеп-салдарлық байланысты іздеуге және болжам жасауға үйренеді. Мысалы, «Неліктен кейбір материалдар

суды жақсы сіңіреді?» деген зерттеу сұрағы ұсынылса, оқушылар мақта мата, қағаз майлық және басқа қауіпсіз материалдардың қасиеттерін салыстыруы мүмкін. Алдымен олар әр материалдың суды сіңіруі туралы өз болжамдарын айтады, содан кейін мұғалімнің бақылауымен қарапайым тәжірибе жүргізеді. Нәтижесінде бастапқы пікірлерін нақты деректермен салыстыруға мүмкіндік алады.

Екінші бағыт – ақпараттық және зерттеу дағдыларын дамыту. Қазіргі білім беру жағдайында ақпаратты табу ғана емес, оның мазмұнын түсіну, сенімділігін бағалау және қажетті мәліметті таңдай білу маңызды. Жобалық жұмыс кезінде оқушылар оқулықтан, энциклопедиядан, мұғалім ұсынған материалдардан немесе тікелей бақылаудан ақпарат жинай алады. Мұғалім балаларға кез келген интернет материалын тексерусіз қабылдауға болмайтынын түсіндіреді. Бастауыш сынып оқушылары үшін сенімді дереккөздерді алдын ала іріктеп беру, ақпараттың тақырыпқа сәйкестігін талқылау және алынған мәліметті өз сөзімен түсіндіруге үйрету тиімді. Бұл дағдылар кейінгі оқу кезеңдерінде ақпаратпен дербес жұмыс істеуге негіз болады.

Үшінші бағыт – логикалық және сыни ойлауды жетілдіру. Зерттеу барысында оқушы әртүрлі мәліметтерді салыстырып, өз пікірінің қаншалықты негізді екенін анықтауға талпынады. Егер болжамы расталмаса, оның себебін түсінуге тырысады. Мысалы, оқушы өсімдікке суды көп құю оның тез өсуіне ықпал етеді деп ойлауы мүмкін. Алайда бақылау барысында судың шамадан тыс мөлшері өсімдіктің жағдайына кері әсер етуі ықтимал екенін байқайды. Мұндай жағдайда мұғалім баланың бастапқы ойын қате деп бірден жоққа шығармай, нақты нәтижені талдауға бағыттайды. Осы арқылы оқушы өз пікірін дерек негізінде қайта қараудың маңызын түсінеді.

Төртінші бағыт – коммуникативтік дағдыларды қалыптастыру. Жобалық жұмыста оқушы өз ойын түсінікті жеткізуге, басқалардың пікірін тыңдауға, сұрақтарға жауап беруге және өз тұжырымын дәлелдеуге үйренеді. Топтық жоба кезінде оқушылар ортақ мақсатқа жету үшін міндеттерді бөліседі, бір-бірімен кеңеседі және шешім қабылдайды. Мысалы, «Сыныбымызда кітап оқуға қызығушылықты қалай арттыруға болады?» деген жоба аясында оқушылар сауалнама сұрақтарын әзірлеп, жауаптарды жинақтап, нәтижелерін талқылай алады. Бір оқушы деректерді кестеге түсірсе, екіншісі ұсыныстарды тұжырымдайды, ал үшіншісі қорытындыны таныстырады. Дегенмен мұғалім әр оқушының жұмысқа нақты қатысуын қадағалап, міндеттердің әділ бөлінуіне жағдай жасауы керек.

Бесінші бағыт – шығармашылық қабілеттерді дамыту. Жобалық жұмыс оқушыларға мәселені шешудің бір ғана жолымен шектелмей, бірнеше нұсқаны қарастыруға мүмкіндік береді. Мысалы, сыныптағы қағаз қалдықтарын азайту жобасында балалар қағазды қайта қолдану жәшігін жасау, пайдаланылмаған парақтарды бөлек жинау немесе қағазды үнемдеу ережелерін әзірлеу сияқты ұсыныстар жасай алады. Мұғалім ұсыныстардың орындалу мүмкіндігін, қауіпсіздігін және зерттеу нәтижелеріне сәйкестігін талқылауға көмектеседі. Мұндай жұмыс оқушыны дайын үлгіні қайталаудан гөрі, мәселені шешудің өзіндік жолын іздеуге ынталандырады.

Алтыншы бағыт – өзіндік реттеу және жауапкершілік дағдыларын қалыптастыру. Жобаны орындау үшін оқушы жұмыс жоспарын түсініп, уақытты тиімді пайдалануы, өзіне берілген міндетті орындауы және нәтижені тексеруі қажет. Бастауыш сынып оқушылары бұл әрекеттерді бірден толық меңгермейді, сондықтан мұғалім жоспарлау үлгісін ұсына алады. Мысалы, зерттеу күнделігіне «Бүгін не істеймін?», «Қандай материал қажет?», «Нені байқадым?», «Келесі қадам қандай?» деген сұрақтар енгізіледі. Оқушы осы сұрақтарға жауап беру арқылы өз жұмысының барысын бақылауды үйренеді. Бұл тәсіл дербестікке біртіндеп көшуге көмектеседі.

Жобалық оқытуды ұйымдастыруда мұғалімнің бағыттаушы рөлі маңызды. Мұғалім тақырыпты таңдауға көмектеседі, мақсат пен күтілетін нәтижені түсіндіреді, қауіпсіздік талаптарын белгілейді және оқушылардың жұмыс барысын бақылайды. Сонымен бірге ол балалардың орнына барлық шешімді қабылдамауы керек. Егер мұғалім әр кезеңде дайын

жауап берсе, оқушылардың іздену мүмкіндігі шектеледі. Сондықтан жетекші сұрақтар, бақылау үлгілері, шағын кеңестер және аралық талқылаулар арқылы қолдау көрсеткен жөн. Мысалы, оқушы қорытынды жасай алмай отырса, мұғалім «Қандай өзгерісті байқадың?», «Сенің ойыңды қай дерек қолдайды?» немесе «Тағы қандай түсіндіру болуы мүмкін?» деген сұрақтар қоюына болады.

Жобалық жұмыстың нәтижелі болуы оның кезеңдерінің жүйелі ұйымдастырылуына да байланысты. Әдетте жоба мәселені анықтау, мақсат қою, жоспар құру, ақпарат жинау, тәжірибе немесе бақылау жүргізу, нәтижені талдау және қорытындыны таныстыру кезеңдерінен тұрады. Бұл кезеңдер бір-бірімен тығыз байланысты болғанымен, бастауыш сыныпта оларды оқушыға түсінікті шағын қадамдар түрінде ұйымдастыру қажет. Мұғалім жұмыс барысында оқушылардың қай кезеңде қиналып жатқанын байқап, қажетті қолдау көрсетеді. Мысалы, зерттеу сұрағын құрастыруда қиналған оқушыларға бірнеше үлгі беруге болады, ал дербес жұмыс істеуге дайын балаларға сұрақты өздері тұжырымдау ұсынылады.

Жобалық жұмысты бағалауда да зерттеу үдерісіне басымдық берілуі керек. Оқушының жасаған постері немесе макеті тартымды болуы мүмкін, бірақ оның мазмұны зерттеу нәтижелерін дәл көрсетпесе, жобаның мақсаты толық орындалды деп айту қиын. Сондықтан бағалау кезінде зерттеу сұрағының нақтылығы, жоспардың орындалуы, ақпараттың дұрыстығы, деректерді тіркеу, қорытындының дәлелділігі және оқушының өз жұмысын түсіндіру қабілеті ескеріледі. Қалыптастырушы бағалау арқылы мұғалім баланың жетістігін көрсетіп, келесі жұмыста жетілдіру қажет тұстарын анықтайды. Мысалы, «Сен бақылау нәтижелерін жақсы тіркедің, енді қорытындыңды осы деректермен байланыстырып көр» деген кері байланыс оқушыға нақты бағыт береді.

Жобалық оқытудың тиімділігі оқушылардың дайын ақпаратты көшіріп алуына жол бермеумен де байланысты. Кей жағдайда жоба ата-ананың немесе басқа адамның көмегімен толық орындалып, оқушы тек дайын жұмысты таныстыруы мүмкін. Мұндай жағдайда баланың зерттеу дағдылары туралы нақты қорытынды жасау қиын. Сондықтан мұғалім жоба барысын кезең-кезеңімен бақылап, оқушының жеке үлесін анықтауы қажет. Оқушы өз зерттеу сұрағын түсіндіріп, қандай әрекет орындағанын айтып, алынған нәтижеге қалай келгенін көрсете алуы керек. Ата-ананың көмегі материалдарды табу, жұмыс уақытын ұйымдастыру немесе қауіпсіздік талаптарын сақтаумен шектелгені дұрыс.

Жобалық оқытуды қолдану кезінде қауіпсіздік пен этикалық талаптар да ескеріледі. Тәжірибелер оқушының жасына сай материалдармен және мұғалімнің бақылауымен жүргізілуі керек. Қоршаған ортаны зерттеу кезінде өсімдіктерге, жануарларға және табиғи ортаға зиян келтірмеу қағидалары сақталады. Сауалнама жүргізгенде қатысушылардың жеке мәліметтерін жарияламау, жауаптарын құрметтеу және нәтижелерді бұрмаламау маңызды. Бұл талаптар жобалық жұмыстың тек танымдық емес, тәрбиелік маңызын да арттырады.

Қорыта айтқанда, жобалық оқыту бастауыш сынып оқушыларының зерттеушілік қабілеттерін дамытуға мүмкіндік беретін кешенді педагогикалық тәсіл болып табылады. Ол оқушыларды сұрақ қоюға, ақпарат іздеуге, бақылау мен тәжірибе жүргізуге, деректерді салыстыруға, өз пікірін дәлелдеуге және қорытынды жасауға үйретеді. Сонымен қатар пәндік білімді өмірмен байланыстырып, оқушылардың коммуникативтік, шығармашылық, әлеуметтік және өзіндік реттеу дағдыларын жетілдіреді. Жобалық жұмыстың тиімділігі нақты әрі қолжетімді тақырып таңдауға, зерттеу кезеңдерін жүйелі ұйымдастыруға, оқушының дербес әрекетін қолдауға және бағалауды зерттеу үдерісімен байланыстыруға тәуелді. Мұғалім жобаны дайын өнім жасауға ғана бағыттамай, баланың мәселені қалай зерттегеніне назар аударған жағдайда, жобалық оқыту бастауыш білім беру мазмұнын тереңдететін және оқушының танымдық дербестігін қалыптастыратын маңызды әдістемелік құралға айналады.

3. Жобалық жұмысты ұйымдастыру кезеңдері

Бастауыш сыныпта жобалық жұмысты ұйымдастыруды бірнеше кезеңге бөлуге болады. Әр кезең оқушының белгілі бір зерттеушілік дағдысын қалыптастыруға бағытталады.

3.1. Мәселені анықтау және зерттеу сұрағын қою

Алдымен оқушылардың назарын қоршаған ортадағы нақты құбылысқа аудару қажет. Мұғалім дайын тақырыпты бірден хабарлаудың орнына, баланы ойлануға жетелейтін сұрақтар қоя алады.

Мысалы:

- Неліктен кейбір өсімдіктердің жапырағы сарғаяды?
- Сыныптағы суды қалай үнемдеуге болады?
- Қағаздың қандай түрлері қайта өңдеуге жарамды?
- Кітапты күтіп ұстау үшін қандай ережелерді сақтау керек?
- Қай материал суды жақсы сіңіреді?

Сұрақ оқушының жасына сәйкес әрі зерттеу арқылы жауап табуға болатын сипатта болғаны дұрыс. «Табиғат туралы не білесің?» деген сұрақ кең ауқымды болғандықтан, зерттеу бағытын нақты белгілемейді. Ал «Қай материал суды көбірек сіңіреді?» деген сұрақты қарапайым тәжірибе арқылы тексеруге болады.

Бұл кезеңде оқушылар өз ойларын еркін айтуы керек. Мұғалім олардың жауаптарын бірден дұрыс немесе бұрыс деп бөлмей, мәселені нақтылауға көмектеседі. Бірнеше ұсыныс ішінен зерттеуге қолайлы сұрақ таңдалып, жұмыстың мақсаты анықталады.

3.2. Болжам ұсыну және жұмыс жоспарын құру

Болжам – зерттеу сұрағына қатысты алдын ала айтылған, тексеруді қажет ететін тұжырым. Мысалы, «Мақта мата қағаз майлыққа қарағанда суды көбірек сіңіруі мүмкін» деген болжамды тәжірибе арқылы тексеруге болады.

Оқушының болжамы міндетті түрде дұрыс болуы шарт емес. Маңыздысы – оның өз ойын негіздеуге талпынуы. Мұғалім «Неліктен осылай ойлайсың?», «Мұны қалай тексеруге болады?», «Қандай заттар қажет?» деген сұрақтар арқылы зерттеу жоспарын құруға бағыттайды.

Жоспарға зерттеу мақсаты, қажетті материалдар, орындалатын әрекеттер, қауіпсіздік ережелері және нәтижені тіркеу тәсілі енгізіледі. Топтық жұмыс кезінде оқушылардың міндеттері де бөлінеді. Бір оқушы материалдарды дайындаса, екіншісі бақылау нәтижесін жазады, үшіншісі кесте жасайды, төртіншісі қорытындыны таныстыруға қатысады. Міндеттерді бөлу барлық оқушының жұмысқа араласуына мүмкіндік береді. Дегенмен әр қатысушы зерттеу мазмұнын түсінуі керек, сондықтан соңында топ мүшелеріне ортақ сұрақтар қойылғаны дұрыс.

3.3. Ақпарат жинау, бақылау және тәжірибе жүргізу

Бұл кезеңде оқушылар зерттеу сұрағына жауап іздейді. Ақпаратты оқулықтан, балаларға арналған энциклопедиядан, мұғалім ұсынған сенімді материалдардан немесе тікелей бақылау арқылы алуға болады. Қажет болған жағдайда қарапайым тәжірибе ұйымдастырылады.

Мысалы, «Өсімдік өсуіне қандай жағдайлар қажет?» жобасында оқушылар бірдей екі өсімдікті бақылап, олардың жарық алу жағдайын салыстыра алады. Тәжірибенің нәтижесі сенімді болуы үшін басқа жағдайларды мүмкіндігінше бірдей ұстау қажет: өсімдік түрі, ыдыс, топырақ мөлшері және суару тәртібі. Мұғалім оқушыларға тәжірибенің мақсаты барлық жағдайды бірден өзгерту емес, зерттелетін фактордың ықпалын салыстыру екенін түсіндіреді.

Бақылау нәтижелерін күнделікке, кестеге немесе суретке түсіруге болады. Мысалы, оқушы аптасына екі рет өсімдіктің биіктігін өлшеп, өзгерісті сантиметрмен жазады. Егер нәтиже өзгермесе, оны да тіркеу қажет. Деректі алдын ала күтілген нәтижеге сәйкестендіріп өзгертуге болмайтынын оқушыларға қарапайым тілмен түсіндіру маңызды.

Тәжірибелер оқушының жасына сай және қауіпсіз болуы керек. Мұғалім өткір құралдарды, электр жабдықтарын, белгісіз химиялық заттарды немесе денсаулыққа зиян келтіруі ықтимал әрекеттерді қолдануға жол бермейді. Қажет болса, тәжірибені мұғалімнің өзі көрсетіп, оқушыларға қауіпсіз бақылау міндеттерін береді.

3.4. Деректерді талдау және қорытынды жасау

Жиналған ақпаратты жай ғана тізіп шығу жеткіліксіз. Оқушы алынған нәтижелердің нені білдіретінін түсіндіруге үйренуі керек. Ол үшін салыстыру, топтастыру, қарапайым диаграмма құру және себеп-салдарлық байланыстарды талқылау тәсілдері қолданылады.

Мысалы, өсімдіктердің өсуі туралы жоба кезінде оқушылар бастапқы және соңғы өлшемдерді салыстырады. Қай өсімдіктің биіктігі өзгергенін анықтап, байқалған айырмашылықты түсіндіруге тырысады. Егер бақылау мерзімі қысқа болса немесе өлшеу дәлдігі жеткіліксіз болса, мұғалім қорытындының шектеулерін де талқылайды. Осылайша оқушы бір ғана бақылауға сүйеніп, барлық өсімдік туралы жалпылама пікір айтуға болмайтынын түсінеді.

Қорытынды зерттеу сұрағына тікелей жауап беруі тиіс. «Біз өсімдіктерді зерттедік» деген сөйлем жұмыстың мазмұнын ғана сипаттайды. Ал «Бақылау кезінде жарық көбірек түскен өсімдіктің өсуінде өзгеріс байқалды, бірақ қысқа мерзімді бақылау түпкілікті қорытынды жасауға жеткіліксіз» деген тұжырым нақты нәтижеге сүйенеді.

3.5. Нәтижені таныстыру және рефлексия

Жобаның соңғы кезеңінде оқушылар өз жұмысының нәтижесін сынып алдында таныстырады. Таныстыру формасы оқушының жасына және жоба мазмұнына қарай таңдалады: постер, шағын баяндама, фотоколлаж, кесте, макет немесе тәжірибе күнделігі.

Мұғалім оқушының тек сөйлеу мәнерін емес, зерттеу сұрағын түсінуін, деректерге сүйенуін және қорытындысын дәлелдеуін бағалайды. Тыңдаушылар сұрақ қойып, ұсыныс білдіре алады. Сұрақ қою мәдениеті оқушылардың бір-бірінің жұмысын құрметпен талдауына көмектеседі.

Рефлексия кезінде оқушылар «Мен нені білдім?», «Қай тапсырма қиын болды?», «Қандай дерек менің ойымды өзгертті?», «Келесі жолы нені басқаша орындаймын?» деген сұрақтарға жауап береді. Бұл олардың өз оқу әрекетін бағалауына және келесі зерттеу жұмысын саналы жоспарлауына мүмкіндік береді.

4. Бастауыш сынып сабақтарында қолдануға болатын жобалардың үлгілері

Жобалық оқытуды жеке бір пәнмен шектеудің қажеті жоқ. Оны оқу бағдарламасының мазмұнына қарай дүниетану, математика, қазақ тілі және әдебиеттік оқу сабақтарымен кіріктіруге болады. Төмендегі жобалар мұғалімнің сынып ерекшелігіне қарай бейімдеуіне арналған әдістемелік үлгілер болып табылады.

4.1. «Өсімдікке өсу үшін не қажет?» зерттеу жобасы

Мақсаты: өсімдіктің өсуіне әсер ететін жағдайларды бақылау және деректерді тіркеуге үйрету.

Зерттеу сұрағы: жарықтың өсімдік өсуіне әсері байқала ма?

Қажетті материалдар: бірдей өсімдік көшеттері, ыдыстар, топырақ, су, сызғыш, бақылау кестесі.

Жұмыс барысы: мұғалім оқушылармен бірге тәжірибенің жоспарын құрады. Өсімдіктерге бірдей мөлшерде су беріліп, біреуі жарық түсетін жерде, екіншісі жарығы аз жерде орналастырылады. Оқушылар өсімдіктердің жағдайын белгіленген мерзімде бақылап, биіктігін өлшейді және жапырақтарының өзгерісін тіркейді. Бақылау соңында нәтижелер салыстырылып, қорытынды жасалады.

Дамытылатын дағдылар: бақылау, өлшеу, дерек жинау, салыстыру, болжамды тексеру және қорытындылау.

Пәнаралық байланыс: дүниетану пәніндегі табиғат туралы білім, математикадағы өлшеу мен кесте құру, қазақ тіліндегі сипаттау және қорытынды мәтін жазу дағдылары.

Мұғалім тәжірибе барысында өсімдікке қатысты басқа жағдайларды да ескеруі қажет. Жарықтан өзге факторлар өзгерсе, нәтижені тек жарықтың әсерімен түсіндіру қиын болуы мүмкін. Бұл оқушыларға әділ салыстырудың маңызын түсіндіруге мүмкіндік береді.

4.2. «Сыныптағы суды қалай үнемдейміз?» әлеуметтік-экологиялық жоба

Мақсаты: күнделікті өмірдегі мәселені анықтап, оны шешуге бағытталған ұсыныстар әзірлеу.

Зерттеу сұрағы: мектепте немесе үйде суды үнемдеу үшін қандай әрекеттер жасауға болады?

Оқушылар мұғалімнің көмегімен судың күнделікті тұрмыста қолданылуын талқылайды. Қауіпсіз әрі рұқсат етілген жағдайда су пайдалануға қатысты бақылау жүргізіп, отбасы мүшелеріне немесе сыныптастарына қысқа сауалнама ұсына алады. Жиналған жауаптарды топтастырып, қай әрекеттер суды үнемдеуге көмектесетінін анықтайды.

Жоба соңында оқушылар «Суды үнемдеудің бес жолы» атты постер, ереже парағы немесе шағын ақпараттық кітапша әзірлейді. Мұнда негізгі мақсат – әдемі постер жасау ғана емес, ұсыныстарды нақты бақылау мен жиналған ақпаратқа сүйене отырып негіздеу.

Дамытылатын дағдылар: сұрақ құрастыру, сауалнама жүргізу, ақпаратты жүйелеу, топтық шешім қабылдау және экологиялық жауапкершілік.

4.3. «Біздің сынып қалай кітап оқиды?» ақпараттық-математикалық жоба

Мақсаты: қарапайым сауалнама арқылы мәлімет жинау, оларды кесте мен диаграммада көрсету.

Зерттеу сұрағы: сынып оқушылары қандай кітап түрлерін оқуға көбірек қызығады?

Оқушылар өзара келісілген сұрақтар негізінде шағын сауалнама құрастырады. Мысалы, ертегі, танымдық кітап, әңгіме немесе өлең түрлерінің қайсысын жиі оқитынын сұрайды. Жауаптар жеке деректерді жарияламай, жалпы сандық мәлімет ретінде есептеледі. Нәтижелер кестеге түсіріліп, қарапайым бағандық диаграмма жасалады.

Содан кейін оқушылар қай кітап түріне қызығушылық басым екенін анықтап, мектеп кітапханасына немесе сынып бұрышына қатысты ұсыныстар әзірлейді. Жоба барысында математикалық деректерді түсіндірумен қатар, оқушылардың оқуға деген қызығушылығын қолдау жолдары да қарастырылады.

Дамытылатын дағдылар: сауалнама жасау, санау, деректерді салыстыру, диаграмманы оқу, нәтижені түсіндіру және ауызша баяндау.

Бұл жобада сауалнама нәтижелерін бүкіл мектеп оқушыларына ортақ деп көрсетуге болмайды. Зерттеу тек қатысқан сыныптың мәліметтерін сипаттайтыны түсіндірілуі керек.

4.4. «Қағазды қалай тиімді пайдалануға болады?» кіріктірілген жоба

Мақсаты: қағазды үнемдеу жолдарын анықтап, практикалық ұсыныс әзірлеу.

Оқушылар сыныпта қағаздың қандай мақсатта қолданылатынын талқылайды, пайдаланылған парақтарды қайта қолданудың мүмкіндіктерін қарастырады. Қағаз қалдықтарын қауіпсіз жинау тәртібі анықталып, біржақты қолданылған парақтарды есепке алу немесе қайта пайдалануға арналған арнайы жәшік ұсыну сияқты әрекеттер жоспарланады.

Математика сабағында жиналған парақтар саналады, қазақ тілі сабағында ереже мәтіні құрастырылады, көркем еңбек сабағында макет немесе ақпараттық белгі жасалады. Жоба соңында оқушылар өз ұсыныстарының орындалу мүмкіндігін талқылайды.

Дамытылатын дағдылар: мәселені анықтау, сандық мәлімет жинау, жоспарлау, шығармашылық шешім ұсыну және нәтижені таныстыру.

Осы жобалардың барлығы оқушының зерттеу әрекетін біртіндеп дамытуға мүмкіндік береді. Мұғалім жоба тақырыбын таңдағанда оның оқу мақсаттарына сәйкестігін, оқушының жасын, қолжетімді материалдарды және қауіпсіздік талаптарын ескеруі қажет.

5. Мұғалімнің рөлі және оқушыларға педагогикалық қолдау көрсету

Жобалық оқытуда мұғалім ақпаратты жеткізуші рөлінен толық бас тартпайды, бірақ оның қызметі кеңейеді. Ол оқушыларға зерттеу бағытын анықтауға көмектеседі, сұрақ қоюға ынталандырады, жұмыс кезеңдерін жоспарлайды, қажетті ресурстарды ұсынады және зерттеу нәтижесін талдауға бағыт береді.

Бастауыш сынып оқушыларының өздігінен жұмыс істеу мүмкіндігі әртүрлі болады. Кейбір оқушылар сұрақты тез анықтап, ақпаратты өз бетінше жинай алады, ал басқаларына

тапсырманы шағын қадамдарға бөлу қажет. Сондықтан саралап қолдау көрсету маңызды. Мысалы, бір оқушыға дайын бақылау кестесі ұсынылса, екінші оқушыға кестені өздігінен құрастыру тапсырмасы беріледі. Бір топқа зерттеу сұрағын таңдауға арналған бірнеше нұсқа ұсынылса, басқа топ өз сұрағын тұжырымдап көреді.

Мұғалімнің қолдауы оқушының орнына жұмысты орындауға айналмауы керек. Егер әр кезеңде дұрыс жауапты мұғалімнің өзі айтса, оқушының дербес іздену мүмкіндігі шектеледі. Оның орнына «Қандай дәлелің бар?», «Тағы қандай жолмен тексеруге болады?», «Сенің қорытындың қай дерекке сүйенеді?» деген сұрақтар қолданылғаны тиімді.

Топтық жобада барлық оқушының белсенділігін бақылау да маңызды. Кейде тапсырманың негізгі бөлігін бір-екі оқушы орындап, қалғандары тек бақылаушы болып қалуы мүмкін. Мұны болдырмау үшін әр қатысушыға нақты міндет беру, жұмыс барысын аралық кезеңдерде талқылау және қорытынды қорғау кезінде әр оқушының өз үлесін түсіндіруін сұрау қажет.

Ата-анамен байланыс та дұрыс ұйымдастырылуы керек. Ата-ана баласына материал табуға, бақылау уақытын ұйымдастыруға немесе қауіпсіздік талаптарын сақтауға көмектесе алады. Бірақ зерттеудің негізгі мазмұнын, қорытындысын және таныстырылымын оқушының орнына орындамауы тиіс. Бұл баланың өз еңбегіне жауапкершілігін қалыптастырады.

Цифрлық ресурстарды пайдалану кезінде де мұғалім оқушыны ақпаратты тексеруге үйретеді. Интернеттен алынған әрбір мәліметті автоматты түрде дұрыс деп қабылдауға болмайды. Бастауыш сынып оқушылары үшін мұғалім алдын ала іріктеген сенімді дереккөздерді қолдану, авторы мен материалдың мақсатын түсіндіру және ақпаратты оқулықтағы мәліметпен салыстыру маңызды.

6. Зерттеу жобаларын бағалау және кері байланыс беру

Жобалық оқытуда бағалау тек соңғы өнімге бағытталмауы керек. Оқушының зерттеу сұрағын анықтауы, жұмыс жоспарын орындауы, деректерді дұрыс тіркеуі, топтағы ынтымақтастығы және қорытындыны негіздеуі де ескеріледі. Мұндай бағалау оқушыға өзінің қай дағдысы қалыптасқанын және нені жетілдіру қажет екенін түсінуге көмектеседі.

Мұғалім төмендегі өлшемдерді пайдалана алады:

Бағалау өлшемі	Бақыланатын әрекет
Мәселені анықтау	Оқушы зерттеу сұрағын түсінеді және мақсатты тұжырымдайды
Жоспарлау	Қажетті материалдар мен әрекеттерді анықтайды
Дерек жинау	Бақылау немесе тәжірибе нәтижесін жүйелі тіркейді
Талдау	Мәліметтерді салыстырып, айырмашылықтарды анықтайды
Қорытынды	Нәтижені зерттеу сұрағымен байланыстырады және дәлел келтіреді
Таныстыру	Өз жұмысын түсінікті баяндайды және сұрақтарға жауап береді
Ынтымақтастық	Топтағы міндетін орындайды, басқа пікірлерді тыңдайды

Бағалау үшін үш деңгейлі сипаттаманы қолдануға болады. «Өздігінен орындайды» деңгейінде оқушы тапсырманы қажетті дәлдікпен дербес орындайды. «Қолдаумен орындайды» деңгейінде мұғалімнің сұрағы немесе үлгісі қажет болады. «Қосымша жұмыс қажет» деңгейінде дағдыны қалыптастыру үшін қайта түсіндіру мен шағын қадамдарға бөлінген тапсырмалар ұсынылады.

Бұл сипаттамалар оқушыны бір-бірімен салыстыру үшін емес, оның жеке ілгерілеуін бақылау үшін қолданылғаны жөн. Мысалы, алғашқы жобада оқушы қорытындыны мұғалімнің көмегімен құрастырса, келесі жобада дайын сөйлем үлгісін пайдаланып, өз қорытындысын өзі жаза алады. Осындай өзгерістерді бақылау мұғалімге оқытуды жоспарлауға көмектеседі.

Кері байланыс нақты әрі түсінікті болғаны дұрыс. «Жарайсың» деген жалпы мадақтау оқушыға қай әрекеті сәтті болғанын толық көрсетпейді. Оның орнына «Сен бақылау

нәтижелерін кестеге жүйелі түсірдің», «Қорытындыңды екі дерекпен дәлелдедің», «Келесі жолы болжамыңды қалай тексеретініңді нақты жоспарлап көр» деген пікірлер пайдалырақ. Мұндай кері байланыс баланың жетістігін көрсетіп қана қоймай, келесі қадамын да айқындайды.

7. Жобалық оқытуды ұйымдастырудағы ықтимал қиындықтар және оларды шешу жолдары

Жобалық оқытуды жүзеге асыру кезінде уақыттың жетіспеуі, материалдардың шектеулілігі, оқушылардың дайындық деңгейінің әртүрлілігі және топтық жұмыста міндеттердің тең бөлінбеуі сияқты қиындықтар кездесуі мүмкін. Бұл мәселелерді алдын ала жоспарлау арқылы азайтуға болады.

Біріншіден, шағын жобаларды таңдау қажет. Бастауыш сынып оқушылары үшін ұзақ мерзімді әрі күрделі жобадан гөрі бір немесе бірнеше сабақ ішінде орындалатын, нақты сұрағы бар жұмыс қолайлы болуы мүмкін. Кейбір тақырыптарда бақылауды бірнеше күнге созуға болады, бірақ күнделікті әрекеттер қысқа әрі түсінікті жоспарлануы керек.

Екіншіден, қымбат жабдықтарды қажет етпейтін материалдарды пайдаланған жөн. Қарапайым сызғыш, қағаз, қарындаш, өлшеуіш ыдыс және бақылау күнделігі көптеген шағын зерттеу үшін жеткілікті. Негізгі мақсат – арнайы құралдың көптігі емес, зерттеу әрекетінің дұрыс ұйымдастырылуы.

Үшіншіден, жобалық жұмыс оқу бағдарламасынан бөлек қосымша жүктемеге айналмауы керек. Жоба пәндік оқу мақсаттарымен байланыстырылып, оқушылар меңгеруі тиіс білім мен дағдыларды тәжірибе жүзінде қолдануға мүмкіндік бергені дұрыс.

Төртіншіден, ақпарат көздерін таңдауда мұғалімнің алдын ала дайындығы қажет. Оқушыларға жас ерекшелігіне сәйкес мәтіндер мен сенімді ресурстар ұсынылып, алынған мәліметті тексеру жолдары түсіндіріледі. Егер цифрлық құралдар қолданылса, жеке деректерді жарияламау, қауіпсіздік ережелерін сақтау және дайын жауапты тексермей қабылдамау мәселелері ескерілуі тиіс.

Бесіншіден, жобаның нәтижесін бағалау кезінде тек сыртқы безендіруге басымдық бермеу керек. Қарапайым постер ұсынған оқушы зерттеу сұрағын нақты қойып, деректерді дұрыс талдап, дәлелді қорытынды жасаса, оның зерттеушілік әрекеті жоғары деңгейде көрінуі мүмкін. Сондықтан бағалау өлшемдері жобаның мазмұны мен үдерісіне бағытталуы қажет.

Осы тәсілдер жобалық оқытуды бастауыш сыныптағы күнделікті оқу тәжірибесіне біртіндеп енгізуге мүмкіндік береді. Мұғалім әр жоба бойынша оқушылардың қай әрекетті өздігінен орындағанын, қандай қолдауға мұқтаж болғанын және келесі жұмыста нені жетілдіру қажет екенін белгілеп отырса, зерттеушілік дағдыларды дамыту жұмысы жүйелі сипат алады.

Қорытынды

Жобалық оқыту бастауыш сынып оқушыларының зерттеушілік қабілеттерін дамытуға мүмкіндік беретін тиімді әдістемелік тәсілдердің бірі болып табылады. Оның құндылығы оқушының белгілі бір тақырып бойынша ақпарат жинауымен ғана шектелмейді. Ең маңыздысы – баланың мәселені анықтауы, сұрақ қоюы, болжам ұсынуы, бақылау жүргізуі, алынған деректерді салыстыруы және өз қорытындысын дәлелдеуге талпынуы.

Зерттеу әрекеті оқушының танымдық белсенділігін арттырумен қатар, оқу материалын өмірлік жағдайлармен байланыстыруға көмектеседі. Табиғат құбылыстарын бақылау, сыныптағы күнделікті мәселелерді зерттеу, қарапайым сауалнама жүргізу және математикалық деректерді талдау арқылы білім алушылар әртүрлі пәндерден меңгерген білімдерін біртұтас әрекетте қолданады. Сонымен бірге олардың қарым-қатынас жасау, топта жұмыс істеу, уақытты жоспарлау және жауапкершілік алу дағдылары қалыптасады.

Жобалық оқытудың нәтижелі болуы мұғалімнің әдістемелік дайындығына, зерттеу тапсырмаларының жас ерекшелігіне сәйкестігіне және оқушыға берілетін педагогикалық қолдаудың сипатына байланысты. Мұғалім баланың орнына шешім қабылдамай, оны дұрыс сұрақ қоюға, дерекке сүйенуге және өз ойын негіздеуге бағыттауы керек. Зерттеу барысында

қателесуге мүмкіндік беру, болжамның расталмауын қалыпты оқу тәжірибесі ретінде қабылдау және нәтижені әділ бағалау оқушының ізденуге деген сенімін арттырады.

Осыған байланысты жобалық жұмысты бастауыш сыныптағы сабақтарда жүйелі қолдану оқушылардың зерттеушілік дағдыларын біртіндеп қалыптастыруға жағдай жасайды. Әрбір шағын зерттеу баланың қоршаған ортаға саналы көзқарасын кеңейтіп, білімді дайын күйінде қабылдаудан оны ізденіс арқылы меңгеруге көшуіне ықпал етеді. Нәтижесінде оқушы тек дұрыс жауапты табуға емес, сол жауапқа қандай жолмен келгенін түсіндіруге дағдыланады.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы. 2007 жылғы 27 шілде, № 319-III. Қазақстан Республикасының нормативтік құқықтық актілерінің «Әділет» ақпараттық-құқықтық жүйесі. https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z070000319_

2. Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрінің 2022 жылғы 3 тамыздағы № 348 бұйрығы. «Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың, бастауыш, негізгі орта және жалпы орта, техникалық және кәсіптік, орта білімнен кейінгі білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандарттарын бекіту туралы». Қазақстан Республикасының нормативтік құқықтық актілерінің «Әділет» ақпараттық-құқықтық жүйесі. https://adilet.zan.kz/kaz/docs/V2200029031

3. Шалабаева Ж. С., Мейрбекова Г. П. Болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің ғылыми-зерттеушілік іс-әрекетінің құрылымы // Абай атындағы ҚазҰПУ Хабаршысы. Педагогика ғылымдары сериясы. – 2025. – Т. 86, № 2. – Б. 156–165. DOI: https://doi.org/10.51889/2959-5762.2025.86.2.014

4. Гелишли Ю., Күребай Б. Е. Бастауыш сынып оқушыларының бойында зерттеушілік дағдыларын қалыптастыру жолдары // Gumilyov Journal of Pedagogy. – 2025. – Т. 150, № 1. – Б. 162–172. DOI: https://doi.org/10.32523/3080-1710-2025-150-1-162-172

5. Есім А. Ә. Ғылыми жобалау жұмыстары арқылы бастауыш сынып оқушыларының зерттеу құзыреттілігін дамыту // Yessenov Science Journal. DOI: https://doi.org/10.56525/6vtc4373

РАЗВИТИЕ ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИХ СПОСОБНОСТЕЙ УЧАЩИХСЯ ПОСРЕДСТВОМ ПРОЕКТНОГО ОБУЧЕНИЯ

Аннотация. В статье рассматриваются педагогические и методические основы развития исследовательских способностей учащихся начальных классов посредством проектного обучения. Раскрывается значение формирования ученика как активной личности, способной не только воспринимать готовую информацию, но и наблюдать за явлениями окружающего мира, задавать вопросы, выдвигать гипотезы, собирать данные и делать выводы. Описываются особенности проектного обучения, этапы его организации на уроках в начальной школе, а также способы разработки заданий с учетом возрастных особенностей учащихся. Кроме того, предлагаются примеры проектов, интегрированных с предметами «Познание мира», математикой, казахским языком и литературным чтением, критерии оценивания результатов исследовательской деятельности и приемы педагогической поддержки. Особое внимание уделяется направляющей роли учителя, самостоятельности учащихся, групповому сотрудничеству, грамотному использованию источников информации и аргументированному представлению результатов исследования. Статья предназначена для учителей начальных классов в качестве методической помощи по повышению познавательной активности учащихся и систематическому формированию исследовательских навыков.

Ключевые слова: проектное обучение, начальная школа, исследовательские способности, исследовательские навыки, познавательная активность, критическое мышление, творчество, проблемное обучение, групповая работа, формативное оценивание.

Жанабаева Акбота Алтынбаевна[1] - қазақ тілі мен әдебиет пәні мұғалімі
Бижанова Гульбагда Хасеновна[2] - қазақ тілі мен әдебиет пәні мұғалімі
Қостанай облысы әкімдігі білім басқармасының
[1,2]"Қостанай қаласы білім бөлімінің № 8 жалпы білім беретін мектебі" коммуналдық мемлекеттік мекемесі

"ЕРЕКШЕ БІЛІМ БЕРУ ҚАЖЕТТІЛІКТЕРІ БАР ОҚУШЫЛАРДЫ ҚАЗАҚ ТІЛІ МЕН ӘДЕБИЕТІ САБАҒЫНДА ОҚУ ҮДЕРІСІНЕ ТАРТУДА ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ҚҰРАЛДАРЫ МЕН ИНТЕРАКТИВТІ ТЕХНОЛОГИЯЛАР ӘДІСТЕРІН ҚОЛДАНУ"

Аннотация. Мақалада ерекше білім беру қажеттіліктері бар оқушыларды қазақ тілі мен әдебиеті сабақтарына белсенді тартуда жасанды интеллект құралдары мен интерактивті технологияларды тиімді қолданудың педагогикалық мүмкіндіктері қарастырылады. Инклюзивті білім берудің негізгі қағидаларына сүйене отырып, білім алушылардың жеке ерекшеліктерін ескеретін, оқу материалын қабылдау мен меңгерудің әртүрлі тәсілдерін ұсынатын әдістемелік шешімдердің маңызы ашылады. Жасанды интеллект көмегімен мәтіндерді бейімдеу, күрделі тілдік бірліктерді түсіндіру, тапсырмаларды саралау, көрнекі материалдар әзірлеу және жедел кері байланыс ұйымдастыру жолдары сипатталады. Интерактивті тақта, цифрлық викторина, электрондық сөздік, аудиоматериал, субтитр, визуалды тірек және бірлескен шығармашылық жұмыс сияқты құралдардың қазақ тілі мен әдебиеті пәнінің мазмұнымен байланысы талданады. Әдеби шығармаларды оқыту барысында оқушының мәтінді түсінуіне, кейіпкерлер әрекетін бағалауына, өз пікірін білдіруіне және шығармашылық қабілетін дамытуына жағдай жасайтын практикалық тәсілдер ұсынылады. Мақалада цифрлық технологияларды қолданудың мүмкіндіктерімен бірге ақпараттың дұрыстығын тексеру, жеке деректерді қорғау, академиялық адалдықты сақтау және мұғалімнің кәсіби бақылауын қамтамасыз ету мәселелеріне де назар аударылады. Ұсынылған тұжырымдар инклюзивті білім беру ортасын жетілдіруге, оқушылардың пәнге деген қызығушылығын арттыруға және олардың оқу үдерісіне қатысу мүмкіндіктерін кеңейтуге бағытталған.

Кілт сөздер: инклюзивті білім беру, ерекше білім беру қажеттіліктері, қазақ тілі, қазақ әдебиеті, жасанды интеллект, интерактивті технологиялар, цифрлық білім беру, саралап оқыту, қолжетімді білім беру ортасы, жеке оқу траекториясы.

Қазіргі білім беру кеңістігінде оқушының жеке мүмкіндіктерін ескеру, оның қабілетін дамыту және сапалы білім алуына тең жағдай жасау мәселелері педагогикалық қызметтің маңызды бағыттарының біріне айналып отыр. Білім берудің мазмұны жаңарып, оқыту әдістері цифрлық технологиялармен толығып жатқан кезеңде мұғалімнің міндеті дайын ақпаратты жеткізумен шектелмейді, ол әрбір баланың білімді қабылдауына, түсінуіне, қолдануына және өз ойын еркін жеткізуіне мүмкіндік беретін оқу ортасын қалыптастыруға ұмтылуы қажет. Бұл міндет ерекше білім беру қажеттіліктері бар оқушыларды оқыту барысында айрықша мәнге ие болады, өйткені олардың білімді меңгеру қарқыны, ақпаратты қабылдау тәсілі, қарым-қатынас жасау ерекшеліктері мен тапсырмаларды орындау мүмкіндіктері бір-бірінен өзгеше болуы ықтимал. Инклюзивті білім берудің түпкі мақсаты баланы қалыптасқан оқу талаптарына мәжбүрлеп бейімдеу емес, оқу үдерісіндегі кедергілерді анықтап, білім алуға қолжетімді жағдай жасау арқылы оның әлеуетін ашуға көмектесу болып табылады. Қазақстан Республикасында білім беру жүйесін дамытуға арналған тұжырымдамалық құжаттарда да ерекше білім беруді қажет ететін балалар үшін қолжетімді орта қалыптастыру, педагогтердің кәсіби құзыреттілігін жетілдіру және қажетті әдістемелік ресурстармен қамтамасыз ету мәселелері қарастырылады. Осындай жағдайда жасанды интеллект пен интерактивті

технологиялар оқушының оқу материалымен өзіне қолайлы тәсіл арқылы жұмыс істеуіне жағдай жасайтын қосымша педагогикалық мүмкіндік ретінде қарастырылады. Алайда технологияның болуы өздігінен инклюзивті нәтижеге жеткізбейді, оның тиімділігі сабақтың мақсатына, тапсырманың мазмұнына, оқушының қажеттілігіне және мұғалімнің әдістемелік шешімдеріне тікелей байланысты. Қазақ тілі мен әдебиеті пәні тұрғысынан бұл мәселе ерекше өзекті, себебі аталған пәндер тілдік қарым-қатынас жасау, мәтінді түсіну, ойды жүйелі жеткізу, ұлттық құндылықтарды тану және көркем дүниені эстетикалық тұрғыдан қабылдау дағдыларын қатар дамытады. Демек, заманауи технологияларды орынды қолдану оқушының тек пәндік білімін жетілдіруге ғана емес, оның өзіне деген сенімін нығайтуға, сынып өміріне араласуына және білім алудағы дербестігін арттыруға да ықпал ете алады.

Инклюзивті сабақтың сапасын анықтайтын маңызды көрсеткіштердің бірі – оқушының сыныпта физикалық тұрғыдан болуы ғана емес, оқу әрекетіне мағыналы түрде қатысуы, тапсырманы орындауға талпыныс жасауы және өзінің жетістігін сезінуі. Кей жағдайда ерекше білім беру қажеттіліктері бар оқушы сабаққа қатысқанымен, мәтінді өз бетінше оқуда, мұғалімнің ауызша нұсқауын есте сақтауда, ойын жазбаша жеткізуде немесе сыныптастарының алдында жауап беруде қиындықтарға тап болуы мүмкін. Мұндай жағдайда барлық оқушыға бірдей мәтін, бірдей уақыт және бірдей жауап беру форматын ұсыну білім алушылар арасындағы айырмашылықтарды ескермеуге әкеледі. Сондықтан мұғалім оқу мақсатын сақтай отырып, оған жетудің бірнеше жолын алдын ала жоспарлағаны жөн. Мәселен, көркем шығарманың мазмұнын меңгеру мақсаты қойылса, бір оқушы мәтінді толық оқып талдау арқылы, екіншісі аудионұсқаны тыңдап, үшіншісі суреттер мен тірек сөздерге сүйене отырып, төртіншісі оқиғаның ретін көрсететін сызбамен жұмыс істеу арқылы нәтижеге жете алады. Мұнда тапсырманың күрделілігін төмендету мен білімге қолжетімділікті арттыру ұғымдарын бір-бірімен шатастырмау маңызды, өйткені оқушыға қажетті қолдау көрсету оның танымдық мүмкіндігін шектеуді білдірмейді. Оқытуды жобалаудың әмбебап дизайны тұжырымдамасы білім мазмұнын ұсынудың, оқушының жауап беруінің және оқу үдерісіне қатысуының бірнеше тәсілін қарастыруға негізделеді. Бұл ұстаным қазақ тілі мен әдебиеті пәнінде оқушының мәтінмен жұмыс істеуіне, тілдік құбылыстарды түсінуіне және алған білімін әртүрлі жағдайда қолдануына қолайлы мүмкіндік туғызады. Мұғалім сабақ басталғанға дейін ықтимал кедергілерді болжап, ақпаратты визуалды, дыбыстық және мәтіндік форматта ұсынуды ойластырса, оқушыға тапсырманы түсіну үшін қосымша күш жұмсаудың қажеті азаяды. Осындай алдын ала жоспарлау инклюзивті оқытуды жекелеген балаларға арналған кездейсоқ көмек деңгейінен бүкіл сыныптың қажеттіліктерін ескеретін жүйелі педагогикалық тәжірибе деңгейіне көтереді.

Жасанды интеллект құралдарының маңызды мүмкіндіктерінің бірі – оқу материалын оқушының тілдік және танымдық қажеттіліктеріне сәйкес қайта өңдеу, оның мазмұнын сақтай отырып, түсіну жолдарын жеңілдету. Мысалы, қазақ тілі сабағында күрделі синтаксистік құрылымдарды, көп мағыналы сөздерді, тұрақты тіркестерді немесе абстрактілі грамматикалық ұғымдарды түсіндіру кезінде мұғалім жасанды интеллектке бастапқы материалды қарапайым тілмен түсіндіруді, қысқа сөйлемдерге бөлуді немесе нақты мысалдармен толықтыруды тапсыра алады. Егер сабақтың мақсаты мәтіндегі негізгі ойды анықтау болса, көлемді мәтіннің мазмұнын бірнеше мағыналық бөлікке ажыратып, әр бөлікке бір нақты сұрақ әзірлеу оқушының ақпаратты біртіндеп қабылдауына көмектеседі. Мәселен, «Мәтіннің негізгі ойын анықта» деген жалпылама тапсырманың орнына «Мәтінде кім туралы айтылған?», «Қандай оқиға болды?», «Автор оқырманға қандай ой жеткізгісі келеді?» деген реттелген сұрақтарды ұсынуға болады. Мұндай тәсіл оқушының тапсырма шартын түсінуіне және мәтіндегі маңызды ақпаратты қосымша белгілер арқылы ажыратуына мүмкіндік береді. Жасанды интеллект көмегімен бір оқу мақсатына бағытталған үш деңгейдегі тапсырманы да әзірлеуге болады: бастапқы деңгейде оқушы дайын жауап нұсқаларын салыстырады, келесі деңгейде мәтіннен дәлел іздейді, ал күрделірек деңгейде өз пікірін негіздеп жазады. Дегенмен мұндай саралау оқушыларды қабілетіне қарай тұрақты топтарға бөліп, олардың мүмкіндігіне

алдын ала шек қою үшін қолданылмауы керек, өйткені қолдау түрі баланың нақты тапсырмадағы қажеттілігіне қарай өзгеріп отырады. Жасанды интеллект ұсынған мәтіннің тілдік дұрыстығын, жас ерекшелігіне сәйкестігін және оқу бағдарламасының талаптарына үйлесімділігін мұғалім міндетті түрде тексеруге тиіс. Бұл талап қазақ тілінің грамматикалық нормаларын, ұлттық мәдениетке тән ұғымдарды және әдеби шығармалардағы авторлық ерекшеліктерді дұрыс жеткізу үшін аса маңызды. ЮНЕСКО-ның білім беру мен зерттеудегі генеративті жасанды интеллект жөніндегі нұсқаулығында да адамға бағдарланған тәсіл, деректердің құпиялылығы, әділеттілік және технологияны педагогикалық мақсатқа сай пайдалану мәселелеріне назар аударылады. Осыған сәйкес жасанды интеллект мұғалімнің кәсіби пайымын алмастыратын шешім қабылдаушы емес, сапалы оқу материалын әзірлеуге көмектесетін көмекші құрал ретінде қолданылуы қажет.

Қазақ тілі сабақтарында интерактивті технологияларды қолдану оқушының тілдік бірліктерді тек ережелер жиынтығы ретінде қабылдамай, оларды қарым-қатынас жағдайында түсінуіне мүмкіндік береді. Мысалы, жаңа сөздерді меңгерту кезінде интерактивті тақтада сөз, сурет, дыбыстық үлгі және сөйлемдегі қолданыс қатар көрсетілсе, оқушы ақпаратты бірнеше арна арқылы қабылдай алады. Бұл тәсіл әсіресе сөздік қоры шектеулі, мәтінді баяу оқитын немесе ауызша нұсқауларды түсіну үшін қосымша уақытты қажет ететін балалармен жұмыс барысында пайдалы болуы мүмкін. Грамматикалық тақырыптарды түсіндіруде сөздерді сәйкестендіру, сөйлем бөліктерін ретімен орналастыру, дұрыс жауапты таңдау және қатені табу сияқты интерактивті жаттығулар оқушының сабаққа белсенді қатысуына жағдай жасайды. Мәселен, сөз таптарын қайталау кезінде экранда бірнеше сөз бен олардың мағынасын ашатын суреттер ұсынылып, оқушыдан сөздерді тиісті топқа орналастыру сұралады. Жазбаша жауап беру қиындық туғызатын оқушы тапсырманы пернетақта арқылы орындауы, жауап нұсқасын таңдауы немесе қолжетімді болса, дыбысты мәтінге айналдыру қызметін пайдалануы мүмкін. Мұғалім осы әрекеттердің әрқайсысы арқылы оқушының қандай білімді меңгергенін анықтап, қажет болған жағдайда тапсырманың берілу тәсілін өзгерте алады. Цифрлық викториналар мен жедел сауалнамалар оқушылардың жауаптарын қысқа уақыт ішінде жинақтауға мүмкіндік бергенімен, оларды тек жылдамдыққа негіздеу барлық балаға бірдей қолайлы бола бермейді. Сондықтан тапсырманы орындау уақыты, қаріптің көлемі, түстердің айқындығы, дыбыстық сүйемелдеу және жауап беру тәсілі оқушылардың қажеттіліктеріне қарай реттелгені дұрыс. Экрандағы ақпараттың шамадан тыс көп болуы, анимацияның жиі ауысуы немесе дыбыстық әсерлердің молдығы кейбір балалардың назарын негізгі мазмұннан алаңдатуы ықтимал. Осы себепті интерактивті материалдың көркем безендірілуінен бұрын оның түсініктілігіне, қолжетімділігіне және оқу мақсатына сәйкестігіне басымдық берілуі керек. Нәтижесінде интерактивті технология оқушыны сырттай қызықтыратын құрал ғана емес, тілдік білімді меңгеру мен оны тәжірибеде қолдануға көмектесетін әдістемелік ресурсқа айналады.

Қазақ әдебиеті сабағында жасанды интеллект пен интерактивті технологияларды қолданудың өзіндік ерекшелігі бар, себебі көркем шығарманы меңгеру тек оқиғаның мазмұнын есте сақтаумен шектелмейді. Оқушы шығарманың идеялық мазмұнын түсініп, кейіпкерлердің іс-әрекетіне баға беріп, автордың көзқарасын ажыратып, көркем тілдің ерекшелігін сезіне білуі қажет. Алайда көлемді мәтіндер, бейнелі сөздер, тарихи ұғымдар және астарлы мағына кейбір оқушылар үшін түсінуді қиындатуы мүмкін. Мұндай жағдайда мұғалім шығарманы шағын мағыналық бөліктерге бөліп, әр бөлікке сәйкес сурет, тірек сөз, қысқа түсіндірме және бағыттаушы сұрақтар дайындай алады. Мысалы, Ыбырай Алтынсариннің әңгімелерін оқыту барысында оқушыларға оқиғаның басталуын, негізгі әрекетін және қорытындысын бейнелейтін суреттер ұсынылып, оларды дұрыс ретпен орналастыру тапсырмасы беріледі. Кейін оқушы суреттерге сүйене отырып, әңгімені ауызша мазмұндайды немесе дайын тірек сөздерді пайдаланып, бірнеше сөйлем жазады. Абайдың қара сөздерін талдау кезінде күрделі ұғымдарды оқушыға түсінікті тілмен түсіндіру, күнделікті өмірден мысал келтіру және негізгі ойды бір сөйлеммен тұжырымдау тәсілдері тиімді болуы мүмкін.

Жасанды интеллект осындай түсіндірмелер мен сұрақтардың бастапқы нұсқаларын әзірлеуге көмектеседі, бірақ шығарманың түпнұсқа мәтінін, автордың идеясын және тарихи-мәдени контексті дұрыс жеткізу мұғалімнің бақылауында қалуы тиіс. Интерактивті әдеби карта, кейіпкерлер арасындағы байланыс сызбасы, оқиға желісінің уақыттық тізбегі және цифрлық сөздік оқушыға мәтіннің құрылымын көрнекі түрде түсінуге мүмкіндік береді. Егер оқушы өз пікірін жазбаша жеткізуде қиналса, оған «Менің ойымша...», «Себебі мәтінде...», «Бұл әрекет кейіпкердің ... екенін көрсетеді» деген сөйлем бастамалары ұсынылуы мүмкін. Осындай тілдік тіректер оқушының ойын дайын күйінде алмастырмайды, керісінше, өз ойын құрастыруына және оны дәлелмен байланыстыруына көмектеседі. Әдеби шығарманы осындай тәсілдермен оқыту көркем мәтінді түсінуге кедергі келтіретін факторларды азайтып, әр баланың өз мүмкіндігіне сәйкес әдеби талдауға қатысуына жағдай жасайды.

Оқушының оқу үдерісіне белсенді қатысуын қамтамасыз етуде ойын технологиялары мен бірлескен тапсырмалардың да маңызы зор. Ойын элементтері оқу материалын жеңілдетудің қарапайым тәсілі ғана емес, оқушының қызығушылығын оятып, әрекетке кірісуіне және қателесуден қорықпай тәжірибе жасауына мүмкіндік беретін әдістемелік амал болып табылады. Мысалы, «Сөзді тап», «Кейіпкерді таны», «Мақалды жалғастыр», «Оқиғаны ретімен орналастыр» сияқты тапсырмаларды интерактивті форматта ұйымдастыруға болады. Егер сыныпта оқу қарқыны әртүрлі балалар болса, ойынға қатысу үшін бірнеше жол ұсынылады: оқушы сөзді өзі оқиды, дыбыстық нұсқасын тыңдайды, суретті таңдайды немесе жұбының көмегімен жауап құрастырады. Топтық жұмыс барысында тапсырмаларды оқушылардың мүмкіндіктеріне сай бөлу олардың әрқайсысына ортақ нәтижеге үлес қосуға мүмкіндік береді. Бір оқушы мәтінді оқып берсе, екіншісі негізгі сөздерді белгілейді, үшіншісі суреттерді таңдайды, ал төртіншісі топтың ортақ жауабын таныстыра алады. Мұндай ұйымдастыру бір баланы үнемі көмек алушы, ал екіншісін тек көмек көрсетуші ретінде бекітіп қоймауы керек, өйткені оқушылардың рөлдері сабақтың мақсаты мен жеке мүмкіндіктеріне сәйкес ауысып отырғаны жөн. Интерактивті платформалар арқылы ұйымдастырылған тапсырмалар мұғалімге оқушылардың жауаптарын жинақтап, қай сұрақтарда қиындық туындағанын анықтауға көмектеседі. Дегенмен дұрыс жауаптың саны немесе тапсырманы орындау жылдамдығы оқушының толыққанды жетістігін бағалайтын жалғыз өлшем болмауы тиіс. Оқушының алдыңғы нәтижесімен салыстырғандағы ілгерілеуі, тапсырманы өздігінен орындау деңгейі, қажетті көмекті пайдалана білуі және өз ойын жеткізуге талпынысы да назарға алынуы қажет. Егер ойын барысында бала қате жауап берсе, оның қатесін бірден жариялап, сынып алдында ыңғайсыз жағдайға қалдырудың орнына, қосымша ишара немесе бағыттаушы сұрақ ұсынған дұрыс. Осындай психологиялық қауіпсіз орта оқушының өз қабілетіне сенуіне, сыныптастарымен байланыс орнатуына және оқу әрекетіне еркін қатысуына ықпал етеді.

Жасанды интеллект құралдарын пайдаланудың тиімділігі мұғалімнің олармен дұрыс жұмыс істеу дағдысына да тәуелді. Педагог алдымен сабақтың нақты оқу мақсатын анықтап, содан кейін ғана сол мақсатқа сәйкес технологияны таңдауы қажет. Егер негізгі міндет мәтінді түсіну болса, жасанды интеллект көмегімен дайындалған қысқаша мазмұн, сөздік немесе кезең-кезеңімен берілген сұрақтар пайдалы болуы мүмкін, ал ауызша сөйлеу дағдысын дамыту көзделсе, диалог құрастыру, сөйлем бастамаларын ұсыну және рөлдік жағдаяттарды әзірлеу тиімдірек болады. Мұғалім жасанды интеллектке тапсырма бергенде оқушының жасын, тілдік деңгейін, оқу мақсатын, қажетті қолдау түрін және нәтиженің қандай форматта ұсынылуы керектігін нақты көрсеткені жөн. Мәселен, «Мәтінді жеңілдет» деген жалпылама нұсқаудың орнына «Мәтіннің негізгі ойын өзгертпей, сөйлемдерін қысқартып, сирек қолданылатын сөздерге түсіндірме беріп, мәтін соңына үш реттелген түсіну сұрағын құрастыр» деген нақты тапсырма әлдеқайда пайдалы нәтиже беруі мүмкін. Дегенмен жасанды интеллект кейде қате грамматикалық түсіндірме ұсынуы, әдеби шығарманың мазмұнын бұрмалауы немесе қазақ тіліндегі мәдени ұғымдарды үстірт сипаттауы ықтимал. Сондықтан педагог ұсынылған ақпаратты оқулықпен, түпнұсқа әдеби мәтінмен және сенімді

дереккөздермен салыстырып тексеруі керек. Оқушының жасанды интеллект көмегімен орындалған жұмысты өз еңбегі ретінде көрсетуіне жол бермеу үшін мұғалім тапсырманың орындалу үдерісін де бағалауға мән бергені дұрыс. Мысалы, дайын мәтінді ұсынумен шектелмей, оқушыдан оның мазмұнын ауызша түсіндіруді, негізгі ойды таңдау себебін айтуды немесе бастапқы және өңделген нұсқаларды салыстыруды сұрауға болады. Бұл тәсіл білім алушының дайын жауапты көшіріп алуына емес, ақпаратты саналы түрде түсініп, өз біліміне айналдыруына бағытталады. ЮНЕСКО құжатында генеративті жасанды интеллектіні білім беруде қолдану адамға бағдарланған, қауіпсіз және этикалық қағидалармен үйлесуі керектігі атап көрсетілген. Осы тұрғыдан мұғалімнің цифрлық сауаттылығы тек құралдың қызметін меңгерумен өлшенбейді, ол ақпараттың дұрыстығын бағалау, деректерді қорғау және технологияны оқушының игілігіне бағыттау қабілетін де қамтиды.

Инклюзивті оқытуда цифрлық құралдардың қолжетімділігіне ерекше назар аудару қажет, өйткені бір оқушы үшін тиімді болған технология екінші оқушының қажеттілігіне сәйкес келмеуі мүмкін. Мәтінді экраннан оқу қызметі көру ерекшелігі бар оқушыға көмектескенімен, дыбыстық ақпаратты қабылдауы қиын бала үшін субтитр немесе мәтіндік нұсқа қажет болуы ықтимал. Ал қозғалыс дағдыларында қиындықтары бар оқушыға ұсақ батырмаларды жиі басуды талап етпейтін, басқаруы қарапайым интерфейсті таңдау маңызды. Оқу материалында анық қаріп, жеткілікті контраст, түсінікті навигация және артық безендірудің болмауы ақпаратты қабылдауды жеңілдетеді. Аудиоматериалдардың мәтіндік нұсқасын, бейнематериалдардың субтитрін және суреттерге қысқаша сипаттама беруді алдын ала әзірлеу сабақтың қолжетімділігін арттырады. Бұл мүмкіндіктерді тек ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалар үшін қарастыру жеткіліксіз, себебі оқу жағдайына, тілдік деңгейіне немесе уақытша қиындықтарына байланысты кез келген оқушы осындай қолдауды қажет етуі мүмкін. Оқытудың әмбебап дизайны жөніндегі CAST нұсқаулығы оқушының ақпаратты қабылдауына, білімін көрсетуіне және оқу әрекетіне қатысуына бірнеше мүмкіндік ұсынуды көздейді. Осы қағиданы қазақ тілі мен әдебиеті сабақтарында жүзеге асыру үшін мұғалім оқу материалын сабаққа дейін бірнеше форматта әзірлеп, тапсырма орындау жолдарын икемді ұйымдастыра алады. Мысалы, бір оқу мақсатына арналған мәтіндік тапсырмамен бірге аудионұсқа, визуалды сызба және тірек сөздер ұсынылса, оқушы өзіне қолайлы нұсқаны пайдаланып, негізгі оқу мақсатына қол жеткізе алады. Сонымен бірге цифрлық ресурстардың барлығы бірдей тегін, интернетсіз қолжетімді немесе қазақ тіліндегі мәтінді сапалы өңдей алатын мүмкіндікке ие емес екенін ескеру керек. Сондықтан технологияны таңдау кезінде мектептің техникалық жабдықталуы, интернет сапасы, құрылғылардың қолжетімділігі және мұғалімнің дайындығы да есепке алынуы тиіс. Егер қажетті цифрлық мүмкіндік болмаса, мұғалім сол әдістің қарапайым баламасын қағаз карточкалар, суреттер, баспа сөздіктері немесе ауызша нұсқаулар арқылы ұйымдастыра алады. Ең бастысы, технологияның күрделілігі емес, оның оқушыға оқу кедергісін еңсеруге көмектесуі және білім беру мақсатына қызмет етуі маңызды.

Жасанды интеллект пен интерактивті технологияларды қолдану нәтижесін бағалау үшін сабақтың соңында оқушылардың алған білімін ғана емес, олардың оқу үдерісіне қатысу сипатын да талдау қажет. Мұғалім оқушының тапсырманы түсінуіне қанша уақыт кеткенін, қандай қолдау түрін пайдаланғанын, қай кезеңде қиындыққа тап болғанын және келесі сабақта қандай өзгеріс қажет екенін жүйелі түрде бақылауына болады. Мұндай бақылау баланы басқа оқушылармен салыстыруға емес, оның жеке оқу траекториясындағы ілгерілеуді байқауға бағытталуы керек. Мәселен, бұрын мәтіннің негізгі ойын анықтауда мұғалімнің көмегіне мұқтаж болған оқушы кейін тірек сөздер арқылы өздігінен жауап бере бастаса, бұл маңызды оқу жетістігі ретінде қарастырылуы мүмкін. Сол сияқты әдеби кейіпкердің әрекетіне баға беру кезінде бір ғана сөйлеммен шектелген оқушының кейін өз пікірін мәтіннен алынған дәлелмен толықтыруы оның талдау дағдысының дамығанын көрсетеді. Қалыптастырушы бағалау барысында мұғалім қысқа әрі нақты кері байланыс беріп, оқушыға келесі қадамын түсіндіруі қажет. «Жақсы орындадың» деген жалпы пікірдің орнына «Сен кейіпкердің әрекетін дұрыс

анықтадың, енді өз пікіріңді мәтіннен бір мысалмен дәлелдеуге тырыс» деген ұсыныс оқушының нақты қай бағытта жұмыс істеу керектігін көрсетеді. Жасанды интеллект бағалау критерийлерінің бастапқы үлгісін, кері байланыс нұсқаларын немесе қосымша жаттығуларды дайындауға көмектесе алады, алайда оқушының жеке жағдайына қатысты қорытындыны тек автоматтандырылған бағалауға сүйеніп жасау дұрыс емес. Оқушының эмоционалдық жай-күйі, қарым-қатынас ерекшелігі және тапсырманы орындау кезіндегі сыртқы жағдайлар мұғалімнің кәсіби байқауын қажет етеді. Бұған қоса, оқушының аты-жөні, денсаулық жағдайы, жеке оқу жоспары немесе басқа да құпия мәліметтері ашық жасанды интеллект жүйелеріне енгізілмеуі тиіс. Мұндай жауапты ұстаным білім алушылардың құқықтарын қорғап қана қоймай, педагогикалық технологияларға деген сенімді нығайтады. Сөйтіп, бағалау цифрлық құралдың тиімділігін өлшеудің формалды амалы емес, оқушының дамуын түсінуге және оқыту үдерісін үздіксіз жетілдіруге мүмкіндік беретін маңызды педагогикалық тетікке айналады.

Қорыта айтқанда, ерекше білім беру қажеттіліктері бар оқушыларды қазақ тілі мен әдебиеті сабағына белсенді тарту үшін жасанды интеллект құралдары мен интерактивті технологияларды педагогикалық мақсатқа сай, жүйелі және жауапкершілікпен пайдалану қажет. Бұл құралдар оқу материалын бейімдеуге, тапсырмаларды саралауға, мәтінді түсінуге арналған қосымша тіректер ұсынуға, оқушының білімін әртүрлі тәсілмен көрсетуіне және дер кезінде кері байланыс алуға мүмкіндік береді. Әсіресе көркем шығармаларды талдауда визуалды сызбалар, аудионұсқалар, цифрлық сөздіктер, интерактивті сұрақтар мен шығармашылық тапсырмалар оқушының мәтінге жақындауына және әдеби мазмұнды өз тәжірибесімен байланыстыруына жағдай жасайды. Қазақ тілі сабақтарында бұл технологиялар тілдік ережелерді түсіндіру, сөздік қорды дамыту, сөйлем құрастыру және жазбаша ойын жүйелеу жұмыстарын қолдауға көмектеседі. Дегенмен технологияны қолдану мұғалімнің жеке қарым-қатынасын, кәсіби тәжірибесін және оқушының қажеттілігін түсіну қабілетін алмастыра алмайды. Керісінше, педагог цифрлық ресурстарды орынды таңдап, оларды нақты әдістемелік мақсатпен ұштастырған жағдайда ғана күтілетін нәтижеге қол жеткізуге болады. Әрбір оқушыға өзіне қолайлы тәсілмен білім алуға мүмкіндік беру оқу талаптарын әлсірету емес, сол талаптарға жетудің қолжетімді жолдарын қалыптастыру дегенді білдіреді. Мұндай сабақта оқушының қатесі оның мүмкіндігінің шегі ретінде емес, келесі оқу қадамын анықтайтын ақпарат ретінде қарастырылады. Мұғалімнің басты міндеті – технологияны сабаққа жай ғана енгізу емес, оны баланың танымдық белсенділігін арттыратын, дербестігін дамытатын және сыныптағы өзара сыйластықты нығайтатын құралға айналдыру. Инклюзивті ортада әрбір оқушының пікірі естіліп, еңбегі бағаланып, оқу үдерісіне қатысуының мәні мойындалған кезде білім беру шынайы қолжетімді сипатқа ие болады. Осылайша жасанды интеллект пен интерактивті технологияларды ғылыми негізделген және ізгілік қағидаларына сүйенген түрде пайдалану қазақ тілі мен әдебиетін оқытудың сапасын арттырып қана қоймай, оқушының тұлғалық дамуына, өзіне сенімді болуына және қоғам өміріне белсенді араласуына ықпал ететін маңызды педагогикалық бағыт болып саналады.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Қазақстан Республикасында мектепке дейінгі, орта, техникалық және кәсіптік білім беруді дамытудың 2023–2029 жылдарға арналған тұжырымдамасын бекіту туралы: Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2023 жылғы 28 наурыздағы № 249 қаулысы. – Астана, 2023.

2. CAST. Universal Design for Learning Guidelines Version 3.0 [Электрондық ресурс]. – Lynnfield, MA: CAST, 2024.

3. Miao F., Holmes W. Guidance for Generative AI in Education and Research. – Paris: UNESCO, 2023. – 44 p.

Қабыл Ләйлә Қалиқажықызы
Тәрбиеші
Қарағанды облысы білім басқармасының
Балқаш қаласы «№ 10 арнайы мектеп-интернаты» КММ

ЕЛ БОЛАШАҒЫ БІЗДІҢ ҚҰНДЫЛЫҚТАРЫМЫЗДАН БАСТАЛАДЫ

Аңдатпа. Мақалада арнайы мектеп-интернат жағдайында ұлттық және жалпыадамзаттық құндылықтарды күнделікті тәрбие әрекеті арқылы меңгертудің педагогикалық мүмкіндіктері қарастырылады. Құндылықтық тәрбиенің мазмұны құрмет, жауапкершілік, қамқорлық, еңбексүйгіштік, мәдени мұраға қызығушылық және табиғи ресурстарға ұқыпты қатынаспен байланыста ашылады. Ерекше білім беруді қажет ететін балалар үшін абстрактілі ұғымды нақты әрекетке айналдыру, көрнекі қолдау ұсыну және дербестікті біртіндеп арттыру жолдары сипатталады. Автор ұсынған фотоматериалдар негізінде ұлттық бұрышты пайдалану, суды үнемдеу тақырыбын талқылау және бірлескен тапсырмаларды ұйымдастырудың әдістемелік нұсқалары беріледі. Мақала ғылыми-әдістемелік сипатта жазылған; эксперименттік тиімділік туралы сандық қорытынды ұсынылмайды.

Түйін сөздер: құндылықтық тәрбие, ұлттық құндылықтар, арнайы мектеп-интернат, тәрбиеші, жауапкершілік, экологиялық мәдениет, педагогикалық қолдау.

Кіріспе

Елдің болашағын білім көлемімен ғана сипаттау жеткіліксіз. Қоғамдық өмірдің сапасы адамның өзіне, өзгеге, ортақ еңбекке және табиғи ортаға қатынасынан да көрінеді. Осы тұрғыдан мектептегі тәрбие жұмысы құндылық туралы түсінік берумен қатар, сол түсініктің күнделікті таңдау мен әрекетте қолданылуына жағдай жасауы тиіс. «Ел болашағы біздің құндылықтарымыздан басталады» тұжырымы мақалада әр баланың қоғам өміріне қатысуына мүмкіндік беретін педагогикалық бағдар ретінде қарастырылады.

Арнайы мектеп-интернаттағы тәрбиеші үшін бұл міндет оқушының жеке мүмкіндігі мен қолдау қажеттілігін ескеруді талап етеді. Құндылықтық тәрбиенің ортақ мақсаты сақталғанымен, тапсырманың берілу жолы, жауап формасы, орындау қарқыны және көмек мөлшері сараланады. Баланың құрметке лайықты болуы оның сөйлеу деңгейіне немесе тапсырманы дербес орындауына тәуелді емес.

Мақаланың мақсаты — арнайы мектеп-интернатта құндылықтық тәрбиені қолжетімді күнделікті әрекетке енгізудің әдістемелік жолдарын негіздеу. Негізгі міндеттер: ұлттық және жалпыадамзаттық құндылықтардың байланысын ашу; фотоматериалдарда көрінетін білім беру ортасының мүмкіндіктерін сипаттау; тәрбие әрекетін жоспарлау мен жеке ілгерілеуді бақылау тәсілдерін ұсыну.

Құндылықтық тәрбиенің ғылыми және әдістемелік негіздері

Құндылықты меңгеру ұғымның атауын білуден кең. Баланың «қамқорлық» сөзін айтуы оның барлық жағдайда қамқор әрекет жасайтынын білдірмейді. Сондықтан тәрбие жұмысында түсіну, қарым-қатынаста сезіну және әрекет ету өзара байланыста қарастырылады. UNESCO-ның тұрақты даму мақсаттарына арналған оқу міндеттері жөніндегі еңбегінде танымдық, әлеуметтік-эмоциялық және мінез-құлықтық салалар ажыратылады [1]. Бұл жіктеуді тәрбие мазмұнын жоспарлауға арналған бағдар ретінде қолдануға болады.

UNESCO-ның 2023 жылғы ұсынымында адам қадір-қасиетін құрметтеу, кемсітпеу, ынтымақтастық және тұрақты даму мәселелері білім беру мазмұнымен байланыста қарастырылады [2]. Осы бағдарларға сүйенгенде ұлттық тәрбие өз мәдениетін танып-білумен қатар, өзге адамдардың құқығын құрметтеуді де қамтиды. Ұлттық мұра туралы тапсырма баланы басқа мәдениетті төмен бағалауға емес, өзінің мәдени тәжірибесін түсініп, ортақ әрекетке қатысуға жетелеуі тиіс.

Арнайы білім беру жағдайында құндылықтық тәрбиенің әдістемелік негізі — нақтылау мен қайталанатын тәжірибе. «Жауапты бол» деген жалпы нұсқаудың орнына «жұмыс біткенде құралды орнына қой» деген түсінікті әрекет ұсынылады. «Бір-біріңді құрметтеңдер» талабын «серіктесің сөйлегенде тыңда», «зат керек болса, сұра» сияқты қолжетімді ережелермен толықтыруға болады. Ережелер баланың коммуникация тәсіліне бейімделеді.

Ұлттық мұраны танытатын тәрбиелік орта

Фотоматериалда ұлттық ойындар, музыкалық аспаптар, тағамдар және тұрмыстық бұйымдар бейнеленген тақырыптық көрнекіліктер байқалады. Мұндай орта тәрбие мазмұнын күнделікті әңгімемен байланыстыруға мүмкіндік береді. Тәрбиеші суретті көрсетіп атаумен шектелмей, заттың қызметін талқылауды, ұқсас бейнелерді сәйкестендіруді және баланың таныс тәжірибесін еске түсіруді ұйымдастыра алады.

1-сурет. Ұлттық тақырыптағы көрнекіліктері бар оқу ортасы.

Суреттегі ортаға сүйеніп «Аспапты таны», «Қонақты қалай қарсы аламыз?», «Затты күтіп ұстайық» тапсырмаларын ұсынуға болады. Бұлар фотода тіркелген сабақтың нақты хаттамасы емес, көрнекі ортаны тәрбие мақсатына пайдаланудың ұсынылатын нұсқалары болып табылады.

Ұлттық құндылықтарды күнделікті әрекетпен байланыстыру

Ұлттық құндылықтарды меңгертуде тіл, мәдени мұра және адамдар арасындағы қатынас бірлікте қарастырылады. Мысалы, қонақжайлықты түсіндіруде бала амандасу, орын ұсыну, алғыс айту немесе ортақ затты бөлісу әрекеттерін орындай алады. Ауызша сөйлеу қиын болғанда ым, суретті карточка немесе таңдау тақтасы қолданылады. Қатысудың осы формалары да құндылықты тәжірибеде меңгерудің қолжетімді жолдары ретінде қабылданады.

Ұлттық ойын элементтерін енгізгенде кезек күту, ортақ ережені түсіну және серіктесті қолдау міндеттері таңдалады. Қимыл мүмкіндіктері әртүрлі балаларға тапсырманың қашықтығы, материалы және орындалу тәсілі бейімделеді. Жеңіс нәтижесі тәрбиелік мақсатты көлеңкеде қалдырмауы керек: қатысу, әділ келісім және бір-біріне көмектесу де педагогтің назарында болады.

2-сурет. Ұлттық бұрыш аясындағы бірлескен оқу әрекеті.

Тәрбиеші баланың жауабын түзетуде де құндылықтық үлгі көрсетеді. «Дұрыс емес» деген бағамен шектелудің орнына, «Басқа жолын бірге қарап көрейік» деп қолдау ұсынуға болады. Мұнда сыйластық арнайы тақырып ретінде ғана түсіндірілмейді, ересек пен бала арасындағы нақты қарым-қатынаста жүзеге асады.

Тәрбиешінің кәсіби ұстанымы

Тәрбиеші талап қою мен қолдауды үйлестіреді: ереже түсінікті беріледі, баланың таңдауына орын қалдырылады, қиындық туғанда көмек ұсынылады. Дербестік тапсырманы толық көмексіз орындаумен ғана өлшенбейді. Баланың қажет кезінде көмек сұрауы, қолжетімді құралды таңдауы және өз шешімін білдіруі де жауапты қатысудың көрінісі ретінде қарастырылады.

Экологиялық жауапкершілікті қалыптастыру

Коллаждан бөлінген фотосуреттерде суды үнемдеу және ресурстарға ұқыпты қарау мазмұнындағы көрнекіліктер көрінеді. Бұл тақырып құндылықтық тәрбиені баланың тұрмыстық тәжірибесімен байланыстыруға қолайлы. Су туралы білім «су қайда қажет?» деген сұрақтан басталып, «оны қалай орынды пайдаланамыз?» деген әрекеттік міндетке ұласады. Экологиялық жауапкершілік осылайша күнделікті таңдаудан көрінетін дағды ретінде ұсынылады.

3-сурет. Су тақырыбындағы көрнекілікпен түсіндіру жұмысы.

«Су тамшысының таңдауы» тапсырмасында бала екі суретті салыстырады: бірінде су қажетсіз ағып тұр, екіншісінде кран жабылған. Тәрбиеші «Қай әрекет суды үнемдейді?» деп сұрайды. Бала жауапты айтуы, суретті көрсетуі немесе карточка таңдауы мүмкін. Келесі қадамда қауіпсіз тұрмыстық жағдаятта әрекет реті пысықталады: суды пайдалану, кранды жабу, нәтижені тексеру. Суды үнемдеу гигиенаға қажетті суды шектеу ретінде түсіндірілмейді.

4-сурет. Ресурстарды үнемдеу тақырыбындағы көрнекі материалмен жұмыс.

Тапсырма соңында «Мен бүгін не істей аламын?» сұрағы ұсынылады. Жауап баланың мүмкіндігіне сай бір нақты әрекетке бағытталады: кранды жабу, қажетсіз жарықты өшіру немесе қағаздың бос бетін пайдалану. Бұл әрекеттердің фотосуретте толық орындалғаны туралы қорытынды жасалмайды; олар тәрбие жұмысын жалғастырудың әдістемелік нұсқалары болып табылады.

Жеке қолдау және бірлескен жауапкершілік

Құндылықтық тәрбиеде тапсырманы барлығына бірдей көлемде беру міндетті емес. Ортақ мақсатқа әр бала қолжетімді әрекет арқылы қатыса алады. Бір оқушы суретті таңдайды, екіншісі құралды таратады, үшіншісі орындалған жұмысты сипаттайды. Тәрбиеші рөлдерді баланың мүмкіндігіне қарай келісіп, оның қатысуына жеткілікті уақыт береді. Ортақ жұмыста әр баланың үлесі танылғанда, «көмек» пен «ынтымақтастық» ұғымдары нақты мазмұн алады.

5-сурет. Тәрбиешінің оқушыға жеке қолдау көрсетуі.

Жеке қолдау кезінде нұсқау бір әрекеттен басталып, қажет болса суретпен немесе үлгімен толықтырылады. Тәрбиеші баланың орнына тапсырманы орындауға асықпайды; меңгерілген бөліктегі көмекті біртіндеп азайтады. Мақтау жалпы бағаға емес, нақты әрекетке бағытталады: «Сен құралды орнына қойдың», «Сен досыңнан сұрап алдың». Бұл тәсіл оқушыға қандай әрекетті қайталау керегін түсінуге көмектеседі.

Ілгерілеуді бақылау және отбасымен байланыс

Бақылау көрсеткіштері құндылық атауларымен емес, байқалатын әрекеттермен белгіленеді. Мысалы: ортақ құралды ұқыпты пайдалану; серіктесіне зат ұсыну; қолжетімді тәсілмен көмек сұрау; жұмыс орнын жинау; ресурсты үнемдеуге қатысты әрекетті орындау. Жазбада жағдаят, баланың жауабы, көрсетілген көмек және әрекеттің басқа ортада қайталануы тіркеледі. Оқушыларды «тәрбиелі» не «тәрбиесіз» деп топтастыру мұндай бақылаудың мақсатына жатпайды.

Отбасымен келісілген бір немесе екі ереже мектептегі тәжірибені жалғастыруға көмектеседі. Мысалы, ортақ затты орнына қою немесе қажет кезде көмек сұрау үйде де қолжетімді тәсілмен қолданылады. Отбасына берілетін ұсыныс оның жағдайын, тілдік ортасын және баланың мүмкіндігін ескеруі тиіс. Мектептегі қолдау мен үйдегі тәжірибенің сәйкестігі баланың әрекет мағынасын әртүрлі жағдайда түсінуіне жағдай жасайды.

Әдістемелік талқылау

Ұсынылған тәсіл ұлттық мұраны таныту, экологиялық ұқыптылық және әлеуметтік жауапкершілік бағыттарын ортақ педагогикалық логикамен байланыстырады. Алдымен балаға түсінікті жағдаят беріледі, содан кейін қолжетімді әрекет ұйымдастырылып, оның мағынасы талқыланады. Соңғы кезеңде сол әрекетті басқа жағдайда қолдануға мүмкіндік жасалады. Бұл логика тәрбие сағатын оқшау іс-шара ретінде емес, мектеп-интернаттың күнделікті өмірімен сабақтас жұмыс ретінде жоспарлауға негіз болады.

Фотоматериалдар білім беру ортасы мен педагогикалық әрекеттің жекелеген сәттерін көрсетеді. Олар құндылықтардың қалыптасқан деңгейін немесе белгілі бір тәсілдің тиімділігін өздігінен дәлелдемейді. Мақалада бақылау тобы, бастапқы және қорытынды өлшемдер, қатысушылардың сипаттамасы берілмегендіктен, сандық өсім мен себеп-салдарлық қорытынды ұсынылмайды. Жұмыстың келесі кезеңінде бірдей өлшемдер бойынша жүйелі бақылау жүргізіп, дербестік пен дағдының басқа ортаға ауысуын талдау орынды.

Қорытынды

Ел болашағын құндылықтармен байланыстыру білім алушының күнделікті өмірдегі нақты әрекетіне назар аударуды талап етеді. Құрмет — өзгенің таңдауын қабылдаудан, жауапкершілік — келісілген міндетті қолжетімді деңгейде орындаудан, қамқорлық — қажет көмекті ұсынудан, ал табиғатқа ұқыптылық — ресурсты орынды пайдаланудан көрінеді. Ұлттық мұра осы әрекеттердің мәдени мағынасын түсінуге мүмкіндік береді.

Арнайы мектеп-интернаттағы құндылықтық тәрбиенің негізгі шарты — әр баланың қатысуына қолжетімді жол ұсыну. Көрнекілік, жеке қолдау, бірлескен әрекет және отбасымен келісілген талаптар осы міндетке қызмет етеді. Тәрбиешінің сөзі мен ісінің сәйкестігі, баланың қадір-қасиетін құрметтеуі және оның дербес бастамасын қолдауы құндылықтардың күнделікті тәжірибеде жүзеге асуына педагогикалық негіз қалайды.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. UNESCO. Education for Sustainable Development Goals: Learning Objectives. Paris: UNESCO, 2017. ISBN 978-92-3-100209-0. DOI: 10.54675/CGBA9153.

2. UNESCO. Recommendation on Education for Peace and Human Rights, International Understanding, Cooperation, Fundamental Freedoms, Global Citizenship and Sustainable Development. 20 November 2023. URL: https://www.unesco.org/en/legal-affairs/recommendation-education-peace-and-human-rights-international-understanding-cooperation-fundamental (қаралған күні: 18.10.2026).

Абильдина Айзада Избасарқызы
Логопед
Қарағанды облысы білім басқармасының
Балқаш қаласы «№ 10 арнайы мектеп-интернаты» КММ

ЕРЕКШЕ БІЛІМ БЕРУДІ ҚАЖЕТ ЕТЕТІН БАЛАЛАРДЫҢ СӨЙЛЕУ ТІЛІН ДАМЫТУ

Аңдатпа. Мақалада ерекше білім беруді қажет ететін балалардың сөйлеу тілін дамытуға бағытталған педагогикалық қолдаудың мазмұны қарастырылады. Сөйлеу тілін дамыту тілдік бірліктерді меңгерумен қатар, баланың өтініш білдіруі, таңдау жасауы, сұраққа жауап беруі және бірлескен әрекетке қатысуымен байланыста сипатталады. Көрнекі заттық орта, педагогтің тілдік үлгісі, ойын және қолжетімді коммуникация құралдарын біріктіретін ғылыми-әдістемелік тәсіл ұсынылады. Құстар макеті негізінде сөздік қорды белсендіру, сөз тіркесі мен сөйлем құрау, диалогке қатысу тапсырмалары жүйеленеді. Ілгерілеуді баланың дербестігі мен көрсетілген көмек деңгейіне қарай тіркеу жолдары беріледі. Мақала эмпирикалық эксперимент нәтижелерін ұсынбайды; берілген фотоматериалдар әдістемелік мазмұнды иллюстрациялайды.

Түйін сөздер: ерекше білім беру қажеттіліктері, сөйлеу тілін дамыту, коммуникативтік дағды, көрнекілік, саралау, педагогикалық қолдау, баламалы коммуникация.

Сөйлеу тілі баланың оқу тапсырмасын түсінуіне, қоршаған ортамен байланыс орнатуына және өз қажеттілігін жеткізуіне қызмет етеді. Сондықтан арнайы білім беру жағдайындағы тіл дамыту жұмысының мақсаты дұрыс жауапты қайталатумен шектелмейді. Негізгі міндет — балаға мағыналы қарым-қатынасқа қатысуға мүмкіндік беріп, меңгерілген тілдік құралдарды күнделікті әрекетте қолдануға жағдай жасау.

Ерекше білім беру қажеттіліктері біртекті топты білдірмейді. Балалардың нұсқауды түсінуі, сөзді қолдануы, дыбыстауы, зейін тұрақтылығы және сенсорлық қолдауға мұқтаждығы әртүрлі болуы мүмкін. Осыған байланысты бір тапсырманың мазмұны ортақ болғанымен, жауап беру тәсілі, тілдік күрделілігі және ұсынылатын көмек көлемі жеке белгіленеді.

Сөйлеу тілін дамытуда тілді түсіну, сөздік қор, грамматикалық құрылым, байланыстырып сөйлеу және қарым-қатынаста орынды қолдану өзара байланыста қарастырылады. ASHA материалында ауызша тіл бұзылыстары фонология, морфология, синтаксис, семантика және прагматика салаларындағы тұрақты қиындықтармен сипатталатыны көрсетілген [1]. Бұл жіктеу педагогке тапсырма мақсатын нақтылауға көмектеседі, бірақ білім алушыға диагноз қоюдың орнына қолданылмайды.

Ұсынылатын жұмыстың бірінші ұстанымы — функционалдық бағыттылық. Оқушы зат атауын педагогтің талабына жауап беру үшін ғана емес, қажетті нысанды сұрау, таңдауын білдіру немесе әрекетті түсіндіру үшін қолданады. Екінші ұстаным — тілдік мақсаттың қолжетімділігі: балаға бір мезгілде тым көп жаңа сөз немесе бірнеше күрделі нұсқау ұсынылмайды. Үшінші ұстаным — көмекті біртіндеп азайту. Педагог бастапқыда үлгі береді, кейін ішінара тірек қалдырып, дербес жауапқа мүмкіндік жасайды.

Коммуникацияны тек ауызша жауаппен шектеуге болмайды. Қажет болғанда ым, нұсқау, суретті карточка немесе коммуникациялық тақта енгізіледі. ASHA қосымша және баламалы коммуникацияны жеке қажеттілікке сәйкес таңдауды қарастырады және оны бастау үшін алдын ала міндетті дағдылар талап етілмейтінін көрсетеді [2]. Құралды нақты балаға іріктеу мамандармен бірлесіп жүргізіледі.

1-сурет. Құстар макетін бірлесіп қарастыру.

Макетті көрсету, бөлшектерін салыстыру және әрекетті сөзбен сүйемелдеу тілдік тапсырманы заттық жағдаймен байланыстыруға мүмкіндік береді. Фотосурет баланың тілдік деңгейін не жұмыстың нәтижелілігін анықтайтын дерек ретінде пайдаланылмайды.

Құстар бейнеленген макетті тілдік жұмыстың ортақ тақырыбы ретінде пайдалануға болады. Педагог алдымен баланың таныс сөздерін анықтап, содан кейін бірнеше нысаналы сөзді таңдайды. Мысалы: «құс», «ағаш», «бұтақ», «қар», «жидек». Әрекетті білдіретін «отыр», «ұшты», «шоқиды» сөздері ойындық жағдаятта ұсынылады. Заттық белгілерді талқылауда «қызыл», «қара», «ақ», «үлкен», «кішкентай» сөздері баланың мүмкіндігіне қарай енгізіледі.

Алдымен педагог сөзді нақты нысанмен сәйкестендіреді: «Бұл — құс». Одан кейін түсінуді тексереді: «Құсты көрсет». Келесі қадамда баланың белсенді жауабына жағдай жасайды: «Саған қай құс керек?» Бала сөзбен, карточкамен немесе нұсқаумен таңдау жасай алады. Педагог жауапты тілдік үлгіге айналдырады: «Саған қызыл құс керек». Осылайша тапсырма атаудан мағыналы таңдау мен өтінішке көшеді.

2-сурет. Ортақ көрнекілікпен топтық әрекет.

Бір бала құсты таңдайды, екіншісі оның орнын көрсетеді, үшіншісі әрекетті сипаттайды. Рөлдер баланың қатысу мүмкіндігіне сай ауыстырылып отырады. Белсенді сөйлемейтін

оқушы да таңдау, көрсету немесе зат ұсыну арқылы ортақ әрекеттің толыққанды қатысушысы болады.

Көрнекілік көлемі баланың көру, қимыл және сенсорлық қажеттілігіне бейімделеді. Артық бөлшектер назарды бөлсе, жұмыс өрісінде тек қажетті нысандар қалдырылады. Педагог баланың жауабын күтіп, оның орнына жауап беруге асықпайды; үзілістің ұзақтығын оқушының ақпаратты өңдеу ерекшелігіне қарай реттейді.

Сөздік қорды белсендіруде баланың кез келген мағыналы жауабы келесі тілдік қадамға тірек болады. Бала «құс» десе, педагог «Құс отыр» деп кеңейтеді; бала «құс отыр» десе, «Құс бұтақта отыр» үлгісін ұсынады. Балаға әр үлгіні міндетті түрде қайталату талап етілмейді. Негізгі назар сөздің жағдаятқа сай қолданылуына және хабардың түсініктілігіне аударылады.

Грамматикалық жұмыста қазақ тілінің септік және көптік тұлғалары нақты әрекет арқылы беріледі: «Құс қайда отыр? — Бұтақта»; «Құсты қайда қоямыз? — Бұтаққа»; «Бір құс — көп құс». Бір сабақта барлық тұлғаны қатар меңгерту көзделмейді. Алдымен бір тілдік қатынас таңдалып, сол үлгі әртүрлі затпен қайталанады. Қате жауап кезінде педагог баланың ойын қабылдап, дұрыс нұсқаны табиғи түрде қайта құрастырады.

Диалогті дамытуға «Құсты маған берші», «Қай құсты таңдайсың?», «Оны қайда орналастырамыз?» сияқты жағдаяттық репликалар ұсынылады. Педагог сұрақ қоюмен ғана шектелмей, баланың өз бастамасын да қолдайды. Өтініш білдіруге мүмкіндік жасау үшін керекті зат көрінетін, бірақ ересектің көмегін қажет ететін жерге орналастырылуы мүмкін; баланың оны алуға құқығы жауапты дұрыс айтуына тәуелді етілмейді.

3-сурет. Педагогтің макетпен жұмыс кезіндегі қолдауы.

Фотодағы мимика мен ерін қалпына қарап нақты жаттығу түрін анықтау мүмкін емес. Сондықтан бұл көрініс белгілі бір тыныс алу немесе артикуляциялық әдістің тиімділігінің дәлелі ретінде түсіндірілмейді. Дыбыс айтуға қатысты арнайы міндеттер логопедтің жеке бағалауы негізінде жоспарланады.

Байланыстырып сөйлеуге көшу үшін «Кім? Қайда? Не істеді?» тірек сұрақтары қолданылады. Педагог макетпен шағын оқиға ұсынады: «Құс ұшып келді. Ол бұтаққа қонды. Балалар жем берді». Бала мүмкіндігіне қарай бір эпизодты көрсетеді, екі сөзді біріктіреді немесе оқиғаны бірнеше сөйлеммен жеткізеді. Суреттер ретін құрастыру әрекеті оқиғаның басы, жалғасы және аяқталуын ажыратуға бағытталады.

Мәтінмен жұмысты суретті кітапты бірлесіп қараумен жалғастыруға болады. Педагог суретті сипаттап, баланың пікірін күтеді, жауапты кеңейтеді және таныс сөздерді жаңа

мазмұнда қолданады. Суретті кітаппен бірлескен оқу жөніндегі жүйелі шолу мен метаталдауда балалардың тілдік дамуын қолдау мүмкіндігі қарастырылған [3]. Алайда ондағы қорытындыларды нақты мектеп-интернаттағы оқушыларға өзгеріссіз көшіруге болмайды: жас, тілдік орта, қолдау қажеттілігі және жұмыс көлемі ескерілуі тиіс.

Сабақтың ұсынылатын логикасы төрт өзара байланысты кезеңнен тұрады. Бағдарлау кезінде педагог баланың қызығушылығын анықтап, ортақ нысанды таныстырады. Тілдік үлгі беру кезеңінде мақсатты сөз бен құрылымды әрекет үстінде көрсетеді. Бірлескен жаттығуда бала таңдайды, сұрайды, орналастырады және сипаттайды. Бекітуде сол тілдік міндет басқа суретпен, ойыншықпен немесе күнделікті жағдаятпен қайталанады. Кезеңдердің ұзақтығы оқушының шаршауы мен қатысу белсенділігіне қарай өзгертіледі.

Бағалау үшін баланың бастапқы мүмкіндігіне сай бақыланатын әрекеттер таңдалады: таныс нысанды көрсету; нысаналы сөзді қолдану; екі сөзді байланыстыру; өтініш білдіру; серіктестің репликасына жауап беру. Әр әрекет бойынша тапсырманың шарты, ұсынылған мүмкіндік саны, жауап түрі және көмек деңгейі жазылады. «Өздігінен орындады», «көрнекі тірекпен орындады», «сөздік үлгіден кейін орындады», «осы жағдайда байқалмады» деген белгілер қолданылады. Соңғы белгі дағды мүлде жоқ дегенді білдірмейді.

Мысалы, бақылау парағына «бес мүмкіндік берілгенде нысанды қанша рет өздігінен атады» деген өлшем енгізуге болады. Мұндағы бес мүмкіндік — есеп жүргізудің ұсынылатын форматы; мақалада нақты өлшеу жүргізілгені туралы мәлімдеме жоқ. Бірдей дағды әртүрлі күнде және әртүрлі серіктеспен тексерілгенде ғана оның тұрақтылығы туралы негізді пайым жасауға болады.

Нәтижені талқылауда дұрыс жауап саны мен дербестік ажыратылады. Педагогтің толық үлгісін қайталау дербес сөйлем құрауға теңестірілмейді. Қолдаудың азаюы, өздігінен басталған өтініштердің пайда болуы және дағдының жаңа жағдаятта қолданылуы жеке ілгерілеудің мазмұнды көрсеткіштері ретінде қарастырылады.

Тілдік қолдаудың сабақтан тыс жалғасуы педагог, логопед, психолог, тәрбиеші және отбасы арасындағы келісілген әрекетке байланысты ұйымдастырылады. Мамандар баланың басым коммуникативтік қажеттілігін анықтап, ортақ сөздер мен қысқа тілдік үлгілерді келіседі. Мысалы, «бер», «тағы», «көмектес», «болды» сөздері немесе олардың суретті баламалары оқу кезінде де, тұрмыстық әрекетте де қолжетімді болуы мүмкін.

Отбасына көп көлемді тапсырма берудің орнына күнделікті бір жағдаятта баланың таңдауын күту, жауабын қабылдау және оны қысқа сөйлеммен кеңейту ұсынылады. Баланың отбасында қолданылатын тілдері ескеріледі. Тілдік айырмашылықты өздігінен сөйлеу бұзылысы деп бағалауға болмайды; қолдау жоспары баланың нақты коммуникациялық тәжірибесіне сүйенуі керек.

Ұсынылған үлгінің әдістемелік мәні — бір көрнекіліктің аясында түсіну, атау, сөйлем құрау және қарым-қатынас міндеттерін байланыстыруында. Макетпен әрекет тілдік жауапқа мағыналы себеп береді, ал саралау әр баланың қатысу тәсілін таңдауға мүмкіндік жасайды. Бұл сипаттама әдістің тәжірибелік тиімділігі дәлелденді деген тұжырымды білдірмейді.

Мақалаға қатысушылар саны, жас құрамы, бастапқы тілдік бағалау, сабақтар ұзақтығы және қайталама өлшемдер берілмеген. Сондықтан сандық өсім, статистикалық маңыздылық немесе себеп-салдарлық нәтиже туралы қорытынды жасалмайды. Фотоматериалдар — автор ұсынған сабақ көріністері; ұсынылған тапсырмалар сол көріністерге негізделген әдістемелік нұсқалар, сабақтың сөзбе-сөз хаттамасы емес. Кейінгі зерттеуде алдын ала белгіленген өлшемдермен жеке динамиканы жүйелі тіркеу орынды.

Ерекше білім беруді қажет ететін балалардың сөйлеу тілін дамыту жұмысы баланың қолжетімді қарым-қатынас тәсілін анықтаудан басталып, мағыналы жағдаятта тілдік құралды қолдануға бағытталуы тиіс. Көрнекі заттық орта, педагогтің қысқа тілдік үлгісі, жауапты кеңейту, ойындық өзара әрекет және қажет болғанда баламалы коммуникация біртұтас қолдау жүйесі ретінде ұйымдастырылады. Жұмыстың сапасын бағалауда жатталған жауаптан бөлек,

баланың дербестігі, бастамасы және меңгерілген дағдыны жаңа жағдайда қолдануы назарға алынады.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. American Speech-Language-Hearing Association. Spoken Language Disorders // Practice Portal. URL: https://www.asha.org/practice-portal/clinical-topics/spoken-language-disorders/ (қаралған күні: 18.10.2026).

2. American Speech-Language-Hearing Association. Augmentative and Alternative Communication // Practice Portal. URL: https://www.asha.org/practice-portal/professional-issues/augmentative-and-alternative-communication/ (қаралған күні: 18.10.2026).

3. Dowdall N., Melendez-Torres G. J., Murray L., Gardner F., Hartford L., Cooper P. J. Shared Picture Book Reading Interventions for Child Language Development: A Systematic Review and Meta-Analysis // Child Development. 2020. DOI: 10.1111/cdev.13225.

Боденбаева Бибинур Байсултановна
Бастауыш сынып мұғалімі, педагог-зерттеуші
«Шелек ауылындағы гимназия» КММ
Алматы облысы Еңбекшіқазақ ауданы Шелек ауылы

«ДҮНИЕТАНУ» САБАҚТАРЫНДА ФУНКЦИОНАЛДЫ САУАТТЫЛЫҚТЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУ»

Авторлық бағдарлама

Авторлық бағдарламаның өзектілігі: жаһандану дәуірінде ұлттық және жалпыадамзаттық құндылықтар тұрғысынан оқушылардың бойына адам, қоғам және табиғаттың байланысы мен өзара тәуелділігі туралы білімдер жүйесін қалыптастыру, оқушының танымдық әрекетін дамыту өзекті мәселе болып отыр. Авторлық бағдарлама мазмұны оқушылардың әлеуметтік дағдыларын қалыптастыруға, туған жеріміздің табиғат ерекшеліктері мен тарихи орындарын танып білуге, еліміздің тарихына қызығушылығын оятып, тарихи, географиялық және әлеуметтік білім негіздерін меңгеруіне ықпал етеді. Қоршаған әлемді тануға деген ынтасын арттырып, «Қасиетті Қазақстан», «Отан», «Туған жер», «Атамекен» деген ұғымдар төңірегіндегі ой-пікірлерін дамытады.Теориялық материалдарды меңгертіп қана қоймай, оқу және функционалдық дағдыларын (зерттеу және коммуникативтік дағдылары, оқу сауаттылығы) қалыптастыруға ықпал етеді. Сондай-ақ оқушылардың түсіну, зерттеу, дәлелдеу және мәселелерді шешу арқылы қалыптасатын сыни ойлауын, жұппен және топпен жұмыс істеу дағдыларын дамытады.

Авторлық бағдарламаның мақсаты:

• сұрақтар қойып, оларға жауап табу арқылы зерттеу дағдысын қалыптастыру;

• зерттеулерге қатысу, қолда бар ресурстарды қолдану арқылы тәжірибелік дағдыны қалыптастыру;

• жекелеген үдерістерді талдау, оқиғалардың хронологиялық ретін түсіндіру арқылы аналитикалық ойлау дағдысын қалыптастыру;

• ойын білдіру, пікір алысу, орындаған шығармашылық тапсырмасын таныстыру арқылы ауызша сөйлеу дағдысын қалыптастыру;

• болжам айту, ойлау, тұжырым жасау үшін меңгерген білімдерін қолдану дағдысын қалыптастыру.

Авторлық бағдарламаның міндеті: Оқушылардың қоршаған әлемді тануға деген талпынысын дамыта отырып, сөйлеу әрекетінің төрт дағдысын (айтылым, тыңдалым, оқылым, жазылым) қалыптастыруды көздейді. Оқушыларды әдеби тіл нормалары бойынша сауатты жазып, сөйлеуге, өзара пікір алмасып, ойларын дұрыс жеткізуге машықтандырады. Оқушылардың коммуникативтік дағдысын дамыту мақсатында тірек сөздер тізімі, талқылауға түрлі жағдаяттар ұсынылады.

Авторлық бағдарламаның жаңашылдығы: Бағдарлама бойынша оқушылардың қоршаған әлемді тануға деген талпынысын дамыта отырып, сөйлеу әрекетінің төрт дағдысын (айтылым, тыңдалым, оқылым, жазылым) қалыптастыруды көздейді. Оқушыларды әдеби тіл нормалары бойынша сауатты жазып, сөйлеуге, өзара пікір алмасып, ойларын дұрыс жеткізуге машықтандырады. Оқушылардың коммуникативтік дағдысын дамыту мақсатында тірек сөздер тізімі, талқылауға түрлі жағдаяттар ұсынылады**.**

Күтілетін нәтиже:

• оқушыларға қолжетімді мәселелердің шешімдерін табу үшін бірлескен және жеке зерттеу жұмыстарын орындайды;

• топпен әртүрлі рөл атқара алатындай жұмыс істеп, нәтижеге қол жеткізу үшін өзара көмек көрсетуге бейімделеді;

• өз идеясы мен пікірін білдіру және дәлелдей алу дағдысын дамыту үшін сұрақтардың түрін анықтайды;

• қойылған сұрақтарға жауап іздеу, идея ұсынуға бейімделеді;

• белгілі бір тақырып бойынша мәселені шешу үшін «ой қозғау» дағдысын қалыптастырады;

• сабақта зерттеу мен эксперимент жүргізуді қажет ететін жағдаяттық мәселелерді талқылайды;

• оқушы мен мұғалімнің және оқушылардың арасында өзара сенімділік атмосферасы қалыптасады;

• күнделікті өмірде кездесетін мәселелердің шешімдерін табу мақсатында бірлесе және жеке зерттеу әдістерін жоспарлайды және қолданады.

Білім өнімі: оқушылардың сабақ барысындағы танымдық, зерттеушілік іс-әрекетерінің барысында әзірленетін материалдар.

Оқушының оқу өнімі: конспект, тезистер, тарихи талдау, ғылыми мәселелерді өздігінен шешуі, нақыл сөздерін есте сақтау, эссе, шығарма таныстырылым, рөлдік ойындар, ізденіс жұмыстары, мазмұнын тану, ой қорыту, ойтолғау т.б.

Жаңартылған білім мазмұны бойынша күтілетін нәтиже – Қазақстандық патриотизм мен азаматтық жауапкершілік негізінде, сыйластық, бірлескен жұмыс, ашықтық, білімі мықты, қарым-қатынас қабілеті, тәртібі қалыптасқан, кеңейтілген дағдыларды меңгерген: білімді функционалдық және шығармашылық қолдану; сыни ойлау; зерттеу жұмыстарын жүргізу; ақпараттық-коммуникациялық технологияларды қолдану; әртүрлі коммуникация түрлерін қолдану, оның ішінде тілдік дағдыларды меңгеру; топта және жеке жұмыс жасау, жұптық жұмыстарды орындай білу, алған білімдерін жинақтап, әртүрлі мәселелерді шешуде қолдану икемділіктерін дамыту.

Ақпараттық–әдістемелік бөлімі

2 сыныпқа арналған «Дүниетану» сабақтарында функционалды сауаттылықты

қалыптастыру» авторлық бағдарламасының» авторлық бағдарламасының түсінік хатта көрсетілгендей мақсат, міндеттерді жүзеге асыруға бағытталған. Бағдарламадағы тарауларға орай алынған тақырыптар 2 сыныпта білім беру стандартына сай игеруге тиіс материалдарды қамтиды. Ал осы тақырыпты игеруде қашықтан оқу барысында қолданылатын инновациялық тәсілдері тақырыптарды толық меңгеруге көмектеседі. Инновациялық әдіс-тәсілдер арқылы берілген тапсырмалар, шығармашылық жұмыстар формативті бағаланады. Шығармашылығын дамытатын, тақырыпқа сай берілген тапсырмалар оқушылардың даму рейтингін бақылап, мониторинг жасауға көмектеседі. Оқушы жұмысын бағалауда төмендегідей ерекшеліктерге:

- оқушының тапсырмаларды түсіне отырып, орындау алуына;
- шығармашылық, ізденіс жұмыстарымен айналысуына баса назар аударған жөн.

Қорытынды. Білім беруді жаңғырту қазіргі қоғамда болып жатқан өзгерістерге байланысты. Бір жағынан, еңбек нарығындағы жағдай өзгерді. Өзгермелі әлемде білім беру жүйесі кәсіби әмбебаптылық - қызмет салалары мен тәсілдерін өзгерту қабілеті сияқты сапаны қалыптастыруы керек. Екінші жағынан, қоғамды жаһандық ақпараттандыру жүріп жатыр. Білім берудегі құзыреттілік тәсілдің көптеген идеяларының пайда болуы осыған байланысты. Қазіргі қоғамға постиндустриалды әлемде болып жатқан өзгерістерге тез бейімделе алатын адамдар қажет. Жаңа жағдайларда түлектерді мектепте оқыту процесі «өмір бойы білім беру» тұжырымдамасын іске асыруға ықпал ететін құзыреттіліктерді дамытуға бағытталуы керек. Құзыреттілікті дамытудың алғышарты функционалдық сауаттылықтың белгілі бір деңгейінің болуы болып табылады. "Білім туралы" жаңа заңда жан-жақты дамыған тұлғаны қалыптастыруға баса назар аударылғанын атап өткен жөн. Осы уақыт сұранысына білім беру жүйесінің жауаптарының бірі-құзыреттілікке бағытталған білім беру идеясы.

Құзыреттілік тәсіл оқушының хабардарлығын емес, танымда, адамдардың қарым-қатынасында, кәсіби өмірде, жеке өзін-өзі анықтауда туындайтын мәселелерді шеше білуді бірінші орынға қояды. Бұл процестің өзегі функционалдық сауаттылық болып табылады, өйткені ол "адамның қолданбалы білім негізінде өмір мен қызметтің әртүрлі салаларындағы стандартты өмірлік міндеттерді шешу қабілеті" деп түсініледі.

Құзыреттілік көзқарас тұрғысынан білім беру қызметінің негізгі тікелей нәтижесі негізгі құзыреттерді қалыптастыру болып табылады. Оларды қалыптастыру әрбір оқу пәні шеңберінде жүзеге асырылады.

Жеті негізгі білім беру құзыреті бар: құндылық-семантикалық, жалпы мәдени, оқу-танымдық, ақпараттық, коммуникативті, әлеуметтік-еңбек, жеке тұлғаның өзін-өзі жетілдіру құзыреті. Оқу-танымдық құзыреттіліктер-бұл нақты танымдық объектілермен байланысты логикалық, әдіснамалық, жалпы білім беру қызметінің элементтерін қамтитын тәуелсіз танымдық қызмет саласындағы оқушының құзыреттіліктерінің жиынтығы.Бұған мақсат қою, жоспарлау, талдау, рефлексия, өзін-өзі бағалау тәсілдері кіреді.

Зерттелетін объектілерге қатысты оқушылар шығармашылық дағдыларды игереді: қоршаған шындықтан тікелей білім алу, оқу-танымдық мәселелердің әдістерін білу, стандартты емес жағдайларда әрекет ету. Оқу-танымдық құзыреттілікті қалыптастыру мектептегі оқушылардың оқу іс-әрекетінің тиімділігінің қажетті шарты болып табылады. Білім беру стандартын сапалы игеруді оқытуға іс-әрекеттік көзқарас арқылы ғана қамтамасыз етуге болады. «Дүниетану» сабақтарында бастауыш сынып оқушылары оқу-танымдық құзыреттіліктерді іс-әрекет түрінде арнайы дидактикалық материалдар мен тиімді оқыту әдістері арқылы жүзеге асырады. Аталған дағды оқушылардың өзінің оқу-танымдық қызметін жоспарлауды, талдауды, рефлексияны, өзін-өзі бағалауды ұйымдастыру, байқалған фактілерге сұрақтар қою, құбылыстардың себептерін іздеу, зерттелетін мәселеге қатысты түсінгенін немесе түсінбегенін білдіру, нұсқаулықтармен жұмыс істеу, танымның ықтималдық және статистикалық әдістерінің элементтерін пайдалану, нәтижелерді сипаттау, тұжырымдар жасау, компьютерлік құралдар мен технологияларды (мәтіндік және графикалық редакторлар, презентациялар)пайдалана отырып, өз зерттеулерінің нәтижелері туралы ауызша және жазбаша сөйлеу ісәкекеттері арқылы орындалады.

Журналдың құрылтайшысы және иесі:
«BAYANDY» жеке кәсіпкерлігіне қарасты «KEMENGER» ғылыми-әдістемелік орталығы.

Учредитель и собственник журнала:
Научно-методический центр «KEMENGER», относящийся к индивидуальному предпринимателю «BAYANDY».

Журнал 2023 жылдың желтоқсан айынан бастап жарық көруде.
Басылым айда 4 рет шығады.
Журнал Қазақстан Республикасының Ақпарат және Қоғамдық даму министрлігінің Ақпарат комитеті 2023 жылғы 27 қазандағы Мерзімді баспасөз басылымын, ақпараттық агенттікті және желілік басылымды есепке қоюы туралы куәлігі № KZ35VPY00080588 берілген.

Журнал издается с декабря 2023 года.
Периодичность выпуска — 4 раза в месяц.
Журнал выдан комитетом информации Министерства информации и общественного развития Республики Казахстан № KZ35VPY00080588 о постановке на учет периодического печатного издания, информационного агентства и сетевого издания от 27 октября 2023 года.

Құрметті оқырмандар мен авторлар!
Журналда жарияланған материалдар редакцияның көзқарасын білдірмейді. Фактілер мен мәліметтердің анықтығына, сондай-ақ стилистикалық қателерге авторлар жауапты. Журналға шыққан материалдарды редакцияның келісімінсіз көшіріп басуға болмайды. Редакция материалдарды қабылдамауға құқылы.

Уважаемые читатели и авторы!
Опубликованные в журнале материалы не отражают точку зрения редакции. Ответственность за достоверность фактов и сведений в публикациях, а также за стилистические ошибки несут авторы. Перепечатка материалов, опубликованных в журнале, допускается только с согласия редакции. Редакция оставляет за собой право отклонять материалы.

Мекенжайы:
100012, Қарағанды қ.,
Н. Назарбаев даңғ., 19.
E-mail: kemengerustaz.kz@mail.ru
Инстаграм: kemengerustaz.kz
Сайт: kemenger-ustaz.kz
WhatsApp +77009700098
+77711812303
Басуға 16.10.2026 ж. қол қойылды.

Пішім 60*90 1/8
ш.б.т. - 26. RISO басылым.
Таралымы - 50 дана.

«BAYANDY» жеке кәсіпкерлігіне қарасты «KEMENGER» ғылыми-әдістемелік орталығының полиграфиялық қызметтер бөлімінде басылып шығарылды.

Наш адрес:
100012, г. Караганда,
пр. Н. Назарбаева, 19.
E-mail: kemengerustaz.kz@mail.ru
Инстаграм: kemengerustaz.kz
Сайт: kemenger-ustaz.kz
WhatsApp +77009700098
+77711812303
Подписано в печать 16.10.2026 г.

Формат 60*90 1/8
усл.печ.л. - 26. Печать RISO.
Тираж - 50 экз.

Отпечатано в полиграфическом отделе НМЦ «KEMENGER» ИП «BAYANDY».

ÚZDIK PEDAGOG JÝRNALY

Ахмет Байтұрсынов

Ыбырай Алтынсарин

Мектептің жаны – мұғалім. Мұғалім қандай болса, мектеп сондай болмақшы. Яғни, мұғалім білімді болса, ол мектептен балалар көбірек білім алып шықпақшы. Солай болған соң, ең әуелі мектепке керегі – білімді, педагогика, методикадан хабардар, жақсы оқыта білетін мұғалім.

Мен үшін жақсы мұғалім бәрінен де артық, өйткені мұғалім — мектептің жүрегі.

Жай мұғалім хабарлайды,

Жақсы мұғалім түсіндіреді,

Керемет мұғалім көрсетеді.

Ұлы мұғалім шабыттандырады.

QR-кодты сканерлеу арқылы бізбен тікелей байланысқа шыға аласыз.
Вы можете связаться с нами напрямую, отсканировав QR-код.